

BISMIL'LAHI'R-RAHMANI'R-RAHIM

DITURIA

Imam Gazali

Ihjaul Ulumid-din
Ringjallja e diturive fetare
Imam Gazali

Titulli i origjinalit
KITABU'L – ILM
Libri 1

Përgatiti dhe përktheu:
Is-hak Shala dhe Abdullah B. Ferizi

Lektor:
Artan Sadiku

KAPITULLI I PARË
**VLERAT E LARTA (FAZILET) TË DITURISË, MËSIMIT,
MËSUESIT DHE DËSHMITË MENDORE**

FAZILETI I DITURISË

DËSHMI NGA KUR'ANI KERIM

“Allahu dëshmon se nuk ka ilah tjetër përveç Tij, e dëshmuan edhe melaiket dhe dijetarët, dhe se Ai është zbatues i drejtësisë.” 3-Ali Imran:18

Shiko! Allahu Teala fillon dëshminë me dhatin (qenien) e Tij, në shkallë të dytë janë melekët, e në shkallë të tretë renditen dijetarët!

Vetëm ajeti në vazhdimësi i mjaftueshëm për të kuptuar se sa vlerë i jep Allahu Teala diturisë:

“Allahu lartëson ata që besuan prej jush, i lartëson në shkallë të lartë ata të cilëve u është dhënë dituri.”

58-Muxhadele:11

E në komentimin e këtij ajeti, Ibn Abbasi r.a., ka thënë:

“Janë shtatëqind shkallë diferencë në mes të dijetarëve dhe xhahilëve (të paditurve). Në mes të secilës shkallë ka sa pesëqind vite rrugë.”

“Thuaj: ‘A janë të barabartë ata që dinë dhe ata që nuk dinë?!’” 39-Zumer:9

“Po, Allahut ia kanë frikën nga robërit e Tij, vetëm dijetarët.” 35-Fatir:28

“Thuaj: ‘Mjafton që Allahu është dëshmitar midis meje dhe jush dhe (është dëshmitar) ai që ka njohuri të Librit (shpalljeve)’.” 13-Rad:43

Ajeti në vazhdim sjell mësimin se si ka sukses një vepër e rëndësishme, në saje të diturisë:

“Po, ai që ishte i pajisur me dijen e Librit, tha: ‘Unë do të ta sjell (fronin mbretëror të Belkisit) ty sa çel e mbyll sytë.’” 27-Neml:40

Ndërsa ajeti në vazhdim na mëson që gradat e ahiretit mund të kuptohen vetëm me dituri:

“Ndërsa njerëzit e dijshtëm thoshin: ‘Të mjerët ju! Shpërblimi i Allahut është më i mirë për atë që beson dhe bën vepra të mira’.” 28-Kasas:40

“Këta janë shembuj që Ne ua sjellim njerëzve, po këta nuk i kupton kush pos dijetarëve.”

29-Ankebutë:43

Allahu Teala e ka lënë që dijetarët të nxjerrin përfundime për të kuptuar vendimet dhe ngjarjet, e ata i ka ngritur, me dituri, në nivelin e pejgamberëve:

“E sikur t’ia linin atë Pejgamberit dhe ulu’l emrit (dijetarëve) të tyre, ata do të dinin të nxjerrin përfundime.” 4-Nisa:83

“O bijtë e Ademit, Ne krijuam për ju petk që ju mbulon vendet e turpshme dhe petk zbukurues. Por petku i devotshmërisë, ai është më i mirë.” 7-Araf:26

Për ajetin më lartë, disa dijetarë kanë thënë se me fjalët *‘petk që ju mbulon vendet e trupshme’* mendohet në diturinë, sepse dituria e mbulon turpin e paditursisë, me *‘petk zbukurues’* mendohet nëgradën e bindjes (jekin), dhe me *‘petkun e devotshmërisë’* mendohet nëgradat në dynja.

“Ne u sollëm atyre një libër që ua shkoqitëm në baza të ditursisë, e që është udhërrefyes e mëshirë për ata që besojnë.” 7-Araf:52

“Dhe duke e ditur mirë Ne do t’u rrëfejme atyre (për atë që punuan).” 7-Araf:7

“Përkundrazi! Ai (Kur’ani) është shpallje e qartë në zemrat e atyre të cilëve u është dhënë dija.”

29-Ankebut:49

Përsëri Hak Teala urdhëron:

“Ka krijuar njeriun dhe i ka mësuar atij të folurit e qartë”. 55-Rrahman:3-4

DËSHMITË NË HADITHE

Zotëria ynë, Muhammedi s.a.v.s., thotë:

“Allahu Teala kujt i dëshiron mirësi, e bën dijetar (alim) ia tregon të drejtën në fe dhe e njofton me gjërat që mund ta dëmtojnë fenë.”¹

“Dijetarët janë trashëgimtarët e Pejgamberëve.”²

Pasi që nuk ka gradë më të lartë se pejgamberllëku, nuk mund të mendohet për nder më të madh se sa ky trashëgim.

“Banorët e qiellit dhe Tokës kërkojnë falje për alimët.”³

¹Buhari dheMuslim, nga Muaviu.

²Ebu Davud, Tirmidhi, Ibnu Hibban.

³Ebu’d-Derda.

Padyshim që është nderi më i madh kur melaiket e qiellit dhe të tokës kërkojnë falje në emër të atij i cili është i zënë me veten.

“Patjetër që dituria ia shton nderin të ndershmit; dituria e ngrit skllavin në gradën e mbretit.”⁴

Pejgamberi ynë s.a.v.s., me këtë hadith na tregon rëndësinë e diturisë në këtë botë (dynja). E pasi që ahireti është i përjetshëm dhe më i hairit, natyrisht se dobia e diturisë atje bëhet edhe më lartë.

“Janë dy veti që nuk gjenden te mynafiku: ahlaku (moral) i mirëdhe dituria e fesë.”⁵

Mos gabo që duke shikuar disa dijetarë të kësaj kohe, të dyshosh në saktësinë e këtij hadithi; e brendshmja duhet të përputhet me të jashtmen, fjala me punën.

Kur Resulallahu s.a.v.s., thotë ‘dijetar’, nuk është fjala për dijetarin e fikhut, si mendon ti. Kjo dituri do të shpjegohet më vonë. Shkalla më e ultë e kësaj diturie është të dihet se ahireti është më i hairit se kjo botë. Ai që e njeh dhe plotësisht e beson këtë të vërtetë, largohet nga gjendjet e këqija si përçarja, dyfytësia dhe të ngjashme.

⁴Ebu Nuajm, transmeton në ‘Hilje’

⁵Timidhi, nga Ebu Hurejre.

Resulallahu, s.a.v.s., gjithashtu thotë:

“Më i vlefshmi i njerëzve është mumini dijetar që, kur duhet ndihmon të tjerët dhe kur duhet mbetet me veten, i kënaqur.”⁶

“Imani është i zhveshur, devotshmërinë e ka veshje, turpin zbukurim, e diturinë fryt.”⁷

“Njerëzit më të afërt në gradën e pejgamberllëkut janë dijetarët dhe muxhahidët. Dijetarët i udhëzojnë në urdhrat e pejgamberëve, e muxhahidët luftojnë sipas urdhrit të pejgamberëve.”⁸

“Vdekja e një brezi të tërë është më e mirë se vdekja e një dijetari.”⁹

“Njerëzit janë si minierë e dukatit a argjendit; secili veç- e- veç e ka vlerën e vet. Ata që kanë qenë tërespektuar pa u bërë myslimanë, duke u bërë myslimanë të ditur bëhen të respektuar edhe në Islam.”¹⁰

⁶Bejhaki, në veprën ‘Shu’abu’l-Iman’

⁷Hakimi, në veprën ‘Tarih-i Nishabur’

⁸Ebu Nuajm, nga Ibn Abbasi.

⁹Taberani, nga Ebu Derda.

¹⁰Buhari dhe Muslim, nga Ebu Hurejre.

“Në ditën e kiametit, ngjyra e shkrimit të dijetarëve, peshohet me gjakun e shehidëve (dëshmorëve).”¹¹

“Ai i cili mëson dyzet hadithe përmendësh, më qëllim që tua transmetojë ato ummetit tim, në ditën e gjykimit unëdo të jem ndërmjetësues dhe dëshmitar i tij.”¹²

“Ai që është dijetar i fesë, Allahu e mbron dhe ia jep riskun nga ku nuk e pret.”¹³

“Allahu Teala urdhëroi Ibrahimin a.s.:

- ‘O Ibrahim! Unë jam dijetar, dhe secilin dijetar e dua’.”¹⁴

“Dijetari është i besueshmi i Allahut Teala në sipërfaqen e tokës.”¹⁵

“Janë dy kategori në ummetin tim që, nëse ata përmirësohen, përmirësohen të gjithë njerëzit, e nëse ata prishen – prishen të gjithë njerëzit. Këta janë udhëheqësit dhe dijetarët.”¹⁶

¹¹Ibn Abdullberr, nga Ebu Derda.

¹²Ibn Abdullberr, nga Ibn Omeri.

¹³Hatib, në veprën ‘Tarih’

¹⁴Ibn Abdullberr.

¹⁵Ibn Abdullberr, nga Muadhi.

¹⁶Ibn Abdullberr, nga Ibn Abbasi.

“Për mua nuk ka dobi prej ditës së re nëse nuk përfitoj një dituri të re, e që më ofron edhe më shumë Allahut Teala.”¹⁷

Për të treguar që dijetari është më i vlefshëm se ai që vetëm bën ibadet, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Vlera e dijetarit ndaj abidit, është si vlera ime ndaj as’habittim në shkallënmë të ulët.”¹⁸

Mendo si Resulallahu s.a.v.s., e ngrit diturinë në nivel të peygamberllëkut. E as ibadeti nuk mund të bëhet pa dituri; ibadeti që bëhet vazhdimisht me një dituri të paktë e qëështë i zhveshur nga dituria, i ulet grada, sepse Resulallahu, s.a.v.s., thotë:

“Epërsia e dijetarit mbi ata që bejnë ibadet është si epërsia e hënës së plotë mbi yjet.”¹⁹

Edhe për vlerën e lartë të *shefatit* (ndërmjetësimit) është thënë shumë, e edhe aty, grada më e lartë, menjëherë pas peygamberllëkut, i është dhënë diturisë:

“Në ditën e kiametit, shefat (ndërmjetësim) do të bëjnë tri kategori njerëzish. Këta janë Peygamberët, pastaj dijetarët dhe në fund dëshmorët.”²⁰

¹⁷Tirmidhi, nga Ebu Uame.

¹⁸Tirmidhi, nga Ebu Uame.

¹⁹Ebu Davud, Tirmidhi, Nesai, Ibn Hibban.

²⁰Ibn Maxhe, nga Osman b. Affani.

“Dhe prej ibadeteve më të larta që i bëhen Allahut Teala - është të bërit dijetar i fikhut. Bile, nga pikëvështrimi i shejtanit, një dijetar (fakih) i fesë, është më i keq se njëmijë abidë. Si çdo ndërtesë që ka shtylla, edhe shtylla e Islamit është dituria.”²¹

“Ana e hairit në fenë tonë është lehtësim. Ibadeti më i hairit është të bërit dijetar i fesë.”²²

“Ju jeni me një botë dhe kohë ku dijetarët e fesë (fukaha) janë shumë, lexuesit dhe folësit janë të paktë, pyetjet e tyre janë të pakta, e përgjigjet që jepen janë shumë. Në këtë situatë, veprimi (amel) është më i dobishëm se dituria. Shpejt do të vjen një kohë kur dijetarët do të pakësohen, folësit dhe ata që bëjnë pyetje do të shumohen, e pak do të ketë të tillë që do të përgjigjen. Për këtë arsye në atë kohë dituria është më e dobishme se veprimi.”²³

“Mes dijetarit dhe atij që bën ibadet ka njëqind gradë diferencë. Mes çdo grade, distanca është sa shtatëdhjetë vite vrapim të kalit të ushqyer.”²⁴

²¹Taberani.

²²Ibn Abdulberr, nga Enesi.

²³Taberani.

²⁴Isfahani në veprën ‘Et-Tergib ve’t-Terhib’

U pyet Resulallahu, s.a.v.s.:

- *O Resuli i Allahut, cila vepër është ma e larta?*

Resulallahu s.a.v.s. tha:

- **Njohja e madhërisë së Allahut.** Ata thanë:

- *Për cilën njohje po mendoni?* Resulallahu s.a.v.s. u përgjigj:

- **Njohja e madhërisë së Allahut.** Ata thanë:

- *O Resuli i Allahut, ne po pyesim për vepra, ju po përgjigjeni për dituri.* Resulallahu s.a.v.s., ju tha:

- **Kuptojeni mirë diturinë, sepse edhe pak vepra, por me dituri - duke e njohur Allahun, japin dobi. Ndërsa veprat që bëhen pa njohuri, edhe nëse janë shumë – dobi nuk japin.**²⁵

Resulallahu s.a.v.s.thotë:

“Në ditën e kiametit, Allahu Teala ringjallë të gjithë robët, edhe dijetarët, e ju thotë dijetarëve:

- O dijetarë, Unë ju dhashë dituri, duke i ditur gjendjet e juaja, dhe nuk ua dhashë për t’ju dënuar me të. Unë ju fala mangësitë; urdhëroni në xhenet’.”²⁶

²⁵Ibn Abdullberr, nga Enesi.

²⁶Taberani, nga Ebu Musa.

FJALËT E TË MËDHENJVE TË ISLAMIT

Alia r.a., duke iu drejtuar Kumejlit, i thotë:

- O Kumejl, dituria është më e hairit se pasuria. Sepse pasurinë duhet ta ruash ti, por dituria të ruan ty. Dituria jepdënim e pasuria dënohet. Pasuria pakësohet duke u shpenzuar, e dituria, duke u shpenzuar, veç shumëhet.

Përsëri Alia r.a., ka thënë:

- Një dijetar është më i lartësuar se një abid muxhahid (luftëtar) që ditën lufton duke agjëruar e natën e kalon në ibadet. Zbrazëtinë që e lë në botën Islame vdekja e një dijetari, nuk mund ta mbush askush, përpos atij që lartësohet (në dituri) si ai.

Edhe disa thënie të Alisë r.a.:

- Lavdërimi ju takon vetëm poseduesve të diturisë. Sepse ata, siç janë vet në rrugë të drejtë, edhe atyre që dëshirojnë ua tregojnë rrugën e drejtë.

-Grada e çdokujt peshohet me diturinë e tij. Ndërsa xhahilët (të paditurit) janë armiq të dijetarëve.

- Bëhu dijetar që të mos vdesësh. Njerëzit vdesin, e dijetarët janë gjallë.

Ebu'l Esved ka thënë:

- Nuk mund të ketë diçka më të vlefshme se dituria, sepse sulltani udhëzon popullin, e dijetari udhëzon sulltanin.

Ibn Abbas r.a., ka thënë:

- Sulejmani a.s., ishte i lirë të zgjidhte mes pasurisë, mbretërisë e diturisë, dhe e zgjodhi diturinë, dhe në saje të diturisë, u bë posedues edhe i të dy tjerave.

Ibn Mubarekin e pyetën:

- Kush është njeri i përsosur? Ibn Mubareki tha:

- Dijetari. Përsëri e pyetën:

- Kush është mbret? Ibn Mubareki tha:

- Zahidi. Kur e pyetën:

- Kush është në nivelin më të ulët? Ibn Mubareki tha:

- Janë dijetarët që në emër të fesë sigurojnë përfitime të dynjasë. E përpos dijetarit, askush nuk njihet si njeri i përsosur. Kjo sepse njeriu dallon prej kafshës falë diturisë, e përsosuria e tij varet nga ky dallim. Padyshim që epërsia e njeriut ndaj kafshës nuk është në forcë; deveja është më e fortë se njeriu. Elefanti gjithashtu. As trimëria nuk është epërsi e njeriut; nuk ka më trim se luani. As në ngrënie bile njeriu nuk ka epërsi; barku i kaut është shumë më i madh. As me epsh; edhe një krijesë e vogël si zogë është në epërsi ndaj njeriut. Njeriu është krijuar vetëm për dituri (njohje të Allahut).

Njëri ka thënë:

- *Nuk e kuptojse çka është fitimi i xhahilëve e çka dëmi i dijetarëve.*

Fethi Musili ka thënë:

- *Si shembulli i të sëmuritkur i prehet ushqimi, edhe zemra pa dituri është e detyruar në vdekje.*

Kjo fjalë e thotë të vërtetën; siç është ngrënia ushqim për trupin, ushqim i zemrës është dituria dhe mençuria. Zemra me to jeton. Pa dituri, zemra është e detyruar të vdes. Njëjtë si frika e tepërt që pengon ndërprerjen e dhimbjes së plagës, edhe dashuria e tepërt e kësaj bote pengon dëshirën e ditorisë. Kur vdekja i bartë shqetësimet e kësaj bote, ashtu siç e ndiejnë dhimbjen dhe lëndimin shpirtëror i dehuri kur vjen në vete, ose njeriu kur e shfaq frikën, edhe kjo gjendje me gjithë lakuriqësinë e saj del në shesh, njeriu e kupton që është shkatërruar, dhe pendohet shumë. Por, me çfarë dobie? Është urdhëruar se *“njerëzit janë në gjumë; pasi vdesin, zgjohen”*, por edhe është treguar se pendimi krejt në fund nuk jep përfitim. Tek Allahu strehohemi prej ditës së tmerrshme kur ngrihet perdja.

Hasan Basriu ka thënë:

- *Ngjyra e shkrimit të dijetarëve peshohet me gjakun e dëshmorëve dhe vjen rëndë.*

Ibn Mesudi r.a., ka thënë:

- *Lexoni deri sa nuk zhduket ditura; e ajo zhduket me vdekjen e dijetarëve. Betohe me në Allahun, që ekzistenca ime është në fuqinë e Tij se dëshmoni i vërtetë që vdes për hir të Allahut, kur i sheh gradat e larta që u janë dhënë dijetarëve dëshiron të kthehet përsëri në këtë botë e të bëhet dijetar. E askush nuk lind dijetar; ajo përfitohet duke punuar e mësuar.*

Ibn Abbasi r.a., ka thënë:

- *Për mua, më e dashur është pak kohë e natës e ndarë për dituri, se sa ta kaloj gjithë natën në ibadete.*

Hasan Basriu ka thënë:

- *Në ajetin: **‘O Rabbi ynë, na jep të mira në këtë botë, na jep të mira në botën tjetër’**(Bekare 2:201), me ‘të mirat në këtë botë’ shprehet dëshira për dituri dhe ibadete, e me ‘të mira në botën tjetër’ dëshirohet xheneti.*

E kanë pyetur një mendimtar:

- *Cilën pasuri ta marrim? Është përgjigjur:*
- *Zgjidhni pasurinë që mund të mbetet me ju edhe kur fundoset anija.*

Këtu, *fundosja e anijes* interpretohet të jetë vdekja e njeriut, prandaj, *pasuria që mbetet*, kuptohet se është dituria.

Disa të tjerë kanë thënë:

- Atij që i përshtatet diturisë, atij i përshtaten njerëzit dhe e pranojnë si udhërrëfyes. Poseduesit e diturisë gjithmonë respektohen dhe nderohen.

Imam Shafi ka thënë:

- Dituria ka një veçori të tillë që, vetëm pak të merr njeriu nga ajo, gëzohet, e ai që nuk merr aspak nga dituria, ai gjithmonë është në mërzi.

Omeri r.a. na udhëzon:

- O njerëz! Mësoni dituri; Ata që mësojnë me qëllim të mirë, Allahu Teala i veshë me pelerinëmadhështie. Nëse bëjnë ndonjë gabim, ti mos ua zhvesh këto rrob; Allahu Teala atyre ua falë gabimin tri herë, dhe kjo vlen deri në vdekje.

Ahnef (Allahu qoftë i kënaqur me të)ka thënë:

- Dijetari është i denjë për tu bërë zotëri. Pa dituri, madhështia përfundon si poshtërsi.

Salim b. Xhad ka thënë:

- Unë kam qenë skllav, një person më bleu për treqind derhemë, e kur ma fali lirinë më duhej të kërkoja punë. Mirëpo unë preferova mësimin, e falë diturisë, për pak kohë arrita të jem në pozitë të mos e pranoj padishahun, që erdhi te më vizitoj mua, dikur skllav.

Zubejr b. Ebu Bekir ka thënë:

- *Babai im më dërgoi letër nga Iraku, e shkruante:*

“Mëso; dituria në varfëri është pasuri, e në pasuri është stoli”.

Edhe Llokmani këshillonte të birin duke i thënë:

- *O biri im! Vazhdo në mexhlise (tubime) të dijetarëve. Allahu Teala, si e gjelbëron me shi tokën në pranverë, ashtu edhe zemrat e muminëve i ndriçon me nurin e diturisë.*

Disa kanë thënë:

- *Vdekjen e dijetarit e qajnë peshqit në det dhe gjithçka tjetër, deri te shpendët në qiell. Fytyra e tij harrohet por ai nuk harrohet kurrë.*

Zuhriu ka thënë:

- *Dituria është burrëri, atë e duan trimat e vërtetë.*

FAZILETI I MËSIMIT

DËSHMI NGA KUR'ANI KERIM

“...një grup të mbetet mbrapa, që të thellohet në mësimin e fesë.”⁹-Teube:122

“Pyetni pra dijetarët nëse ju nuk dini.” 16-Nahl:43

DËSHMITË NË HADITHE

Resulallahu, s.a.v.s., thotë:

“Ai që mban rrugën e diturisë, Allahu ia qel rrugën e xhenetit.”²⁷

“Melaiket zgjasin krahët mbi nxënësit me të cilët janë të kënaqur.”²⁸

“Të mësosh diçka në një mëngjes është më mirë se falja e njëqind reqateve.”²⁹

“Të mësosh një çështje nga dituria në një mëngjes, është më mirë se bota me tërë pasurinë e saj.”³⁰

²⁷Muslim, nga Ebu Hurejre

²⁸Ahmed, Ibn Hibban dhe Hakim, nga Safvan b. Asal

²⁹Ibn Abdullberr, nga Ebu Zeri

³⁰Tabarani, nga Ebu Zeri

“Kërkoni diturinë, edhe po të jetë ajo në Kinë.”³¹

“Kërkimi i diturisë është farz për çdo mysliman.”

“Dituria është thesar, pyetja është qelës. Pyetni që të mësoni. Nga një pyetje, katër vetë marrin sevap; ai që pyet, ai që përgjigjet, ai që ndëgjon dhe ai që këta tre i do.”³²

“Nuk është e drejtë që i padituri ta heshtë paditurinë, e as dijetari dijen.”³³

Resulallahu s.a.v.s. një herë tha:

- Të gjendesh në një mexhlis (tubim) të diturisë është më e vlefshme se falja e njëmijë reqateve namaz, vizita njëmijë të sëmureve dhe përcjellja e njëmijë kufomave.

Ata që dëgjuan, e pyetën:

- O Resuli i Allahut, a është kjo më e mirë edhe se leximi i Kur'anit? Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- Kur'ani, jep dobi përmes diturisë. Mos-kuptimi i Kur'anit nuk jep dobi.”³⁴

³¹Ibn Adijj dhe Bejhaki transmetojnë nga Enesi, Taberani nga Ibn Mesudi dhe Ibn Abbasi

³²Ebu Nuajm, nga Alia. r.a.

³³Tabarani, nga Ibn Marduje

³⁴Ibn Xhevdhi, në librin el-Mevduat transmeton nga Omeri

E Resulallahu, s.a.v.s., gjithashtu ka thënë:

“Ai që vdes duke lexuar për të ringjallur Islamin, në xhenet, mes tij dhe Pejgamberëve do te jetë vetëm një gradë.”³⁵

FJALËT E TË MËDHENJVE TË ISLAMIT

Ibn Abbasi r.a., thoshte:

- *Durova vështirësitë dhe mësova, si përfundim arrita madhësitinë.*

E për Ibn Abbasin, Ibn Maliku ka thënë:

- *Nuk kam njohur të ngjashëm me Ibn Abbasin. Kush e ka parë fytyrën e tij e ka parë fytyrën më të bukur, kush i ka dëgjuar fjalët i tij ka dëgjuar fjalët më të ëmbla, e kush i ka studiuar fetvatë e tij e ka gjetur diturinë e vërtetë.*

Ibn Mubarek ka thënë:

- *Çuditë me atë që kërkon madhësitinë pa mësim.*

Disa dijetarë kanë thënë:

- *Për dy grupe njerëzish duhet ndjerë keqardhje: për ata që nuk kuptojnë asgjë e dëshirojnë të mësojnë, dhe për ata që çdo gjë kuptojnë por nuk dëshirojnë të mësojnë.*

³⁵Darimi, nga Hasani

Ebu Derda r.a. ka thënë:

- *Për mua më e dashur është të mësohet një çështje nga dituria se sa një natë ibadete.* Gjithashtu ka thënë:

- *Dijetari dhe nxënësi janë bashkë në të mira. Të tjerët nuk mbajnë ndonjë vlerë. Bëhu ose dijetar, ose nxënës ose dëgjues; mos të mbesësh jashtë tyre, se shkatërroresh.*

A t a r.a. ka thënë:

- *Një tubim i dhikrit dhe diturisë i pastron shtatëdhjetë gjynahe të argëtimit.*

Omeri r.a. ka thënë:

- *Vdekja e njëmijë abidëve që kalojnë ditën në agjërim e natën pa gjumë, ka vlerë më të ulët se sa vdekja e një dijetari i cili e ndanë haramin dhe hallallin.*

Imam Shafiu rh.a., ka thënë:

- *Nga ibadetet nafile, mësimi i diturisë është më i pëlqyeshmi.*

Ibn Abdi'l-Hakem rh.a., ka treguar:

- *Isha duke mësuar te Imam Maliku. Para drekës desha të fal namazin nafile dhe e mbylla librin. Kur e pa Hoxha (Imam Maliku) këtë, më tha: “Nëse lexon me qëllim të mirë, namazin që deshe ta falësh nuk ka vlerë më të lartë se leximi”.*

Ebu Derda r.a., ka thënë:

- Të shkosh në mëngjes për të mësuar dituri, është e pamundur të mos konsiderohet si luftë.

FAZILETI I MËSUESIT

DËSHMI NGA KUR'ANI KERIM:

“...të thellohet në mësimin e fesë dhe kështu të këshillojë popullin e vet, mbasi të kthehet nga lufta, që t’i frikësohet Allahut.” 9-Teube:122

Këtu është menduar mësimdhëniadhe udhëzimi.

“Kujtoje kohën kur Allahu mori premtimin nga ata që u është dhënë Libri se do t’ua shpjegojnë atë njerëzve dhe nuk do të fshehin asgjë nga ai.”

3-Ali Imran:187

Ky ajet e bën mësimdhënien farz.

“...disa prej tyre e fshehin të vërtetën.”

2-Bekare:146

Ky ajet na njofton se fshehja e diturisë së vërtetë (hak) është haram.

Ndërsa rreth atyre që nuk dëshmojnë atë që dinë kur është nevojshtme thuhet:

“Mos e fshihni dëshminë, se, kush e fsheh atë, zemra e tij është gjynahqare.” 2-Bekare:283

Lidhur me këtë Pejgamberi ynë urdhëron:

“Allahu Teala, si mori premtim nga pejgamberët ashtu merr premtim edhe prej atyre që i jep dituri - prej dijetarëve, që tua shpjegojnë atë njerëzve dhe mos ta fshehin.”³⁶

E Allahu Teala, tutje thotë:

“E kush flet më bukur se ai që i fton njerëzit drejt Allahut, bën vepra të mira dhe thotë: ‘Unë, me të vërtetë jam mysliman’.” 4-Fussilet:33

“Thirr në rrugën e Rabbit tënd me mençuri dhe këshillë të bukur.” 16-Nahl:125

(Allahu) do t’ia mësojë atij shkrimin, diturinë.”

3-Ali Imran:48

³⁶Ebu Nuajm, nga Ibn Mesudi

DËSHMITË NË HADITHE

Resulallahu s.a.v.s., duke përcjellë Muadh b. Xhebelin në Jemen iu drejtua:

“Një person të udhëzosh te Allahu Teala është më e mirë për ty se sa bota me gjithë pasurinë.”³⁷

“Ai që mëson një çështje prej diturisë për të ua mësuar të njëjtën njerëzve, i jepen shtatëdhjetë sevape të sidikëve.”³⁸

Isa s.a., ka thënë:

- Kush mëson, dhe atë që ka mësuar ua mëson të tjerëve, përmendet me respekt në qiell.

Resulallahu, s.a.v.s., ka thënë:

“Allahu Teala në ditën e kiametit abidëve dhe muxhahidëve u thotë:

- *Hyni në xhenet*; e dijetarët thonë:

- *Ata bënë ibadet dhe luftuan në saje të mësimi tonë.* Allahu Teala urdhëron:

- *Ju jeni pranë Meje si disa prej melekëve. Bëni shefat* (ndërmjetësim), *shefati i juaj është i pranueshëm.*

Ata do të bëjnë shefatin dhe do të hynë në xhenet.”³⁹

³⁷Imam Ahmed, nga Muadhi, gjithashtu Buhari dhe Muslim

³⁸Ebu Mensur ed-Dejlemi, nga Ibn Mesudi

E drejta e shefatit i përket vetëm dijetarëve të cilët atë që dinë ua mësojnë të tjerëve, e nuk është për çdo dijetar.

"Padyshim, Allahu nuk do ta zhdukë diturinë. Por, sigurisht që shkencat (dituritë) do të humbasin me humbjen e dijetarëve. E kur nuk do të ketë dijetarë, njerëzit do t'i zgjedhin për kryetarë të paditurit. Populli do t'i pyes, e ata do të japin shpjegime (fetva) pa ndonjë dituri. Kështu, ata edhe vetë do të bien në humbje, e edhe të tjerët do t'i largojnë nga rruga e drejtë."⁴⁰

"Dijetarin që e fsheh diturinë, në ditën e kiametit Allahu Teala e dënon me zjarr."⁴¹

"Dhurata më e mirë është një dituri të cilën e kupton mirë, dhe atë ia tregon një vëllait mysliman. Për këtë ka shpërblim sikur të bëhet ibadet për një vit."⁴²

"Çdo gjë që ekziston në këtë botë është e mallkuar, përpos atij që përkujton (dhikrullah) dhe i afrohet Allahut, mësuesit dhe nxënësit."⁴³

³⁹Ebu'l-Abbas, Ez-Zehebi, nga Ibn Abbasi

⁴⁰Buhari dhe Muslim, nga Abdullah b. Amari

⁴¹Ebu Davud, Tirmidhi, Ibn Maxhe, Ibn Hibban dhe Hakim, nga Ebu Hurerje

⁴²Taberani, nga Ibn Abbasi

⁴³Tirmidhi, dhe Ibn Maxhe, nga Ebu Hurejre

“Padyshim se për ata që njerëzve u mësojnë mirësinë, i luten Allahut Teala melekët, banorët e qiellit dhe tokës, bile edhe milingona në fole e peshqit në det.”⁴⁴

“Askush nuk mund të bëhet më i dobishëm se ai që dëgjon mirë një hadith dhe atë ia tregon një vëllait mysliman.”⁴⁵

“Kur myslimani mëson një fjalë të mirë, atë fjalë ua mëson të tjerëve dhe me atë fjalë vepron, kjo është më e mirë se një vit ibadet.”⁴⁶

Një ditë, kur Pejgamberi ynë s.a.v.s., i pa dy grupe njerëzish, një grup i zënë me dua, e grupi tjetër mësonte, urdhëroi:

- *Këta (që bënin dua) po kërkojnë nga Allahu Teala. Allahu, nëse dëshiron jep, nëse dëshiron nuk jep.*
Ndërsa për ata që mësonin tha:

- *Por këta po mësojnë. Zaten, edhe unë si mësues jam dërguar;* dhe u ul në tubimin e atyre që po mësonin.”⁴⁷

⁴⁴Tirmidhi, nga Ebu Uname

⁴⁵Ibn Abdullberr, nga Muhammed b. El-Mukendiri

⁴⁶Ibn Mubarek, nga Zejd b. Eslemi

⁴⁷Ibn Maxhe, nga Abdullah b. Omeri.

“Dituria dhe udhëzimi që Allahu Teala dërgoi me mua është si shiu i bollshëm; e kur shi i bollshëm bie në tokë, një pjesë e tokës e merr ujin brenda, bari dhe prodhimet bujqësore rriten me bollëk. Një pjesë tjetër e tokës bëhet e fortë dhe e shkretë, nuk e thith ujin por e mban përmbi; që njerëzit ta shfrytëzojnë për pije dhe për të mbjella. Një pjesë tjetër e tokës është e pjerrtë dhe e rrëshqitshme. Ajo as nuk e thith ujin, as nuk e mban përmbi, shiu që bie mbi te rrëshqet e shkon. Në të asgjë nuk rritet e as që i sjell ndokujt dobi.”⁴⁸

Me shembullin e parë është treguar ai që vepron me atë që ka mësuar, me shembullin e dytë ai që nuk vepron por i mëson të tjerët, dhe me shembullin e tretë tregohet ai që është i varfër nga këto dy gjendje.

“Kur vdes biri i Ademit, libri i veprave të tij mbyllet. Përveçse nga tri gjëra i shkruhen sevape në libër, e njëra prej tyre është dituria që të tjerët e përfitojnë.”⁴⁹

“Treguesi i rrugës së mirësisë është sikur ai që e bën atë mirësi.”⁵⁰

⁴⁸Buhari dhe Muslimi, nga Ebu Musa.

⁴⁹Muslimi, nga Ebu Hurejre.

⁵⁰Tirmidhi, nga Enesi.

"Janë dy persona që lakmohen: ai të cilit Allahu i ka dhënë pasuri dhe atë pasuri ai e shpenzon në rrugë të drejtë; dhe ai të cilit Allahu i ka dhënë dituri, e ai gjykon sipas saj dhe i mëson edhe të tjerët."

Kur Resulallahu s.a.v.s. tha:

"Rahmeti i Allahut Teala qoftë mbi trashëgimtarët e mi", e pyetën se *kush janë trashëgimtarët e tij*, e Resulallahu, s.a.v.s., ju tha:

-Janë ata të cilët ringjallin sunnetin tim (duke e jetuar) dhe ia mësojnë atë robërve të Allahut Teala.⁵¹

FJALËT E TË MËDHENJVE TË ISLAMIT

Omeri r.a., ka thënë:

- Kush ia mëson një hadith një personi, dhe ai person vepron me atë hadith, e fiton sevapin si ai që vepron.

Ibn Abbas r.a. ka thënë:

- Për ata që njerëzve u mësojnë mirësinë, gjithçka, deri edhe peshqit në det kërkojnë falje.

⁵¹Ibn Abdulberr

Disa dijetarë kanë thënë:

- *Dijetari është mes Allahut dhe robit; këtë gjendje ta ketë në mendje; dhe kanë thënë:*

- *Dijetarët janë dritat e kohës. Çdo dijetar e ndriçon kohën e vet dhe njerëzit e asaj kohe ndriçohen prej dritës së tij.*

Sufijan Sevri shkoi në qytetin Askalan. Aty qëndroi një kohë, dhe pasi askush nuk e pyeti gjë, tha:

- *Në këtë vend dituria ka vdekur, tani nuk ka nevojë të pres. Më gjeni një mjet e të shkoj.*

Padyshim se një shprehje e këtillë vjen nga vlera e lartë e mësuesit, zelli për të mësuar dhe për të vazhduar traditën e diturisë.

A t a r.a. ka thënë:

- *E vizitova Said Ibn Musejjebin, dhe e gjeta duke qarë. Kur e pyeta për shkakun, tha se po qanë sepse nuk është pyetur për asgjë.*

Hasan Basriu rh.a., ka thënë:

- *Po të mos kishte dijetarë, nuk do të kishte dallim mes njerëzve dhe krijesave tjera të gjalla, sepse, vetëm me mësimet e dijetarëve njerëzit arrijnë në nivelin e njerëzores.*

Kur Ikrimë tha *se dituria e ka një vlerë*, atyre që pyetën se çka është ajo, ju tha:

- *Që ajo (dituria) t'i jepet atij që ia di vlerën dhe që mund ta ruaj.*

Jahja b. Muadh ka thënë:

- *Dijetarët janë më të mëshirshëm për ummetin e Muhammedit alejhisselam se sa prindërit. Sepse prindërit e mbrojnë nga zjarri i botës, ndërsa dijetarët e mbrojnë nga zjarri i ahiretit.*

Është thënë se për të merituar diturinë, duhet: *'të dëgjosh në heshtje, të mësosh përmendësh, të zbatosh njohuritë dhe të mësosh të tjerët'.*

Përsëri është thënë: *'mëso prej atij që di, mësoje atë që nuk di, ruaje atë që e di e mësoja atij që nuk i di.'*

Për ata që mësojnë dhe i mësojnë të tjerët, Muadh b. Xhebel ka thënë:

- *Lexoni dhe mësoni, sepse fitimi i diturisë për Allahun është nderim dhe ibadet ndaj Allahut. Shkëmbimi i mendimeve është lëvdatë, biseda është përpjekje. Të mësosh personin që nuk di, është sadaka, të mësosh të aftin edhe më shumë njohuri, është afërsi ndaj Allahut. Në vetmi, dituria është një mik që heq shqetësimet, është udhëzues në rrugë të drejtë, lehtësim*

dhe durim në vështirësi, është vezir mes shokëve, është afërsi për të huajin. Dituria afër shokëve vezirë është afërsi për të huajin. Dituria mbanë dritë në rrugë të xhenetit. Në saje të diturisë, Allahu Teala i lartëson disa njerëz, i bën ata udhëzues dhe udhërrëfyes që pasohen në punë të mirë. Atyre, mirësitë u kujtohen, veprat ju mbeshin. Melekët i donë ata dhe i shtrijnë krahët mbi ta. Çdo gjë që ekziston në det, krijesat e gjalla në tokë, e deri te hëna dhe yjet, çdo gjë, kërkon falje për dijetarët prej Allahut Teala. Sepse dituria e çel syrin e zemrës, në terr i hedh dritë syve, në dobësi i jep forcë trupit, e ngritë njeriun në nivele të larta dhe në gradën e sidikëve. Dituria është meditim, është baraz me agjërimin dhe me falje namaz gjithë natën. Me dituri adhurohet Allahu Teala, i nënshtrohet Atij, kuptohet tehvidi (njëshmëria), mbrohem nga e dyshimta, i vazhdojmë lidhjet me të afërmit. Me dituri dihet hallalli dhe harami. Dituria është udhërrëfyes e veprat vijnë më pas. Të mirët frymëzohen me dituri, e të këqijtë mbeshin të varfër prej diturisë.

Nga Allahu Teala kërkojmë përshtatje në rrugë të drejtë.

DËSHMITË MENDORE

Ajo që duam ta shpjegojmë në këtë pjesë është *fazileti* i diturisë dhe mrekullia e saj. Ai që nuk e di se çka do të thotë *fazilet* dhe nuk e kupton qëllimin e tij, nuk ka mundësi ta kuptojë se në dituri, ose edhe në gjëra jashtë saj mund të ketë ndonjë veti. Padyshim, të thuhet se një person është dijetar ose jo, pa e ditur se çka do të thotë *dituri*, është vetëm llomotitje. Andaj, ta kuptojmë se çka është *fazilet*.

Fazilet vjen nga rrënja e fjalës *tepër(fadl)*; me kuptimet: *shumë, rritje, shtesë* dhe *shumim*; domethënë është një tepëri. Kur dy gjëra kanë vlerë të njëjtë, e më pas njëra ka një veçanti më tepër, kësaj i thuhet që ka *fazilet* ndaj tjetrës, dhe për më tepër, kjo bëhet përsosuria e saj. Për shembull, kur thuhet se kali posedon vlera më shumë se gomari, dihet se ata janë të barabartë në bartje të ngarkesës, mirëpo kali, me bartje të ngarkesës më të madhe, me pjesëmarrje në luftë, vrapim të shpejtë, kërcim e bukuri; është më sipëror e më i përsosur se gomari. Edhe po të pranohet se ekziston një gomar që është më i madh se kali, përsëri gomarit nuk e mban një vlerë më të madhe. Kjo epërsi është nga pikëpamja e madhësisë së trupit, që nuk njihet si përsosuri. Kafsha nuk vlerësohet me trup por me cilësi.

Në qoftë se e kuptove këtë shpjegim - se si është fazileti në kali në krahasim me kafshët tjera, padyshim se mund ta kuptosh se në krahasim me cilësitë tjera, dituria është *fazilet*.

Kali që vrapon shpejtë nuk është një përsosuri; ndoshta kjo është veçori dhe epërsi e një kali ndaj kuajve tjerë. Por dituria është një fazilet absolut, pa u krahasuar me asgjë në esencën e vet. Sepse dituria është cilësi e përsosur e Allahut, është një nder dhe fazilet i domosdoshëm i melekëve dhe pejgamberëve. Si gjendja e kalit më të zgjuar i cili është më i hairit se kali jo i zgjuar, e që kjo - pa i shtuar asgjë - është një *fazilet* i tij.

Kuptoje mirë, çdo gjë që dëshirohet dhe që është tërheqëse, dëshirohet e pëlqehet për tri qëllime:

1. Për një qëllim tjetër;
2. Për esencën e vet; dhe
3. Edhe për një qëllim tjetër edhe për esencën e vet.

Padyshim, ajo që dëshirohet për esencën e vet është më e vlefshme dhe më e ndershme se ajo që kërkohet për qëllim tjetër. Ajo që dëshirohet për një qëllim tjetër është si dukati dhe argjendi. Këto, me esencën e vet nuk plotësojnë asnjë nevojë të njeriut. Ato janë një copë metali. Po të mos ishin mjet tregtie, nuk do të dallonin nga guri.

Ajo që dëshirohet për esencën e vet është arritja në lumturinë e ahiretit për të shikuar me kënaqësi bukurinë e Allahut Teala. Ajo që dëshirohet edhe për një qëllim tjetër edhe për esencën e vet është për shembull, shëndeti i trupit; njeriu dëshiron këmbë të shëndosha, pa dhimbje e sëmundje.

Pra, shëndeti dëshirohet për esencën e vet, por këmbët e shëndosha pa dhimbje dhe sëmundje dëshirohen edhe për qëllim tjetër, sepse me to njeriu ecë drejtë vendeve ku dëshiron.

Kur e shikon diturinë në këtë mënyrë, brenda vetes do të ndjesh kënaqësi. Dituria dëshirohet për vet diturinë por, pasi ajo është shkak për lumturi në ahiret dhe mjet që afron Allahut, kjo nënkupton se dituria dëshirohet edhe për tjetër qëllim, pos vet asaj.

Grada më e lartë e njeriut dhe dëshirë e tij është kjo lumturi dhe mjeti që ta arrijë. E kjo lumturi është vet dituria dhe veprimet që mbështeten në dituri. Vepranuk bëhet pa dituri, prandaj themel i lumturisë në botë dhe në ahiret është dituria, që është edhe më e vlefshme nga të gjitha veprat. Si të mos jetë, kur vlera e çdo gjëje peshohet me përfundimin e saj, ndërsa përfundim i diturisë është arritja në gradat e larta, përngjasimi në melekë dhe afrimi Allahut Teala.

Këto që treguam deri këtu janë përfitimet e diturisë që i takojnë ahiretit. E në këtë botë, dijetarët kanë një veti që me fjalë ndikojnë në mbretërit e dinjitetshëm

dhe në njerëzit e rëndomtë, dhe tërheqin respektin e tyre. Bile edhe më i pamendi prej turqve dhe më i paturpshmi prej arabëve e sheh si të natyrshme respektin për dijetarët, sepse nga përvoja e kupton që ata janë më të dijshtëm. E kjo veçori nuk është vetëm te njerëzit, por ekziston edhe te kafshët. Edhe kafsha pranon epërsinë e njeriut dhe i nënshtrohet atij.

Të gjitha këto që i përmendëm janë fazilet i diturisë. Megjithatë, më vonë do të shpjegohet se edhe dituritë ndahen në pjesë dhe nga pikëpamja e faziletit të tyre, bartin vlera të ndryshme.

Me këtë shpjegim e sqaruam faziletin e mësimiut dhe mësuesit. E meqenëse dituria qenka mbi të gjitha, atëherë edhe mundimi për të mësuar diturinë sigurisht që është dëshirë për diçka më të lartë, ndërsa mësimdhënia siguron përfitim edhe më të madh.

Ta shpjegojmë: qëllimi i njerëzve lidhet me ahiret dhe dynja, e rregulli i ahiretit, përmes fesë, lidhet me rregullin e dynjasë; bota është arë e ahiretit. Bota nuk është atdhe i përhershëm, është si një urë a një bujtinë për në ahiret, është një mjet që arrin Allahut. Ndërsa rregulli dhe zhvillimi i botës ndërlidhet me punën, mjeshturinë dhe profesionin e njerëzve.

E këto mund të përmbliidhen në tri grupe:

Grupi i parë janë punët e domosdoshme për të jetuar, e që janë katër:

1. Punët për sigurimin e ushqimit – bujqësia.
2. Për sigurimin e veshjes – endja.
3. Për sigurimin e strehimit – ndërtimi; dhe
4. Për sigurimin e bashkësisë - dashuria, respekti, ndihma e ndërsjellë dhe bashkëpunimi - pra politika (*sijaset*).

Grupi i dytë janë punët që i mundësojnë të parat. Këto janë dy:

1. Punët për bujqësi e zejтари – prodhimi i veglave, profesioni i farkëtarit.
2. Punët për endjen– përpunimi i pambukut dhe leshit.

Grupi i tretë janë punët që i plotësojnë e zbukurojnë punët e domosdoshme për të jetuar, si është bluarja, gatimi, pjekja, qepja, ngjyrosja e pastrimi.

Të gjitha këto, në krahasimin me jetën e kësaj bote, janë si organet e një trupi, e edhe këto ndahen në tri pjesë:

1. Organet kryesore: zemra, mushkëria dhe truri.
2. Organet që iu bëjnë shërbim organeve kryesore: lukthi, venat, arteriet, nervi; dhe
3. Organet që i plotësojnë dhe zbukurojnë organet kryesore: lëkura, thonjtë dhe vetullat.

Nga profesionet që përmendëm, më të nderuara janë kryesoret, e nga kryesoret më e nderuara është politika(*sijaset*). Për këtë arsye domosdo kërkohet përsosuria e këtij profesioni qysh në burimin e saj, por kjo nuk kërkohet edhe për profesione të tjera, dhe po këtë arsye, poseduesit e këtij profesioni (politikës) i bëjnë profesionet e tjera të jenë në shërbimin e profesionit të tyre.

E politika që tregon rrugën e drejtë të edukimit të njerëzimit për arritjen e lumturisë në botë dhe ahiret i ka katër grada:

Grada e parë është politika e Pejgamberëve.

Kjo është grada më e lartë. Pejgamberët drejtojnë dhe qeverisin të gjithë njerëzit, të rëndomtë (*avam*) dhe të veçantë (*havas*), në të jashtmen (*zahir*) dhe të brendshmen (*batin*) e tyre.

Grada e dytë, politika e mbretërve dhe sulltanëve. Ata qeverisin çdo shtresë të njerëzve, por vetëm të jashtmen e tyre, e nuk mund të ndikojnë në të brendshmen.

Grada e tretë është politika e atyre që e njohin fenë dhe Allahun Teala - dijetarët, e që janë trashëgimtarë të pejgamberëve. Ata nuk përzihen në punët e jashtme të asnjë shtrese, askënd nuk mund ta ndalojnë dhe ta pengojnë, por edhe, në përgjithësi, njerëzit nuk mund të përfitojnë nga ta. Ata mund t'i drejtohen vetëm të brendshmes së shtresës inteligjente.

Grada e katërt është politika e vaizëve (ligjëruesit fetar). Edhe këta mund t'i drejtohen vetëm të brendshmes, të një pjese të njerëzve të rëndomtë (*avam*).

Nga këto grada të politikës, më e ndershmja, pas pejgamberllëkut, gjithsesi se është dituria që i largon njerëzit nga shkatërrimi, ua ndërron veset e këqija, i zbukuron me ahlak të mirë dhe i arrit në lumturi. Pra, ky edhe është qëllimi i mësimit të diturisë.

Epërsia e vlerave të ndonjë profesioni njihet nga tri aspekte:

1. Epërsia e vlerave në natyrën dhe esencën e vet profesionit, siç është epërsia e diturisë së shkencave ekzakte ndaj diturisë së fjalorit sepse me dituri shkencore njoftohemi përmes të menduarit kurse fjalorin na e mëson shqisa e dëgjimit, e natyrisht që të menduarit është më lartë se dëgjimi.

2. Të mendohen dobitë e përgjithshme të atij profesioni, për shembull epërsia e bujqësisë ndaj argjendarisë.

3. Të merret parasysh përpunimi, psh. epërsia e përpunimit të argjendit ndaj përpunimit të lëkurës; njëra punohet mbi argjend, e tjera mbi lëkurën e shtazës së ngordhur.

Treguam se dituria është, padyshim, më e lartë se profesionet tjera, sepse dituritë e fesë që ndriçojnë rrugën e ahiretit përfitohen me mendje të mprehtë dhe me zgjuarsi të plotë. E siç do të sqarohet më vonë, mendja është cilësia më e lartë e njeriut. Kjo sepse amanetet e Allahut Teala pranohen falë mendjes, dhe falë saj njeriu arrin kënaqësinë (rizanë) e Allahut Teala.

Sa u përket përfitimeve të përgjithshme të diturisë, në to as nuk duhet dyshuar, sepse përfundimi është lumturia e përjetshme. E sa i përket nderit të mësuesit;

as kjo nuk është e fshehtë. Si mund të jetë e fshehtë kur mësuesit ndikojnë në zemrat dhe mendjet e njerëzve?

Krijesa më e përsosur në sipërfaqen e tokës është njeriu, kurse pjesa më e vlefshme e njeriut është zemra. E mësuesi merret me pjekurinë e zemrës, me pastrimin dhe lustrimin e saj, dhe me afrim e kënaqësisë hyjnore. Prandaj, dituria është më e ndershmja, në çdo drejtim.

Përmbledhje e shkurtë: mësimdhënia, nga një pikëpamje është ibadet për Allahun e nga një pikëpamje tjetër është përfaqësim i Allahut Teala. Bile, përfaqësim i madh. Sepse dituria është cilësia më e veçantë e Allahut Teala e vendosur në zemrën e dijetarit.

Dijetari është drejtues i thesarit më të vlefshëm të Allahut Teala – diturisë së Tij, dhe atij i është lejuar që nga ky thesar t'u jap nevojtarëve, që të arrijnë në xhennet dhe t'i afrohen Allahut Teala. A mund të ketë gradë më të lartë se të qenit mjet në mes të robit dhe Allahut Teala?

Allahu Teala, me mirësinë dhe pëlqimin e Tij, na bëftë edhe neve si këta robë të Tij. Të dashurit të Tij, Resulallahut, s.a.v.s., dhe të gjithë robërve të hairit, u goftë salat dhe selam.

KAPITULLI I DYTË

DITURITË E LAVDËRUARA DHE TË QORTUARA

DITURITË FARZI AJN

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Të mësuarit dituri është farz për çdo mysliman.”⁵²

Dhe me një hadith tjetër:

“Kërko diturinë, edhe po të jetë ajo në Kinë.”

Njerëzit janë në mosmarrëveshje se cilat dituri janë *farz* që çdo mysliman duhet t'i dijë, dhe në këtë çështje janë shprehur përmbi njëzet mendime të ndryshme. Pa hyrë në detaje, këtë mund ta përmbledhim si në vijim:

Secili grup e ka pranuar si mësim *farzi ajn* tematikën e vet. Sipas kelamistëve (*mutekellimun*), farzi ajn që duhet të dihet është *ilmi kelam* (dituria e kelamit), sepse përmes kelamit njihet ekzistenca e Allahut, njëshmëria, dhati (qenia) dhe sifetat (cilësitë). E sipas fakihut, farzi ajn është dituria e fikhut, sepse përmes saj mësohen ibadetet, veprimet, hallalli dhe harami. Qëllimi i këtyre diturive nuk janë çështjet e

⁵²Ibn Maxhe nga Enesi r.a.

rralla dhe të ndjeshme, por janë çështjet e nevojshme ditore të njerëzve. Dijetarët e tefsirit dhe të hadithit thonë që dituri farzi ajn janë Kur’ani dhe Hadithi, sepse dituritë tjera përfitohen prej tyre. Ndërsa sufitë thonë që farzi ajn është dituria e tasavvufit, e edhe këta ndahen në dy degë; njëra palë thotë se qëllimi i kësaj diturie është që njeriu ta njohë gjendjen e vet dhe gradën e vet tek Allahu Teala, ndërsa pala tjetër thotë se qëllimi është të përfitohet singëriteti (*ihlas*), të njihen shkatërrimet e nefsit dhe të ndahen vesveset e shejtanit nga frymëzimet e melekëve. E sipas të tjerëve, dituri farzi ajn është dituria e brendshme (*ilmi batin*), dhe thonë që kjo dituri është farz për të zgjedhurit, e në këtë mënyrë heqin kuptimin e përgjithshëm të hadithit (...**farz për çdo mysliman**). Ebu Talib el Meki thotë se farzi ajn është dituria që e përmban hadidhi *Mebani-i Islam*:

“Islami ndërtohet në pesë shtylla: dëshmia se nuk ka ilah tjetër përveç Allahut dhe se Muhammedi është Pejgamber i Tij; falja e namazit; dhënia e zekatit; haxhi dhe agjërimi i Ramazanit.”⁵³

Pra, *farz* janë këto pesë. Sigurisht që është farz të njihen këto farze, bashkë me cilësitë dhe me mënyrën e zbatimit të tyre., dhe jemi të mendimit se ne do ta themi fjalën e fundit që do të heq dyshimet në këtë

⁵³Buhari dhe Muslim, nga Ibn Omeri.

çështje. E siç treguam edhe në parathënie, dituria ndahet në dituri *muamele* dhe *mukashefe* dhe ne këtu jemi në kërkim të diturisë *muamele* (dituria e veprimit). E, veprime të obliguara për ata që kanë mend dhe kanë arritur moshën e pubertetit janë tri:

1. Të besojnë;
2. Të veprojnë sipas besimit;
3. Të mos bëjnë gjërat e ndaluara;

I mençuri që arrin në moshën e pjekurisë, ose që pas ejakulimit në ëndërr merr njohuri që ka arritur në pjekuri, fillimisht duhet shqiptuar farzin e shehadetit (dëshmisë):

“Eshhedu en la ilahe illallah ve eshhedu enne Muhammeden abdu-hu ve resuluh.”

(Dëshmoj se nuk ka ilah tjetër përveç Allahut, dhe dëshmoj se Muhammedi është rob dhe i dërguar i Allahut.), duke e kuptuar atë.

Ky shahadet është i mundur të bëhet edhe me imitim – duke dëgjuar dhe duke mësuar prej tjetrit. Për këtë nuk nevojitet parapërgaditje dhe kërkim i dëshmisë, por padyshim se qëllimi është besimi i asaj që deklarohet. Nëse gjendet një besim i tillë, qëllimi është realizuar. Vet Pejgamberi ynë, s.a.v.s., e ka pranuar si të mjaftueshëm deklarin dhe shqiptimin e shehadetit nga arabët e paditur. Për më tepër, atyre as nuk ua ka mësuar dëshminë. Prandaj, duke besuar dhe kuptuar, ai

që bën shehadet e ka kryer detyrën dhe për atë kohë nuk i ka mbetur tjetër farz. Nëse në atë moment vdes – vdes si një mysliman që i është përshtatur urdhrave.

Obligimet që vijnë pas kësaj mbështeten në shkaqe të veçanta dhe nuk janë të domosdoshme për secilin person. Bile, shumëkush edhe lirohet nga disa prej atyre obligimeve. Shkaqet që i bëjnë këto obligime të domosdoshme janë të lidhura me veprim, me braktisjen e gjërave të ndaluara dhe me besim.

OBLIGIMET QË LIDHEN ME VEPRIME

Në qoftë se myslimani që ka besuar jeton deri në drekë, atij i takon një farz i ri - falja e namazit të drekës, dhe me hyrjen e kohës së namazit të drekës, ai është i obliguar të dijë kushtet e pastrimit dhe të namazit. Nëse ka ndonjë të metë dhe pengesë, e mendon që nuk mund t'i mësojë të gjitha kushtet dhe ruknet e namazit deri sa të kalojë koha e drekës, ai e fal namazin - sepse ky namaz farz është i lidhur me kohë, dhe për të mos kaluar koha – falet, e pastaj vazhdon me mësim. Kjo vlen edhe për kohët e namazeve tjera. Në qoftë se jeton deri në Ramazan, i takon edhe një farz – të agjërojë dhe të dijë urdhrat rreth agjërit: nijeti i agjërit, që agjërohet prej imsakut deri në aksham, të mos ketë marrëdhënie seksuale, dhe që kjo vazhdon deri në

muajin Sheval.Pastaj, në qoftë se pasurohet ose trashëgon pasuri, i takon edhe nje farz; i duhet të dijë obligimet e zeqatit: sa duhet të japë nga pasuria që e posedon për një vit, dhe sa për cilin lloj të pasurisë. Nëse posedon vetëm një deve, mjafton të dihet zeqati i devesë, e njëjtë është edhe me obligimet tjera.

Sa i përket haxhit, nuk është i obliguar që menjëherë ta kryejë këtë farz dhe të dijë obligimet e haxhit, sepse kushtet e haxhit janë shëndeti dhe pasuria. Por, dijetarëve u takon që të tregojnë se kur i plotëson kushtet e haxhit dhe lënien për më vonë. Kur vendos të shkojë në haxh, atëherë është farz të mësojë kushtet dhe vaxhibet e haxhit. Mësimi i sunneteve nuk është farz, pasi që sunnetet janë ibadete nafile, e mësimi i ibadeteve nafile nuk është farz, është nafile.

Fakihëve u takon t'i tregojnë besimtarit kur bëhet farz haxhi për te, dhe udhëzimet rreth haramit (për atë person) – kjo nuk na takon neve. Edhe për farzet tjera ajn të cilat personi duhet t'i bëjë, udhëzimi është i këtillë.

Sa i përket mësimi farz në lidhje me braktisjen e gjërave të ndaluara, edhe këto duhet të mësohen sipas gjendjes, prandaj kjo ndërron sipas gjendjes së personit. Sepse nuk është farz të mësohet një memec duke i thënë *“është e ndaluar të thuash këtë”*, as një i verbër

duke i thënë *“këtë të shikosh është haram”*, ose një beduini t’i thuhet *“është e ndaluar të ulesh këtu.”* Atëherë, ajo që duhet të bëhet është të mësohet farzi në mënyrë individuale. Njeriu duhet të paralajmërohet për ato gjëra të ndaluara të cilat mund t’i bëjë, e jo për ato gjërat të ndaluara që nuk mund t’i bëjë. Për shembull: nëse në një vend mysliman ka ndonjë që vesh mëndafsh, që e merr pasurinë e tjetrit me dhunë ose përdhunon, atij duhet t’i mësohet që këto janë haram. Njëjtë vlen edhe për atë që për momentin nuk i bën këto vepra, por që ka mundësi t’i bëjë më vonë. E nëse përdoret mishi i derrit dhe alkooli në atë vend ku gjendet myslimani, farz është të mësohet që këto janë haram. Farz është të mësohet çdo gjë që është farz.

Sa i përket besimit dhe veprimit të zemrës, farz është të mësohet dituri aq sa mund të hiqen dyshimet që mund të lindin në zemër. Në qoftë se dyshon në kuptimin e kelimeit shehadetit, farz është të mësohet aq sa duhet për ta hequr këtë dyshim. Në qoftë se një dyshim i tillë nuk lind dhe ky vdes para se të mësojë që Allahu Teala është absolut, vetëm Ai është krijues, ekzistenca e Tij nuk është e lidhur për vend dhe kohë,

Ai do të shihet në ahiret dhe çështje të ngjashme të besimit, është konsensus i dijetarëve që ka vdekur si besimtar.

Dyshime të tilla që mund të lindin në zemër nganjëherë vijnë nga vetë natyra dhe mendimet e personit, e nganjëherë nga ato që dëgjon prej të tjerëve. Prandaj, nëse një i ri është një shoqëri ku debatohen dyshime të tilla, ai duhet të ruhet nga këso filozofi dhe së pari duhet t'i mësohen të vërtetat. Sepse, nëse një zemër e pastër e të riut mbushet me gjëra që mund të zgjojnë dyshime, heqja e tyre bëhet farz. Ndërsa edhe kjo nganjëherë është shumë e vështirë.

Siç është farz për një mysliman që gjendet në një shoqëri ku është shumë kamata të mësojë rrugët e ligjshme të fitimit hallall dhe të mbrohet nga kamata, edhe për dituritë farzi ajn është njëjtë. Kuptimi i kësaj është që të dihet esenca e veprimit të caktuar. Kush i di dituritë farz dhe kohën për to, i di edhe dituritë që janë farzi ajn.

Mendimi i sufive kur thonë:

“farzi ajn është darja mes vesveseve të shejtanit dhe frymëzimit të melekëve” është i drejtë. Por, kjo nuk është për çdokënd; kjo është posaçërisht për atë që ka nevojë, që në zemër i lind diçka e tillë. Në kohën kur njeriu nuk mund ta mbrojë veten nga dëshirat e këqija si xhelozia, urrejtja, kryengritja, demonstrimi dhe te ngjashme, është farz për atë person të fitojë dituri aq sa mundet që vet të mbrohet nga këto. Si mos të jetë farz kjo dituri për atë njeri!

Resulallahu s.a.v.s me një hadith thotë:

“Tri gjëra e shkatërrojnë njeriun: koprracia e tepërt, përshtatja e plotë dëshirave, dhe vetëpëlqimi.”⁵⁴

Ndërsa, askush nuk mund ta shpëtojë veten aq lehtë nga këto. Mendjemadhësia dhe sëmundjet e ngjashme të zemrës të cilat do t’i shpjegojmë më vonë, janë të lidhura me këto tri esenca që i tregojnë hadithi.

Për ata që i kanë këto sëmundje është farzi ajn të shërohen nga to. Për t’u shëruar duhet të njihen cilësitë, burimi dhe shenjat e sëmundjes, dhe duke përcaktuar diagnozën – të kërkohet zgjidhje për shërim. Sepse ai që nuk e njeh të keqen, bie në të keqe. *Ilac* do të thotë shërimi i sëmundjes me të kundërtën e saj. Pa përcaktuar diagnozën, pa e njohur ilaçin - padyshim që nuk ka shërim. E duke qenë se farzi ajn është të njihen shumica e këtyre shkatërruesve që i përmendëm, sa keq që njerëzit në përgjithësi e harxhojnë kohën me gjëra të panevojshme, e këto i lënë pas dore.

Një fëmijë mysliman, pas kelimeit shehadetit (dëshmisë) lidhur me besimin duhet të mësojë për: ringjalljen pas vdekjes, llogarinë (*hesab*), peshoren (*mizan*), xhennetin dhe xhehenemin.

Ky i ri, kur beson që Allahu ka dërguar Pejgamberin, duhet të kuptojë edhe domethënien e asaj shpallje, e ajo është të dijë që kush i nënshtrohet

⁵⁴Bezzar dhe Taberani nga Enesi r.a.

Allahut Teala dhe Resulallahut s.a.v.s., shkon në xhenet, e ai që nuk pranon dhe nuk beson shkon në xhehenem.

Nëse këto që thamë kuptohen mirë, padyshim që kjo është rruga e drejtë. Dhe kupton që njeriu çdo ditë dhe natë, në çdo gjendje, në ibadet dhe në veprimet e tij, do të jetë ballë-për-ballë me ngjarje që i interesojnë. Në çdo situatë kur përballet dhe do të përballet me ndodhi, ai duhet të pyes dhe të përfitojë dituri të re.

Në hadithin: **“Të mësuarit dituri është farz për çdo mysliman”**, është kuptuar që me *dituri* nënkuptohen farzet e veprimit me të cilat myslimani është i obliguar, e edhe me njoftimet tona është shpjeguar që këto janë farz. Vetëm Allahu Teala e di më së miri.

DITURITË FARZI KIFAJE

Dije se, nuk është e mundur të ndahen dituritë të cilat janë farz nga ato që s’janë, pa u shpjeguar pjesët e diturisë. E në esencë, dituritë ndahen në dy:

1. **Dituritë e sheriatit**, që mësohen vetëm nga pejgamberët, të cilat nuk njihen me mend (si matematika), ose me përvojë (si mjekësia), ose me të dëgjuar (si fjalët);

2. **Dituritë që nuk janë të sheriatit**, të cilat përfitohen me mjete tjera. Këtondohen në tri:

- Dituri e lavdëruar (*mahmud*);
- Diturie e papëlqyer (*mezzum*); dhe
- Dituri as e lavdëruar e as e papëlqyer (*mubah*).

Të lavdëruara janë dituritë për të mirat e njerëzve në këtë botë si mjekësia, matematika etj, e edhe këto ndahen në *farzi kifaje* dhe *fazilet* (me vlerë e lartë).

Dituritë *farzi kifaje* nevojiten për rregullimin e punëve të kësaj bote, siç është mjekësia, që njeriu të jetojë shëndosh, ose matematika, e nevojshme për tregti, trashëgimi dhe llogari. Nëse në një vend nuk ka dikush që i di këto dituri, populli përballlet me vështirësi e të gjithë bëhen përgjegjës. Por nëse di njëri, ose disa, sipas nevojës, kjo mjafton e edhe të tjerët shpëtojnë nga ky obligim.

Nuk duhet të habitesh me pohimin tonë që mjekësia dhe matematika janë farzi kifaje. E vërteta është që edhe të gjitha profesionet tjera si bujqësia, endja, rrobaqepësia, politika, e të tjera, janë farzi kifaje. Nëse në një vend nuk ka mjek, sëmundjet mund të përhapen, njerëzit rrezikohen, e humbin fuqinë, dhe përfundim është vdekja. Ai që krijoi sëmundjen, krijoi edhe ilaçin. Robëve të Tij u dhuroi aftësi për ta zbuluar ilaçin dhe i mësoi si ta përdorin. Nuk është e drejtë që njeriu ta braktisë shërimin, e të rrezikojë veten.

Sa për diturinë që njihen si *fazilet* (me vlerë të lartë), këto janë dituri që hyjnë në detajet e diturive që tashmë i përmendëm. Sigurisht që është një vlerë e lartë (*fazilet*) lehtësimi i pjesëve që duhet të kuptohen.

E dituri të papëlqyera janë ato që nuk kanë vend në fe; ato janë dituri që nuk sjellin kurrfarë dobie, siç janë *sihr*-i, iluzionet dhe të ngjajshme.

Dituritë *mubah* janë mësimi i poezisë, ose historitë e vjetra, me kusht që të mos tprohet.

Deshëm të tregojmë që të gjitha dituritë e sheriatit janë të vlefshme. Por, nëse ato përzihen me dituritë që nuk janë me të vërtetë (hakikat) të sheriatit, bëhen të papëlqyeshme. Prandaj dituritë e fesë ndahen në të lavdërueshme dhe të papëlqyeshme.

PJESËT E DITURIVE TË SHERIATIT

Dituritë e lavdërueshme të sheriatit ndahen në katër pjesë: dituritë burimore (*usul*), dituritë e degëzuar (*furu*), dituritë fillestare (*mukaddimat*) dhe dituritë plotësuese (*mutemmimat*).

Pjesa e parë janë dituritë burimore: Libri, sunneti, ixhma (konsenzusi) dhe rruga e as'habëve. Konsenzusi është në radhë të tretë, si shpjegues i sunnetit. As'habët

janë dëshmitarët e shpalljes, prandaj kanë arritur shumë dituri, të cilat pasardhësit e tyre nuk i kanë arritur. Nganjëherë, pikëpamjet nuk mund të shpjegohen me shkrime. Për këtë arsye dijetarët e gjejnë të përshtatshme të pasojnë rrugën e as'habëve, dhe t'u përshtaten atyre. Edhe kjo i ka rrugët e përcaktuara dhe kushtet e veçanta, por nuk është e përshtatshme që me to të mirremi këtu.

Pjesa e dytë e diturive quhen *furu*, dhe këto janë dituritë që nxirren nga ato burime. Por, kuptimi nuk nxirret nga burimi tekstualisht. Ndoshta është që, me zgjuarësinë e mendjes së mprehtë, nga zgjerimi i fjalës burimore të nxirren edhe kuptime tjera. Si shembull, në hadithin:

“Gjykatësi, nuk gjykon kur është i zemëruar.”⁵⁵

nga kuptimi i fjalës zemërim, janë nxjerrë edhe kuptimet: i uritur, i frikësuar dhe i sëmure.

Dituria *furu* ndahet në dy:

1. Dituritë për rregullimin e punëve të dynjasë: këto i shpjegojnë librat e fikhut dhe ata që merren me to quhen '*fakih*'. Këta janë dijetarë të dynjasë.

2. Dituritë në lidhje me ahiretin: këto janë dituritë që shpjegojnë gjendjet e zemrës, ahlakun e mirë e të keq dhe gjendjet e pëlqyeshme dhe të papëlqyeshme

⁵⁵ Buhariu dhe Muslimi nga Ebu Bekri r.a..

tek Allahu Teala. Kjo është e përfshirë në pjesën e fundit të librit tonë, bashkë me përhapjen e gjendjeve në ibadet - nga zemra në gjymtyrë.

Pjesa e tretë: Duke qenë fillim i diturive (*mukaddimat*), është mjet që mundëson përfitimin e diturive tjera, siç janë gjuha dhe sintaksa: Këto nuk janë dituri të shariatit në vetvete, por janë të nevojshme për kuptimin e diturive të Kur'anit dhe Hadithit. Meqë Kur'ani dhe Hadithi janë në gjuhën arabe, ne kemi nevojë për këto dituri për ta kuptuar fenë tonë (sheriatin). Edhe shkrimi duhet mësuar, por ai nuk është i domosdoshëm, siç është gjuha. Sepse edhe Pejgamberi, a.s., ishte *ummi*; (nuk ishte shkolluar). Po të ishte e mundur të mos harrohet çdo gjë që dëgjohet, edhe nevoja e shkrimit do të ishte zvogëluar. Por pasi kjo nuk është e mundur, edhe shkrimi bëhet i domosdoshëm.

Pjesa e katërt: dituritë plotësuese (*mutemmimat*) janë dituritë që plotësojnë tri pjesët që i cekëm më lartë, e edhe këto ndahen në dy:

1. Dituritë plotësuese në lidhje me Kur'anin; dhe
2. Dituritë plotësuese në lidhje me Hadithet.

E dituritë plotësuese në lidhje me Kur'anin janë tri:

1. Dituria për mënyrën se si lexohet Kur'ani, leximi i shkronjave dhe pikënisja (*Kiraet* dhe *Maharixhu'l-Huruf*).

2. Dituritë për kuptimin e Kur'anit, siç është tefsiri (komentimi). Kjo mbështetet në transmetime gojore, dhe nuk mjafton vetëm njohja e gjuhës Arabe.

3. Dituritë në lidhje me urdhërat e Kur'anit. Këto janë dituri që njoftojnë gjendjen e urdhrave si '*nasih*' (anulimi i vendimit të vjetër për ajetin, me vendim të ri), '*mensuh*' (vendimi i anuluar), '*amm*' (shumë kuptime), '*has*' (vetëm një kuptim), '*nass*' (i prerë), '*zahir*' (kuptimi i jashtëm) dhe çështje të tilla. Me disa nga këto veprohet, e me të tjera jo.

Dituritë që plotësojnë mësimet e hadithit dhe tregimet e të parëve janë dituri që njoftojnë emrat dhe fisnikërinë e dijetarëve të hadithit, emrat dhe cilësitë e as'habëve, drejtësinë dhe cilësinë e transmetuesve për të ndarë të dobëtit nga të qëndrueshmit, gjendjet e transmetuesve, bile edhe moshën - për të ndarë hadithet *mursel* nga ato *musned*.

Të gjitha këto që i cekëm janë dituri të sheriatit, të gjitha janë të lavdërueshme dhe *farzi kifaje*.

Nëse ti thua: “*Pse fikhu radhitet në dituri të dynjasë (kësaj bote), dhe fakihët në mesin e dijetarëve të dynjasë?*”, atëherë dije se: Allahu Teala e krijoi Ademin prej dheut, krijoi pasardhësit e tij prej një pikë uji të hedhur nga kurrizi i babait në mitrën e nënës dhe prej aty në botë, pastaj në varr, dhe pastaj në llogari, dhe më pas ose në xhenet ose në xhehenem. Ja fillimi, përfundimi dhe vendi i arritjes.

Dynjanë (këtë botë) e krijoi për të fituar ahiretin. Nëse njeriu në dynja përfiton ndershëm, thashethemet dhe armiqësia zhduken dhe dituria e fikhut bie vetvetiu. Por, përqaftimi me pangopësi i kësaj bote, krijoi armiqësi dhe lindi nevojën për qeverisjen e njerëzve në shtet. Qeveritarit të shtetit i nevojiten ligjet për të drejtuar njerëzit. Fakihu është ai që i njeh këto ligje politike dhe është ndërmjetësues i cili e di rrugën e pengimit të grindjes mes njerëzve. Fakihët janë mësuesit e qeveritarëve, të cilët drejtojnë njerëzit në rrugë të drejtë. Betohem në jetë që dituria e ‘fikhut’ (drejtësia) - sa është e lidhur me dynja, aq është e lidhur edhe me ahiret. Por lidhja me ahiret bëhet nëpërmjet kësaj bote, sepse: **‘dynjaja është ara e ahiretit.’** Feja plotësohet me dynja. Feja me pushtetin janë vëllezër, binjakë. Feja është themel e pushteti mbrojtës. Siç është ajo që nuk ka themel e detyruar në rrëzim, edhe themeli që nuk ka mbrojtje rrëzohet, zhduket. Plotësimi i pasurisë dhe

mbrojtja e saj me pushtet janë të mundshme. Mbrojtjen e pasurisë dhe rendit gjatë armiqësisë e rregullojnë fakihët.

Qeverisja e njerëzve me politikë nuk është nga vetë feja, por feja e ndihmon politikën në gjëra që mund të përmirësohen; edhe fakihu është kështu - njofton për rrugët e qeverisjes dhe rregullat.

Ata që nisen për haxh kanë nevojë për mbrojtës, për parandalimin e hajdutëve. Por, lidhja e mbrojtësit me haxhin është shumë larg, sepse haxhi është tjetër, hyrja në këtë rrugë diçka tjetër, personi që do të zbatojë haxhin është tjetër, njohja e rregullave dhe mashtrimeve në mbrojtje dhe parandalim në rrugë të haxhit është diçka tjetër.

Edhe fakihët janë si personat që u mësojnë metodat e mbrojtjes njerëzve që kanë hyrë në rrugëtim të haxhit, për të realizuar rrugën në siguri. Sa është lidhja e atij mbrojtësi me haxhin, aq është lidhja e fakihëve me fenë, e që del të jetë pjesa e katërt (dituritë plotësuese). Në këtë çështje, ky hadith i Resulallahut s.a.v.s., është dëshmi e qartë:

“Vetëm tre persona mund t’u jepin fetva njerëzve: Emiri, me’muri dhe mutekellefi.”⁵⁶

⁵⁶ Ibn Maxhe nga Amr b. Shuajbi.

Emiri është imam dhe kryetar i shtetit. Me'muri është përfaqësuesi i tij. Mutekellef është ai që pa iu kërkuar, merr detyrën për të dhënë fetva.

As'habët r.a., janë përmbajtur nga dhënia e fetvasë dhe këtë punë ia kanë dorëzuar njëri-tjetrit. Vetëm kur janë pyetur rreth Kur'anit dhe ahiretit, janë përgjigjur menjëherë.

Në një transmetim, në vend të 'mutekellef' është shkruar 'el-murai' (dyftytrësh). Sepse: i tilli jep fetva pa u caktuar për diçka të tillë, vetëm për të fituar pasuri dhe post, e kjo është tamam dyftytrësi.

Nëse ti thua: *“Këto sqarime tua, si në pjesët për rendin e kësaj bote, dënimet për pagimin e gjakut nga vrasësi (dijet), shpagimi (kësas) dhe ndarja e të drejtës nga e padrejta përmes padisë, janë të drejta. Por në çështjet e trajtimit për namaz dhe agjërim, që janë prej ibadeteve, si edhe sqarimi për hallallin dhe haramin nuk janë të drejta. Sepse këto janë plotësisht fe;”* unë si përgjigje them: Tema të bisedës së një fakihu që janë më së afërti ahiretit, janë tri: Islami, namazi me zeqatin, si dhe hallalli e harami. Nëse mendon, do të kuptosh që mendimet e fakiheve nuk kalojnë përtej kësaj bote (dynjasë). Kur kupton që edhe këto veprime janë të lidhura për këtë botë, të tjerat do të jenë të qarta.

Sa i përket Islamit, fakihët flasin për drejtësinë e Islamit, kushtet dhe çrregullimet, por së pari shikojnë pohimet për gjendjen e personit dhe sipas saj japin gjykimin. Fakihët nuk gjykojnë për zemrën, për shkak qënga Resulallahu s.a.v.s, është ndaluar përzierja në zemër. Resulallahu s.a.v.s., e pyeti personin që vrau tjetrin, pasi që ky kishte shqiptuar kelimei shehadetin:

- **Pse e mbyte, kur e shqiptoi shehadetin?**E ai duke u arsyetuar, personi tha:

- *O Resulallah, nga frika e tha, por me zemër nuk besonte;*e në këtë, Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Mos ia hape ti zemrën dhe shikove aty?**⁵⁷

(pra, zemra nuk është detyra jotje, ti dëgjogjuhën).

Fakihu e pranon shqiptimin e shehadetit, gjykon drejtësinë e Islamit dhe shpëton personin nga shpata.

Megjithatë, fakihu e di mirë që në zemër të atij personi nuk ka islam, pra, ai nuk e ka ngritur pengesën e paditurisë dhe konfuzionit, nuk e ka përmirësuar nijetin. Pra, shqiptimi vetëm me gjuhë ia shpëton personit jetën dhe pasurinë, e kjo është dynjallëk (i takon kësaj bote). Për këtë arsye Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Jam urdhëruar që të luftoj kundër njerëzve derisa të thonë “Lailahe ilallah”. Kush e thotë këtë, e ruan nga unë pasurinë dhe jetën.”⁵⁸

⁵⁷Muslimi nga Usame b. Zejdi.

⁵⁸ Buhariu dhe Muslimi nga Ebu Hurejre r.a..

Resulallahu s.a.v.s., na njoftoi për dobinë e shehadetit - me deklarinimin e shehadetit mbrohet jeta dhe pasuria. Ndërsa dihet mirë që pasuria nuk jep dobi në ahiret. Në ahiret dobi jep vetëm singeriteti dhe drita (nur) e zemrës, e fikhu nuk merret me këtë.

Nëse një dijetar i fikhut dëshiron të flasë për këto, kjo është njëjtë sikur të flasë për mjekësi dhe kelam, të cilat janë jashtë specializimit të tij.

Sa i përket namazit; një fakih jap fetva për vlefshmërinë (në zbatim) të namazit të personit i cili merr tekbinin fillestar për rizanë e Allahut, dhe që i përshtatet kushteve të jashtme të namazit, sadoqë në namaz me mendje bën tregti dhe gjëra tjera. Por, siç nuk ka vlerë te Allahu shehadeti që nuk hyn në zemër, edhe nga ky namaz nuk ka dobi në ahiret. Fakihi, duke thënë: *“Po, ky namaz është i drejtë.”* mendon: *“Po, ai iu përshtat urdhrave të Allahut Teala, dhe kështu e shpëtoi veten nga rreziku.”*

Veprim i vërtetë i ahiretit është namazi me frikë-respekt të brendshëm dhe me zemër; e fakihi në këtë nuk përzihet, sepse nuk është çështje e tij.

Sa i përket zeqatit; nëse i pasuri nuk e jep zeqatin dhesulltani ia merr me forcë, fakihu e miraton këtë. Kadiu Imam Ebu Jusuf, për të mos dhënë zeqat, para se të përfundojë viti ia transferonte pasurinë gruas, e më vonë grua ia kthente, dhe pasuria nuk ishte në pronën e tij për një vit të plotë, e ai shmangej nga zeqati. Ia

treguan këtë Imam Ebu Hanifes e Ebu Hanife tha: *‘Po, kjo është dituria e tij nga fikhu.’* Po, u vërtetua që kjo dituri është nga fikhu i kësaj bote. Por, dëmi i këtij dijetari në ahiret është i madh (në çdo drejtim); sepse dituritë e tilla janë dituri shumë të dëmshme.

Sa i përket hallallit dhe haramit; besimtari duhet të largohet nga harami. Por, edhe kjo ka katër gradë:

1. Largimi nga haramet e dukshme. Në të kundërtën, e humb të drejtën e përfaqësimit dhe dëshmitarit në gjyq.

2. Largimi i personit të ndershëm edhe prej gjërave të dyshimta, të cilat kanë mundësi të jenë haram. Në këtë çështje, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Braktisi ato që janë të dyshimta për ty, bëji ato që nuk janë dyshimta për ty”⁵⁹, e përveç kësaj:

“Dridhja e zemrës është gjynah.”⁶⁰

Pra, zemra duhet të jetë e qetë në çdo veprim; nëse zemra dridhet, veprim nuk është i vlefshëm.

3. Largimi i personit të devotshëm edhe nga hallalli i cili ka mundësi të bëhet shkak për haramin. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Personi nuk mund të jetë i devotshëm deri sa nuk i braktis gjërat që në dukje janë të padëmshme, me frikë që të mos bie në gjëra të dëmshme.”⁶¹

⁵⁹ Tirmidhiu nga Hasan b. Alia.

⁶⁰ Bejhaki nga Ibn Mesudi.

Për shembull: nuk bisedon për gjendjet e njerëzve, që të mos turpërohet. Duke marrë parasysh dëshirat e epshit, për të mos hyrë në rrugë të gabuar, nuk ha çdo gjë që dëshiron shpirti, edhe nëse ato janë hallall.

4. Largimi i sidikut (që mendon, gjykon e vepron në përputhje me të vërtetën – me sheriat). Sadoqë i tilli nuk bie në haram, nga frika se do të kalojë një çast të jetës bosh duke mos iu shtuar afrimi Allahut Teala, me tërë qenien e tij drejtohet kah Allahu Teala dhe largohet nga çdo gjë.

Nga këto katër gradë, vetëm e para është punë e fakihut. E grada e parë është cilësia e pranimit ose mos-pranimit të dëshmisë në këtë botë, në jetën e materies, e kjo nuk e shpëton njeriun nga përgjegjësia në ahiret. Këtë e vërteton kjo fjalë e Resulallaut s.a.v.s., thënë Vabises:

“Sadoqë të japin fetva, ti këshillohu me zemrën.”⁶²

Domethënë: sado që të japin fetvanë e lejuar, ti shikoje zemrën, nëse zemra nuk gjen qetësi dhe kënaqësi, lëre atë vepër, mos e bëj. Fakihët nuk flasin për dridhjen e zemrës dhe cilësitë e veprimit me zemër: mjaftohen me pjesën që kërkohet për drejtësi.

⁶¹ Tirmidhiu nga Atijje es-Sadi.

⁶² Imam Ahmed nga Vabise.

U kuptua që të gjitha gjykimet e fakihut kanë të bëjnë me dynjallëkun, për të drejtuar besimtarin në rrugën e drejtë të ahiretit.

Nëse ai flet diçka kur t'i jepet fjala në lidhje me cilësitë e zemrës, kjo fjalë e tij nuk është e plotfuqishme, e ndoshta është e pafuqishme. Për këso arsye, nganjëherë, mes temave të mjekësisë, matematikës, astronomisë dhe logjikës, fjalët përzihen. Njëjtë si ndërhyrja e sintaksës në poezi. Prandaj Sufjani Sevri ka thënë:

“Dituria e jashtme nuk ka ndonjë përfitim në ahiret.”

E si të ketë, kur të gjithë pajtohen që dituria më e ndershme është ajo në bazë të së cilës vepohet; atëherë si është e mundur të mendohet që përfitimin për ahiret e paraqet njohja e rregullave, si **zihar** (shkurorëzimi për shkak të krahasimit të gruas me nënën), **li'an** (mallkimi i ndërsjelltë për ziná mes burrit e gruas), **selem** (vendimet në tregti), **igjare** (vendimet për qira) dhe **sarf** (vendimet rreth parave). Kush i mëson këto dituri me qëllim për t'iu afruar Allahut, ai është naiv. Zbatimi i urdhrave të fesë bëhet me zemër dhe gjymtyrë; nderi aty është.

Nëse ti thua: *“Po i trajton mjekësinë dhe fikhun të barabarta, por mjekësia, nga pikëpamja e nevojës për trup të shëndoshë është plotësisht e kësaj bote, e fikhu, ani pse është i kësaj bote, megjithatë rregullon fenë me urdhrat dhe ndalesat e Allahut - mes tyre është dallim i qartë. Të shihen këto si të barabarta është kundër mendimit unanimit të myslimanëve”*; dije se mes tyre ka dallim, dhe nga shpjegimet tona do të kuptohet që dallim duhet të ketë; sepse fikhu është më i vlefshëm në tri pika:

1. Fikhu është dituri e sheriatit meqenëse na është mësuar nga Pejgamberi, e mjekësia nuk është.

2. Çdo udhëtar i ahiretit, edhe i shëndoshi edhe i sëmurë, kanë nevojë për fikh, por për mjekësi kanë nevojë vetëm ata që janë të sëmurë.

3. Dituria e fikhut është fqinje e diturisë së ahiretit, sepse shpjegon cilësitë e veprimeve me gjymtyrë, e që burim i tyre është zemra dhe gjendjet e zemrës. Veprimet e mira që janë të pranueshme në ahiret paraqiten prej ahlakut të mirë, e veprat e këqija paraqiten prej vesit të keq. Lidhja mes zemrës dhe gjymtyrëve nuk është e fshehtë; verbëria, shëndeti, sëmundja - nuk janë nga cilësitë e zemrës, është nga prishja e natyrës së trupit, që nuk ka të bëjë me zemrën. Dituria e fikhut është më e vlefshme në krahasim me mjekësinë, e dituria e ahiretit është më e vlefshme dhe më e lartë në krahasim me diturinë e fikhut.

DITURITË E RRUGËS SË AHIRETIT

Meqenëse një shpjegim i hollësishëm deri në shkallën e fundit i kësaj diturie nuk është i mundshëm, nëse dëshiron të dish një çikë hollësi të diturisë së ahiretit bëhu i zgjuar dhe dije që: dituria që tregon rrugën e ahiretit ndahet në dy: në **mukashefe** dhe **muamele**.

1. **Dituria mukashefe**, e kësaj i thuhet edhe dituria e brendshme (**dituri *batin***). Dituria mukashefe është qëllimi i diturive. Bile, disa arifë (evlia) kanë thënë:

- *Ai që nuk ka hise nga kjo dituri, frikësohet nga fryma e fundit.*

E hisja më e vogël është të pranohet pa dyshim dituria *batin*, dhe t'i lihet ajo atyre që e meritojnë. Një arif tjetër ka thënë:

- *Asgjë nga kjo dituri nuk i çelet personit me këto dy veti: bidat dhe mendjemadhësi.*

Edhe është thënë:

- *Nganjëherë kjo dituri realizohet edhe me dituri tjera, por nuk gjindet te ai që e do këtë botë dhe që ndjek epshin e vet.*

Dënimi më i vogël për atë që e mohon këtë dituri është privimi nga kënaqësia e tij. Siç ka thënë një poet:

***Gëzohu kur diçka t'humbet,
ke lanë mbrapa një vujtje dënimit.***

Dituria mukashefe është dituri e *sidikëve* (të sinqertëve), dhe *mukarrebunëve* (të afërmëve). Kjo dituri është e përbërë nga një nur që shfaqet në zemër kur ajo pastrohet nga veset e këqija. Falë këtij nuri, i tilli sheh shumë gjëra, i shfaqen emërtimet e tyre dhe nxjerr përmbajtjet e tyre, e duke u mbyllur në vete, mundohet të kuptojë, i çelet perceptimi i gjerë; bile bëhet posedues i vërtetë i marifetit rreth Qenies (dhat), cilësisë (sifat) dhe veprimet (eʿal) e Allahut Teala. Kupton urtësinë (hikmetin) e krijimit të dynjasë dhe ahiretit, dhe jetën në ahiret pas jetës në dynja. Kupton çka do të thotë peygamberllëku dhe Pejgamberi, shpallja (vahji), meleku dhe shejtani. Kupton mënyrën e arritjes së shpalljes peygamberëve, shfaqjene melekëve para Pejgamberëve, mënyrën e armiqësisë së shejtanit ndaj njeriut, thesaret e Tokës dhe qiellit.

Pastaj kupton zemrën, veprimin e melekut dhe sulmin e shejtanit në zemër, dallimin mes frymëzimit të melekut dhe vesveses së shejtanit, ahiretin, xhennetin, xhehenemin, vuajtjen në varr, siratin (ura e vendosur mbi xhehenem), mizanin (peshorja), hisabin (llogaria), si dhe e di kuptimin e ajeteve:

“Lexoje librin tënd! Ti mjafton sot si llogaritar kundër vetvetes!” 17-Israë:14

“E jetë e vërtetë, padyshim është ajo e botës së ardhme (Ahireti), sikur ta dinin.”29-Ankebutë:64

Gjithashtu, kupton mënyrën e takimit dhe shikimin e bukurisë së përsosur të Allahut Teala, arritjen në afërsinë e Allahut, ngritjen në *mele-i a'la*, realizimin e lumturisë duke u bërë mik me melekëte pejgamberët, dallimin mes banorëve të xhennetit - shpjegimi i hollësishëm do të zgjatej shumë; pra, personi kupton edhe shumë çështje tjera si këto. Por, ka dallim në kuptimin e këtyre që u përmendën, mes personave me besim të njejtë. Disa menduan se këto janë simbol i hakikatit. Disa i menduan ato që Allahu i ka përgatitur në xhennet e që sytë nuk i kanë shikuar e as veshët nuk i kanë dëgjuar, për gjërat që nuk mund t'i paramendojnë dhe imagjinojnë, është simbol, dhe sipas tyre njerëzit dinë vetëm emrat dhe cilësitë e xhenetit, e jo edhe hakikatin. Disa të tjerë e pranuan që e vërteta (hakikat) është pikërisht në kuptimin e fjalës, e të tjerët thanë që fjalët janë simbolikë. Disa supozuan se shkalla e fundit në njohjen e Allahut është pranimi i pafuqisë në njohjen e Tij, etë tjetër deklaruan shumëçka tjetër në temën e njohjes së Allahut.

Disa të tjerë thanë se shkalla e fundit në njohjen e Allahut është ajo që çdo besimtar e kupton dhe njeh, e ajo përbën besimin që **Allahu ekziston dhe është Një** – është **Alim** (E di çdo gjë si është dhe si do të bëhet, dituria e Tij nuk ndërron), **Kadir** (I mjafton fuqia për çdo gjë), **Semi** (Dëgjon çdo gjë), **Basir** (Sheh çdo gjë), **Mutekellim** (Flet).

Pra, me diturinë mukashefe qëllimi ynë është të njoftojmë për gjendjen e shkëlqimit të zemrës, duke pastruar njollat dhe ndryshkun nga pasqyra e zemrës, të cilat pengojnë në njohje të qartë të cilësisë (sifat) dhe veprimit (ef'al) të Allahut Teala. Pastrimi nga ky ndryshk është i mundshëm me braktisjen e dëshirave epshore dhe shtazore, dhe me përshtatje në të gjitha gjendjet Pejgamberit, a.s., që është shembull për ne. Me lustrimin e zemrës dhe varësisht nga drejtimi i Hakkut, drita (nur) e diturisë mukashefe fillon të shkëlqejë në zemër. E kjo arrihet vetëpërmes kundërshtimit të dëshirave të nefsit dhe duke mësuar, që do ta shpjegojmë më vonë. Kjo është dituri që nuk është shkruar në fletë të librave dhe nuk është folur me të tjerët, përveç zotëruesit të kësaj diturie. Edhe zotëruesi ka marrë pjesë në këtë fshehtas dhe përmes bisedimeve. Në këtë dituri të fshehtë (*ilm-i hafi*) aludojnë edhe fjalët e Pejgamberit tonë:

“Ka disa dituri, që mbahen të fshehta, e të cilat i kuptojnë vetëm ata që janë arif-i bi’llah. Nëse ata flasin nga këto dituri, llogariten si xhemati që u ka hyrë vetja në qejf dhe si i padituri. Mos i poshtëroni dijetarët të cilëve Allahu u ka dhënë dituri (nga dituria e Tij), sepse Allahu Teala nuk i poshtëroi (kur ua dha atë dituri).”⁶³

⁶³ Ebu Abdurrahman es-Sylemi në ‘*Erbain*’ nga Ebu Hurejre.

2. **Dituria *muamele*** (praktike) njofton për gjendjen e zemrës. Gjendjet e lavdërueshme të zemrës janë *sabr* (durimi), *shukur* (falënderimi), *havf* (frika), *rexha* (shpresa), *riza* (pëlqimi), *zuhd* (braktisja me zemër e kësaj bote), *takva* (devotshmëria), *kanaat* (mjaftueshmëria), *xyhmert* (bujaria) dhe të dihet që të gjitha *nimetet* (mirësitë) si bamirësia, mendimi për të mira, ahlaku i mirë, marrëdhëniet e mira me të tjerët, drejtësia dhe sinqeriteti, janë prej Allahut. Dituri që vlen është të njihet kufiri dhe hakikati i këtyre gjendjeve, si edhe ebepet për t'i përfituar ato. Duke ua njohur frytin dhe shenjat, e pastaj duke i përforcuar ato që janë dobësuar e duke i kthyer ato që janë humbur, kjo bëhet një dituri që vlen - dituri e ahiretit. Gjendjet e papëlqyeshme të zemrës janë frika nga varfëria, zemërimi ndaj fatit (*kader*), armiqësia, urrejtja, hakmarrja, xhelozia, mendjemadhësia, vetëkënaqësia, kërkesa e jetës së gjatë për dynjallëk, dyfytirësia, zemërimi i panevojshëm, pangopësia, koprracia, madhështia, padrejtësia, respekti ndaj të pasurit e tallja me të varfërit, egoizmi, vetëpëlqimi, vetëlavdërimi, mospranimi i të vërtetës, puna e kotë, dëshira për të folur shumë, stolisja për demonstrim, shkaktimi i përçarjeve, kërkimi i mangësive të të tjerëve duke mos i kërkuar mangësitë e veta, nxjerja nga zemra e frikës nga zjarri dhe nga mendimi për ahiretin, hakmarrja personale duke mos treguar kujdes për të vërtetën dhe

drejtësinë, mos-frika nga dënimi i Allahut, besimi në vepra të veta, mashtrimi, tradhëtia, dredhia, dëshirat e pafundme, dalldisja dhe mendimi se nuk do të vdes kurrë, mizoria dhe zemra e ngurtë, gëzimi në pasuri dhe hidhërimi në varfëri, padrejtësia, mendimi i shkurtë, mosdurimi dhe paturpësia.

Këto që i përmendëm dhe të ngjajshme, mbjellin farën e keqe dhe përfundojnë me vepra të këqija. Këto janë vese të këqija të zemrës.

Kundërveprim i këtyre janë virtytet, që janë burim i adhurimit dhe afërsi Allahut Teala. Njohja e thelbit dhe kufirit të këtyre veseve, shkakun dhe shenjat, si dhe zgjidhjen e përmirësimit, janë dituri të ahiretit. Sipas dijetarëve të ahiretit, është *farz-i ajn* për çdo mysliman t'i mësojë këto. Mos shpresoni vetëm për veprimet e jashtme (zahir); siç shkatërrohet i pasuri që nuk jep zeqatin nga shpata e sundimtarit në pajtim me fetvanë e fakihut, edhe ata që nuk i japin vlerë diturisë së ahiretit në ditën e kiametit do të shkatërrohen nga pronari i vërtetë, me dënimin e Allahut Teala.

Thëniet e fakihëve rreth farz-i ajn janë për rregullimin e punëve të dynjasë. Thëniet tona janë përgatitje për ahiret. Nëse ti pyet një fakih për njërën nga ato që i shpjegoam, për shembull për tevekkul, ihlas ose zgjidhjen për braktisjen e dyfytyrësisë, ai nuk do të mund të japë përgjigje. Ndërsa, edhe këto të dihen

është farz-i ajn; lënia e tyre pas dore është shkak i shkatërrimit në ahiret.

Nëse i pyet fakihët për **li'ân, zihâr, sebk, remj** e të ngjajshme, ata japin përgjigje me vëllime, e që asnjëra nuk do tëduhet, e nëse të duhen, ato përgjigje gjinden gjithkah. Ata lexojnë ditë e natë këto e të ngjajshme, mundohen që këto t'ua mësojnë të tjerëve, e ato më të rëndësishmet lihen pas dore.

Nëse ju thuhet se këtë që janë duke e bërë nuk është e drejtë, thonë *'jo, kjo është nga dituritë farz-i kifaje'*, e me këtë hutojnë veten dhe të tjerët.

Njeriu i mençur e kupton menjëherë që nëse qëllimi i këtij fakihu është zbatimi i urdhërave farzi kifaje, ai duhet që pikësëpari të zbatojë farzin ajn.

Sa ka qytete ku mjekët ende janë *zimmi* (jomysliman), e dëshmia e tyre në lidhje me mjekësinë sipas fikhut, nuk është e vlefshme. Por, askush nga myslimanët nuk merret me këtë. Ata mirren me kundërshtime rreth çështjeve më delikate të diturisë së fikhut. Shoqëritë janë mbushur përplot me fakihë që japin fetva për çështje të tilla.

Sikur ta dija se si bëhet që fakihët mirren me dituritë farz-i kifaje, të cilat shumica i di, e i lëjnë pas dore farz-i kifajet që nuk janë marrë në shqyrtim?

Shkaku i vetëm i kësaj është: të merret udhëheqësia e fondacionit të bamirësisë me diturinë e mjekësisë, t'i merret pasuria jetimit me ekzekutimin e testamentit të jetimit apo të njeriut të sëmurë, mbajtja e anës gjyqtarit, epërsia ndaj kolegëve dhe heshtja e kundërshtarëve; e këto nuk do të realizohen lehtë.

Haram u qoftë, me fshehjen e të vërtetës, dijetarët e këqinj e shkatërruan diturinë e fesë. Ndhmësi ynë është vetëm Allahu Teala. Strehohemi te Allahu nga ky mashtrim që ta zemërojmë Rahmanin e ta argëtojmë shejtanin.

Dijetarët e zahirit të cilët largohen nga harami dhe gjërat e dyshimta (vera), pranojnë epërsinë e dijetarëve batin dhe zotëruesve të basiretit.⁶⁴

Imam Shafiu, Allahu qoftë i kënaqur me të, qëndroi i gjunëzuar si një fëmijë në shkollë para Shejban Rai, dhe e pyeti për punët që do t'i bënte. Kur e pyetën Imam Shafiun:

- *A merr dituri një dijetar si ti nga një beduin?*,

Imam Shafiu tha:

- *Ky njeri i di ato që ne nuk i dimë.*

⁶⁴**Basiret:**syri i zemrës; të hetohet dhe kuptohet hakikati me zemër; të dihet hakikati i një sendi me zemër; mendjemprehtësi; largpamësi; urtësi.

Ahmed b. Hanbel me Jahja b. Main e pyesnin Marufi Kerhin. Natyrisht, sepse kur Resulallahut s.a.v.s., i thanë:

- *Çka të bëjmë, kur të përballemi me një situatë që nuk e gjejmë në Kur'an dhe sunnet?* Resulallahu s.a.v.s., jutha:

- **Pyetni salihët⁶⁵ dhe përmbahuni udhëzimit të tyre.⁶⁶**

Për këtë shkak është thënë: *'Dijetarët zahir janë stoli e sipërfaqes së tokës, kurse dijetarët batin janë stoli e qiejve dhe të botës së melekutit.'*

Xhunejd Bagdadi ka treguar: *'Kur u largova nga mësuesi im Serij Sakati, ai më pyeti se me kë rri, e unë iu tregova që rri me Muhasibin. Serij Sakati më tha:*

- *Mirë, rri me atë, merr nga edebi dhe dituria e tij, por mos i'a dëgjo fjalët rreth kelamit, ato leji kelmistëve. Duke u larguar, e dëgjova që tha:*

- *Allahu të bëftë së pari dijetar të haditheve e pastaj sufi, e mos të bëftë së pari sufi e pastaj dijetar.*

Me këtë fjalë, ai tregoi se personi që mirret me tasavvuf pasi që mëson diturinë e hadithit, do të gjejë shpëtim, e ai që hyn në tasavvuf pa këtë dituri, do të shkatërrohet.

⁶⁵**Salih:** i hairit; ndershëm dhe bamiërë; ai që posedon drejtësi dhe veprime të drejta; ai që i zbaton urdhrat e fesë; i devotshëm; me virtyt; me dinjitet.

⁶⁶ Taberani nga Ibn Abbasi.

Nëse pyet se përse nuk e shpjegova në klasifikimin e diturive edhe kelamin dhe filozofinë, dhe se a janë ato të pëlqyeshme apo papëlqyeshme, dije se: dituria e kelamit që përfshin dëshmitë e vlefshme, ekziston në Kur'an dhe hadithe. Ato dituri që janë jashtë këtyre, ose janë të qortueshme dhe të papëlqyeshme, që më vonë do të shpjegohen si bidat (risi) ose mashtrime (myshagabe), të cilat përdoren për prishjen e një medh'hebi me një medh'heb tjetër, ndërrimin e fjalëve, dhe që sjellin çrregullime e konfuzion.

Natyra e drejtë nuk e do shumicën e tyre, nuk do të dëgjojë llomotitje. E një pjesë bile janë gjëra që nuk kanë lidhje me fe. Në kohën e as'habëve dhe taibinëve nuk kishte asgjë nga kjo. Të merresh me këto ishte tërësisht bidat. Por, tani u ndërrua qëndrimi, sepse u shumuan bidatet dhe po pengojnë vendimet e nevojshme nga Kur'ani dhe hadithi. Duke shkruar vepra që nxisin dyshime, u shfaqën xhematet të shumta. Për t'u larguar nga këto bidate dhe mashtrime, domosdo është lejuar kelami.

Bile, me kusht që mos të tejkalojë kufirin, është lejuar të mësohet dituria e kelamit aq sa është e nevojshme për të heshtur orvatjet të bidatxhinjve që hutojnë njerëzit, dhe kelami është hyrë në mes të diturive që janë fardh-i kifaje. Shkallën e kësaj, do të shpegojmë në kapitullin e ardhshëm, inshallah.

Sa i përket filozofisë, meqë ajo nuk është dituri e pavarur, ajo del në shesh nga katër pjesë:

1) Është **hendes** (gjeometri) dhe **hisab** (aritmetikë). Nga këto dituri ndalohen vetëm ata që, duke shkuar në ekstreme kalojnë në dituri të papëlqyshme, sepse disa nga ata që mirren me këto dituri kanë devijuar në bidate. Për këtë arsye duhet të mbrohen nga këto dituri ata që janë të dobët në besim, si fëmija që shëtit buzë lumit e që duhet të mbrohet që të mos bjerë në lum, ose si fillestarët (pa përvojë) që kanë hyrë në islam nga provokimet e pabesimtarëve (qafirëve).

2) Është **logjikë**. Në këtë dituri flitet për dëshmitë me shpjegim dhe për kushtet e tyre, e që është brenda diturisë së kelamit.

3) Është **ilahijat** (teologji). Flet për Qenien (Dhat) e Allahut Teala, cilësitë (sifat) e Tij dhe veprimet (ef'al) e Tij që është brenda diturisë së kelamit. Sepse filozofia në këtë çështje nuk është ndarë nga kelamistët si një dituri tjetër. Ndoshta, disa ndarje janë në pikëpamje të kufrit dhe bidatit. Sikur mu'tezile (**i'tizâl**) që nuk është dituri e pavarur, por u ndanë nga kelami për shkak të besimit pa parim themelor, ani pse ishin anëtarë të kelamit, edhe filozofët kështu janë ndarë nga kelamisët.

4) Është **tabi'ijat** (fizikë). Disa nga këto janë gjëra të kota që nuk i përshtaten fesë së vërtetë dhe kuptimit të sheriatit. Ato nuk janë dituri dhe nuk llogariten si pjesë të diturisë. Disa flasin për veçoritë, cilësitë dhe

ndryshimet e materies, që në një mënyrë është e ngjajshme me mjekësinë; dallimi është që mjeku kujdeset për sëmundjen dhe shëndetin e trupit të njeriut, ndërsa fizikantët përcjellin ndryshimet dhe lëvizjet e tërë materies. Por, mjekësia është mbi fizikën, sepse nevoja për mjekësi është e domosdoshme, ndërsa për fizikë nuk është.

Nga ky shpjegim është kuptuar që edhe dituria e kelamit është bërë dituri farz-i kifaje për të mbrojtur zemrat nga mashtrimet, njerëzit e rëndomtë nga bidatxhinjtë. Domethënë, dituria e kelamit ka lindur me qëllim të nxjerrjes në pah të bidatit. Si vendosja e rojtarëve në rrugën e haxhit për të mbrojtur haxhinjtë nga dhuna dhe hajdutëria e arabëve. Nëse arabët do të braktisin këtë ves të keq, nuk do të kishte nevojë për mbrojtjen e haxhinjve. Njejtë edhe bidatgjitë - nëse braktisin fjalët boshe, nuk do të kishte nevojë për diturinë e kelamit, si në kohën e as'habëve; pra, kur njerëzit mbështeteshin në Kur'an dhe hadithe, nuk kishin nevojë për diturinë e kelamit.

Kelamisti duhet ta dijë që vendi i tij në fe është si mbrojtësi i haxhinjvenë rrugë. Nëse ky rojtar merret vetëm me ruajtje e nuk hyn në rrugë (obligimet) e haxhit, ai nuk do të llogaritet prej haxhinjëve; edhe kelamisti - nëse mirret vetëm me diskutim dhe mbrojtje, përderisa nuk hyn në rrugë të ahiretit dhe përderisa nuk e përmirëson zemrën, kurrsesi nuk mund të ketë vend

në mesin e dijetarëve. Vendi i kelamistëve në fe është i njëjtë si besimi i shtresës së rëndomtë (avam). E kjo ka të bëjë me veprimet e jashtme (zahir), me gjuhën dhe zemrën.

Dallimi nga shtresa e rendomtë është vetëm në përpjekje dhe në mbrojtje me dituri. Por, njohjet për Qenien (Dhat) e Allahut Teala, cilësitë (sifat) dhe veprimet (ef'al) e Tij që i shpjeguam në diturinë mukashefe, nuk përfitohen përmes diturisë së kelamit. Ndoshta edhe ekziston frika që dituria e kelamit bëhët pengesë për dituritë mukashefe. Posedimi i këtyre diturive mukashefe është i mundur me luftë (*muxhâhede*) dhe me udhëzimin e Allahut Teala. Ndërsa në ajet është thënë:

“Ata që luftojnë për çështjen Tonë, sigurisht, Ne do t’i udhëzojmë drejtë udhëve Tona. Vërtetë, Allahu është me punëmirët.” 29-Ankebutë: 69

Nëse ti thua: “A është e drejtë që me këtë shpjegimin tënd të ulen në nivelin e rojtarëve që ruajnë nga hajdutëria e arabëve, kelamistët që mbrojnë besimin e njerëzve të rëndomtë (avam) nga dyshimet e bidatxhiut? Dhe ua ule gradën fakihëve në mbrojtje të ligjit të sulltanëve që ruajnë të shtypurin (mazllum) nga tirani (zalim). Në krahasim me diturinë e fesë, ato janë grada shumë të ulta. Ndërsa fakihët dhe kelamistët janë dijetarë me vlera të larta që kanë përfituar reputacion

në këtë ummet. Dhe janë krijesat më të vlefshme tek Allahu Teala. A është e drejtë ulja e tyre në grada më të ulta në lidhje me dituritë e fesë?”; atëherë dije se, ai që kërkon hakikatit të njerëzit, humbet në shkretëtirë. Nëse je udhëtar i hakikatit, njëje Hakkun që të njohësh zotëruesin e hakikatit. Nëse shikon vetëm reputacionin e gradat e vlefshme që ekzistojnë mes njerëzve, dhe me këtë mjaftohesh, mos harro as’habët dhe gradat e tyre të larta!

Edhe të tjerët që i përmendëm kanë pranuar unanimisht pozitën e lartë të as’habëve. Lëri gradat e as’habëve, se as te pluhuri i këmbëve të tyre nuk arrihet! Sipas kësaj, vlerat e larta të as’habëve nuk janë me kelam dhe fikh, por janë me dituri që tregojnë rrugën e ahiretit. Si dëshmia e Resulallahut s.a.v.s., që vlera e lartë (fazilet) e Hazreti Ebu Bekrit r.a., nuk është në falje të shumtë të namazit, në shumë agjërim, në shumë fetva ose në kelam, por është në vendosjen në zemër të një sekreti (*sirr*). Edhe ti merre këtë sirr. Sepse kjo është ajo që vlen, është esenca e vlefshme. Largohu prej atyre të cilët njerëzit i respektojnë, duke u mashtruar me dukje dhe me shpjegime të hollësishme për ndonjë temë. Resulallahu s.a.v.s., para se të ndërrojë jetë, ka lavdëruar me mijëra as’habë që njohën Allahun Teala. Kurse asnjëri prej tyre nuk e ka njohur mjeshtërinë e kelamit, dhe nuk janë më shumë se dhjetë prej tyre që kanë dhënë fetva. Abdullah b. Omeri

r.a., është njëri nga tyre. Kur kërkohej fetva prej tij, ai thoshte:

- *Shko dhe vendosja këtë në qafë sulltanit, që ka marrë përgjegjësinë për udhëzimin e njerëzve.*

Me këto fjalë ka treguar se puna e fetvasë u takon guvernatorëve dhe sulltanëve.

Kur hazreti Omeri r.a., ndërroi jetë, Abdullah b. Mesudi, tha:

- *Shkuan nëntë nga dhjetë pjesë të diturisë.* I thanë:

- *Pse thua ashtu kur mes nesh ka ende as'habë të mëdhenj?*; e Abdullah b. Mesudi u përgjigj:

- *Nuk po flas për diturinë e fetvasë, por për njohuritë hyjnore (ma'rifet-i ilahijje).*

E sheh, ai nuk ka biseduar fare për kelamin dhe grindjet. E çfarë ke ti që nuk dëshiron të mësosh një pjesë të asaj diturie që ende kanë mbetur, mbasi shkuan shumica me vdekjen e hazreti Omerit r.a.? Omeri r.a., e ka mbyllur derën e kelamit dhe grindje; ai e rrahu me kërbaç dhe e ndoqi nga Medina Dabiun, për shkak që ky e pyeti për ajetet që janë anuluar.

E për thënien '*Fakihët dhe kelimistët janë dijetarë të famshëm*', dije se, janë dy gjëra të ndara të jesh me vlera të larta (*fazilet*) tek Allahu, dhe të jesh i famshëm mes njerëzve.

Shembull: fama e hazreti Ebu Bekrit r.a., në mesin e njerëzve është me halifetin e tij, kurse fazileti i tij është me vendosjen në zemër të sekretit (*sirr*) dhe me rritjen e këtij sekreti.

Fama e hazreti Omerit r.a., mes njerëzve është me drejtësinë e tij, e fazileti i tij është me njohjen e Allahut; fakti që nëntë nga dhjetë pjesë të diturisë shkoi së bashku me Omerin r.a., nën kryesinë (udhëheqjen) e tij është sjellur me drejtësi dhe dashamirësi ndaj njerëzve, ka kërkuar vetëm rizanë e Allahut Teala. E kjo ishte një *sirr* i fshehtë brenda tij.

E kur flasim për gjëra të tjera të dukshme, kemi të bëjmë me ata që dëshirojnë të përfitojnë famë e nam, e kjo mund të shihet kur ata bëjnë demonstrim për të përfituar pozitë.

Prandaj, fama është e rrezikshme, ndërsa fazileti është fshehtësia që askush përveç Allahut Teala nuk mund ta di.

Fakihët dhe kelamistët janë si halifet, kaditë dhe dijetarët e tjerë. Këta janë ndarë në disa grupe. Një grup, duke mos kërkuar demonstrim, me dituri dhe fetva dëshirojnë përshtatje sunnetit të Resulallahut, s.a.v.s., dhe rizanë e Allahut Teala. Me këta Allahu Teala është *razi* (i kënaqur). E fazileti i tyre është në atë që

kanë vepruar me dituri dhe kanë kërkuar rizanë e Allahut Teala me fetvanë e tyre.

Çdo dituri është veprim, sepse me dituri përfitohet edhe vepra bazuar në atë dituri. Por, çdo veprim nuk është dituri. Bile, edhe mjeku përmes ditorisë së tij i afrohet Allahut dhe në saje të kësaj fiton sevap; kjo afërsi nuk është me dituri të fesë, por është me synimin për ta fituar rizanë e Allahut me veprimin e ditorisë së profesionit të vet. Edhe sulltani që për rizanë e Allahut angazhohet për ta qeverisur popullin, e arrinë rizanë e Allahut dhe fiton sevap. Kjo nuk është nga fakti që ai e merr këtë përgjegjësi sepse ka dituri të fesë, por për shkak që ai vepron në pajtim me ditorinë që ka, për ta fituar rizanë e Allahut.

Për afrim Allahut Teala ekzistojnë tri rrugë:

1. Vetëm me dituri; dituria *mukashefe*.
2. Vetëm me vepra; qeverisja e popullit me drejtësi
3. Me dituri dhe me vepra, e ky është veprimi i bazuar në njohurinë për ditoritë e ahiretit, sepse zotëruesi i kësaj është edhe dijetar edhe veprues.

Mendo se në cilin grup do të jesh ti në ditën e kiametit! A do të jesh në mesin e zotëruesëve të ditorisë mukashefe që janë alimi-bi'llah, apo mes atyre që veprojnë për Allahun, apo me të dytë?

Mundohu që të përfitosh prej dy grupeve, sepse kjo është më e rëndësishme se sa të marrësh famë nga imitimi (*taklit*) i thatë. Ndërsa poeti thotë:

***Njeriu të mirën le ta merrë,
nga thashethëmet veten ta largojë,
kur Dielli vet shkëlqen,
nga Saturni çfarë mund të kërkojë?’***

Tani do të tregojmë ahlakun e imamëve fakihë nga koha e shkuar, do ta kuptosh se si u kanë bërë zullum këtyre imamëve ata që kanë imituar medh’hebet e tyre, dhe do ta kuptosh se si për këtë arsye do të bëhen armiq të më të mëdhenj në ditën e kiametit.

Sepse ata imamë, me diturinë e tyre kanë synuar vetëm rizanë e Allahut Teala. Siç do ta shpegojmë në kapitullin për shenjat e dijetarëve të ahiretit, nga gjendjet e tyre është e qartë që ata ishin dijetarë të ahiretit (botës së përtejme). Ata nuk ishin vetëm dijetarë të fikhut, ata janë marrë edhe me diturinë e zemrës, me përmirësimin dhe kontrollimin e saj. Por, ajo që i pengoi as’habët për të shkruar vepra në lidhje me fikhun, ani pse secili prej tyre ishte fakih, është bërë pengesë edhe për imamët për të shkruar vepra në lidhje me zemrën. Meqenëse këto pengesa janë të njohura, nuk ka nevojë të shpjegohen.

Tani do të shpjegojmë gjendjet e fakihëve të islamit. Por, siç do të kuptohet nga fjalët tona, synimi ynë nuk është të qortojmë, por të shpjegojmë gjendjen e atyre që në dukje imitojnë medh'hebin e tyre, e me veprim dhe ahlak e kundërshtojnë.

Fakihët që janë bërë kryesues në diturinë e fikhut e që kanë shumë pasues, dijetarë të medh'hebeve, janë pesë: **Imam Shafiu, Imam Malikiu, Imam Ahmed b. Hanbel, Imam Ebu Hanife dhe Sufjani Sevri** (Allahu qoftë i kënaqur me ta). Secili prej tyre ishte abid, zahid, dijetar i ahiretit dhe dijetar i fikhut për çka kanë nevojë njerëzit në këtë botë. Ata me këtë dituri të fikhut, kanë kërkuar vetëm rizanë e Allahut Teala.

Fakihët e ditëve të sotme, nga këto katër veti, i përshtaten vetëm fikhut, me fokus në hollësira. Sipas tyre, vetitë tjera vlejnë vetëm për ahiret, ndërsa fikhu vlen edhe për dynja edhe për ahiret. Por, nëse me një dituri synohet ahireti, atëherë pakësohet dobia që i takon kësaj bote. Pra, nga këto katër veti fakihët e sotëm merren vetëm me hollësitat e fikhut dhe deklarojnë që janë të ngjajshëm si imamët e mëdhenj! Ku janë Imamët e ku këta dijetarë! Ja dallimi mes tyre; dituria në fikh e këtyre imamëve është krejtësisht e ditur, kurse ne do të shpjegojmë shenjat e gjendjeve të tyre lidhur me tri vetitë tjera.

IMAM SHAFI
Allahu qoftë i kënaqur me të

Shembull i devotshmërisë së tij: transmetohet se natën e ndante në tri pjesë: një për mësim, një për ibadet, një për gjumë. Rebiu tregon:

- Imam Shafi u do të lexonte Kur'anin gjashtëdhjetë herë gjatë namazeve në muajin e Ramazanit."

Buvejti ishte nxënësi i Shafiut, e duke iu përshtatur mësuësit të tij, edhe ai për çdo ditë në Ramazan do të lexonte komplet Kur'anin.

Hasan el-Kerabisi ka thënë:

- I kam kaluar disa netë me Shafiun. Rreth një të tretën e natës do ta kalonte në namaz, e nuk mendoj të ketë kënduar më shumë se pesëdhjetë ajete, më së shumti njëqind. Sa herë të arrinte te ajetet ku përmendet mëshira e Allahut, do të luste Allahun për vete dhe për të gjithë myslimanët. E sa herë të arrinte te ajetet ku përmendet dënimi i Allahut, do të lutej te Ai për shpëtim, për vete dhe për të gjithë myslimanët. Dukej se te ai ishin prezent, së bashku, edhe shpresa (rexha) edhe frika (havf).

Dëgjo, kufizimi i këndimit në pesëdhjetë ajete tregon njohjen e Kur'anit në detaje nga ana e Imam Shafisë, dhe zhytjen e thellë në to. Imam Shafi thoshte:

- Nuk jam ngopur që kur i kisha gjashtëmbëdhjetë vjet, sepse ngopja rëndon trupin, forcon zemrën, mbrapsë mendjemprehtësinë, tërheq gjumin dhe dobëson personin në ibadete.”

Shiko urtësinë e tij për dëmin që sjellë të ngopurit, pastaj dëshirën e këmbënguljen e tij në ibadet. Prandaj është thënë: *“Koka e ibadetit është në të ushqyerit e pakët.”*

Imam Shafi u gjithashtu ka thënë:

- Kurrë nuk jam betuar në Emër të Allahut Teala, as drejtë e as rrejshëm.

Kjo është dëshmi e nderimit dhe njohjes së madhësisë dhe fuqisë së Allahut Teala nga ana e tij.

E pyetën Imam Shafiun për një problem, e ai heshti. I thanë:

- Përse heshte, a nuk do të përgjigjesh?; e ai tha:

- E preferova heshtjen derisa ta kuptoj a është fazileti (vlëra e lartë) në heshtje apo në përgjigje.

Vetëm shiko se si ka qenë i kujdesshëm për gjuhën e vet, e ky është organi që fakihët më së vështiri e kontrollojnë, e zптоjnë dhe e ndalojnë. Nga kjo kuptohet që edhe heshtja edhe të folurit e Imam Shafiut ishte vetëm për të fituar sevap.

Ahmed ibn Jahja ibn el-Veziri transmeton:

“Ishim duke shëtitur me Imam Shafiun në tregun e Kandilit (Egjipt). Aty ishte njëri që po i drejtonte fjalë të shëmtuara një dijetari. Imam Shafiu u kthye kah ne dhe na tha: ‘Ruani veshët nga dëgjimi i fjalëve të shëmtuara ashtu siç e ruani gjuhën, sepse ai që dëgjon është i njëjtë me atë që flet. Njeriu i keq dëshiron të fusë në zemrat tuaja gjëra të këqija të brendësisë së vet. Ata që dëgjojnë fjalët e njeruit të keq bëhen gjynahqarë, ata që i nuk dëgjojnë dhe i kundërshtojnë - arrijnë në lumturi.”

Imam Shafi ka treguar se një dijetar i shkroi letër një dijetari tjetër:

“Të është dhënë dije, prandaj mos e përlyej dijen tënde me terrin e gjynahut sepse do të mbetesh në terr, në ditën kur dijetarët do të shndërrisnin me dritën e dijes së tyre’.”

Imam Shafiu ka thënë:

- Kush thotë që ka në zemër dashuri edhe për këtë dynja edhe për Krijuesin, gënjen. (dy dashuri në një zemër nuk është e mundur).

Humejdi transmeton:

“Imam Shafiu me disa njerëz shkoi në Jemen e prej aty u drejtua për në Meke me dhjetëmijë derhemë. E ngriten një tendë për të, në dalje të Mekës, dhe njerëzit filluan ta vizitojnë. Imam Shafiu nuk u largua nga tenda derisa i shpërndau të gjitha paratë që i kishte.”

Në një rast, duke dalë nga hamami (banjë popullore), Imam Shafiu i jep kujdestarit të hamamit shuma të mëdha parash. Në një rast tjetër, i bie shkopi nga dora, e kur dikush ia afroi, imam Shafiu i dha si shpërblim pesëdhjetë dinarë.

Të gjitha këto, e edhe shumë tregime tjera, falsin për bujarinë e Imam Shafiut, e bujaria është kulmi i zuhd-it⁶⁷. Dikush që do diçka – atë edhe e ruan; pasurinë e ndanë vetëm ai të cilit dynjaja i duket e pavlefshme. Ky edhe është kuptimi i zuhdit.

Për zuhdin e fortë të Imam Shafiut, për frikën e tij të madhe nga dënimi i Allahut dhe për atë që tërë mundimi i tij ishte ahireti, flet qartë ky transmetim:

Një ditë, Sufjan ibn Ujejne fliste për hollësitë e njohjes, në çka Imam Shafiu alivanoset, e të pranishmit thanë:

- *Vdiq!*; e Ibn Ujejne tha:

- *Nëse ka vdekur, ka vdekur njeriu me vlerat më të larta të kësaj kohe.*

⁶⁷**Zuhd:** mos të ketë dëshira për këtë botë; zuhd nuk është të braktisurit fizik të kësaj bote, por të braktisurit e kësaj bote me zemër; zuhd i vërtetë është që, duke iu mbështetur Allahut Teala, zemra dhe dora të largohen nga pasuritë e njerëzve; zuhd nuk është lidhja e zemrës me gjëra, por është mbështetja Allahut Teala dhe të besuarit vetëm Atij; zuhd është që zemra të mos lidhet për asgjë tjetër pos Allahut Teala, të besohet dhe të bëhet lidhja me Allahun, e jo me pasuri.

Abdullah ibn Muhammed el-Belevi tregon:

- *Omer ibn Nubata dhe unë flisnim për të devotshmit dhe zahidët, e Omeri më tha:*

- *Nuk kam parë më të përmbajtur, por edhe më gojëmbël se Muhammed ibn Idris Shafiun, Allahu pastë rahmet mbi të.*

E një ditë tjetër, shkuam unë, Shafiun dhe Haris Lebidi në Safa. Harisi ishte nxënës i Salih el-Murriut, dhe filloi të këndojë Kur'an – kishte zë të mrekullueshëm. Këndoi ajetin:

“Kjo është një ditë, kur ata nuk do të mund të flasin,

Dhe nuk do t'u jepet leje për t'u shfaqësuar.”

(77-Murselat: 35, 36), dhe unë e pashë Imam Shafiun, i ndërroi ngjyra e fytyrës, lëkura iu rrëqeth, e trupi iu dridh fuqishëm dhe ra i alivanosur, e kur erdh në vete, tha:

‘O Rabbi im, tek Ti kërkoj strehim nga gënjeshtari dhe gafili. Zemrat e atyre që përjetojnë të Vërtetën (arif) Ty të binden, e kokat e atyre që të duan, Ty të përkulen, më dhuro nga Mirësia Jote, mbuloi mangësitë e mia dhe m'i fal gabimet.’

Më pas ai mori rrugë, dhe u ndamë. Kur unë shkova në Bagdad, e dija që në atë kohë Imam Shafiun ishte në Irak.

Një ditë u ula në breg të lumit (Tigër) për abdes, e pranë meje kaloi një njeri dhe më tha:

- Djalosh, zbukuroje abdesin tënd, e Allahu do të zbukurojë ty, në dynja dhe ahiret. U ktheva, dhe pashë një njeri të cilit disa tjerë i shkonin pas. U nguta në abdes dhe i shkova pas edhe unë. Ai u kthye kah unë dhe më pyeti:

- A të duhet gjë? I thashë:

- Po, më mëso diçka prej asaj që Allahu të ka mësuar ty. Më tha:

- Dije që, ai që beson me të vërtetë Allahun, ka fituar. Kush ka iman, ka shpëtuar nga shkatërrimi. Kush druhet në këtë botë, e bëhet zahid, nesër do ti gëzohen sytë me shpërblime nga Allahu Teala. A dëshiron ende? I thashë.

- Dua, e ai tha:

- Kush posedon tri veti, ai ka plotësuar imanin e vet: ai që urdhëron të mirën por edhe vet e bën, ndalon të keqen por edhe vet largohet prej saj, dhe nuk i kalon kufijtë e Allahut. A do më?

- Natyrisht!

- Ktheja fytyrën kësaj dynjaje, drejtoju ahiretit, vetëm Allahut mbështetju; do të jesh i shpëtuar. Pas kësaj vazhdoi të ecë. Unë nuk e njoha dhe pyeta:

- Kush është ky?

- Është Shafiu, më thanë.

Vetëm shiko, fillimisht ra përtokë e u alivanos, e më pas shpalosë në këshillën e tij zuhdin dhe frikë-

respektin e jashtëzakonshëm! Frikë nga dënimi i Allahut dhe zuhd të tillë arrin vetëm ai që e ka njohur Allahun:

“...Në të vërtetë, nga robërit e Tij, Allahut i frikësohen vetëm dijetarët...” 35-Fatir: 28

Imam Shafi nuk e fitoi këtë frikë e as këtë zuhd nga librat e filozofisë, as nga librat për tregti, e as nga librat e fikhut. Jo, kjo është fryt i diturisë së ahiretit të cilat rrjedhin nga Kur’ani dhe sunneti, sepse të gjitha çështjet janë në Kur’an, dhe në të bazohen edhe dituritë e vjetra edhe këto të fundit.

Sa i përket njohurive të Imam Shafiut për fshehtësitë e zemrës dhe për dituritë e ahiretit, kjo kuptohet me lehtësi nga fjalët e urta që transmetohen nga ai, kur është pyetur për dyfytësi (rija), në çka Imam Shafi menjëherë përgjigjet:

- Rija është intrigë që ngulë dëshirën para syrit të zemrës së dijetarit. Nëse dijetari i nënshtrohet dëshirave të veta (nefs), veprat e tij shkatërrohen.

Imam Shafiu ka thënë:

- Nëse ke frikë nga vetëpëlqimi (uxhb) në veprat tua, mendo – kënaqësinë e kujt je duke kërkuar? Nga kush po pret sevap? Nga dënimi i kujt po frikësohesh? Për mëshirën e kujt po falënderohesh? Gjykimin e kujt po e mendon? Nëse mendon vetëm për njërën nga këto, pëlqimi i veprës tënde në sytë e tu do të zvogëlohet.

Shiko se si i përmend të vërtetat e dyfityrësisë, sëmundje këto të zemrës, nga më të këqijat, dhe si e jep edhe ilaçin për vetëpëlqim.

Imam Shafiu ka thënë:

- *Kush nuk e ruan veten, veprimi i tij nuk jep dobi.*

Dhe ka thënë:

- *Kush i nënshtrohet Allahut me vetëdije, e fshehta (sirr) e tij zgjohet.*" (pra, ndjen kënaqësi shpirtërore në ibadet).

Gjithashtu ka thënë:

- *Secili ka mik dhe armik, prandaj bëhu nga ata që i nënshtrohen sheriatit.* (pra, për lumturinë e mikut dhe për poshtërimin e armikut)

Tregohet se Abdul-Kahir ibn Abdul-Aziz ka qenë një njeri i mirë dhe i vetëpërmbajtur. E kishte bërë zakon të pyeste Imam Shafiun për vetëpërmbajtjen, e Imam Shafiu gjithmonë i përgjigjej me kujdes, pikërisht për shkak të vetëpërmbajtjes së vet.

Një herë, Imam Shafiu është pyetur:

- *Cila gradë e ka vlerën më të lartë: sprova(mihnet) durimi (sabr), apo forca (temkin⁶⁸)?*, e Imam Shafiu tha:

⁶⁸**Temkin**: forcë, urtësi, maturi, pjekuri, dinjitet, madhështi, pushtet, kujdes.

- Forca është gradë e Pejgamberëve; fillimisht vjen vështirësia, pastaj durimi dhe më pas forca. A nuk e di ti se Allahu Teala e sprovoi Ibrahimin a.s., e më pas i dha forcë? E sprovoi edhe Musanë a.s., e më pas i dha forcë, qëndrueshmëri. U provua Ejubi a.s., e më pas iu dha forcë. U provua edhe Sylejmani a.s., e më pas iu dha forcë dhe mbretëria. Prandaj temkin është grada më e lartë. Allahu Teala thotë:

“Ne Jusufit i dhamë pozitë në vend (në Egjipt).”

12-Jusuf: 56

Ejubit a.s., pas një sprove të madhe, iu dha forca, siç tregon Allahu:

“Ne iu përgjigjëm atij nga mëshira Jonë, ia hoqëm ato vështirësi që i kishte, i dhamë familjen e tij dhe aq sa ishin ata.”21-Enbija: 84

Ky shpjegim i Imam Shafiut tregon hyrjen e tij të thellë në të fshehtat e Kur’anit, dhe njohjen e gradave të Pejgamberëve dhe evlijave. Të gjitha këto janë dituri të ahiretit.

E kur e pyetën Imam Shafiun:

- Kur mund të bëhët njeriu dijetar?

Imam Shafi u përgjigj:

- Kur të zhytet në dituri fetare, t’i mësojë dhe kuptojë ato, e pastaj i mëson edhe dituritë tjera për të plotësuar mangësitë.

E kanë pyetur mjekun grek, Galinus:

-Përse për një sëmundje jep disa ilaçe përnjëherë?

Ai u përgjigj:

- Në të vertetë,ilaci i sëmundjes është një, por përzierja e tij me ilaçe tjera bëhet për të pakësuar dëmin e ilacit. Sepse fuqia e një ilaci nganjëherë mund të vrasë. Por ilaçet tjera e pakësojnë fuqinë e tij dhe mbetet vetëm cilësia e shërimit.

Njëjtë, dituria vetëm nga një këndvështrim mund ta dërgojë njeriun në ekstremizëm; por me përzierjen e diturive tjera (me këtë dituri), njeriu kthehet në vetëpërmbajtje.

Pra, këta dhe shembuj tjerë të panumërt tregojnë për shkallë të lartë të njohjes që Imam Shafiu ka për Allahun Teala, dhe për dituritë e ahiretit.Qëllimi i angazhimit të Imam Shafiut në fikh dhe diskutimet përbrenda fikhut, është vetëm rizaja e Allahut, e pët këtë dëshmon qartë ky transmetim: kur ishte sëmurë, Rebiu e vizitoi, e Shafiu i tha:

- Qëllimi im ështëqë njerëzit të përfitojnë nga kjo dituri, e të mos më përshkruajnë asgjë nga kjo.

Vetëm shiko se si e njuh shkatërrimin e kërkimit të diturisë për famë, dhe si e largon zemrën nga këto dëshira duke pasur nijetin e pastër – vetëm për rizanë e Allahut Teala.

Imam Shafiu ka thënë:

- Kurrë nuk kam diskutuar me dikë, e të mos kem dashur që ai të ketë të drejtë. Kurrë nuk kam folur me dikë e të mos kem dashur që ai të jetë i udhëzuar, i shpërblyer dhe i ndihmuar, që Allahu ta sigurojë dhe ruaj. Kurrë nuk kam biseduar me dikë e të mos më ketë interesuar nëse Allahu Teala do të shfaqte të vërtetën përmes fjalëve të mia apo të tij. Kurrë nuk ia kam shprehur të vërtetën dhe dëshmitë dikujt, e të mos e kem respektuar dhe të kem besuar në qëllimin e mirë të tij. Kurrë nuk ka ndodhur që dikush të kundërshtojë me kokëfortësi të vërtetën dhe dëshmitë e unë të mos e vërej dhe refuzoj.

Këto janë dëshmi që Imam Shafiu ka dëshiruar vetëm rizanë e Allahut, në të gjitha angazhimet e tij në fikh dhe në diskutimet rreth rregullave. Dhe shih se si njerëzit nuk e pasojnë në të gjitha pesë vetitë të tij, por vetëm në njërin nga to – në fikh. E, edhe në këtë i kundërvihen. Prandaj Ebu Sevr ka thënë:

- Kurrë nuk kam parë, as unë as dikush tjetër, dikë si Shafiu.

Ahmed ibn Hanbel ka thënë:

- Ka katërdhjetë vite që, sa herë fali namaz e lus Allahun Teala për Shafiun, Allahu e mëshiroftë.

Shih se kush lutet për të, dhe gradën e atij për të cilin bëhet lutja, e më pas me të krahaso bashkëkohësit tu dhe dijetarët e ditëve të sotme, shiko lakminë e tyre të forcuar me koprraci dhe urrejtjen e tyre, që të kuptosh mangësitë e tyre në pasimin e këtij kolosi. Për shkak të lutjeve të shpeshta për Shafiun, i biri i Hanbeliut, e pyeti të atin:

- *Çfarë ishte Shafiu, kur kaq shumë lutje bën për të?*

Imam Ahmedi u përgjigj:

- *Biri im, Shafiu, Allahu e mëshiroftë, ishte sikur Dielli për dynjanë dhe sikur shëndeti për njerëzit. Çkamund të zëvendësojë këto dyja?!*

Imam Ahmedi, Allahu e mëshiroftë, do të thoshte:

- *Çdokush që e prek penën, duhet t'i shprehë mirënjohje Imam Shafiut.*

Jahja ibn Seid el-Katan ka thënë:

- *Për katërdhjetë vite, sa herë që fal namazin, lutem për Shafiun, të cilit Allahu Teala ia hapi njohuritë dhe e udhëzoi në rrugë të drejtë.*

Do të kufizohemi në këto citate nga gjendjet e Imam Shafiut, dhe kjo mjafton. Shumicën e këtyre dëshmive i kemi gjetur në veprën “*Menakibët e Shafiut*” të shkruar nga Shejh Naser ibn Ibrahim el-Makdisi, Allahu e mëshiroftë, atë dhe të gjithë myslimanët.

IMAM MALIK
Allahu qoftë i kënaqur me të

Edhe ai ishte i zbukuruar me pesë vetitë e përmendura. E kishin pyetur:

- *Çka thua ti për kërkimin e diturisë? U përgjigj:*
- *Shumë mirë. Vetëm se kërko atë që gjithsesi të duhet, që nga momenti kur i hapë sytë e deri në vdekje, dhe këtë ta bësh prioritet.*

Kishte respekt aq të madh për dijen sa që, kur donte të fliste për një hadith, së pari merrte abdes, pastaj ulej në divan, rregullonte mjekrën, parfumohej, qetësohej, koncentrohej, mbulohej me frikë-respekt, dhe vetëm atëherë do të tregonte hadithin. Dikush e pyeti për këtë, e ai tha: *“Për të shprehur respekt ndaj të folurit të Resulallahut s.a.v.s..”*

Imam Maliku ka thënë:

- *Dituria është dritë, Allahu e dhuron atë si të dojë, e ajo nuk varet nga numri i transmetimeve të hadithit.*

Ky tregim i respektit dhe vëmendjes së tij ndaj diturisë është dëshmi e njohjes së tij për madhërinë e Allahut Teala.

E dëshirën e tij për të arritur kënaqësinë (rizanë) e Allahut na e tregojnë vetë fjalët e tij:

- Diskutimi për fetë nuk vlen gjë.

Këto fjalë të Imam Shafiut tregojnë virtytet e tij:

- Isha me Malikun, dhe e pyetën për katërdhjetë e tetë probleme. Për tridhjetë e dy prej tyre tha: 'nuk di'.

Ai që me dituri dëshiron diçka tjetër e jo kënaqësinë e Allahut, nuk do t'i lejojë vetes të thotë disa herë *"nuk di."*

Prandaj Imam Shafiu thotë:

- Kur flasim për ulemanë, Maliku është yll. Askujt nuk i kam borxh më shumë se Imam Malikut.

Transmetohet se halife Mensuriia ndaloi Imam Malikut të përmend hadithin që flet për ndarje të dhunshme martesore, e më pas tinëz ia dërgoi dikë të pyes mu për këtë çështje. Imam Maliku, para një grupi njerëzish tha:

- Ndarja e dhunshme martesore nuk është e vlefshme.

Mensuri e dënoi, por Imam Maliku prapë vazhdoi ta përmend hadithin.

Imam Maliku ka thënë:

- Nuk ka njeri që ka përcjellë besueshëm një hadith, e ta ketë goditur ndonjë sëmundje mendore apo të ketë qenë i hutuar.

E sa i përket zuhdit të tij, transmetohet se emiru'l-mu'minin (prijësi i besimtarëve) Mehdiu e kishte pyetur:

- A ke shtëpi?, e Imam Maliku ishte përgjigjur: “Nuk kam, por të tregoj diçka: e kam dëgjuar Rebi ibn Ebu Abdurrahmanin të thotë:

- Shtëpi e njeriut është prejardhja e tij.

Harun Rashidi e kishte pyetur:

- A ke shtëpi?”, e Maliku i tregoi që nuk ka. Harun Rashidi i dha tremijë dinarë dhe i tha:

- Blej një shtëpi për vete. Imam Maliku i mori paratë por as nuk bleu e as nuk ndërtoi shtëpi.

Kur Rashidi deshi të kthehet nga Hixhazi në Irak, i tha Imam Malikut:

- Duhet të vish me ne, kam vendosur që njerëzit t'i urdhëroj të lexojnë veprën tënde ‘Muvatta’ (libri i haditheve) ashtu si hazreti Osmani r.a., i ka urdhëruar të pasojnë Kur'anin. Imam Maliku u përgjigj:

- Nuk është e mundur që njerëzit të lexojnë librin Muvatta, sepse pas vdekjes së Resulallahut s.a.v.s. as'habët u shpërndanë në qytete të ndryshme dhe

tregonin hadithet, kështu që secili banor i cilit do qytet e di (ndonjë) hadith, e edhe Resulallahu s.a.v.s. thotë:

‘Mosmarrëveshjae ummetit tim është rahmet,’⁶⁹
e as nuk mund të vij me ty, sepse Resulallahu s.a.v.s. thotë:

‘Medina është më e mirë për ta, veç sikur ta dinin,’⁷⁰dhe gjithashtu ka thënë:

‘Medina shkatërron të këqijat ashtu si zjarri me gjyryk që largon ndryshkun.’⁷¹

- Ja ku janë dinarët e tu; nëse do – merri, e nëse do – lëji. A do të thotë se më duhet ta lëshoj Medinën vetëm pse mi dhatë këta dinarë? As për gjithë botën nuk do të kisha lëshuar qytetin e Resulallahut, s.a.v.s!”

I tillë ishte zuhdi i Imam Malikut në këtë botë. Kur iu dha një pasuri e madhe mbledhur nga të gjitha anët e botës, për shkak të zgjerimit të diturisë dhe shokëve të tij, ai e shpërndau në bamirësi. Një xhymertllëk (bujari) kaq i madh i tij është dëshmi e qartë e zuhdit dhe mosdashurisë së tij për këtë botë (dynja).

Në esencë zuhdi nuk do të thotë varfëri, por mosdashuri e zemrës për pasurinë. Edhe me gjithë atë pasuri, Sylejmani a.s. ishte zahid.E për përbuzjen e dynjallëkut nga ana e Imam Malikut na tregon Imam Shafiu:

⁶⁹ Bejheki nga Ibn Abassi.

⁷⁰ Buhariu dhe Muslimi nga Sufjan b. Ebi Zubejr.

⁷¹ Buhariu dhe Muslimi nga Ebu Hurejre.

- *Pashë para derës së Malikut kuaj nga Horasani dhe mushkë nga Egjipti, kurrë më të bukur nuk kisha parë, dhe i thashë Malikut:*

- *Sa të bukur që janë.*

- *I ke dhuratë nga unë, Ebu Abdullah, më tha.*

- *Mbaje së paku një, për vete; i thashë, e ai tha:*

- *Turpërohem nga Allahu Teala që me thundrën e ndonjë kafshe të shkel tokën ku gjendet trupi i Resulallahut, s.a.v.s..*

Shiko bujarinë e tij që shfaqet në atë se si i jep të gjitha përnjëherë Shafiut, dhe se si ecë me këmbë në Medinë e nuk hip në kalë, duke respektuar Resulallahun s.a.v.s.!

Në dëshirën e tij për arritjen e kënaqësisë së Allahut Teala me përbuzjen e dynjallëkut tregon ngjarja të cilën vet ai e tregon:

- *Shkova te Harun Rashidi, e ai më tha:*

- *Ebu Abdullah, duhet të vish më shpesh, që fëmijëve tanë t'u mësosh hadithet nga libri Muvatta. I thashë:*

- *Allahu e lartësoi Pejgamberin tonë. Kjo dituri (hadithi) ka dalë nga ju (nga Kurejshët). Nëse e respektoni – do të jetë e respektuar, e nëse e nënçmoni – do të jetë e nënçmuar. Dituria nuk i shkon askujt, por ne shkojmë te dituria.'Harun Rashidi tha:*

- *Të vërtetën e thua. Shkoni fëmijë në xhami dhe dëgjoni (Muvattanë), si të tjerët.*

IMAM EBU HANIFE
Allahu qoftë i kënaqur me të

Ishte gjithashtu i devotshëm, zahid, kishte frikë nga dënimi i Allahut, dhe dëshironte të arrinte kënaqësinë e Tij.

Sa i përket devotshmërisë së tij, nga Ibn Mubarek tregon: - *Ebu Hanife, Allahu e mëshiroftë, ishte zemërgjerë dhe falte shumë namaz natën.*

Hammad ibn Ebu Sylejmani ka thënë:

- *Imam Ebu Hanife tërë natën ka falë namaz.*

Kjo ishte nga fundi i jetës së tij. Në një transmetim tjetër thuhet se gjysmën e natës falet, e kjo ishte në filim të jetës së tij. Një ditë, Ebu Hanife po ecte rrugës, e dikush bëri me gisht kah ai dhe i tha shokut:

- *Ky është ai që gjithë natën bën ibadet.* Kur i dëgjoi, Ebu Hanife filloi që tërë natën të bënte ibadet, duke thënë:

- *Më vije turp nga Allahu Teala të më përshkruajnë një ibadet që nuk e bëj.*

Sa për zuhdin e tij, er-Rebi ibn Asim transmeton:

- *Më ftoi Jezid ibn Omer ibn Hubejre (guvernatori i qytetit Kufa) të shkoj te ai me Ebu Hanifen. Dëshironte që Imam Ebu Hanife të jetë drejtues i thesarit të shtetit*

(Bejtul-mal), por Ebu Hanife refuzoi. Jezidi e dënoi me njëzet goditje.

E sheh si e refuzoi punën e drejtuesit, e më me dëshirë ka pranuar dënimin!

Hakem ibn Hisham es-Sakafi ka thënë:

- Tregoja në Sham për Imam Ebu Hanifen, që ishte njëri nga njerëzit më të besueshëm, dhe që sulltani donte që ky t'i merrte çelësat e thesarit të tij ose do ta godiste. Imam Ebu Hanife zgjodhi dënimin e tyre në vend të dënimit të Allahut.

Transmetohet se Imam Ebu Hanife u përgojua para Ibn Mubarekut, e ky tha:

- Flisni keq për njeriun që iu dhurua gjithë dynjallëku, e ai e refuzoi!

Muhammed ibn Shuxha transmeton nga njëri prej miqve se halife Ebu Xhafer Mensur donte t'ia dhurojë dhjetëmijë dërhëmë Ebu Hanifes, por Ebu Hanife nuk iu gëzua kësaj. Kur erdhi dita për dhuratën, Ebu Hanife e fali namazin e sabahut, pastaj u mbulua me rroba e nuk fliste me askënd. Erdh i dërguari (Hasan ibn Kahtab) me dhuratë, iu afrua Ebu Hanifes e ky nuk i foli. Dikush nga të pranishmit i tha Hasanit që i tillë ishte zakoni i Ebu Hanifes –të mos flasë shumë, e Hasani tha:

- Lëreni këtë çantë me dhuratë diku në shtëpi.

Pas kësaj, Imam Ebu Hanife i tha të birit:

- Kur të vdes dhe të më keni varrosur, këtë çantë t'ia dërgosh Hasan ibn Kahtabit dhe t'i thuash: 'merr amanetin që ia ke besuar Ebu Hanifes!'; e djali i Imam Ebu Hanifes tregon:

- Ashtu kam vepruar, e Hasani më tha:

- Allahu e mëshiroftë babanë tënd, ishte i përpiktë në besimin e tij.

Tregohet se Imam Ebu Hanifes i është ofruar të jetë kadi (gjykatës) i Bagdadit, në çka ai është përgjigjur:

- Nuk jam i denjë për atë punë.

- Pse? e pyetën, e ai tha:

- Nëse jam i singertë në këtë që po them, atëherë vërtetë nuk jam i denjë për atë punë. E nëse gënjej – gënjeshtari nuk është i denjë për të gjykuar.

Sa i përket njohjes së rrugës së ahiretit dhe besimit nga ana e tij, si edhe njohjes së Allahut Teala, këtë na e dëshmon frika e tij nga Allahu Teala dhe zuhdi i tij në këtë botë.

Ibn Xhurejh ka thënë:

- Më është transmetuar nga banorët të Kufes që Numan ibn Sabiti (Ebu Hanife) shumë i frikësohet Allahut.”

Sherik Nehai ka thënë:

- Imam Ebu Hanife shpesh do të heshtej, vazhdimisht ishte në mendime, dhe njerëzve u fliste pak.”

Këto janë disa nga dëshmitë më të qarta të njohjes së brendshme dhe angazhimit në gjërat e rëndësishme të besimit, e kujt i është dhënë heshtja dhe zuhd-i, i është dhënë e gjithë dituria.

Kjo është vetëm një pjesë e përshkrimit të gjendjeve të tre Imamëve të parë.

IMAM AHMED IBN HANBEL DHE SUFJAN SEVRI

Allahu qoftë i kënaqur me ta

Numri i pasuesve të tyre është më i vogël se i tre të parëve, e Sufjani ka më pak pasues se Ahmedi.

Por, vetëpërmbytja, largimi nga harami dhe zuhdi i tyre është i njohur. Pjesa më e madhe e këtij libri përmban shumë tregime për veprat dhe thëniet e këtyre të dyve, prandaj nuk ka nevojë këtu të thellohemi në detaje.

Ti shiko tre Imamët tjerë dhe mendo për gjendjet, të folurit dhe veprat me të cilat e kanë refuzuar dynjallëkun dhe e kanë dëshiruar vetëm rizanë e Allahut Teala; a janë këto rezultat vetëm i angazhimit të tyre në disiplina të ndryshme të fikhut: si marrëveshjes për pagesë të menjëhershme të mallit të pranuar (selem), qiraja (ixhara), rregullave për lëshimin e gruas pasi që me fjalë e barazon gruan e vet me nënën (zihar), shkurorëzimit në bazë të betimit të bashkëshortit që nuk ka pasur marrëdhënie seksuale me gruan për së paku katër muaj (ila), mallkim (lian)? Apo, janë fryt i ndonjë diturie tjetër, më të lartë dhe më të ndershme?

Shikoi dijetarët që pohojnë se pasojnë Imamët e parë të fesë – a nuk gënjejnë kur thonë kështu?

KAPITULLI I TRETË

DITURITË QË KONSIDEROHEN SI TË DOBISHME, E NUK JANË

Në këtë kapitull gjenden shpjegimet rreth disa diturive që konsiderohen si të dobishme nga njerëzit e rëndomtë (avam), e që në esencë janë të pa dobishme. Gjithashtu, këtu gjendet shpjegimi pse janë të pa dobishme këto dituri dhe shpjegimi si u ndërruan kuptimet e emrave të disa diturive si fikh, hadith, tehvid dhe hikmet, si edhe shpjegimi për atë se sa ka dituri të dobishme e sa të pa dobishme në mesin e diturive të sheriatit.

SHKAKU I QORTIMIT TË DITURIVE TË PA DOBISHME

Ndoshta do të thuash: *“Dituri është njohja e diçkaje në esencën e saj, dhe është një nga cilësitë e Allahut Teala; e si mundet atëherë të jetë e padobishme?”*, prandaj dije se, dituria nuk është e padobishme në vetvete por bëhet e padobishme për njerëzit, nga tri sebepe:

1. Bëhet e pa dobishme kur e dëmton zotëruesin e saj ose dikë tjetër, siç është dituria e magjisë (*sihr*). Magjia është e vërtetë sepse Kur’ani dëshmon që

përmes magjisë mund të ndahen burri e gruaja. Bile edhe Resulallahut s.a.v.s., i është bërë magji, dhe është sëmurë. Xhebraili a.s., e njoftoi për këtë dhe ata e nxorën magjinë, që ishte e vendosur nën një gur në fund të bunarit.⁷²

Magjia (sihr) bazohet në njohjen e veçorive të gurëve të çmueshëm e përmes llogaritjes së lëvizjes së yjeve. Nga ata gurë formohet forma e ngjashme me pamjen e personit që dëshirohet t'i bëhet magji, në të shikohet në kohë të caktuar të shndritjes së yjeve me shqiptim të fjalëve të mosbesimit (*kufr*) dhe fjalëve të ulëta (*fahsh*) dhe në përgjithësi fjalëve në kundërshtim me sheriatin, me çka fitohet ndihma nga shejtani, e, në përputhje me ligjin hyjnor, personi të cilit i bëhet magji hyn në gjendje të çuditshme. Edhe nëse për faktin që janë dituri nuk është keq të mësohen, ato nuk vlejnë gjë, pos që dëmtojnë njerëzit. Çdo gjë që ia çel rrugën të keqes, është e keqe, prandaj kjo dituri është e padobishme. Nëse zullumqari pyet për vendin ku është fshehur një njeri i mirë që zullumqari do ta vret; njohuria për vend-ndodhjen, udhëzimi për atje dhe informatat janë dituri, por meqë nga kjo lind dëm, atëherë është dituri e dëmshme. Gënjeshtria në këtë rast bëhet obligim (*vaxhib*).

⁷²Buhariu dhe Muslimi, nga Aisha r.anha.

2. Bëhet e dëmshme nëse në të shumtën e rasteve e dëmton zotëruesin, siç është dituria e astronomisë (*ilmun-nuxhxhum*). As kjo dituri nuk është e dëmshme vetvetiu, dhe i ka dy pjesë:

Pjesa e parë, matematikore (*hisabi*). Kur'ani na tregon se lëvizjet e Diellit e Hënës janë të llogaritura:

“Dielli dhe hëna janë të llogaritura në mënyrë të përkryer.” 55-Rahman: 5

Allahu Teala gjithashtu thotë:

“Edhehënës i kemi caktuar fazat (pozicionet) derisa të kthehet në trajtën e harkut (rrem i hurmës së tharë).” 36-Jasin: 39

Pjesa e dytë, gjykimet (ahkam), e përkufizohet si: gjetja e dëshmive për ndodhitë nëpërmjet sebepeve (shkaqeve). Kjo është ngjajshëm sikur mjeku kur gjen dëshmi për sëmundjen përmes kontrollimit të pulsit, që do të thotë, është njohja e ligjit të Allahut mbi krijesat e Tij. Por sheriatu edhe këtë e ka qortuar. Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Kur të përmendet caktimi (*kader*) heshtni, kur të përmenden yjet heshtni, dhe kur të përmenden as'habët e mi, heshtni.”⁷³; si edhe:

“Frikësohem për ummetin tim pas meje, për tri gjëra: padrejtësisë së liderëve, besimit në yje dhe parashikimit të kaderit.”⁷⁴

⁷³ Taberani nga Ibn Mesudi.

Hazreti Omeri r.a., ka thënë:

“Mësoni për yjet ato që do t’ju udhëheqin në det dhe tokë, e më shumë jo.”

Ai e ndaloi mësimin për yjet për tri shkaqe:

Shkaku i parë: dituria për yjet dëmton shumicën e njerëzve. Nëse u thuhet se gjërat zhvillohen përshtatshëm lëvizjes së yjeve, ata do të mendojnë që yjet vendosin fatet, që janë hyjni të cilat udhëheqin sepse janë xhevahirë fisnikë qiellorë, e në zemrat e njerëzve mund të marrin pozitë të lartë, ta mbushin plotësisht. E mira dhe e keqja, e ndaluara dhe e urdhëruara, mund të shihen si dhuratë nga yjet, e përmendja e Allahut Teala mund të humbet plotësisht nga zemra.

Personi i dobët në besim kufizohet në atë që e sheh, kurse njohuria e thellë tregon se dielli, hëna dhe yjet i janë nënshtruar urdhrave të Allahut Teala. Kuptimi i personit të dobët në besim që rrezja e dritës është pasojë e rrezatimit të diellit, është baras me kuptimin e buburrecit - po t’i jepej këtij mendja - i cili gjendet në një copë letre, dhe vazhdimisht shikon gjurmën e lapsit që krijohet me të shkruar, dhe mendon që ajo është vepër e lapsit, e nuk është në gjendje të ngritët mbi atë perspektivë dhe t’i shohë gishtat, dorën, fuqinë, aftësitë dhe vullnetin që e lëviz lapsin – personin, e që gjithë

⁷⁴ Ibn Abdulberr nga Ebu Mihxhen.

këto janë krijuar nga një Krijues. Konkluzionet e shumicës së njerëzve janë të kufizuara me shikim shkurt-pamës të kësaj dynjaje lidhur me shkaqet, me pamundësinë e ngritjes drejt Shkaktarit të shkaqeve (*Musebbibul-esbab*). Kjo është një arsye pse astrologjia është e ndaluar.

Shkaku i dytë: horoskopi (*ahkamun-nuxhxhum*) është tërësisht parashikim, dhe askush nuk e llogarit si mjet për njohje, as të besueshëm. Marrja e vendimeve bazuar në horoskop është vendimmarrje pa dituri, prandaj në këtë rast nuk është e qortueshme dituria por pa dituria. Kjo dituri ishte muxhize e Idrisit a.s., e pas vdekjes së tij edhe kjo dituri hyri në amulli e u zhduk. E nëse edhe ndodh që astrologu t’ia qëllojë, kjo është rastësi; sepse ai mund të kuptojë disa shkaktarë, por të kuptohet fshehtësia e të brendshmes është jashtë mundësive të njeriut, sepse sa e sa kushte janë të lidhura me punët që do të ndodhin si pasojë e këtyre shkaqeve. Nëse Allahu Teala ka miratuar edhe shkaqet e tjera, astrologu do t’ia qëllojë dhe çka thotë ai – ashtu ndodh. E nëse Allahu Teala nuk ka miratuar, astrologu do të gabojë.

Kjo është si rasti kur njeriu parashikon se a do të bjerë shi apo jo pasi t’i ketë parë retë të mbledhendhe ngritën përmbi kodra. Mund të ndodhë që dita të jetë me diell, që retë do të shpërndahen, por mund të ndodh

edhe e kundërta. Vetëm mbledhja e reve nuk mjafton për shi, duhet njohur edhe kushtet tjera. Por ne ato nuk mund t'i kuptojmë. Rasti i njëjtë është edhe me detarin, kur hamend që barka e tij do të lundrojë qetë, bazuar në sjelljen e zakonshme të erërave. Ato erëra kanë shkaktarë të fshehur të cilat detari nuk i njeh. Kështu, herë ia qëllon me hamendje, e herë gabon. Për këtë arsye, edhe për ata me besim (*iman*) të fortë është e ndaluar nganjëherë të mësojnë për yjet.

Shkaku i tretë: në diturinë për yjet, nuk ka dobi të rëndësishme. Edhe nëse e posedon këtë dituri, as që mundesh gjë të korrighosh e as që mundesh të ndërrosh fatin (kaderin). Kjo është harxhim i kotë i jetës - pasurisë më të vlefshme të njeriut, e ky është dëmi më i madh.

Resulallahu s.a.v.s., po kalonte pranë një personi të cilin e kishin rrethuar njerëzit, dhe tha:

- **Çfarë është kjo?**

- *Një i ditur*, i thanë.

- **Në çka?**, pyeti Resulallahu s.a.v.s.

- *Në poezi dhe gjenealogji të arabëve*", thanë, e Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Pra, në dituri, njohja e të cilave nuk jep dobi, kurse mosnjohja e tyre nuk dëmton.**"⁷⁵

⁷⁵Ibn Abdulberr, nga Ebu Hurejre.

Resulallahu s.a.v.s., gjithashtu ka thënë:

“Dituri është ajeti që kuptohet, ose sunneti që praktikohet, ose puna e drejtë.”⁷⁶

Po kuptohet se dalldisja në dituritë e yjeve dhe të ngjashme nuk është e dobishme, është dalldisje në xhahilet dhe angazhim i rrezikshëm. Sepse ajo që është përcaktuar do të ndodhë, nuk ka mundësi t’i iket. Mjekësia është e kundërta e kësaj; për mjekësinë ekziston nevoja dhe shumë argumente udhëzojnë në këtë, e njëjtë bile edhe interpretimi i ëndrrave, sado që interpretimi është parashikim, sepse ëndrrat janë pjesa e dyzet e gjashtë e pejgamberllëkut, e në këtë nuk ka kurrfarë dyshimi.

E të vazhdojmë edhe me sebebën e tretë pse dituria bëhet e padobishme për njerëzit.

3. Angazhimi me dituritë që nuk sjellin dobi për dijen e personit që angazhohet. Dituria e tillë është e dëmshme për personin, siç është për shembull marrja me dituri dytësore para atyre parësore, me të fshehtën (batin) para të dukshmes (zahir), siç është studimi i fshehtësive hyjnore - me çka janë marrë filozofët dhe kelamistët, por nuk e kuptuan thelbin e çështjes; as fshehtësitë hyjnore, e as ndonjë nga segmentet e tyre. Ato (fshehtësitë hyjnore) nuk mund t’i njohë askush pos pejgamberëve dhe evliave. Prandaj njerëzit duhet të

⁷⁶ Ebu Davud dhe Ibn Maxhxhe nga Abdullah ibn Amr.

përmbahen nga studimi i tyre, e të drejtohen në qëndrimet e shariatit për to, e kjo mjafton për të udhëzuarit. Sa e sa njerëz merren me këso dituri, e dëmtohen. Po të mos merreshin me këto dituri, gjendja e besimit të tyre do të ishte më e mirë nga ajo çfarë e kanë. Padyshim që ekzistojnë dituri të cilat dëmtojnë disa njerëz, siç i bën dëm foshnjës që është në gji mishi i zogut ose ndonjë ëmbëlsirë. Bile, për disa njerëz mos-dituria është më e dobishme në disa situata. Transmetohet se një njeri iu ankua mjekut në shterpësinë e gruas së vet. Mjeku ia mati pulsën gruas, dhe i tha:

- *Nuk të duhet ilaç kundër shterpësisë, sepse do të vdesësh për katërdhjetë ditë.*

Gruaja u frikësua shumë, u shqetësua, e shpërndau tërë pasurinë e saj, dhe shkroi testamentin. As nuk hante e as nuk pinte, duke pritur afatin të kalojë. Pas katërdhjetë ditësh, burri erdhi prapë te mjeku, dhe i tha:

- *Gruaja nuk më vdiq.* Mjeku tha:

- *E kam ditur, tash, të kesh marrëdhënie me të, do të mbetet shtatzënë.* Burri pyeti:

- *Si ashtu?* Mjeku u përgjigj:

- *E pashë që është e plotë, e yndyra ia kishte mbuluar vrimën e mitrës. E dija që nuk do të dobësohej, përpos me frikë nga vdekja. Prandaj e frikësova, e ajo u dobësua, dhe u largua pengesa për shtatzëni.*

Kjo do të të paralajmërojë për rreziqet e marrjes me disa degë të diturive, dhe do të të shpjegojë kuptimin e fjalëve të Resulallahut s.a.v.s.:

“Kërkojmë strehim te Allahu nga dituria prej të cilës nuk ka dobi.”⁷⁷

Mëso nga ky transmetim, nuk ia vlen mundi për dituritë e ndaluara në shariat dhe mjaftohu me përshtatje sunnetit dhe as’habëve, Allahu qoftë i kënaqur me ta; selameti është aty. Ndërsa rreziku është në mundimin krejt të pabazuar të parashikimit të ngjarjeve të së ardhmes. Mos u bëj mburracak e të mbështetesh në mendimin tënd, kuptimin tënd, dëshmitë dhe vendimet tua, e duke thënë: *“unë po përpiqem të kuptoj esencën e gjërave, çfarë dëmi ka në këtë?”*

Kujto mirë sa e sa gjëra i ke kuptuar, e ai kuptim vetëm se të ka dëmtuar deri në atë masë sa do të dërgonte në shkatërrim në botën tjetër (ahiret), nëse nuk do të arrinte mirësia e Allahut Teala. Dije se, sikur mjeku i aftë që i njeh fshehtësitë e shërimit të cilat të tjerëve mund t’ju duken të pabesueshme, ashtu janë edhe pejgamberët; mjekë të zemrës, e edhe dijetarët të cilët kanë dituri për shkaqet e ahiretit. Prandaj mos gjyko për metodat e tyre në saje të kuptimit tënd, kjo mund të të dërgojë në shkatërrim. Sa e sa herë e kemi parë kur paraqitet një çiban në gisht; sipas mendjes

⁷⁷Ibn Abdullberr nga Xhabiri.

mjekimi duhet të bëhet në gisht, por mjeku me përvojë këshillon të mjekohet nga ana e kundërt, e mendja këtë assesi nuk e pranon. Sepse nuk kupton vendin e mbledhjes dhe lëvizjes së damarëve, rrënjët dhe degët e tyre në trup. Njëjtë është edhe në hollësitë e rrugës së ahiretit, shariatit, sunnetit, edebet⁷⁸ dhe në besimin me të cilin njerëzit janë obliguar - ekzistojnë hollësira të tilla që, fuqia e mendjes nuk mjafton për t'i kuptuar tërësisht këto.

Njëjtë është edhe me mineralet që kanë aq shumë veti të çuditshme, të cilat as ekspertët nuk i kuptojnë, siç është shembulli i magnetit: askush nuk e ka zbuluar arsyen pse ai e tërheq hekurin. Kurse veçoritë në vendimet e shariatit dhe në besim e ibadete, në pastrimin e zemrës dhe arritjen në ahlak të bukur në mënyrë që t'i afrohet Allahut Teala, janë veçori më madhështore se sa veçoritë e ilaçeve dhe bimëve mjekuese.

Siç nuk mundën mendjet të njohin në tërësi veçoritë e ilaçeve edhe pse përvoja na i zbulon ato, ashtu nuk mund të kuptojnë as veçoritë e botës tjetër, bile, këtë as përvoja nuk na e zbulon. Përvoja do të na zbulonte këtë sikur dikush të kthehej pas vdekjes dhe të

⁷⁸ **Adab [sh. Edeb]:** metodë; rregullat e sjelljes; edukim; ahlak i bukur; urtësi.

na tregonte për veprat që i janë pranuar, që janë treguar të dobishme dhe e kanë afruar atë person Allahut Teala, ose për veprat që e kanë larguar atë person nga Allahu, dhe se cili besim është i pëlqyeshëm. Por, kjo nuk është e mundur, nuk do të ndodhë kurrë.

Nga përfitimi i mendjes, për ty është e mjaftueshme nëse arrin të kuptosh drejtësinë dhe shenjat e Resulallahut s.a.v.s.; mos e lodh mendjen me gjëra të panevojshme. Hyr në rrugën që Resulallahu s.a.v.s., na e tregoi, vetëm aty është shpëtimi. Për këtë arsye Resulallahu ka thënë:

“Vërtetë, në ndonjë dituri ka injorancë, dhe në ndonjë fjalë ka lodhje.”

Me një transmetim tjetër thuhet **“rëndim”**.⁷⁹

Padyshim, dituria nuk bëhet injorancë, por nganjëherë bëhet e dëmshme si padituria.

Resulallahu s.a.v.s., gjithashtu ka thënë:

“Pak sukses është më i hairit se shumë dituri.”⁸⁰

Edhe Isa a.s., ka thënë:

“Drunj ka shumë por jo të gjithë japin fruta, fruta ka shumë por jo të gjithë janë të ëmbël. Edhedituri ka shumë, por jo të gjitha janë të dobishme.”

⁷⁹Ebu Davudi nga Burejde.

⁸⁰Nuk është gjetur burimi.

SHPJEGIM SE CILAT EMËRTIME TË DITURIVE JANË NDËRRUAR

Dije se burimi i përzierjes së diturive të dëmshme me ato të sheriatit është me qëllim të keq, duke ndryshuar emrat e tyre të lavdërueshëm, transmetuan gabimisht kuptimet e tyre, ndryshe nga ajo si janë kuptuar ato nga gjenerata e parë e myslimanëve të mirë (*selefus-salih*), dhe të shekullit të parë hixhri në përgjithësi, e krejt kjo me qëllime të këqija.

Fjala është për pesë emërtime: *fikh*, *ilm*, *tevhid*, *tezkir* dhe *hikmet*. Këto janë emërtime të diturive të lavdërueshme. Ata që janë marrë me to kanë qenë në pozitë kyçe fetare. Fatkeqësisht, sot është ndryshuar kuptimi i këtyre emërtimeve dhe sot zemrat ndjejnë refuzim ndaj atyre që merren me këto dituri, si pasojë e thashethemeve që qarkullojnë për ta.

Emërtimi i parë, *fikh*, nuk është transformuar dhe ndërruar në një kuptim tjetër. Vetëm se, duke e ndarë në degë, dhe duke i dhënë emërtimin '*furu fikh*', e specifikuan në njohjen e çështjeve të çuditshme në fushën e marrjes së vendimeve ligjore (*fetva*), fokusim në detajizimin e prejardhjes së problemit, fjalimet e stërzgjatura për të dhe mësimin përmendësh të

elementeve të tij. Për atë i cili më së thelli hyn në këto çështje dhe i cili merret më së shumti me to thuhet se është fakihu më i madh. Por, në shekullin e parë, emërtimi "*fakih*" është përdorur vetëm për diturinë në rrugën e ahiretit, për njohjen e të metave të nefsit (vetes), për veprat të këqija, për mos-lidhjen për këtë botë, lidhjen për mirësitë e ahiretit dhe dominimin në zemër të frikës nga dënimi i Allahut. Në këtë udhëzojnë fjalët e Allahut Teala:

"...që të thellohet në mësimin e fesë dhe kështu të paralajmërojë popullin e vet, mbasi të kthehet..."

9-Teube: 122

Rruga deri te paralajmërimi dhe frika është një fikh i tillë, që nuk ka detajizime lidhur me shkëputjen e njëanshme të martesës (*talak*), lirimin e robit (*itak*), ndarjes si pasojë e akuzave për shkelje të kurorës përcjellë me mallkim për partnerin bashkëshortor i cili gënjen (*lian*), marrëveshjes për pagesë të menjëhershme të mallit të pranuar (*selem*) dhe qiraja (*ixhara*).

Me këtë nuk arrihet te paralajmërimi e as te frika, bile atyre u forcohen zemrat edhe më shumë, dhe frika zhduket plotësisht, siç e shohim sot te ata të cilët janë dhënë pas këtyre diturive. Allahu Teala thotë:

"...ata kanë zemra, por nuk kuptojnë..."

7-Araf: 179

Këtu qëllimi nga **“nuk kuptojnë”** është se nuk kuptojnë çka do të thotë imani (besimi) e jo se nuk i kuptojnë fetvatë. Betohem në jetë që fjalët **fikh** dhe **feh** janë të njëjta në kuptim gjuhësor. Edhe në dialektin e vjetër dhe në atë të sotëm mes Arabëve, të dy termet përdoren në të njëjtin kuptim. Allahu Teala thotë:

“...ata kanë më shumë frikë nga ju sesa nga Allahu, ngaqë ata janë njerëz që nuk kuptojnë.”59-Hashr: 13

Për frikë të vogël nga Allahu e frikë të madhe nga njerëzit, thuhet që përgjegjës është kuptimi i dobët i tyre për fikhun. E ti vet na thuaj se a është kjo pasojë e mësimit të detajeve të lidhura me zgjidhjet ligjore ose është pasojë e mungesës së diturisë të cilën e përmendëm?!

Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Dijetarët (ulema), të mençurit (hukama), janë fakih (fukaha)”,⁸¹

Kur e pyetën Sad ibn Ibrahim nga fisi Zuhri se cilët janë fakihët më të mirë, ai u përgjigj:

“Ata që më së shumti i frikësohen Allahut Teala”; sikur ka dashur të theksojë frytin e fikhut - frikën nga Allahu (takva), frytin e diturisë së brendshme, e jo fetvatë dhe gjykimet.

⁸¹ Ebu Nuajm në veprën **‘Hilje’** nga Suvejd ibn Haris.

Me një hadith Resulallah s.a.v.s., ka thënë:

- **A dëshironi të ju tregoj kush është fakih i vërtetë?**

- *Natyrisht, i thanë.*

- **Ai që nuk i bën njerëzit të humbin shpresën në Rahmetin e Allahut, e as nuk i bën të jenë të sigurt nga dënimi i Tij, dhe që nuk hedh poshtë Kur'anin për diçka tjetër.**⁸²

Enes ibn Malik tregon se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Të jem me ata që përmendin Allahun nga fillimi i mëngjesit deri në lindjen e diellit, më është më e dashur se sa të liroj katër skllav.”⁸³ E më pas, Enesi u kthye kah Zejd Rekashi dhe Zijad Numejri dhe tha:

“Mexhliset e dhikrit nuk ishin si këto tuajat – ku njëri flet, iu mbanë vaz të tjerëve dhe përmend hadithe. Ne do të uleshim, do të bisedonim për imanin, do të thelloheshim në Kur'an për të kuptuar begatitë e Allahut ndaj neve, mundoheshim të bëhemi fakihë dhe llogarisnim si fikh meditimin e kuptimeve të Kur'anit Kerim.”

Të parët, e emërtonin ‘fikh’ të menduarit për kuptimet e Kur'anit dhe thellimin në Kur'an për të kuptuar begatitë e Allahut.

⁸²Ebu Bekr ibn Lal në **‘Mekarim-i Ahlak’**.

⁸³Ebu Davudi, me zingjir të mirë të transmetuesve (*hasen*).

Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Personi nuk mund të bëhet fakih në kuptimin e plotë deri sa nuk përbuzë njerëzit për Allahun dhe deri sa nuk pranon kuptimet e shumta të Kur’anit, ashtu siç janë.”⁸⁴

Ky hadith gjithashtu transmetohet edhe si *mevkuf* nga Ebu Derda, Allahu qoftë i kënaqur me të, ku shtohet edhe:

“...e më pas kthehet kah vetja dhe veten edhe më shumë e përbuzë.”

Ferkad es-Senxhiu e pyeti Hasan Basriun diçka, e ky iu përgjigj. Ferkadi i tha:

“Përse fakihët kundërshtojnë fetvatë tua? Ata thonë të kundërtën e kësaj që thua ti.” Hasani, Allahu e mëshiroftë, i tha:

“O Ferkad! A ke parë me sytë e tu ndonjë fakih? Fakihu është zahid në këtë botë, e dëshiron ahiretin, besimin e shikon me syrin e zemrës, pandërprerë është në ibadet, është i përmbajtur, rreptësisht e ruan nderin e myslimanit, nuk lakmon pronat e tyre, i këshillon.”

Duke treguar të gjitha këto, askund nuk e ka përmendur atë që jep fetva në degën e fikhut (*furu fikh*). Megjithëkëtë, nuk e thashë që dituria e fikhut nuk ka lidhje në vendimet të jashtme e fikhut. Ekziston lidhja edhe me fetvanë, por kjo lidhje është e përbashkët dhe

⁸⁴Ibn Abdalberr, nga Shedad ibn Evs.

përfshirëse, ose e nënshtuar diturisë së ahiretit. Bile të parët, këtë dituri të fikhut e kanë quajtur më shumë si *dituri të ahiretit*.

Me përcaktimin e kësaj diturie vetëm për fetva u shkaktua huti, u la anash dituria e ahiretit dhe gjendjet e zemrës. Aq më shumë, natyra e njeriut anon në këtë. Por dituria e brendshme (*batin*) është e fshehur; të kuptohet ajo është e vështirë dhe veprimi i bazuar në këtë dituri është i vështirë. Me diturinë *batin* është vështirë të arrihet pasuri dhe në pozitat e kësaj bote si gjyqtar a kryetar. Nëpërmes emërimit "*fikh*", emërtim ky që është i vlefshëm në shariat, edhe shejtani gjeti rrugë për t'ia paraqitur këtë dituri si të mirë atyre.

Emërtimi i dytë, është ilm (dituri). Në esencë, *ilm* i thuhet njohjes së Qenies (Dhat) së Allahut Teala, njohjes së ajeteve (veprave, dëshmime) të Tij dhe ligjit të Allahut ndaj krijesave të Tij. Prandaj kur vdiq hazreti Omeri r.a., Ibn Mesud r.a., tha:

- *Vdiqën nëntë të dhjetat e diturisë (el-ilm).*

Për diturinë e ka përdorë parashtesën "*e*" (trajta e shquar, njëjës – Dituria), e më pas këtë dituri e interpretoi si njohje Allahun Teala. Por, ata e ndërruan edhe këtë emërtim, duke e përdorë në kuptim të ndarë, në të shumtën e rasteve në kuptimin e fikhut dhe për

debatim rreth çështjeve tjera. Të tillët thonë: “*Kjo është dituria e vërtetë*”, e kush nuk merret me një *ilm* të tillë llogaritet si i dobët, dhe nuk mund të quhet dijetar.

Pra ky është ndryshimi në emërtimin ***dituri***, dhe përdorimi i tij në kuptim tjetër. Mirëpo në shpjegimet e Kur’anit dhe haditheve për vlerat e larta të diturisë dhe të dijetarit - aty është dituria e dobishme dhe shpjegimi për dijetarët që njohin Allahun Teala, ligjet e Tij, veprimet dhe cilësitë. Sot ky emërtim u është dhënë atyre që nuk e kanë kuptuar si duhet diturinë e sheriatit, që hynë me anë të logjikës në debatim për ta heshtur kundërshtarin. Me këtë ata llogariten si ‘*dijetarë të mëdhenj*’, me gjithë mosnjohjen e tyre për tefsirin, hadithet, dituritë e medh’hebeve dhe të ngjashme; e kjo gjendje u bë shkak i shkatërrimit për disa kërkues të diturisë.

Emërtimi i tretë, tevhid, me të cilin sot nënkuptohet njohja e diturisë së kelamit dhe rrugët e përpjekjes për të arritur atë që dëshiron, njohja e mënyrës së debatimit për ta mposhtë tezën e kundërshtarit, aftësia e të folurit për t’iu përgjigjur shumë pyetjeve të dyshimta dhe përgatitje e dëshmimeve për ta heshtur kundërshtarin. Bile, një grup që merren me këto (mu’tezile) e quajten veten ‘*njerëzit e të drejtës dhe tevhidit*’ (Ehlul-adli vet-tevhid), e kelamistët u quajten

'dijetarët e tevhid-it' (el-ulemau bit-tevhid), por asgjë që lidhet me diturinë e kelamit nuk ka qenë e njohur në shekullin e parë hixhri (shekulli i as'habëve dhe taibinëve). Aq më shumë, as'habët maksimalisht ndalonin atë që mund të hapë dyert e debatimit dhe dyshimit. Por, dëshmitë që shprehen në Kur'an për njëshmërinë e Allahut Teala të cilat mendja i pranon sapo t'i dëgjojë për herë të parë, ishin të njohura për të gjithë.

Njohja e Kur'anit do të thotë njohja e të gjitha diturive. Shumica e kelamistëve nuk e kanë kuptuar tevhid-in siç e kanë kuptuar as'habët dhe taibinët, e edhe nëse do ta kuptonte ndokush prej tyre, nuk do të vepronte në bazë të atij kuptimi; e kjo është njohja që gjithçka është prej Allahut Teala pa iu drejtuar mjetit dhe shkaktarit; edhe e mira edhe e keqja janë prej Tij. Kjo është një shkallë e lartë, e njëri nga frutat e kësaj është *'tevekkul'* (mbështetja në Allahun), të cilin do ta shpjegojmë në librin *"Tevekkul"*, inshallah. Fryt i kësaj është edhe mos ankimi nga njerëzit, largimi nga urrejtja për krijesat, kënaqësia (*riza*) dhe dorëzimi i plotë urdhrave të Allahut Teala.

Njëri nga frutat e këtij kuptimi u tregua me fjalët e Ebu Bekr es-Siddik r.a., kur i thanë sa ishte i sëmure:

- *A ta thërrasim mjekun?*, e ai u përgjigj:
- *Mjeku më ka sëmurë.*

Edhe në transmetimin tjetër thuhet që, kur është sëmure Ebu Bekr es-Siddik r.a., e pyetën:

- *Çfarë të tha mjeku për sëmundjen tënde?*, e Ebu Bekri r.a., u përgjigj:

- *Më tha: 'Unë bëj çfarë Unë dua.'*⁸⁵

Dëshmitë për këto do t'i përmendim në librat '**Tevekkul'** dhe '**Tevhid'**. Tevhid-i është një xhevahir me dy lëvozhga. Njerëzit janë fokusuar në lëvozhga dhe në mbrojtjen e lëvozhgës e kësaj i dhanë emrin *tevhid*, dhe plotësisht e harruan thelbin.

Lëvozhga e parë është të thuash me gjuhë: **La ilahe ilallah**, dhe kjo quhet *tevhid*, që është e kundërta e *trinisë*, të cilën e thonë të krishterët. Por, ky dëshmim mund të dëgjohet edhe te hipokriti, mendimet e fshehta të së cilit janë të kundërta me fjalët e shqiptuara.

Lëvozhga e dytë është që në zemër të mos kesh kundërshtim dhe mohim ndaj kësaj dëshmie, pra, duhet të besohet dhe vërtetohet me zemër dhe pa dyshim. Ky është besimi në njëshmërinë e Allahut, besim që është prezent te njerëzit e zakonshëm. Kelamistët, siç e thamë më herët, e ruajnë këtë lëvozhgë nga ngatërresat që mund të vijnë prej atyre që fusin risi (*bidat*) në besim.

⁸⁵"**Bërës i çfarëdo që Ai do.**" 85- Buruxh: 16

E treta është thelbi; njohja se të gjitha vijnë nga Allahu, pa u bazuar në mjetin dhe shkakun, dhe të mos i nënshtrohesh askujt pos Atij. Në këtë kuptim të tevhidit nuk hyn edhe ndjekja e dëshirave sepse ai që ndjek dëshirat e veta i karakterizon dëshirat e veta si zot. Allahu Teala thotë:

“...atë njeri, që dëshirat e veta i ka bërë zot;”

45-Xhathije: 23

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Nga adhurimet e idhujve, ajo që Allahu Teala më shumti urren në sipërfaqen e tokës është adhurimi që njeriu ka për dëshirat veta.”⁸⁶

Në fakt, kush mendon mirë e kupton që, ai që i nënshtrohet një idhulli, i është nënshtroar dëshirës së vet. Sepse zemra anon kah besimi i të parëve të vet (babai, gjyshërit), e personi ndjek atë besim. Zaten, një nga kuptimet e fjalës dëshirë (*hava*) është animi i nefsit kah gjërat me të cilat është mësuar. Në këtë kuptim të tevhidit nuk bën pjesë ankimi te njerëzit dhe kthimi kah ta, sepse, si mundet dikush që beson se gjithçka vjen prej Allahut Teala, t’i ankohet dikujt tjetër?

⁸⁶Taberani, nga Ebu Uname, me zingjir të dobët të transmetuesve.

Pra, tevhidi përfshinë këtë gradë. Kjo është grada e të singertëve (*makamus-siddikin*), e ti shih se me çka është ndërruar, dhe me cilën 'lëvozhgë' mjaftohet.

Shih se si e kanë marrë interpretimin e tanishëm të këtij termi të lavdërueshëm si strehim për vetëlavdërim dhe mburrje, duke lënë anash atë me çka ky term edhe ka merituar vërtetë lavdërimin. Ata janë të ngjashëm me humbësin i cili zgjohet në mëngjes dhe drejton fytyrën kah Kibla duke thënë:

“Unë e kthej fytyrën time nga Ai që i ka krijuar qiejt dhe Tokën, duke qenë besimtar i vërtetë”

6-Enamë: 79,

e kjo, nëse fytyra e zemrës nuk i është kthyer kah Allahu, është gënjeshtër e pastër ndaj Allahut, të cilën e thotë për çdo ditë. Nëse ai, me termin 'fytyrë' nënkupton fytyrën e të jashtmes, kthimi i fytyrës së tij është vetëm kthim fizik kah Qabeja. Por, nuk është Qabeja ana e Atij që krijoi qiejt dhe tokën, e që në atë rast, kthimi kah Qabeja do të nënkuptonte kthimin kah Ai, i Lartësuar qoftë, e që do të nënkuptonte që Allahu është i limituar me anë dhe dimensione. E nëse me termin 'fytyrë' nënkuptohet në fytyrën e zemrës, siç edhe duhet të jetë, me të cilën i nënshtrohet Allahut, si mundet atëherë deklarimi i tij të jetë i drejtë kur zemra i sillet andej-këndeje mes dëshirave dhe nevojave të kësaj bote, e preokupuar me hile me të cilat dëshiron të fitojë pasuri dhe reputacion dhe kah kjo është plotësisht i

drejtuar? Kur e ktheu ky fytyrën kah Ai i cili krijoi qiejt dhe tokën?

Fjalja në vazhdim flet për të vërtetën e tevhidit: personi që beson në njëshmërinë e Allahut (*muvehhid*), është ai person që nuk sheh askënd përpos Të Vetmit (el-Vahid), që fytyrën e vet nuk e kthen kah askush pos kah Ai, dhe që i përshtatet urdhritë Allahut:

“Thuaj: Allahu”. Mandej lëri ata që luajnë në atë kotësinë e tyre.”⁶-Enamë: 91

Nuk mendohet që kjo të thuhet me gjuhë, gjuha nganjëherë e thotë të vërtetën, e nganjëherë jo. Këtu po flitet për shikimin e Allahut Teala drejtuar rob, e kjo ndodh në zemër, aty është rrënja dhe burimi i tevhidit.

Emërtimi i katërt, dhikr dhe tezkir. Për dhikrin Allahu Teala thotë:

“Dhe ua kujto, se kujtesa u bën dobi besimtarëve”.

51-Dharijat: 55

Ka shumë hadithe që lavdërojnë tubimet (*mexhliset*) e dhikrit. Kështu, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

- Kur kaloni pranë bahçeve të xhenetit, shfrytëzoni nga aty sa më shumë: hyni brenda, hani, pini. Kur as’habët pyetën:

- Ku janë këto bahçe të xhenetit? Pejgamberi s.a.v.s. tha:

- Janë tubimet e dhikrit.⁸⁷

⁸⁷ Tirmidhiu nga Enesi.

E në një hadith tjetër thuhet:

“Allahu Teala ka melekë që sillen rreth tokës, afër atyre që janë përgjegjës për njerëzit, e që kur i shohin tubimet e dhikrit, fillojnë t’i thërrasin njëri-tjetrit: *“ejani, këtu është ajo që kërkuam!”* Këta vijnë në tubim, i përqafojnë besimtarët me krahë, dhe dëgjojnë. Prandaj bëni dhikër Allahut, dhe kujtoni për këtë njëri-tjetrin.”⁸⁸

Pra, këtë gjendje të dhikrit, shumica e vaizëve që i shihni sot, e ndërruan me katër gjëra: me tregime, vjersha, fjalë të pamatura dhe fjalime pa kuptim e diskredituese. Gjithfarë tregimesh nënkupton futje të risive në fe. Gjenerata e parë e myslimanëve e ndalonte dëgjimin e çfarëdo tregimi, e do të thoshin: *“Këso nuk ka pasur në kohën e Resulallahut s.a.v.s.”*⁸⁹

Aso gjëra nuk ka pasur as në kohën e hazreti Ebu Bekrit dhe hazreti Omerit, Allahu qoftë i kënaqur me ta. Ashtu ishte deri sa nuk u lajmëruan intrigat, e atëherë nisën të lajmërohen edhe çfarëdolloj tregimesh. Është transmetuar që Ibn Omeri, r.a., një herë doli nga xhamia, e tha:

- Tregimtarët janë arsyeja pse largohem nga mexhlisi. Po të mos ishin ata, nuk do të largohesha.

⁸⁸ Buhariu dhe Muslimi nga Ebu Hurejre.

⁸⁹ Shënon Ibn Maxhe, nga hazreti Omeri, me zingjir të mirë të transmetuesve (hasen).

Damra ka treguar: *'Një ditë e pyeta Sufjan Sevrinë:*

- A t'i dëgjojmë tregimtarët?, e ai mu përgjigj:

- Largohu nga futja e bidateve në fe.

Ibn Sirin e pyeti Ibn Avn se çfarë ka të re, e ky i tha:

- Udhëheqësi ua ka ndaluar tregimtarëve të flasin çfarëdo tregime; e Ibn Sirin tha:

- Drejtë ka vepruar.

Tregohet se një herë, Ameshi hyri në një xhami në Basra, dhe dëgjoi folësin të thotë:

- Kështu na ka treguar Ameshi. Ky shkoi në mes të xhamisë, dhe filloi t'i largojë qimet nga nën-sqetulla. Folësi i bërtiti i nervozuar:

- O plak, si nuk ke turp?!; e Ameshi iu përgjigj:

- Pse të kem turp?! Këtë që po bëj është pastrim sipas sunnetit, kurse ajo që po flet ti nuk është tjetër pos gënjeshtëri! Unë jam Ameshi dhe unë ty kurrë asgjë nuk të kam treguar!

Ahmed b. Hanbeli ka thënë:

- Gënjeshtarët më të mëdhenj në mesin e njerëzve janë tregimtarët e gjithfarë tregimeve dhe ata që vazhdimisht pyesin.

Hazreti Alia r.a., një herë e përzuri një tregimtar nga xhamia e Basras, por kur e dëgjoi të folurit e Hasani

Basriut, e lejoi të vazhdojë dhe nuk e ndoqi, sepse Hasani Basriu fliste për diturinë e ahiretit, mendimin për vdekjen, fliste për përmirësimin e mangësive, për dëmtimin e veprave, shpjegonte për vesveset e shejtanit dhe mbrojtjen nga to, do të përkujtonte dëgjuesit në bereqetet dhe dhuratat e Allahut Teala, si dhe mos-falënderimin e njeriut për to. Gjithashtu do të theksonte sa e ulët është kjo botë, turpin e saj, fundin e pa-evituar, mashtrimet, si edhe rreziqet dhe dënimet e botës tjetër.

Një paralajmërim i tillë është i lavdërueshëm me shariat, dhe i përkrahur me transmetimin që e përcjellë Ebu Dherr, me fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

- Të gjendesh në një mexhlis (tubim) të diturisë është më e vlefshme se falja e njëmijë reqateve namaz, vizita njëmijë të sëmurëve dhe përcjellja e njëmijë kufomave.

Ata që dëgjuan, e pyetën:

- O Resuli i Allahut, a është kjo më e mirë edhe se leximi i Kur'anit? Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- Kur'ani jep dobi përmes diturisë. Mos-kuptimi nuk jep dobi.⁹⁰

A t a ka thënë:

- Një tubim i dhikrit dhe diturisë i pastron shtatëdhjetë gjynahe të argëtimit.

⁹⁰Ibn Xhevdhi, në librin ***el-Mevduat*** transmeton nga Omeri.

Për fat të keq, ata që kanë zakon të zbukurojnë tregimet e veta me gënjeshtër i kanë marrë këto tradita si metoda për të arsyetuar veten, dhe kanë përvetësuar termin “tezkir” (paralajmërim) për tregimet e veta boshe, duke lënë anash rrugën e lavdërueshme të dhikrit, e duke kaluar kohën me tregime pa dobi, të mbushura me devijime, teprime dhe mungesa, e të cilat i shtrembërojnë tregimet e cekura në Kur’an. Disa tregime është mirë të dëgjohen, derisa të tjerat janë të dëmshme, përkundër faktit që ato mund të jenë edhe të sakta. Kujt i bëhet e zakonshme dëgjimi i tregimeve të tilla, ai nuk do të mund të dallojë të vërtetën nga gënjeshtër, të dobishmen nga e dëmshmja, e për këtë arsye kjo edhe është e ndaluar. Prandaj Ahmed b. Hanbeli ka thënë:

- Nuk ka nevojë për tregimtarin, edhe nëse fol drejtë.

Nëse tregimet e ndonjë tregimtari kanë të bëjnë me ndonjërin prej pejgamberëve, për çështjet e fesë, e tregimtari është i besueshëm, atëherë në këtë nuk shoh kurrfarë dëmi.

Por tregimtarët duhet të kenë kujdes nga gënjeshtër dhe tregimet të cilat udhëzojnë në të parëndësishmen dhe nga gjërat të cilat populli (avam) nuk i merr vesh, ose ta kuptojnë se ato tregime nuk janë gjë tjetër pos informata të pazakonta dhe të pavërteta, qofshin ato edhe në përputhje me gjërat e mira për të

cilat ato tregime edhe sajohen. Njeriu i zakonshëm i pranon ato sepse i ofrojnë lehtësim në lidhje me gjynahet e veta të vogla, duke gjetur në to arsyetim për vete. Kurse gënjeshtari, me qëllim që të gjejë justifikim për vete, thirret në autoritetin e ndonjë shejhu ose të ngrituri, duke shtuar se, pasi të gjithë ne kemi prirje për gjynahe, nuk është çudi nëse edhe ai refuzon nënshtrimin Allahut, sepse edhe para tij kanë gabuar edhe njerëz më të mëdhenj se ai. Kjo gjithashtu te personi e ngjallë guximin për të bërë gjynahe karshi Allahut. Por nëse dikush ruan veten nga këto dy rreziqe (që gjinden në tregime çfarëdo), ato nuk do të jenë të dëmshme, sepse personi do t'i kthehet Kur'anit dhe transmetimeve të besueshme nga hadithet.

Disa, nga ana tjetër, marrin lirinë të shpikin tregime të cilat do të ngjallnin te njeriu dëshirën për nënshtrim Allahut Teala, dhe pohojnë se qëllim i tyre është të thërrasin njerëzit të kthehen kah Allahu. Por, kjo është një nga kurthet e shejtanit. Nga gënjeshtra shpëtohet përmes të vërtetës.

Pos kësaj, tregimet që janë thënë nga Allahu Teala në Kur'an dhe nga Resulullahu s.a.v.s., mjaftojnë për t'i ikur trillimeve në tregimet e vaizëve. E si nuk mjafton kur është e ndaluar të përdoren fjalët shpifëse, të ndërlikuara e të rimuara?

Sa'd ibn Vekkas, duke dëgjuar të birin, i cili kishte një kërkesë nga i ati, se si përdorte fjalë të rimuara, i tha:

- *Mënyra se si flet ti më zemëron. Deri sa nuk bën teube nuk do të plotësoj asnjë kërkesë.*

Abdullah ibn Revahiu i rimoi tri fjali, e Resulallahu, s.a.v.s., i tha:

“Ruaju nga citimi i rimuar, o Ibn Revaha.”⁹¹

Më shumë se dy fjali të rimuara konsiderohet si diçka nga e cila duhet pasur kujdes. Kur një njeri (Haml b. Nabiga), lidhur me gjakun që duhet paguar për fëmijën që ka vdekur në barkun e nënës, tha:

- *Si paguhet gjak për vdekjen e dikujt që nuk ka qarë,
nuk ka pi e as ngrënë, lot s'ka derdhë; e si vallë?;*

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- A nuk është kjo si të folurit e rimuar arab?⁹²

⁹¹ Ahmedi, Ibn Ja'la, Ibn es-Sunni dhe Ibn en-Nuajm, në veprën e tyre '**Kitabur-rijada'** përcjellin me zinxhir të besueshëm, që Ajsha r.anha, , t'i ketë thënë Saibit: *Ruaju nga të rimuarit. Resulallahu s.a.v.s. dhe as'habët nuk kanë rimuar.*

Te Ibn Hibban thuhet: *Largohu nga të rimuarit*, e verzion i njëjtë është edhe te Buhari, nga Ibn Abbas.

⁹¹ Shënon Muslimi, nga el-Mugira

⁹² Shënon Muslimi, nga el-Mugira.

Sa për poezisë, nuk është e pëlqyer të përdoret shumë ligjërime. Allahu Teala thotë:

“Poetët ndiqen nga njerëzit e humbur.

Vallë, a nuk sheh ti, që ata bredhin në çdo luginë (lëshohen në gjithëfare lloj bisedash).”

26-Shuara: 224, 225

Gjithashtu thotë:

“Ne nuk ia kemi mësuar atij (Muhamedit) poezinë e ajo as që është për të...” 36-Ja Sin: 69

Tutje, shumica e poezive që vaizët i përsërisin në ligjëratat e tyre kanë të bëjnë me të dashuruarit, me bukurinë e personit të dashur, gëzimin e takimit me të, dhe me dhimbjen e ndarjes, me çka dëgjuesit i bëjnë t'i kenë mendimet me epshe, e zemrat t'ju kthehen kah fytyrat e bukura. Në zemrat e tyre poezia nuk ngjallë gjë tjetër pos asaj që tashmë është aty, e që rindezë zjarrin e epshit. Logjikshëm, ata fillojnë të flasin dhe ta shprehin dashurinë e tyre. Shumica e kësaj, nëse jo e gjitha, është pasojë e një lloj sëmundjeje. Prandaj, kurrfarë poezie nuk do të duhej të përdorej, përpos nëse përmban këshillë ose urtësi, e me qëllim që diçka të vërtetohet ose të ilustruhet. Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Vërtetë, disa poezi janë urtësi.”⁹³

⁹³ Shënon Buhariu, përcjellë nga Ubejj ibn Ka'b.

Nëse vetëm tëveçantit (havas), zemrat e të cilëve janë të mbushura me dashuri për Allahun, do të merrnin pjesë, e aty të mos ketë kush tjetër pos tyre, aty nuk do të kishte dëm nga poezia e cila me kuptimin e vet të jashtëm drejton kah njerëzit, sepse, siç do të shohim në librin '**Sema dhe Vexhd**', personi do të interpretojë atë që dëgjon varësisht dritës që dominon në zemrën e tij. Xhunejd Bagdadi do të organizonte tubime ku do të merrnin pjesë rreth dhjetë njerëz, e nëse numri i dëgjuesve do të ishte më i madh, Bagdadi do të ndalonte ligjëratën.

Prandaj tubimi i tij kurrë nuk ka qenë më i madh se njëzet njerëz. Njëherë, kur një grup njerëzish u tubuan para dyerve të shtëpisë së Ibn Selimit, dikush i tha:

- *Fol, se kanë ardhur pasuesit tuaj*, e Ibn Selimi tha:

- *Këta nuk janë pasuesit e mi, por janë pasuesit të tubimit. Pasuesit e mi janë të veçantit (havas).*

Sa i përket dashurisë në ekstazë, janë dy lloje të të folurit, të cilat i përdorin disa sufi:

1. Deklarimi i fjalëve të panevojshme dhe pretencioze për dashurinë ndaj Allahut Teala dhe pohimi i ribashkimit (*vuslat*), i cili nënkupton lirim nga detyrimi për kryerjen e veprave të jashtme. Bile, disa shkojnë aq larg sa pohojnë se kanë arritur bashkimin (*ittihad*) me Allahun, ngritjen e perdes, (nga mesi), shikim me syrin e zemrës (*mushaheda*) dhe bisedë hyjnore. Shprehen se u është thënë kjo-e-ajo, që ata vet

kanë deklaruar kështu-e-ashtu, duke imituar Husejn Mensur Hallaxhin, të cilit i është prerë koka sepse ka lejuar që nga goja t'i rrëshqasin disa shprehje të asaj natyre, e si shembull përdoret thënia e tij: *Enel-Hakk (Unë jam e Vërteta)*. Njëjtë, transmetohet se Bejazid Bistamiu një herë të ketë thënë: *'Subhani, subhani' (Lavdi mua! Lavdi mua!)*. Kjo në fakt është lloj i të folurit që i bën shumë dëm njerëzve të rëndomtë (*avam*), deri në atë masë sa që edhe disa fshatarë braktisën xhematin dhe arat e veta, dhe filluan të flasin gjëra të ngjashme, sepse natyra e njeriut merr kënaqësi nga fjalët e këtilla. Ata flasin për ngritje në grada të larta e që, me kalimin nëpër disa gjendje, pastrohet vetja (*nefsi*) prej ndyrësirave (*ves*). Si pasojë e kësaj, edhe të paditurit njëjtë shprehen për vete, duke përdorë fjali të tilla, e në këtë përkrahen.

E kur refuzohen, ata nuk ngurrojnë të thonë:

"Shkaku i refuzimit tuaj (ndaj neve) është padituria dhe grindja; padituria është perde e grindja është egoizëm. Ndërsa fjalët tona dalin nga zemra, lindin me dritën e Allahut."

Këso fjalë dhe të ngjashme janë shpërndarë si zjarri nëpër botë, e dëmi i tyre për njerëzit është shumë i madh. Bile, të mbytet personi që deklaron këso gjëra është më mirë se sa shpëtimi i dhjetë personave në fenë e Allahut.

Sa i përket Bejazid Bistamiut, fjalët e cituara nuk mund t'i përshkruhen atij. Edhe nëse dikush e ka dëgjuar të thotë këtë, ai ka qenë duke përsëritur fjalët e Allahut, e nuk i ka thënë si fjalët të tij. Ato fjalë duhet kuptuar vetëm si citat, e assesi ndryshe. Si shembull:

“Me të vërtetë, Unë jam Allahu, s’ka zot tjetër përveç Meje, prandaj, vetëm Mua më adhuro.”

20-Ta Ha: 14

Nëse e dëgjojmë këtë ajet nga ndonjë person, nuk është e drejtë të thuhet se këto janë fjalët e tij.

2. Llojin e dytë e të folurit për dashuri në ekstazë, si personi i marrë që sillet e flet pa arsye të shëndoshë, e përbëjnë fjalët e pakuptueshme por që tingëllojnë këndshëm, e prej të cilave disa janë të padobishme, ani pse tingëllojnë bukur. Ato fjalë mund të jenë të pakuptueshme për vet personin që i flet, si pasojë e hutisë në mendjen dhe imagjinatën e tij, e që kjo huti shkaktohet nga mosnjohja nga ana e tij e fjalëve që i ka dëgjuar. Ky lloj është më i shpeshti.

Mund të jenë edhe fjalë të cilat personi i kupton, por për shkak të edukimit të mangët ose mungesës së retorikës, nuk mund edhe t’ua përcjellë drejtë të. Aso fjalë nuk shërbejnë për gjë tjetër pos për të hutuar zemrat, për t’i bërë përshtypje mendjes dhe për të komplikuar kuptimin. Gjithashtu, është e mundur që në ato fjalë të gjenden edhe kuptime tjera, prandaj secili në

to mund të gjejë kuptime sipas aftësisë së tij. Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Nëse dikush nga ju përcjellë një thënie të cilën njerëzit nuk mund ta kuptojnë, ajo thënie bëhet shkaktar i intrigave mes tyre.”⁹⁴

“Tregoni popullit atë që populli e kupton! A dëshironi të përgënjeshtrohet Allahu dhe Pejgamberi i Tij?”⁹⁵

Pra, kjo është gjendja e personit i cili kupton, por nuk mund t’ua tregojë kuptimin të tjerëve. Ndërsa, pa kuptuar është e ndaluar të flitet. Isa a.s. thotë:

- Mos ia jep urtësinë të padenjit e t’i bësh padrejtësi urtësisë, e as mos ia privo atë të denjit, që të mos i bësh padrejtësi atij. Bëhu si mjeku i dijshtëm, që e jep ilaçin e duhur për dhimbjen e duhur; kurse në një transmetim tjetër:

- Kush ia beson urtësinë atij që nuk është i denjë për urtësi, do të shfaqë mos-diturinë e vet, e kush ia ndalon urtësinë atij që është i denjë për të, do të bëjë padrejtësi. Urtësia i ka të drejtat e veta, njëjtë si njerëzit të cilët janë të denjë për të. Prandaj, jepni secilit të drejtën e vet.

⁹⁴ Ukajli në veprën ‘**Zuafa**’

⁹⁵ Buhariu nga Alia r.a.

Sa i përket të folurit të pa kuptimtë e të panevojshëm (*tamma*), krahas asaj që e thamë paraprakisht, gjithashtu ka edhe një kuptim specifik, e që është interpretimi i kuptimit të jashtëm (zahir) të fjalës së sheriatit në një kuptim të brendshëm (batin) absurd dhe pa kurrfarë dobie. Si adeti i *batinive* në interpretime, i cili është haram dhe shumë i dëmshëm. Sepse, për të ndërruar kuptimin e fjalëve pa ekzistimin e kurrfarë dëshmie nga Resulallahu s.a.v.s, pa u mbështetur në ndonjë autoritet dhe pa ekzistimin e një domosdoshmërie logjike, natyrisht që humbet besueshmëria në fjalë dhe humbet rëndësia e fjalëve të Allahut Teala dhe të Resulit të Tij, s.a.v.s..

Sipas pohimeve të tyre, nuk është e nevojshme të besohet në ato kuptime që janë të qarta. Kurse për kuptimin e brendshëm (batin) nuk ekziston ndonjë parim. Çdokush mund të shpjegojë kuptimin sipas zbulimit të vet. Edhe kjo është nga bidatet që i kanë bërë shumë dëm fesë. Për shkak se natyra e njeriut e pëlqen të çuditshmen dhe të pazakontën dhe atë e kënaq gjithçka që është e pazakontë, ata me qëllim kanë futur këto risi (*bidat*) në fe për ta prishur sheriatin dhe për ta ndërruar besimin e njerëzve në besimin e tyre 'batini' e të pa themel. Për shkak të kësaj, në veprën "**Mustazharije**", e kemi shpjeguar refuzimin e *batinive*.

Ja disa shembuj të interpretimit të ajeteve Kur'anore që këta i përdorin si kuptime abstrakte:

“Shko te Faraoni! Ai, me të vërtetë, është azdisur...”20-Ta Ha: 24, me termin *‘faraon’* thonë se mendohet në zemrën, sepse zemra e dërgon njeriun në ekstremizëm.

E për fjalët që Allahu Teala ia thotë Musasë a.s.:

“Hidhe shkopin tënd!” 28-Kasas: 31, interpretimi i tyre është: *‘Braktis çdo gjë në të cilën mbështetesh, përveç Allahut Teala.’*

Interpretim i njëjtë përdoret edhe për fjalët e Resulallahut s.a.v.s.:

“Hani para agimit (syfyr) sepse në syfyr ka bereqet.”⁹⁶, sipas tyre e ka kuptimin: *‘bëni teube para agimit.’*

Ka shumë interpretime të këtilla. Bile kanë interpretuar Kur'anin prej fillimit deri në fund, duke ndryshuar kuptimet e Kur'anit të cilat deri tek ne kanë arritur nga Ibn Abbasi r.a., dhe dijetarët e tjerë. Disa nga këto interpretime kuptohet që janë plotësisht pa themel, siç është për shembull interpretimi i fjalës *‘faraon’* si *‘zemër’*. Faraoni ka qenë person që mund të shihet, është një realitet që e dëshmon historia, dhe

⁹⁶Burahu dhe Muslimi nga hazreti Enesi r.a..

Musa a.s. e ftoi atë. Edhe Ebu Xhehli, Ebu Leheb dhe pabesimtarët tjerë, kanë qenë ngjashëm si Faraoni. Këta nuk kanë qenë shejtanë ose melekë të cilët nuk mund të shihen me sy, e që të kërkohet interpretim. Ngjashëm kësaj, të interpretohet syfyri si kohë e kërkimit të faljes nga Allahu është e pa bazë, për shkak se Resulallahu s.a.v.s., vet e hante syfyryn, dhe ka thënë:

“Hani syfyryn në kohë të syfyrit”⁹⁷, dhe:

“Mbldhuni, rreth ushqimit të bekuar.”⁹⁸

Interpretime të këtilla që janë të pa bazë kuptohen me sunnet edhe me ndjenja. E disa gabime tjera kuptohen me mendje; këto janë çështje që nuk kanë lidhje me ndjenja. Të gjitha interpretimet e tilla janë haram dhe anormale, dhe janë duke e prishur fenë e njerëzve. Interpretimet e pabaza si këto nuk janë interpretuar as nga ndonjë as’hab ose taibin, e as nga Hasani Basriu, përkundër ligjërimit të tij të gjatë, mësimi dhe këshillat nga ai.

Po të ishin të lejueshme interpretimet e tilla, atëherë nuk ka kurrfarë kuptimi ky hadith i Resulallahut s.a.v.s.:

“Kush interpreton Kur’anin sipas dëshirës së vet, le t’i përgatisë vetes një vend në xhehenem.”⁹⁹

⁹⁷ Buhariu nga Enesi r.a.

⁹⁸ Ebu Davud, Nesai dhe Ibn Hibban, nga Irbada ibn Sari.

Nga ky hadith nuk është e drejtë të kuptohet që Kur'ani nuk mund të interpretohet me zgjuarsia dhe *ixhtihad*¹⁰⁰. Sepse ka ajete të tilla që rreth tyre janë transmetuar nga pesë gjashtë, bile edhe shtatë kuptime prej as'habëve dhe mufessirëve, dhe është një realitet i njohur që të gjitha këto kuptime nuk janë transmetuar nga Resulallahu s.a.v.s.. Bile, këto kuptime mund të jenë në një mënyrë të papajtueshme me njëri-tjetrin. Padyshim, këto janë rezultat i zgjuarsisë dhe mendimit të gjatë.

Kjo është shkaku që Resulallahu s.a.v.s., iu lut Allahut për Ibn Abbasin:

“O Allah, Bëj që (Ibn Abbasi) të kuptojë fenë dhe mësoja interpretimin.”¹⁰¹

Prandaj, kushdo që ia aprovon pabesimtarit një interpretim të tillë, përkundër dijes se fjalët nuk e kanë atë kuptim, duke deklaruar se kështu vetëm dëshiron të thërret (davet) njerëzit te Krijuesi, i përngjanë personit i cili lejon gënjeshtren dhe shpifjen e thënieve të cilat do

⁹⁹ Tirmidhiu nga Ibn Abbasi.

¹⁰⁰ Vendim që i përket çështjeve që nuk prek esencat e Sheriatit dhe që nxirret nga Kurani dhe Suneti, duke u përputhur me metodën e muxhtehidëve Islam dhe duke bërë përpjekje të plotë; atyre burrave që në këtë mënyrë kanë bërë ixhtihad ju thuhet “Muxhtehid”; opinion juridiko-fetar.

¹⁰¹ Buhariu nga Ibn Abbasi.

t'i përshkruhen Resulallahut s.a.v.s., të cilat në esencë janë fjalë të sakta, ose i përngjanë atij që shpik hadithe me qëllim për të përkrahur ndonjë deklaratë të veten, për të cilën është i bindur se është e vërtetë. Kjo është dhunë dhe anomali, si edhe gjynah që thërret kërcënimin të cilin na e tregoi Resulallahu s.a.v.s.:

“Kush me qëllim gënjen për mua, le t'i përgatisë vetes vend në xhehenem.”¹⁰²

Vërtetë, interpretimi i këtyre fjalëve në atë mënyrë është një shkelje më e madhe e më e keqe, sepse interpretime të tilla dëmtojnë besimin në fjalët e sakta dhe e shkatërrojnë rrugën e kuptimit dhe dobisë nga Kur'ani Kerim.

Nga ky shpjegim e kuptove se si shejtani pengon njeriun në kërkimin e diturisë së lavdëruar, dhe e drejton kah dituritë e qortuara. Të gjitha këto janë nga ngatërrimi i çështjes prej dijetarëve të këqij, që ua ndryshuan emërtimet diturive sipas kërkesës së vet.

Pa kërkuar dhe kuptuar se cilat dituri synohen me këto emërtime në shekullin e parë hixhri, do të ishte sikur të kërkohet respekt përmes diturisë duke ndjekur secilin që e quan veten dijetar, term ky me të cilin sot, quhen edhe mjekët, poetët e astrologët dhe krejt kjo si pasojë e pakujdesit ndaj emërtimit të gabuar të diturive.

¹⁰² Buhariu dhe Muslimi nga Ebu Hurejre.

Emërtimi i pestë, është urtësi (*hikma*). Siç e kemi parë, sot është e zakonshme të përdoret ky emërtim për mjekun, poetin, astrologun, bile edhe për dikë që hedh fall fshatarëve të grumbulluar qosheve të rrugës. E urtësia është ajo që Allahu Teala e ka lavdëruar, duke thënë:

“Ai ia dhuron urtësinë atij që do, e kujt i është dhënë urtësia, atij pra i është dhuruar mirësi e madhe.”2-Bekare:269

Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Një fjalë të urtë që e mëson njeriu, i është më e dobishme se gjithë dynjallëku, dhe krejt çka ka në të.”¹⁰³

Shiko atëherë se çka është urtësia me të vërtetë, dhe në çka ky term sot ka degjeneruar, dhe njëjtë shih edhe termet tjera. Ruaje veten nga ngatërresat e dijetarëve të këqij. Ndikimi i tyre i keq në fe është më i madh se sa i shejtanit, sepse me ndërmjetësimin e tyre shejtani largon besimin nga zemrat e njerëzve.

Për këtë shkak, kur është pyetur Resulallahu s.a.v.s., *‘Kush janë njerëzit më të këqij’*, nuk u përgjigj menjëherë, por vetëm tha:

¹⁰³Hadithin tashmë është përmendur.

“O Allah, falja...” E kur ata insistuan në pyetje, Resulallahu s.a.v.s., tha:

“Ata janë dijetarët e këqij.”¹⁰⁴

Pra, i kuptove dituritë e pëlqyera dhe ato të qortuara, si edhe shkaqet e ndërhyrjes së tyre te njëra-tjetra. Ti je i lirë; nëse do – u përshtatësh as’habëve dhe taibinëve, e nëse do ndjek të tillë që janë mbështjellur në vetëlavdërim dhe mendjemadhësi. Janë humbur shumë dituri që i kanë pranuar gjeneratat e para, e shumica diturive me të cilat sot njerëzit merren, janë shpikur më vonë. Drejtë ka thënë Resulallahu s.a.v.s.:

“Islami ka filluar me të vetmuarit, e ashtu edhe do të përfundojë. Prandaj lum të vetmuarit!”

E kur u pyet kush janë të vetmuarit, tha:

“Janë ata që përmirësojnë sunnetin tim që njerëzit e prishin, dhe ata që ngjallin pjesë të sunnetit që njerëzit i braktisin.”¹⁰⁵; e në një transmetim tjetër:

“Janë ata që i mbahen rrugës që e mbani ju tani.”¹⁰⁶

Edhe në një transmetim tjetër:

“Të vetmuarit janë disa të drejtë në mesin e shumë të padrejtëve, e numri i atyre që i urrejnë është më i madh se numri i atyre që i donë.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ Darimi nga Ahves ibn Hakim dhe Bezzar në veprën e tij **‘Musned’**.

¹⁰⁵ Muslimi nga Ebu Hurejre.

¹⁰⁶ Transmetimi nuk është gjetur.

¹⁰⁷ Ahmedi nga Abdullah ibn Amr.

Dituritë e lavdëruara janë bërë të vetmuara mes njerëzve deri në atë masë sa që përçmohen ata që i përmendin. Për këtë arsye, Sufjan Sevri ka thënë:

“Nëse sheh një dijetar të ketë shumë miq, ta dish sigurt që ai është i përzier me hipokrizi, sepse po të fliste të vërtetën, do ta urrenin.”

DITURITË E DOBISHME DHE GRADAT E TYRE

Dije se, sa i përket dobisë së tyre, dituritë ndahen në tri pjesë.

1. Dituri të padobishme, qoftë pak ose shumë.
2. Dituri të dobishme, qoftë pak ose shumë.
3. Dituri të dobishme për aq sa nevojiten e që teprica është e padobishme

Kjo është e ngjashme me shfaqjen e gjendjes në trup të njeriut: dituri e padobishme, qoftë pak ose shumë, është shëmtia dhe ahlaku (vesi) i keq; dituri e dobishme, qoftë pak ose shumë, është shëndeti dhe bukuria, ndërsa dituri e dobishme aq sa mjafton, por teprica e saj është e padobishme janë harxhimi dhe trimëria.

Harxhimi i një pjese të pasurisë në vende të mira është e dobishme, por harxhimi i tërë pasurisë në vende të këqija është e qortueshme; trimëria është e

dobishme aq sa duhet për të mbrojtur veten, por nëse sulmon dhe ofendon të tjerët padrejtë është e padobishme.

Njëjtë është edhe me diturinë:

1. *Dituri të padobishme, qoftë pak ose shumë*, janë njohuritë që nuk kanë dobi – as fetare as për jetën, kurse dëmet nga to janë më të mëdha se sa dobia e mundshme, siç është dituria për magjinë (*sihr*), dhe astrologjia. Disa nga to nuk kanë kurrfarë dobie, e të kalohet jeta - dhurata më e shtrenjtë që njeriu e posedon, duke u angazhuar me to, do të ishte një humbje e pastër; e të humbet diçka e vlefshme është e qortueshme. Të tjerat shkaktajnë më shumë dëm se sa që plotësojnë nevojat e kësaj bote, e që, kur t'i bashkohen dëmit të shkaktuar nga ato dituri, aspak nuk dalin si ajo çka është pritur.

2. *Dituri të dobishme, qoftë pak ose shumë*, janë njohja e Dhatit (Qenies) të Allahut Teala, cilësive (*sifat*) të Tij, veprimet (*ef'al*) e Tij, për ligjin e Tij me të cilin udhëheq me krijesat e Veta, urtësinë e Tij, dhe për epërsinë e ahiretit ndaj kësaj bote. Kjo dituri kërkohet për vetë atë dituri, por edhe për arritjen e lumturisë në botën tjetër. Të merresh me të, edhe nëse jep maksimumin, prapë nuk është aq e mjaftueshme sa do

të duhej, sepse ajo është e gjerë, si det. Thellësitë e saj nuk mund të arrihen, e njeriu mund t'i afrohet brigjeve të saj vetëm aq sa e i lejohet, sepse askush nuk i ka njohur fundet e saj. Njohuri të vërtetë kanë vetëm Pejgamberët, evliatë dhe ata që kanë kuptuar thellësitë e diturisë, përshtatshëm gradave të tyre, dhe sipas përcaktimit të Allahut për secilin prej tyre. Kjo është dituri e fshehtë, e pa-shënuar në libra.

Kjo dituri mund të përfitohet me ndihmën e personit që posedon këtë dituri dhe duke studiuar gjendjet e dijetarëve të ahiretit, për çka do të flasim më vonë. E kjo është gjendja e parë e *salikut*.¹⁰⁸ Tutje, në përfitimin e kësaj diturie ndihmon përpjekja, ushtrimi shpirtëror, pastrimi i zemrës, çlirimi i zemrës nga kjo botë dhe ndjekja e rrugës së pejgamberëve dhe evliave. Suksesi është vetëm aq sa ka përcaktuar Allahu Teala, por angazhimi është i obligueshëm sepse angazhimi është çelësi i rrugës së drejtë, nuk ka çelës tjetër.

3. *Dituri të dobishme për aq sa nevojiten e që teprica është e padobishme* janë dituritë *farzi-kifaje*, të cilat tashmë i kemi përmendur në grupin e diturive. Edhe nëse angazhohesh gjithë jetën në dituritë *farzi-kifaje*, ato prapë kanë pjesë që nuk do t'i arrish.

¹⁰⁸**Salik:** ai që shkon një rrugë të ditur/të njohur/të qartë; ai që është në rrugën e një tarikati.

Prandaj bëhu ai që merret me përmirësimin e vetes, ose ai që merret me të tjerët, pasi është përmirësuar vet. Kurrë mos u mundo të ndryshosh të tjerët nëse nuk ke ndryshuar veten.

Nëse merresh me veten, merri vetëm ato degë të diturisë të cilat i ke të obliguara, përshtatshëm gjendjes tënde, si edhe ato që kanë të bëjnë me obligime të jashtme, siç është mësimi për namazin, pastrimin dhe agjërimin.

Edhe më e rëndësishme është dituria të cilën të gjithë e kanë lënë pas dore - dituria për cilësitë e zemrës, njohja e anës së dobishme dhe të pa dobishme të kësaj diturie. Sepse askush nuk ka shpëtuar nga cilësitë e këqija të zemrës, siç janë lakmia, zilia, vetë-lavdërimi, mendjemadhësia, vetëpëlqimi e të tjera, e secila prej tyre është një sëmundje shkatërruese. Të merresh me veprimet e jashtme duke i lënë këto pas dore është sikur të lyhet trupi nga jashtë kur është i mbuluar me plagë dhe ciste, pa larguar qelbin, qoftë me pastrim a me prerje. Njëjtë si ndonjë mjek i pakujdesshëm që përshkruan krem për përdorim të jashtëm, edhe dijetarët imitues rekomandojnë obligimet e jashtme duke braktisur pastrimin e zemrës.

Ndërsa për të shëruar plagën në rrënjë, dijetarët e ahiretit rekomandojnë pastrimin e brendshëm, dhe dëshirojnë ta largojnë të keqen nga rrënja. Shumica e

njerëzve merren vetëm me veprimet e jashtme, për shkak të lehtësisë dhe për shkak të natyrës së vështirë të pastrimit të zemrës, si rasti i personit që është i sëmurë në mushkëri e nuk dëshiron të pijë ilaçin e hidhët, prandaj kthehet kah lyerja e jashtme e trupit, ani pse duke lyer vazhdimisht, sëmundja vetëm shtohet.

Nëse e dëshiron ahiretin duke kërkuar shpëtim dhe duke ikur nga fatkeqësia e pafund, merru me dituritë për sëmundjet e brendshme dhe shërimin e tyre, siç i kemi shpjeguar ato në vëllimin e tretë **(Rub'u'l-muhlikat)**, ndërsa në vëllimin e katërt **(Rub'u'l-munxhijat)** kemi shpjeguar se si është e mundur ngritja në gradat e lavdërueshme.

Njëjtë si bahçja që lulëzon e jep erë të këndshme pasi të pastrohet nga shkurret e thata dhe gjembat, nuk ka dyshim që edhe zemra kur pastrohet prej veseve dhe adeteve të këqija, mbushet me virtyte. Ashtu siç nuk mund të marrësh fruta prej tokës së thatë pa e punuar, as pa e pastruar zemrën mos u merr me dituritë farzifikaje, sidomos nëse këtë dikush tjetër tashmë e ka marrë përsipër. Sepse budalla është ai që mundohet të ndryshojë të tjerët dhe e harron veten, është si njeriu i cili derisa akrepi dhe gjarpi i futen nën rroba, ai kërkon shtagë që të largojë mizat nga njerëzit tjerë, veprim ky që as do ta kursejë e as ta shpëtojë nga sulmi i gjarprit dhe akrepit që i janë sulur.

Që të merresh me dituritë farzi-kifaje, së pari duhet të pastrohet zemra, të braktisen gjynahet e dukshme (të jashtme) dhe të fshehta (të brendshme). Kur i realizon këto me sukses, atëherë mund të merresh me farzi-kifaje. Por duhet të respektohen rregullat e mësimi, duke filluar me Kra'nin Kerim, pastaj me sunnetin e Resulallahut s.a.v.s., pastaj me tefsirin, dhe me dituritë tjera të Kur'anit, siç janë dituria për *nasih dhe mensuh, mefsul dhe mevsul, muhkem dhe muteshabih*. Metodë e njëjtë duhet të ndiqet edhe për studimin e sunnetit të Resulallahut s.a.v.s., më pas merru me studimin *furu* (dituria e degëzuar, degë e fikhut), pra me dituritë e veprimit të medh'hebit. Pastaj merru me *usuli-fikh* (ligjet e sheriatit) dhe dituritë tjera, aq sa ke ymër. Mos e kalo gjithë jetën në vetëm një prej këtyre disiplinave, duke provuar ta kuptosh në tërë detajet, sepse dituria ka shumë pjesë, e jeta është e shkurtër. Këto dituri që shpjegoam janë vetëm mjet dhe hyrje që kërkohet për një qëllim tjetër, e njeriu duke u marrë me mjetin nuk guxon të harrojë qëllimin.

Edhe nga dituria e gjuhës mjaftohu me aq sa do të të mundësojë të kuptosh Kur'anin dhe hadithet dhe të flasësh gjuhën arabe. Sa i përket sintaksës, gjithashtu kufizohu në atë që është në Kur'an dhe sunnet, sepse në çdo dituri ka tri shkallë: angazhim i kufizuar (njohuri të pakta), angazhim i matur (njohuri të mesme) dhe angazhim i plotë (njohuri e plotë). Që të mund të

ofrojmë ngjashmëri me dituritë tjera, ne do t'i përshkruajmë këto shkallë në tefsir, hadith, fikh dhe kelam.

Angazhimi i kufizuar në tefsir (komentimin e Kur'anit) është rreth dy vëllime të Kur'anit, ngjashëm me tefsirin '*el-Vexhi*', të shkruar nga Ali el-Vahidi en-Nisaburi. *Angazhimi i matur* është rreth tri vëllime të Kur'anit, ngjashëm me veprën '*el-Vasit*', nga autori i njëjtë. Pos këtyre, ekziston edhe *angazhimi i plotë*, që mund të kalohet tërë jeta duke u marrë me të.

Angazhimi i kufizuar në hadithe është në përmbajtjen e haditheve të Buhariut dhe Muslimit, të cilat i ka kontrolluar ndonjë ekspert i mirë i tekstit të hadithit. Sa i përket mësimit të emrave të transmetuesve përmendësh, ata para teje të kanë kursyer nga mundimet, prandaj mund të mbështetesh në librat e tyre. Nuk ke nevojë të mbash në mend as tekstet e Buhariut dhe Muslimit, por me ta njoftohu aq sa të mundesh t'i përdorësh kur ke nevojë. *Angazhimi i matur* me hadithe, përpos Buhariut dhe Muslimit nënkupton edhe hadithet '*musned*' të Ahmed ibn. Hanbeli dhe të tjerëve.

Gjithçka jashtë kësaj paraqet *angazhim të plotë*, i cili kërkon njohje të detajuar të të gjithë haditheve, përfshirë edhe hadithet e dobëta (*daif*), hadithet e forta

(*kavi*), hadithet autentikë (*sahih*), të pasaktë (*sekim*), si edhe njohjen e disa rrugëve të transmetimit, bashkë me njohjen e besueshmërisë të secilit transmetues, emrat dhe cilësitë e tyre.

Sa i përket *angazhimit të kufizuar* në fikh, i përshtatet përmbajtjes së veprës '*El-Musnar*' të autorit Muzeni, që e kemi përfshirë në librin tonë '**Hulasetul-Muhtesar**'.

Angazhimi i matur është tri herë më i gjatë dhe i përshtatet materialit të përfshirë në librin tonë '**El-Vesit minel-mez'heb**', derisa *angazhimi i plotë* është paraqitur në veprën tonë '**El-Besit**' dhe vepra tjera të ngjashme.¹⁰⁹

Sa për *kelam*, qëllim i tij duhet të jetë ruajtja e parimeve themelore të besimit të cilat na kanë dorëzuar pasuesit e sunnetit të Resulallahut, s.a.v.s. (*ehlus-sunna*) dhe të parët e drejtë (*es-selefus-salih*), asgjë më shumë. Gjithçka përtej kësaj është tentim për të zbuluar të vërtetën me rrugë tjera, ndryshe prej rrugës së tyre. Ruajtja e sunnetit në një shkallë të kufizuar është e mundur me leximin e një libri të shkurtë të kelamit. E kjo pjesë gjendet në veprën '*Libri për themelet e besimit*' (**Kitabu kava'idil-'aka'id**). *Aspekti i mesëm* është leximi i librit të kelamit me disa qindra fletë, siç është vepra jonë '**El-Iktisad fil i'tikad**'.

¹⁰⁹ Medh'hebi i Imam Gazalit është Shafi; për këtë arsye edhe ka dhënë shembuj nga librat e fikhut Shafi.

Për shkallën e mesme në dituri të kelamit ka nevojë për diskutime lidhur me personat që fusin bidat në fe dhe për t'u ruajtur nga ndikimi i tyre në zemrat e njerëzve të rëndomtë. Ky veprim do të jetë i dobishëm për njerëzit e zakonshëm vetëm para ndikimit të fanatizmit të tyre, ngase kurrfarë fjalësh nuk do ta ndikojnë bidatxhinëpasi ai të ketë fituar pak dituri për argumentimin. Bile edhe nëse e heshtni në diskutim, ai nuk do t'i braktisë idetë e tij, por do të theksojë pafuqinë e tij në diskutim, duke theksuar se si argumentet tua mund të rrëzohen, ani pse ai vet nuk është në gjendje t'i rrëzojë, sepse është i hutuar me mënyrën tënde të diskutimit.

Por, kur dikush nga njerëzit e zakonshëm, me ndihmën e ndonjë argumenti është larguar nga e vërteta, është e mundur të kthehet, me argumente të ngjashme, sepse fanatizmi i bidatxhive që drejtojnë në huti ende nuk ka marrë hov. Por, nëse fanatizmi i tyre lëshon rrënjë në zemër, të humburit nuk do të jetë e mundur të kthehen, sepse mësimi i fanatizmit ngulitet thellë në mendjet e njerëzve.

Kjo është një fatkeqësi nga dijetarët e këqij, të cilët mësimet e veta të çuditshme i prezantojnë si të vërteta, dhe akuzojnë e qortojnë secilin që nuk i pranon mësimet e tyre. Mësimet e tyre shpërndahen me

dhurata dhe punë të përbashkët, si dhe i kushtohen gjetjes së përkrahjes për paqartësitë e tyre në të padrejtën. Dëshira që edhe më tutje të mbahet pozita është më e fortë.

E sikur këta fanatikë, individualisht t'u afroheshin kundërshtarëve të tyre, me të mirë, me simpati, dhe të këshilloheshin me ta, në vend që t'i sulmojnë me paragjykime dhe dyshime, do të arrinin sukses në qëllimet e veta.

Por, meqenëse pozita kërkon pasim të verbër, e pasimi i verbër nuk prodhon gjë tjetër pos paragjykime, mallkim dhe ofendim të kundërshtarit, pikërisht atë fanatizëm e pranojnë si mënyrë të sjelljes dhe afrimit tjetrit. Më në fund, ata këtë e thërrasin 'mbrojtje të fesë' dhe 'mbrojtje të myslimanit', ndërsa ajo rezulton me shkatërrim të njerëzve dhe me forcim të bidateve në mendjet e tyre. Ruaju nga kundërshtitë që janë shfaqur në kohët tona, dhe për të cilat tashmë janë shkruar aq shumë libra, vepra dhe argumentime të cilat kurrë nuk kanë ekzistuar në kohën e gjeneratës së parë. Largohu nga to ashtu siç largohesh nga helmi vdekjeprurës, sepse janë si epidemi të rënda të cilat nuk shërohen. Pikërisht këto kundërshti i kanë drejtuar fakihët në gara, për çka do të flasim më vonë. Për të shpëtuar veten, ata mund të thonë edhe fjalën e urtë: *"Njerëzit janë armiq*

të asaj që nuk e njohin", por mos të të mashtrojnë kjo. Ke hasur në personin që di. Prandaj prano këshillën e atij i cili ka kaluar jetën në kundërshti dhe i ka tejkaluar ato në shkrime, hulumtime, argumentime dhe paraqitje, deri sa Allahu Teala nuk e frymëzoi me drejtësinë e Tij, dhe ia tregoi të metat e veta. Prandaj i braktisi ato kundërshti dhe iu kthye vetes.

Mos të të mashtrojnë fjalët e atyre që thonë se fetvatë janë shtylla të fesë, e që principet e tyre mund të kuptohen vetëm përmes debatimit. Principet e medh'hebeve gjenden në librat e medh'hebeve, dhe çkado që i shtojmë, është vetëm pengesë, të cilën nuk e kanë pasur as'habët, e ata i kanë njohur fetvatë më mirë. Ato pengesa, jo vetëm që janë të padobishme për fenë, por janë edhe dituri të dëmshme për shijen e fikhut.

Prandaj myftiu që njeh mirë të drejtën, në shumicën e rasteve e ka të pamundur të merr vendim, e që ai vendim t'i përshtatet kushteve të debatimit. Ai të cilit debatimi i është bërë veçori gjithmonë e përdor zgjuarsinë në këtë rrugë dhe nuk mundohet të arrijë shijen e fikhut. Në fakt, me kundërshti merren ata që kanë arritur reputacion dhe dëshirojnë pozitë. E si pretekst të kësaj paraqesin kërkimin dhe shpjegimin e mesazhit të medh'hebeve. Por, me kundërshti kalojnë

gjithë jetën e tyre, e nuk mundohen të kalojnë as edhe një moment duke u marrë me dituritë e fikhut. Prandaj mos u frikëso nga shejtanët xhinë, sepse ti ke qëndrim ndaj tyre, ata janë armiq haptas, por ruaje veten nga shejtanët njerëz, sepse ata kanë shkuar aq larg në mashtrim dhe në drejtim të njerëzve në errësirë, sa që dëmtojnë më shumë se sa shejtanët xhinë. Ajo çka të urtit propozojnë është të paramendosh se je vet me Allahun në univers; para teje është vdekja, ringjallja pas vdekjes, tubimi për llogaritje para Allahut Teala, xheneti dhe xhehenemi. Shiko çka nga gjithë kjo dituri të nevojitet, të tjerat refuzoi, dhe shpëto. Një shejh e pa në ëndërr një dijetar, e i tha:

- Çfarë ndodhi me ato dituri për të cilat debatoje dhe argumentoje; a fitove ndonjë dobi prej tyre? Dijetari hapi shuplakën e vet, fryu në të, e tha:

- Të gjitha u zhdukën, si pluhur. Dobi pata vetëm nga dy reقاتet që i falja në mes të natës.

Sipas transmetimi, Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Njerëzit e udhëzuar nuk do të devijojnë, deri sa nuk grinden.”¹¹⁰; e më pas, lexoi ajetin:

“Ata ta paraqesin këtë shembull vetëm për shkak se duan të grinden, sepse janë popull grindavec.”

43-Zuhruf: 58

¹¹⁰ Tirmidhiu dhe Ibn Maxhe nga Ebu Uname.

Sipas një transmetimi, në ajetin e Kur'anit:

“Ata, zemrat e të cilëve priren nga e pavërteta...”

(3-Ali Imran:7), thuhet se këta janë njerëzit që debatojnë, e për të cilët Allahu ka thënë:“**...ruajuni prej tyre!**” (5-Maide: 49 si edhe 63-Munafikun: 4)¹¹¹

Njëri nga gjenerata e parë e myslimanëve ka thënë:

- Kur të vie fundi i kohës, do të ketë njerëz të cilëve do t'u mbyllen dyert e veprimtimit e do t'u hapen dyert e debatimit.

Në një transmetim tjetër, thuhet:

“Takohuni në kohën në të cilën jeni të bekuar me punë, por do të lajmërohen njerëz, të cilët duan të debatojnë.”¹¹²

Kurse në hadithin e mirënjohur, thuhet:

“Allahu më së shumti i urren ata që debatojnë shumë.”¹¹³

Transmetimi tjetër thotë:

“Një popull që mëson debatimin largohet nga veprimi.”¹¹⁴

E, Allahu Teala e di më së miri.

¹¹¹ Hadithi është muttefekun alejhi, përcjellë Ajsha r.anha.

¹¹²Hadithi nuk është gjetur.

¹¹³ Buhariu dhe Muslimi nga hasreti Ajsha r.anha.

¹¹⁴Hadithi nuk është gjetur.

KAPITULLI I KATËRT

PËR SHKAQET PSE NJERËZIT U DREJTOHEN DITURIVE TË PA DOBISHME, SHPJEGIM I DETAJUAR I TË KËQIJAVE TË POLEMIKËS DHE DEBATIMIT SI DHE KUSHTET KUR ATO JANË TË LEJUARA

Dije se, pas vdekjes së Resulallahut s.a.v.s., detyra e hilafetit kaloi te halifet e drejtë, (Hulefai Rashidin – Ebu Bekir, Omeri, Osmani dhe Alia, r.a.) në ata që ishin dijetarë të vërtetë në njohjen e Allahut Teala. Gjykimet e tyre bazoheshin në ligjin e Allahut, dhe ishin të pavarur në dhënien e mendimeve juridike (*fetva*). Nuk kërkonin këshillim përpos në raste të rralla e specifike. Në atë kohë, dijetarët ishin dhënë pas diturisë së ahiretit, plotësisht të përkushtuar në të. Megjithatë, marrjen e vendimeve juridike dhe vendimeve për këtë botë ia kalonin njëri-tjetrit. Në secilin veprim, ktheheshin kah Allahu Teala, siç transmetohet në biografitë e tyre. E kur hilafeti i tyre përfundoi, udhëheqja u ra në duar atyre që nuk e merituan, që nuk ishin të pavarur në dhënien e mendimeve juridike (*fetva*), prandaj detyroheshin të kërkonin ndihmë nga juristët (fakih), dhe shoqëroheshin me ta gjithë kohën, në mënyrë që këta t'u japnin *fetva* për vendimet e tyre.

Në atë kohë ende ishin gjallë disa dijetarë nga taibinët, të cilët vazhduan me traditën e gjeneratës së parë të myslimanëve, duke theksuar pastërtinë e besimit dhe duke i qëndruar besnik asaj që ishte transmetuar nga as'habët.

Kur u kërkonin fetva, taibinët do të largoheshin, do ta refuzonin këtë. Prandaj halifet detyroheshin të insistonin në këtë, në mënyrë që taibinët të gjykonin dhe të jepnin mendime ligjore (fetva) për ta. Kështu, bashkëkohësit e tyre e panë famën e dijetarëve, dhe se si paria dhe udhëheqësitë i kërkonin. Nerëzit u nisën në kërkim të diturisë, por me qëllim që me të të arrijnë reputacion dhe famë të udhëheqësit. Plotësisht iu përkushtuan diturisë për dhënie të fetvasë, dhe duke ia prezentuar veten qeveritarëve kërkuan prej tyre detyra, përkrrarje, pozitë e dhurata. Disa nga ta u shkatërruan, e disa patën sukses. Ata që patën sukses nuk shpëtuan nga poshtërimet, kështu që fakihët, që dikur ishin të kërkuar, tani u bënë ata që kërkojnë. Por dijetarët e vërtetë të fesë të cilët Allahu Teala i udhëzon, gjithëherë janë të veçantë.

Në atë kohë, shumica kërkonte pozitë duke u marrë me fetva dhe gjykime, sepse udhëheqësisë kjo gjithësi i duhej. Më vonë u lajmëruan disa kryetarë dhe udhëheqës, të cilët dëgjonin ligjëratat për parimet e besimit, dhe filloi t'ju pëlqejë të dëgjojnë dëshmitë.

Ata që e kuptuan këtë interesimin të udhëheqëve u dalldisën në dituri të ‘kelamit’, dhe duke shkruar disa libra në këtë temë, i përcaktuan metodat e debatimit, e me artikujt e tyre hapën rrugën e kundërshtimit. Duke vepru kështu, menduan dhe deklaruan se qëllim e kanë mbrojtjen e fesë, mbrojtjen e sunnetit dhe refuzimin e atyre që sjellin risi (bidat) në fe, njëjtë siç kanë menduar ata para tyre se qëllim i angazhimit të tyre me fetvatë është mbrojtja e fesë, kujdesi për nevojat e myslimanëve, se është dashuri vëllazërore dhe këshillim.

Pas kësaj u lajmëruan disa personalitete të njohura, të cilët nuk aprovonin angazhim më të thellë në kelam dhe fillimin e debateve, sepse ajo çka debatimet sollën në jetë ishin fanatizmi, fëlliqësitë dhe përleshjet e mbushura me urrejtje, të cilat shkaktuan derdhje të gjakut dhe shkatërrim të qyteteve.

Prandaj u kthyen kah debatimet për fikhun dhe shpjegimin e prioriteteve të medh’hebeve, e sidomos të shkollave juridike të Shafiut dhe Ebu Hanifes, r.a.. Kështu njerëzit e lanë diturinë e kelamit (*ilmul-kelam*) dhe u kthyen kah fikhu, duke debatuar për çështjet për të cilat dijetarët, posaçërisht Imam Shafi dhe Ebu Hanife, kishin dallime. I arsyetonin ndarjet mes Imam Malikiut, Sufjan Sevriut, Ahmed b. Hanbelit, e të tjerë, Allahu qoftë i kënaqur me të gjithë ata.

Duke bërë kështu, mendonin se qëllimin e kanë të sqarojnë hollësisht e sheriatit dhe justifikimin e shkollave juridike (*medh'heb*), si edhe lehtësimin e bazave për marrjen e vendimeve ligjore (fetva). Shumë u shkrua dhe u fol për këtë, prandaj u përcaktuan metodat e debatimit dhe të shkrimit, që ka mbetur deri në ditët e sotme, e nuk e dimë se çka është në caktimin e Allahut Teala dhe çka do të ndodhë në të ardhmen.

Pra, animi i dijarëve në këto dituri është vetëm nga interesimi i udheheqësve për to. E sikur udheheqësit e kësaj bote të ktheheshin kah *medh'hebet* ose dituritë tjera, njëjtë do të ndodhte; edhe ata (dijarët) do të drejtohen kah ato dituri dhe do të arsyetoheshin se ajo me çka merren është dituri fetare dhe që ata nuk dëshirojnë asgjë tjetër pos afrimit Allahut Teala.

NGJASHMËRITË DHE PËRZIERJA E DEBATIMIT ME KËSHILLAT E AS'HABËVE DHE BISEDAT MES SELEFËVE

Dije se ata që vazhdimisht i udhëzojnë njerëzit në këtë rrugë thonë: *“qëllim i debateve tona është kërkimi i të vërtetës, që ajo të jetë e qartë; e vërteta është qëllimi, kurse përkrahja e ndërsjellë në debatimet për dituritë dhe shkëmbimi i mendimeve personale është e dobishme dhe e ka efektin e vet. Ky ishte zakoni*

*as'habëve r.a., në marrëveshjet e tyre, si për shembull në debatimet e tyre për gjyshërit dhe vëllezërit, dënimin për konsumim të alkoolit dhe obligimet e dënimit me të holla për imamin kur ai të gabojë, siç na është transmetuar kur një gruaje i dështoi shtatzënia sepse ishte frikësuar nga hazreti Omeri r.a., ose siç transmetohet për çështje të ndryshme nga e drejta e trashëgimisë, dhe disiplinat tjera, si edhe siç transmetohet nga Shafiu, Ahmedi, Muhammed ibn Hasani, Malikiu, Ebu Jusufi dhe dijetarët tjerë, Allahu i mëshiroftë.”*Me këtë që do ta shpjegoj, përzierjen e tyre do ta kuptosh me lehtësi. Ndihma e ndërsjellë në kërkim të së vërtetës është pjesë e fesë. Por, kjo ka tetë kushte dhe shenja:

E para, që personi të mos merret me këto çështje që janë farzi-kifaje, nëse nuk e ka përmbushur farzinajn, ose personi i cili duhet të kryej farzin ajn, merret me farzinkifaje, duke paramenduar se qëllim i punës së tij është arritja e të vërtetës, e në fakt, ai del gënjeshtar i madh. Shembull për këtë është ai që e lë namazin e merret me qepjen e rrobave duke thënë se me këtë dëshiron të mbuloj avret-in e atij që falet pa rroba.

Kjo edhe ndoshta do të mund të ndodhte, ashtu siç mendon fakihi se disa gjëra të rralla mund të ndodhin përbrenda ndasive ligjore. Megjithatë, ata që merren

me debatim, plotësisht e lënë anash farzin ajn. Ai nga i cili kërkohet kthim i menjëhershëm i borxhit, e në vend të kësaj ai fillon të falë namazin, që është vepra më e mirë që afron Allahut Teala, në fakt, në këtë rast, është duke gabuar. Në mënyrë që njeriu t'i jetë i nënshtruar Allahut Teala, nuk mjafton vetëm të bëhen vepra të nënshtrimit, nëse nuk i kushtohet rëndësi edhe kohës, kushteve dhe renditjes.

E dyta, farzi-kifaje të mos shihet më i rëndësishëm se debatimi. Nëse diçka e konsideron të rëndësishme, por bën diçka tjetër, me atë veprim gabon. Ky është si personi që e sheh një grup njerëzish të etur për vdekje, e ky mund t'i kthejë ata në jetë nëse gjen ujë, por ky vendos t'i mësojë ata si lëshohet gjaku (*hixham*), duke menduar se ky është farzi-kifaje dhe se ata do të shkatërroheshin sikur në qytet të mos kishte të tillë që dinë për *hixham*. E sikur t'i thuhej se në qytet ka mjaftueshëm njerëz që merren me *hixham*, ai prap do të thoshte se veprimi i tij nuk është jashtë farzi-kifajes. Ai që vepron kështu, duke injoruar marrjen me problemin e myslimanëve të etur, është sikur ai që merret me debatim, e në qytetin e tij ka aq shumë farze-kifaje të lëna pas dore, dhe për të cilat askush nuk kujdeset. Sa për dhënie të fetvasë, me këtë veçse merret një grup i caktuar, kurse në secilin qytet ka ndonjë obligim të lënë pas dore, në të cilin juristët aspak

nuk fokusohen. Shembulli më i mirë është mjekësia: në shumicën e krahinave nuk ka mjek mysliman, në fjalën e të cilit, sipas sheriatit, do të mund të besohej.

Asnjëri prej fakihëve nuk është i interesuar të merret me këto çështje. Njëjtë është me *urdhërimin për vepra të mira dhe për ndalim nga e keqja* (emri bi'l - maruf ve'n-nehji – ani'l-munker). Ai që debaton mund të gjendet në një fshat ku sheh se vishet e përdoret mëndafshi ngameshkujt, e ky për këtë hesht por debaton për ndonjë problem që as nuk do të ndodhë, e nëse ndodh, ndonjë grup fakihësh tashmë ka shkruar për të, e ky mendon se është duke iu afruar Allahut Teala me farzi-kifaje. Nga Enesi r.a., transmetohet se e kanë pyetur Resulallahun s.a.v.s.:

- *O Resulallah, kur braktiset urdhërimi për vepra të mira dhe ndalim nga e keqja' (emri bi'l - maruf ve'n-nehji – ani'l-munker)?*; Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- **Kur të lajmërohet mos-interes për mbrojtje nga personat e hairit mes jush, kur shumohet zinaja në mesin tuaj nga njerëzit e këqij, kur qeverisja i kalon shtresës së ulët dhedituria efikhut të kalojë në duart e të pandersimit.**

E treta, që ai i cili hyn në debatim duhet të jetë muxhtehid, dhe i cili jep fetva sipas mendimit të vet, e jo sipas medh'hebit të Shafiut, Hanefisë, e të tjerëve. Kështu që kur të hyjë në debatim për një çështje nuk

duhet të merr dëshmi prej Imam Hanefisë, kur dëshmia është e nevojshme prej Imam Shafiut. Duhet të veprojë ashtu siç kanë vepruar as'habët dhe imamët. Nëse gjen dobësi në ixhtihadin e imamet të tij, nuk i lejohet që atë dobësi ta lë anash. Çfarë dobie ka në debatim nëse ai nuk është në gjendje që vet të sjell fetva, e medh'hebi i personit është i njohur. Kur diçka e ka të paqartë duhet të thotë:

- Ndoshta Imami i madh'hebit timka përgjigje në këtë, por unë nuk jam në gjendje që vet të gjykoj sepse nuk jam muxhtehid.

Nëse për çështjen që debatohet ekzistojnë dy mendime të themeluesve të medh'hebit të tij, nganjëherë duke anuar në një drejtim, e mund të thotë: *'nga këndvështrimi im kjo është më e përshtatshme.'* Por debatuesit e sotëm nuk afrohen assesi për çështjet e ngjashme, aq më shumë, qëndrojnë në çështjet që janë kategorikisht të ndara.

E katërta, që të mos debatohet, përpos për problemin që tashmë është shfaqur ose është e mundur të shfaqet. As'habët r.a. nuk bënë këshillim, përpos kur ndodhte diçka e re, siç është rasti me të drejtën trashëguese (*feraiz*), ose ndonjë situatë që mund të ndodhë së shpejti. Kurse debatuesi i sotëm nuk merret me problemet që njerëzit i kanë, e debaton mbarë-e-mbrapsht për problemet që mund të ndodhin, me ç'rast

shkaktohen telashe, por ai dëshiron spektakël duke krijuar hapësira për debatim për çështjet të panevojshme. Kështu, duke thënë *“filani ka transmetuar”* e *“në filan libër shkruan”*, ai anashkalon çështjet që hasen shpesh, ose thotë se *“ato çështje nuk bien në sy, dhe nuk ka vlerë të diskutohen”*. Nëse nga debatimi qëllim është të kërkohet e vërteta, e për gjetje të vërtetës mbështetet në njofimet të cila vijnë nga gjenerata e parë (*selef*), atëherë është vërtetë e çuditshme të thuhet *“kjo është vetëm njoftim, filani ka shkruar”*, ose që ato çështje *“nuk bie në sy, nuk vlen të diskutohen”*; e kështu të anashkalohen problemet e përditshme.

E pesta, që debatimi të bëhet në vend të izoluar; e kjo është më e dëshiruar dhe më e rëndësishme se sa të debatohet para udhëheqësve dhe popullit. Vendi i izoluar është më i përshtatshëm për mendje të kthjellët, për të menduar dhe për njohjen e të vërtetës. Debatimi mes popullit lind rrezikun për t'u dukur në sytë e të tjerëve dhe synimin për të dalë me çdo kusht mbi të tjerët në përpjekjet për të arritur qëllimin, qoftë fjala për drejtësi, ose jo. Por ti e di që dëshira e tyre për debatim në tubime dhe para udhëheqësve nuk është për rizanë e Allahut Teala. Secili prej tyre rri vetëm me shokun e tij për një kohë të gjatë e nuk flet me të, ndoshta edhe e pyet diçka, por ky tjetri nuk përgjigjet.

Por, nëse vjen njëri nga udhëheqësit ose ndodhë ndonjë tubim, ai nuk do të ngurrojë të flasë lloj-lloj mashtrimi, deri në atë masë që të dominojë gjithë debatimin.

E gjashta, që personi i cili debaton, në kërkimin e së vërtetës duhet të jetë njëjtë sikur personi që kërkon diçka që ka humbur – nuk e ka me rendësi a do ta gjej vet apo do t'i ndihmojë dikush; kolegun e konsideron si ndihmës, e jo si kundërshtar, dhe falënderon çdo herë kur i tregohet për ndonjë gabimose i zbulohet e vërteta. Kështu, nëse vazhdon të kërkojë sendin e humbur, e kolegu i tregon drejtimin, nuk duhet ta kritikojë por ta falënderojë, duke i shprehur nderim dhe duke qenë i kënaqur me të. Në këtë mënyrë kanë vepruar as'habët r.a.. Me një rast, derisa hazreti Omeri r.a., ishte në hutbe, e ndërpreu një grua dhe ia tregoi gabimin që Omeri r.a., e kishte bërë. Në këtë, Omeri r.a., tha:

- *Gruaja ka të drejtë, burri gaboi*, duke shprehur kënaqësinë.

Në një rast tjetër, një person e pyeti diçka hazreti Alinë r.a., e kur hazreti Alia iu përgjigj, ky i tha:

- *Nuk është ashtu, o udhëheqës i besimtarëve, por kështu është*. Në këtë, hazreti Alia r.a., tha:

- *Ti ke të drejtë, unë gabova. Për secilin dijetar ka tjetër dijetar edhe më të dijshtëm*.

Ibn Mesud r.a., e përmirësoi një herë Ebu Musa Esh'sharian r.a..Tregohet se Ebu Musa Esh'shari, sa ishte në pozitën e drejtuesit të Kufes, e pyetën për fatin e atij që ka vdekur në rrugën e Allahut, e ky ishte përgjigjur:

- *Do të hyjë në xhenet.* Ibn Mesud u ngrit, dhe tha:

- *Përsëriteni pyetjen për udhëheqësin. Ndoshta nuk e ka kuptuar.* Këta ia përsëritën e Ebu Musa dha përgjigjen e njëjtë. Në këtë, Ibn Mesud tha:

- *Sipas mendimit tim, personi shkon në xhenet nëse në momentin e vdekjes ka qenë plotësisht i sigurtë.* Ebu Musa tha:

- *E vërtetë është kjo. Mos kërkon mendimin tim, kur me ju është një autoritet i këtillë.*

E tillë duhet të jetë drejtësia e atij që kërkon të vërtetën. Nëse diçka e këtillë i përmendet sot ndonjë juristi, do të refuzonte e të thoshte se kjo është e pahijshme.

Prandaj ti krahaso debatuesit e sotëm, se si u skuqet fytyra sa herë që kundërshtari i tyre të ketë gjetur të vërtetën, dhe si japin gjithçka nga vetja duke dashur që ta diskreditojnë kundërshtarin në debatim, dhe në fund nuk kanë turp që ta krahasojnë veten me as'habët në kërkimin e të vërtetës.

E shtata, personi që debaton nuk duhet të pengojë kundërshtarin të kalojë prej një dëshmie në tjetrën, prej një problemi në tjetrin, me qëllim që diskutimi të ngjasojë me diskutimet e të parëve të ndershëm, sepse debatimet e të parëve të ndershëm ishin në këtë mënyrë.

Ai që debaton do të duhej gjithashtu që nga argumentet e veta të largojë fjalët risi (bidat) që nuk janë në përputhje me fenë, qoftë kjo fjalënë favor ose kundër tij. Kështu për shembull, nuk do të duhej të thotë; *‘kjo fjalë nuk më obligon mua, e ti je në kundërshti.’*

Gabim është të refuzohet e drejta vetëm pse i refuzon fjalët e mëparshme. Kthimi te e vërteta gjithmonë është argument kundër fjalëve boshe. E në tubimet e sotme rrjedha e debateve gjithmonë kalon në fjalim e përplasje mendimesh. Bile, nëse ai që debaton mendon se ka sjellë një dëshmi, menjëherë deklaron se sipas mendimit të tij është dëmtuar një parim themelor i fesë.

E kur të pyetet (nga kundërshtari) për dëshmi me të cilën arsyeton se është dëmtuar ai parim, do të thotë që kjo është diçka që ai vet e ka zbuluar dhe do të thotë: *“Nëse ti zbulon diçka më të qartë a më të mirë, shpalose këtu që unë të mund ta shqyrtoj.”*

Tutje, ky thotë: *“E di që ka edhe shumëçka tjetër përpos kësaj, por nuk do t’i përmend, dhe asgjë nuk më obligon”*; e kundërshtari do të thotë: *“është obligim i juaj që të përmendësh shkaktarin për të cilin flet,”* e ai edhe më tutje do të insistojë që nuk ka obligim, dhe debatimi përfundon me fjalë të tilla boshe.

E i gjori nuk është i vetëdijshëm që fjalët e tij: *“Unë di, por nuk jam i obliguar ta përmend.”* janë gënjeshtër në shariat. Nëse nuk e di kuptimin e asaj që nuk dëshiron ta përmend, por këto fjalë i thotë vetëm që ta heshtë kundërshtarin, ai është gjynahqar, gënjeshtar i vërtetë, është kryengritës ndaj Allahut Teala dhe meriton hidhërimin e Tij, me atë që pohon se di diçka, për të cilën në fakt nuk di. Edhe sikur ta dijë, prap do të ishte gjynahqar, sepse fshehë atë që është e njohur në shariat, e vëllai mysliman e kishte pyetur me qëllim që të kuptojë e të mësojë, dhe po të ishte argumenti i fortë, do të vepronte bazuar në të - e po të ishte i dobët, do t’i tregonte këtij dobësinë, dhe do ta nxirrte nga terri i paditurisë në dritën e njohjes.

Kur shtrohet pyetja për një çështje fetare, është mendim unanim se duhet treguar. Kurse me fjalët e tij *“nuk jam i obliguar”*, ai dëshiron të thotë: *“debati të cilin nisëm me fuqinë e pasionit dhe dëshirës, me anë të mashtrimeve dhe kacafytjes, nuk më obligon, përndryshe do të isha i obliguar me shariat”*, e duke mos treguar, ai është gënjeshtar ose gjynahqar.

Shih vetëm debatimet e as'habëve r.a. dhe të të parëve, Allahu qoftë i kënaqur me ta; a ke parë ndonjëherë që ata të sillen kështu dhe a i ka ndërhyrë ndonjëri nga ta atij që kalon nga një argument në tjetrin, ose nga logjika në traditë, ose nga hadithi në ajet? Ndoshta të gjitha debatimet e tyre ishin të kësaj natyre, sepse në të gjitha debatimet i kanë përmendur të gjitha ato që i kanë ditur dhe kan bërë analizën e asaj çështjeje.

E teta, të hyjë në debatim me atë nga i cili mund të pritet dobi, me atë që merret me dituri. Në të shumtën e rasteve, njerëzit hezitojnë të futen në debat me më të vjetrit dhe njerëzit e mëdhenj, me frikë se mos shfaqet e vërteta, prandaj nxitojnë në debate me më të dobët, prej dëshirës së zjarhtë për të plasuar të pavërtetën.

Përpos këtyre, ekzistojnë edhe shumë kushte më delikate. Megjithatë, këto tetë kushte mjaftojnë të të drejtojnë, të tregojnë se kush futet në diskutim për rizanë e Allahut, e kush për ndonjë qëllim tjetër.

Me një fjalë, ai që nuk futet në debatim me shejtanin, me armikun më të ashpër, i cili ka mbuluar zemrën e tij, dhe pandërprerë e fton në humbje, e më pas angazhohet në debatim për probleme për të cilat

muxhtehidi tashmë ka sjellë zgjidhje të drejtë, edhe nëse ka hise në shpërblim për angazhim në debatim për problemin, atij shejtani i qeshet, e kjo gjithashtu është edhe mësim për të singertit. Shejtani i gëzohet fatkeqësisë së tij, si është zhytur në errësirën e të këqijave, e të cilat do t'i përmendim dhe do ti shtjellojmë në detaje.

E lusim Allahun Teala për ndihmë dhe udhëzim në rrugë të drejtë.

SHPJEGIM PËR TË KËQIJAT E DEBATIMIT DHE TË ASAJ ÇFARË LIND NGA DEBATIMI, E QË E PRISH AHLAKUN

Kuptoje mirë, debatimi me qëllim për të mbizotëruar, për të heshtur tjetrin dhe për shfaqjen e epërsisë tënde, fjalimi i zbukuruar para njerëzve me qëllim të vetë-lavdërimit dhe të tërheqjes së vëmendjes, është burim i të gjithë parimeve të këqija morale - edukatës së keqe, që te Allahu Teala është e urreyer, e te armiku i Tij, Iblisi – e lavdëruar.

Debatimi krahas mendjemadhësisë, lakmisë, konkurrencës, vetë-arsyetimit, dashurisë për pozitë, etj, Pirja e venës krahas shëmtisë së jashtme, siç janë shkelja e kurorës (*zina*), shpifje të poshtra ndaj gruas së

moralshme (*kazf*), vrasja dhe hajnia. Njëjtë si ai të cilit i është dhënë zgjedhja në mes të pijes, shfrenimit dhe fëlliqësive tjera, pijen e merr si të keqe më të vogël, fillon të pijë alkool, e në gjendje të dehur alkooli e shtyen drejt bërjes edhe të fëlliqësive tjera. Njëjtë është edhe me atë të cili dominon dashuria ndaj famës, mbizotërimit në debatim, kërkimit të pozitës dhe lavdërimit, që e drejtojnë kah ndyrësitat tjera dhe i ndezin atij sjelljet tjera të shëmtuara.

Dëshmitë e mospëlqimit të këtyre sjelljeve do t'i sjellim përmes haditheve dhe ajeteve, në tërësi, në vëllimin e tretë, RUB'U'L-MUHLIKAT. Por tani, të tregojmë se çka lind nga debatimi;

1. Një e këqe e debatimit është xhelozia (*hased*). Resulallahu s.a.v.s. ka thënë:

“Si e djegë zjarri drunin, edhe xhelozia djeg veprat e mira.”

Personi që debaton assesi nuk mund të çlirohet nga xhelozia, sepse nganjëherë fiton ai e nganjëherë kundërshtari, nganjëherë lavdërohen fjalët e tij, e nganjëherë fjalët e kundërshtarit. Deri sa në këtë botë ekziston dikush që përmendet për fuqinë e diturisë, ose mendon se tjetri është më i mirë në të folur dhe më i fortë në debatim, ky do të xhelozojë, dëshiron të mirat që tjetri i ka, që fytyrat dhe zemrat e njerëzve të kthehen prej tjetrit kah ky. Xhelozia është zjarr që djeg,

prandaj kush preket nga sëmundja e xhelozisë është në vuajtje edhe në këtë botë, kurse vuajtja në ahiret është edhe më e fortë e më e madhe. Prandaj Ibn Abbas ka thënë:

- Merrni diturinë, kudo që të gjendet, kurse mos pranoni të folurit e fakihëve për njëri-tjetrin, sepse ata kanë xhelozindaj njëri-tjetrit, si cjapi ndaj cjapit në livadh.

2. E keqe e debatimit është edhe mbivlerësimi i vetes, mendjemadhësia dhe vetëlavdërimi. Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Kush mbivlerëson veten, Allahu Teala do ta poshtërojë, e kush është i përulur, Allahu Teala do ta lartësojë.”

Në hadith-kudsij thuhet:

“Madhështia është këmisha Ime, e Lartësimi është xhybeja Ime; kush garon me Mua në këtë – do Ta shkatërroj.”

Ai që debaton nuk mund ta frenojë veten karshi mendjemadhësisë së bashkëmoshatarit dhe atij të ngjashëm me të, e as nga ngritja e vetes më lartë se tjetri.

Debatuesit garojnë në lartësim të vetes dhe poshtërim të tjetrit, bile deri në atë masë sa që në tubime garojnë mes vete se kush është ulur më lartë e

kush më poshtë. Ata garojnë bile edhe për atë se cili do të kalojë i pari në rrugicë të ngushtë. Lavdërohen kur kalojnë përpara, e mërzhiten nëse ngelin mbrapa dhe gjithmonë dëshirojnë të jenë përpara. Për këtë shfajësohen me atë se po tentojnë të ruajnë nderin e diturisë dhe se, siç thotë Resulallahu, s.a.v.s.:

“Muminit i është ndaluar të përulë veten.”

Pra, modestinë të cilën Allahu Teala dhe pejgamberët e Tij e kanë lavdëruar, i tilli e prezanton si të ulët, kurse mendjemadhësinë të cilën Allahu Teala e urren, e prezanton si vlerë të fesë, duke e shtrembëruar kuptimin bazë, duke mashtruar kështu njerëzit, siç ka ndodhur me termet *hikmet* (urtësi), *ilm* (dituri), dhe terme tjera.

3. E keqe e debatimit është edhe urrejtja (*hikd*). Ai që debaton, gati që nuk mund t’i shpëtojë urrejtjes. Muhammedi s.a.v.s., ka thënë:

“Besimtari nuk është dashakeq.”

Aq shumë është thënë për mospëlqim të urrejtjessa nuk mund të numërohen. Ai që debaton nuk mund të fshehë xhelozinë në fytyrë kur dikush pohon me kokë atë që kundërshtari i tij e thotë, e kur kundërshtari ndalet, kjo e gëzon. Detyrohet të fshehë urrejtjen e ta shtrydhë brenda vetes, e rezultat i kësaj është edhe

fshehja e dyftytërisë, por kjo, në të shumtën e rasteve, del në shesh. Si mund të shpëtojë dikush nga kjo, kur nuk mund as të paramendohet unanimiteti i të gjithë dëgjuesve në përkrahje të fjalës së tij dhe të pëlqehen nga dëgjuesit të gjitha gjendjet e tij?

Aq më shumë, sikur nga dëgjuesi të vinte edhe kundërshtimi më i vogël me të cilin zhvlerësohet të folurit e tij, menjëherë në zemër do t'i lajmërohej fara e të urrejtjes, të cilën nuk do ta shrrënjosë për jetë e mot.

4. Të këqija janë edhe thashethemet (*gijbet*), të cilën Allahu Teala e krahasoi me të ngrënit e mishit të cofëtinës, e ai që debaton pandërprerë ha cofëtinë sepse nuk ndalon vetën nga citimi i fjalëve të kundërshtarit, duke folur keq për të; kulm i një fanatizmi të tillë është që ai beson në gjithçka të keqe - edhe në gënjeshtër - që thuhet për kundërshtarin e tij, dhe asgjë prej kësaj nuk e merr me rezervë, por patjetër flet për mangësitë në deklaratimet e tij, për paaftësinë dhe vlerën e ulët të personalitetit të tij. Zaten, kjo është thashetheme (*gijbet*). Nëse gënjen, atëherë ka shpifur. Kështu personi nuk mund të ruajë gjuhën nga sulmi në nderin e secilit që e kundërshton, e i drejtohet kundërshtarit duke i përshkruar atij edhe paditurinë, budallakinë, kuptimin e dobët dhe mendjengurtësinë.

5. E keqe e debatimit është edhe vetë-lavdërimi. Allahu Teala thotë:

“Pra mos lavdëroni veten, se Ai e di kush është më i ruajtur.” 53-Nexhm: 32

E pyetën një të urtë se çka është sinqeritet i mospëlqyer, e ai u përgjigj: *“Lavdërimi i vetes”*, e debatuesi nuk mund të mos e lavdërojë veten duke thënë: *“Unë kam më shumë dituri, mund të mposhti kundërshtarin”*, dhe gjatë debatimit nuk mundet e të mos thotë:

“Nuk është që këto më janë të panjohura, unë jam specializuar për këto dituri dhe për hadithe”, si edhe fjalë tjera me të cilat lavdërohet, nganjëherë prej dëshirës për vetë-lavdërim, e nganjëherë nga nevoja, e krejt kjo me qëllim që ta bëjë të folurit e tij më të njohur. Është e ditur që mendjemadhësia dhe vetëlavdërimi janë të urryera, edhe me shariat edhe me logjikë.

6. E keqe e debatimit është edhe spiunimi (*texhessus*) dhe hulumtimi i të metave të njerëzve. Allahu Teala urdhëron:

“Mos hulumtoni për zbulimin e të metave të njëritjetrit.” (49-Huxhurat: 12), e ai që debaton, nuk mund të kursehet nga kërkimi i gabimeve të bashkëkohësve të tij, dhe hulumton privatësinë e kundërshtarit, deri në

atë masë që, kur dikush e lajmëron për ardhjen e kundërshtarit të tij në qytet, do ta kërkojë dikë që ta njoftojë me të metat e fshehta të atij kundërshtari, duke e konsideruar si pasuri personale turpërimin dhe poshtërimin e kundërshtarit, sapo t'i jepet mundësia. Kjo shkon aq larg sa që hulumton edhe fëmijërinë e hershme të kundërshtarit, të metat e mundshme trupore, mos rastësisht po gjen ndonjë detaj ose do të vërtetojë ndonjë mangësi, si humbja e flokëve ose çfarëdo qoftë. Më pas, nëse heton edhe tentimin më të vogël për dominim nga ana e kundërshtarit, do ti tregojë mangësitë e tij, që do t'ju pëlqejë të tjerëve, dhe do ta marrin si njohuri e shkëlqyeshme e debatuesit. Asgjë nuk e ndalon që edhe më tutje të nënçmojë, duke u krenuar me budallakinë e tij dhe me nënçmimin e kundërshtarit. Kështu flitet për debatuesit që njihen si më të mirët në profesionin e tyre.

7. E keqe e debatimit është edhe gëzimi kur pikëllohen të tjerët dhe dëshpërimi kur të tjerët janë të lumtur. Ai që nuk ia do vëllait mysliman atë që e dëshiron për vete, ai është larg nga ahlaku i besimtarit. Secili që anon kah vetëlavdërimi me theksimin e vlerave të veta, pa dyshim se do ta gëzojë edhe kundërshtarin e tij dhe edhe atë të ngjashëm me të. Ata që garojnë në arritjen e famës, urrejtja mes tyre bëhet si urrejtja mes femrave (ortakeve, grave të një burri) - kur njëra e sheh

tjetrën nga largësia, i ngritën flokët në kokë dhe zverdhet e tëra. Ashtu edhe personi që debaton, ndërron ngjyrë kur e sheh kundërshtarin, gjithfarë mendime i kalojnë nëpër kokë, sikur të kishte parë shejtanin e mallkuar ose ndonjë bishë gjakatare. Ku janë këtu miqësia dhe lehtësimi që ishte prezente mes dijetarëve të fesë kur takoheshin, dhe ajo që na transmetohet për vëllazërinë e tyre, ndihmën e ndërsjellë dhe ndarjen e të mirës dhe të keqes?

Bile Imam Shafiu ka thënë:

- Dituria është mjet i afrimit dhe miqësisë mes atyre që kuptojnë”.

Si munden disa të thonë se ndjekin medh’hebin e Imam Shafiut, kurse dituria mes atyre të të njëjtit medh’heb është një armiqësi e egër? A mundet fare të paramendohet që të tillëve t’ju shfaqet afërsia (*uns*) krahas dëshirës së zjarhtë që kanë për mbizotërim dhe vet-lavdërim? Ah, sa larg është kjo! Sa shumë ka njerëz që i përshtaten ahlakut të dyfytirëshit e janë të privuar nga ahlaku i pejgamberëve dhe i atyre që i frikësohen Allahut Teala.

8. E, keqe e debatimit është edhe dyfytirësia, e nuk duhen dëshmi për ta kuptuar të keqen e saj. Ata që debatojnë gjithsesi bëhen dyfytirësh, sepse kur takohen

me kundërshtarin, ose me simpatizuesit dhe përkrahësit e kundërshtarit, me gjuhë shfaq nderim, singeritet e miqësi dhe lavdëron pozitat e gjendjet e tyre, kurse, edhe folësi edhe bashkëfolësi, dhe të gjithë që dëgjojnë e dinë që kjo është gënjeshtër, mashtrim, dyfityrësi dhe dredhi. Me fjalë joshen, e me zemër urrehen, Allahu Teala na mbrojtë nga kjo! Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Kur njerëzit fitojnë dituri dhe braktisin veprat, me fjalë shprehin lavdërime për njëri-tjetrin e me zemra urrehen mes vete, ndërpresin lidhjet farefisnore, atëherë Allahu Teala do t’i mallkojë, e do t’i bëjë të shurdhër e të verbër.”

E kjo vërtetohet me dëshmi të gjendjestonë sot.

9. E keqe e debatimit është edhe refuzimi i të vërtetës, mosdashja e të vërtetës dhe dëshira për pengesa, deri në atë masë që më e urryera për debatuesin është tregimi i të vërtetës nga gjuha e kundërshtarit të tij. Për ta rrëzuar tezën e kundërshtarit kërkon çdo lloj mashtrimi dhe çfarëdo zgjidhje, deri sa kjo i bëhet adet. Atëherë nuk dëgjon kurfarë fjalimi e që brenda tij të mos ngjallet impulsi i kundërshtimit, deri sa që fillon edhe me zemër të kundërshtojë dëshmitë e Kur’anit dhe rregullat e sheriatit, dhe të kundërshtojë ato mes vete. Grindja karshi gënjeshtres është gjithashtu e urryer, sepse Resulallahu s.a.v.s., ka

këshilluarevitimin e grindjes, qoftë edhe kur është në pyetje e vërteta karshi gënjeshtërs, duke thënë:

“Kush i ikë grindjes, e ka faj, Allahu Teala ia ndërton shtëpinë në pjesën e ulët të xhenetit, e kush i ikë grindjes kur ka të drejtë, Allahu Teala ia ndërton shtëpinë në pjesën më të lartë të xhenetit.”

Allahu Teala i ka barazuar ata që gënjejnë për Allahun dhe ata që e mohojnë të vërtetën:

“Kush është keqbërës më i madh se ai që trillon gënjeshtria kundër Allahut ose mohon të vërtetën që i ka ardhur?!” 29-Ankebut: 68, dhe gjithashtu:

“Kush është më i keq se ai që trillon gënjeshtria për Allahun dhe hedh poshtë të Vërtetën (Kur’anin), kur ajo i vjen atij?!” 39-Zumer: 32

10. E keqe e debatimit është edhe *rija*. Rijallëku është dëshira që bota të të sheh, si dhe angazhimi në tërheqjen e zemrave të njerëzve e duke harruar rizanë e Allahut Teala. Rijallëku është helm i keq që dërgon në gjynahet më të mëdha, për çka posaçërisht do të flasim në *Librin për Rija*. Ai që debaton qëllim të vetëm ka që të tregohet para të tjerëve dhe të lavdërohet nga ata.

Këto dhjetë të këqija që i cekëm janë nga sëmundjet e rënda të brendshme (të ahlakut) te debatuesi, duke përjashtuar të tjerët që nuk kanë vlerë mes njerëzve, e kjo shkon deri te përleshjet fizike, dëmtimi, shuplakat, grisja e rrobave, tërheqja për

mjekër, sharja e prindërve dhe mësuesit, dhe përdorimi i shprehjeve të këqija. Njerëzit e tillë nuk meritojnë respekt, bile edhe paria e tyre, të kuptueshmit në mesin e tyre, nuk janë të kursyer nga këto dhjetë sëmundje.

Dorën në zemër, disa nga ta nganjëherë kanë shpëtuar nga disa prej sëmundjeve kur janë para atij që qartas është nën ta, ose qartas mbi ta; ose larg nga qyteti i tyre. Por, ata që kanë pozita të njëjta assesi nuk mund të vetëpërmbahen nga këto të këqija.

Tutje, nga secila prej këtyre dhjetë të këqijave lindin dhjetë vese tjera të këqija, në të cilat nuk do të thellohem dhe nuk do t'i shpjegojmë në detaje, por vetëm t'i përmendim, siç janë ashpërsia, zemërimi, urrejtja, lakmia, dëshira për pasuri dhe pozitë, mendjemadhësia, koprracia, kotësia, lavdërimi i të pasurve dhe udhëheqësve bashkë me vizitën atyre dhe me marrjen nga harami i tyre, zbukurimi i mjeteve të transportit, veshja e rrobave të mospëlqyera, nënçmimi i të tjerëve me vetë-lavdërim e vetë-lartësim, marrja me atë që nuk i përket, llafazanëria, zhdukja e pendimit, frikës dhe mëshirës nga zemra, pakujdesi deri në atë masë sa që falet e nuk e di as çka po falë, as çka po lexon, as kujt po i drejtohet, duke mos ndjerë pendim në zemër edhe nëse gjithë jetën e ka kaluar në marrjen e diturisë që i ndihmojnë në debatim, e që nuk i sjellin dobi në ahiret.

Ata që debatojnë dallojnë në këto vese të këqija përshtatshëm gjendjeve të tyre, që janë të lloj-llojshme, kurse nga veset e përmendura nuk kursehet as ai me fenë më të fortë dhe me kuptimin më të mirë mes tyre. Arritja më e madhe e tij është t'i fshehë ato, dhe të vazhdojë luftën me nefsin e vet.

Dhe dije, këto të këqija ndodhen gjithsesi edhe te ai që merret me vaz, sepse qëllim e ka të jetë i pranuar, të fitojë reputacion, pasuri e nder. Bile, këto të këqija ndodhen edhe te ai që merret me diturinë e medh'hebeve dhe me fetva, sepse ka për qëllim të gjykojë dhe të uzurpojë vakëfet, e kështu të udhëheqë me bashkëkohësit e tij.

Me një fjalë, këto dhjetë vese të këqija janë gjithsesi te secili që me dituri kërkon diçka tjetër, e jo shpërblimin e Allahut Teala në ahiret. Dituria nuk e lë dijetarin të lirë, ose e sjellë në shkatërrim të përjetshëm ose në lumturi të përjetshme. Prandaj Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Dënimin më të ashpër në ditën e Gjykimit do ta marrë dijetari i cili nuk ka përfituar nga dituria e Allahut.”

Po kuptohet që veprimi pa dituri (hyjnore) sjell dëm. Inshallah besimtarët shlirohen plotësisht nga to. Por, kjo është larg, shumë larg, sepse rreziqet që dituria i bartë me vete janë të shumta. Kërkuesi i diturisë, kërkon pronë të përjetshme dhe mirëqenie të përjetshme. Prandaj ose e arrin këtë pronë ose

shkatërrimin. Personi i tillë është si ai që kërkon pasuri në dynjallëk; nëse nuk arrin të perfitojë pasurinë, humb shpresën që do të shpëtojë nga shkatërrimi, e ndoshta në atë ditë të tmerrshme edhe i zubulohen tërë gjendjet e fshehta dhe poshtërohet.

Nëse ti thua: *“Po të mos kishte dashuri ndaj pozitës, do të zhdukej dituria. Prandaj nga pikëpamja e inkurajimit të njerëzve në dituri, ekziston një dobi në debatim”*, ia ke qëlluar nga njëra anë, por, në anën tjetër, një arsyetim i tillë nuk ka vlerë.

Pra, po të mos kishte premtim për lojë me top, me shkop dhe lojëra të tjera, djemtë e rinj nuk do të shkonin në shkollë, por kjo nuk dëshmon që vet premtimi është i lavdëruar.

E shprehja *“po të mos kishte dashuri ndaj pozitës, do të zhdukej dituria*, gjithashtu nuk dëshmon që personi që e dashuron pozitën”, gjithsesi e do edhe diturinë, e ndoshta edhe bën pjesë në ata për të cilët Resulallahu, s.a.v.s., ka thënë:

“Vërtetë Allahu Teala e ndihmon këtë fe përmes njerëzve të pavlerë që nuk kanë lidhje me këtë fe.”

Gjithashtu, Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Vërtetë Allahu Teala do të bëjë që këtë fe ta përkrahë edhe gjynahqari.”

Personi që kërkon udhëheqësinë është i shkatërruar. Nëse fsheh dëshirën për udhëheqje, në pamjen e dukshme (zahir) është si paraardhësit e ndershëm. Nëse fton në braktisjen e dynjallëkut, rasti i

tij është si qiriri që digjet vet, por edhe ndriçon për të tjerët, ku dobia e tjetrit qëndron mbi shkatërrimin e të parit.

Nga ana tjetër, sikur ta ftonte që të lidhet për dynjallëk, shembulli i tij do të ishte sikur i flakës, e cila shkatërron edhe veten edhe të tjerët.

Kështu dijetarët mund të ndahen në tri kategori:

1. Ata që shkatërrojnë edhe veten edhe të tjerët; këta haptas thërrasin në dynjallëk dhe i dorëzohen atij;
2. Ata që gëzojnë veten, dhe të tjerët; këta thërrasin Allahun Teala, haptas dhe fshehtas; dhe
3. Ata që veten e shkatërrojnë e të tjerët i gëzojnë; këta thërrasin kah ahireti, me të jashtmen e tyre e përbuzin këtë botë, por qëllim të brendshëm kanë që t'i pranojnë njerëzit dhe të fitojnë pozitë.

Shih prandaj, në cilën nga këto kategori ti bën pjesë dhe për çka je duke u përgatitur. Kurrësi mos mendo që Allahu Teala pranon diçka tjetër përpos diturisë dhe veprimit të bërë ekskluzivisht për kënaqësinë (rizanë) e Tij, i Lartësuar qoftë Ai.

Në librin '**Kitabur-rija**' do të flasim më shumë për këtë, respektivisht në vëllimin e tretë: '**Rub'u'l-Muhlikat**', që do të largojë secilin dyshim nga ti, inshallah .

KAPITULLI I PESTË

RREGULLAT E SJELLJES (ADAB) TË NXËNËSIT DHE MËSUESIT

Sa i përket nxënësit, ai ka shumë rregulla të sjelljes që duhet t'i respektojë dhe detyra të qarta, por të gjitha mund të përmbledhen në dhjetë pjesë:

1. Para se gjithash, duhet pastruar zemrën nga gjendjet e këqija dhe nga vetitë e këqija, sepse dituria është ibadet i zemrës, namaz i fshehtësisë (sirr) dhe afrim i tipareve tona Allahut Teala. Ashtu si namazi, që është detyrë trupore dhe nuk pranohet pa pastrimin epjesëve të caktuara të trupit, ashtu as ibadeti i të brendshmes dhe pasurimi i zemrës me dituri nuk janë të dobishme pa pastrim nga cilësitë e këqija dhe nga veset e këqija. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Feja është ndërtuar mbi pastërti.”¹¹⁵

e mendohet në pastërti të jashtme dhe të brendshme. Kurse Allahu Teala thotë:

“...idhujtarët janë të papastër...” 9-Teube: 28

duke ia tërhequr vëmendjen mendjes se pastërtia dhe ndyrësira nuk janë të kufizuara vetëm në organet e jashtme, por janë edhe në të brendshme. Idhujtari mund të ketë trup dhe rroba të pastra, por zemra e tij mbetet e ndyrë, pra e brendshmja e tij është e përlyer.

¹¹⁵ Me kuptim të ngjashëm e shënon Ibn Hibbani nga Ajshja r.anha. dhe Taberani nga Ibn Mesud, si hadith daif.

Nexhaset (papastëria) është term për diçka që duhet larguar, ndërsa largimi i papastërtisë së të brendshmes (batin) tonë është edhe më me rëndësi, sepse, nëse në këtë botë papastëria e brendshme është ndyrësirë, në botën tjetër (ahiret), ajo përnjeriun është shkatërrim.

Prandaj Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Melekët nuk hyjnë në shtëpinë ku gjendet qeni.”¹¹⁶

e, edhe zemra është shtëpi ku melekët hyjnë, ku mbesin gjurmët e tyre, ku ata vendosen. Pikërisht vetitë e këqija, siç janë inati, epshet, ligësia, lakmia, mendjemadhësia, arroganca etj, janë ata qenë që lehin, e si atëherë të hyjnë melekët në zemrën e mbushur me këta ‘qenë’?!

Dritën e diturisë Allahu Teala e fut në zemra vetëm përmes melekëve:

“Nuk ka asnjë njeri që t'i ketë folur Allahu ndryshe, vetëm se me anë të frymëzimit, ose pas ndonjë perdeje, ose t'i dërgojë të dërguar (melek), e ai t'i shpallë me lejen e Tij atë që do Ai.”⁴²-Shura: 51

Melekët janë të obliguar me mirësitë e diturisë të cilat Allahu Teala i dërgon në zemrat e njerëzve. Melekët janë të pastër, nuk kanë asnjë lidhje me cilësitë e këqija dhe janë të shenjtë. Ata zbresin vetëm në vende të mira, me atë që pranojnë në vete nga të mirat e Allahut, përmirësojnë vetëm vendet e mira dhe të pastra.

¹¹⁶ Muteffekun alejhi (sahih).

Nuk po them që në hadith me ‘shtëpi’ mendohet në zemër, e me ‘qen’ në inatin dhe cilësitë e këqija, por them se ky është një paralajmërim dhe se në hadith ka shenjë. Dallimi në përkthimin e të jashtmes si të brendshme, dhe tëheqja e vërejtjes për të brendshmen duke përmendur të jashtmen, është që e jashtmeja edhe më tutje vlerësohet. Kjo është finesa që e dallon grupin e batinive, të cilët marrin kutimin e fjalës origjinale dhe e përdorin në një kuptim tjetër.

Shpjegimi ynë është rruga e konsideratës (*i’tibar*) që dijetarët e mirë e kanë pranuar. Konsideratë do të thotënxjerrje mësim (*ibret*); pra duke pranuar kuptimin origjinal, të nxirret edhe një kuptim tjetër.

Kështu, për shembull, njeriu i kuptueshëm nxjerr mësim (*ibret*) nga fatkeqësia që i ndodh tjetrit, me atë që ia përkujton vetes që edhe atë mund ta godet fatkeqësia. Edhe vetë natyra e dynjallëkut është e ndryshueshme, prandaj kalimi nga tjetri te vetja, dhe nga vetja në thelbin e dynjallëkut, është një mësimi pëlqyer.

Prandaj edhe ti nga fjala *shtëpi* –që është krijim i njeriut, nxjerr kuptimin *zemër* –që është krijim i Allahut Teala, dhe nga kuptimi i fjalës ‘qen’, që nuk është i qortuar për shkak të pamjes, por për shkak të egërsisë dhe fëlliqësisë së tij, nxjerr kuptimin e një shpirti me këto cilësi.

Dije, nëse zemra është e mbushur me inat, me lakmi për dynjallëk dhe e lidhur për të, me mall për njollosjen e nderit të njeriut, ajo në kuptim është qen, e në formë zemër, sepse drita e shikimit shpirtëror (*basiret*) i shikon kuptimet, e jo format. Në këtë botë

(materije), format dominojnë mbi kuptimet, e kuptimet janë brenda formës, derisa në ahiret është e kundërta, format janë të nënshtruara kuptimit dhe kuptimet dominojnë. Pikërisht për këtë arsye, secili person do të ngjallet në formën e vet morale. Kështu, ai që ka njollosur nderin e tjetrit do të ngjallet në formën e qenit, hajni në formën e ujkut, arrogantët në formën e leopardit, pushtet-kërkuesi në formën e luanit. Gjithë këtë e vërtetojnë transmetimet dhe përvojat personale të atyre që posedojnë fuqinë e *basiretit*.

Nëse ti thua: *“Sa shumë ka nxënës me moral të lig, që kanë arritur të përfitojnë dituri të shumta!”*; ah, sa larg janë ata nga dituria e vërtetë, që në ahiret sjell dobi dhe jep lumturi!

Fillimet e një diturie të tillë janë që gjynahet të tregohen si vdekjeprurëse, si helme shkatërruese. A ke parë dikë të marr helmin, duke e ditur që helmi është vdekjeprurës?!

Ajo që ti dëgjon nga të ashtuquajturit *‘ulema’* (dijetarë) janë fjalime që thuhën me gjuhë e refuzohen me zemër. Kjo nuk ka kurfarë lidhje me diturinë e vërtetë. Ibn Mesud r.a., ka thënë:

- *Dituria nuk përbëhet nga transmetimet e shumta; por është dritë që vendoset në zemër.*

Gjithashtu është thënë:

- *Dituria është frikë dhe pendim, përshtatshëm fjalëve të Allahut Teala:*

“Po, Allahut ia kanë frikën nga robërit e Tij vetëm dijetarët.” 35–Fatir: 28, e sikur jepet shenjë për frytet më të veçanta të diturisë.

Për këtë arsye disa dijetarë të vërtetë kanë thënë:

- *Kur dikush thotë ‘ne kemi mësuar diturinë për qëllime tjetra, por dituria refuzoi të jetë për qëllim tjetër dhe pranoi të jetë vetëm për Allahun’, mendohet në atë se dituria kaloi para nesh, e thelbi i saj as që na u zbulua, por fituam vetëm fjalime të zakonshme dhe kuptimin e jashtëm.*

Nëse thua: ‘Shoh plot dijetarë të fikhut që në usul dhe furu-fikh llogariten si elitë, kurse nuk janë pastruar nga ahlaku i keq’, do të të përgjigjem që, nëse i ke njohur shtyllat e diturisë, dhe i ke njohur dituritë e ahiretit, atëherë e ke të qartë që nga ajo me çka këta merren nuk ka ndonjë dobi, por dobia e vërtetë është vetëm me veprim për rizanë e Allahut Teala, me të cilat përpiqemi për afrim Allahut. Për këtë tashmë kemi folur, e më vonë do ta shpjegojmë më hollësisht, inshallah.

2- Nxënësi të pakësojë lidhjet e tij me punët e dynjasë, dhe të largohet nga familja dhe vendlindja. Sepse këto janë lidhje që preokupojnë dhe tërheqin në anën tjetër. Allahu askujt nuk ia ka dhënë dy zemra, dhe kur mendja përhapet në disa drejtime, (automatikisht) pengon për ta kuptuar të vërtetën.

Prandaj është thënë:

- *Dituria nuk të jep as një pjesë të veten, përderisa ti nuk ia jep diturisë veten plotësisht.*

Edhe kur ia dhuron veten plotësisht diturisë, prapë është e dyshimtë se a mund të marrësh një pjesë prej saj. Mendimi që është përhapur në gjëra të lloj-llojshme është si përrocka uji i të cilës është shpërndarë; një pjesë të saj e thithë toka e një pjesë avullohet në ajër; kështu, nga vet përrocka në fund nuk mbetet gjë.

3- Për shkak të diturisë të mos i rritet mendja, e as të jetë mospërfillës ndaj mësuesit, por t'ia japë plotësisht vemendjen (vetën) në drejtimin e tij, në çdo çështje; t'i pranojë këshillat e tij ashtu si i sëmuri i padijshëm që pranon ilaçin nga mjeku me përvojë dhe i dijshëm. Para mësuesit duhet të jetë i përlur, duke vlerësuar hyzmetin për mësuesin si një nder. Sha'bi tregon: *"Njëherë, Zejd ibn Sabit-it, pasi e fali një xhenaze, ia afruan mushkën për të hipur. Iu afrua Ibn Abbasi dhe e mbajti mushkën për fre. Zejd i tha:*

- Lëshoi, o i biri i axhës së Resulallahut s.a.v.s.!' Në këtë, Ibn Abbasi tha:

- Na është urdhëruar që kështu të sillemi me dijetarët dhe të mëdhenjtë! Zejdi ia puthi dorën, dhe i tha:

*- E kështu na është urdhëruar të sillemi me Ehli-bejtin e Resulallahut s.a.v.s.'."*¹¹⁷

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

"Nuk është ahlak i besimtarit të ulë veten, përpos në kërkim të diturisë."¹¹⁸

¹¹⁷ Shënojnë Taberani, Hakimi dhe Bejkehiu. Sipas Hakimit, zingjiri i transmetuesve është i besueshëm, me kushtet e Muslimit.

Për këtë, nxënësi nuk guxon të shprehë mendjemadhësi ndaj mësuesit. Njëra nga shenjat e mendjemadhësisë ndaj mësuesit është që këshilla të marrë vetëm nga dijetarët e njohur. Kjo do të ishte çmenduri, sepse dituria është sepër (shkaktar) i shpëtimit dhe lumturisë së tij. Kush ikë nga një bishë gjakatare, ai nuk shikon se a do ta shpëtojë dikush i njohur a i panjohur. Ndërsa sulmi i zjarrit të xhehenemit dhe paditurisë për Allahun Teala është më i ashpër se sa sulmi i cilës do bishë. Urtësia (*hikmet*) është pronë e humbur e besimtarit. Kur e gjen, e merr. Prandaj është i mirësjellshëm ndaj atij që ia sjell, kushdo qoftë ai. Për këtë shkak edhe thuhet:

“Siç është vërshimi i lumit armik për kodrinat, edhe dituria është armik i nxënësit mendjemadh.”

Prandaj dituria arrihet vetëm me përlulje dhe me dëgjim të kujdesshëm. Allahu Teala thotë:

“Në të gjitha këto, për atë që ka zemër dhe që i ka vënë veshin me vëmendje, ka argumente.”50-Kaf:37

Të kesh zemër (*kalb*) nënkupton të jesh nga krijimi i kuptueshëm por edhe i aftë për ta pranuar diturinë, e nuk mjafton të jesh vetëm i kuptueshëm deri sa nuk pregaditësh nga brenda, në mënyrë që atë çka të jepet, ta pranosh me përlulje, falënderim dhe kënaqësi dhe të dëgjosh me vëmendje. Nxënësi karshi mësuesit, le të jetë si dheu i butë i cili, kur bije shumë shi, gjithë ujën e thithë, dhe plotësisht i pranon këshillat e tij. Sido që të sillet mësuesi duke e mësuar nxënësin, ky duhet t'i

¹¹⁸ Ibn Adij nga Muadhi.

shkojë pas dhe të mos përfillë mendimet e veta. Edhe gabimi në dukje i mësuesit do t'i jetë më i dobishëm se sa mendimet e veta të drejta.

Përvoja u sjell njerëzve disa hollësira të jetës të cilat për dëgjuesin mund të jenë të çuditshme. Sa shumë ka të sëmurë me temperaturë të lartë, që mjeku nganjëherë i shëron me më shumë temperaturë, në mënyrë që t'ju rrisë fuqinë deri në atë masë që pacienti mund të pranojë tretmanin. Ai që nuk ka përvojë, habitet me këtë. Allahu Teala na tregon këtë në pjesën kur Hidrin a.s., i thotë Musasë a.s.:

“Ti nuk mund të durosh (në shoqëri) me mua; e si do të durosh për atë që nuk di asgjë?”

(18-Kehf:67,68), e më pas i urdhëron heshtjen dhe dorëzimin:

“Nëse shkon pas meje, mos më pyet për asgjë, përderisa të mos ta shpjegoj unë!”

(18-Kehf: 70), por Musa a.s. nuk u durua, dhe gjithnjë e pyeste, që në fund u bë arsye e ndarjes së tyre.

Në përgjithësi, cili do nxënës që i mbahet mendimit dhe zgjedhjes së vet, duke mos u mbështetur në zgjedhjen e mësuesit, të tillit mundesh menjëherë t'i parashikosh humbje dhe shkatërrim.

Nëse ti thua: *“Allahu Teala thotë: **“Pyetni njerëzit e dijjshëm, nëse ju nuk dini!”** (21-Enbija:7), pra, parashtrimi i pyetjeve është urdhëruar;”* dije se, kjo është ashtu, por vetëm kur mësuesi jep leje.

Pyetja për diçka që nuk është e nivelit tënd të kuptimit, vërtetë nuk është mirë. Për këtë arsye Hidri a.s., edhe ia ndaloi Musasë a.s., t'i parashtrojë pyetje. Prandaj, lëri pyetjet deri sa të vijë koha për to. Mësuesi është ai që e di se për çka je i aftë ti, dhe mësuesi di kur duhet t'i shpjegojë ato, e deri atëherë duhet pasur kujdes me pyetje. Alia r.a.,ka thënë:

- Në të drejta të dijetarit llogaritet edhe ajo që të mos i parashtrohen shumë pyetje, as të mos lodhet me përgjigje, as të mos mërzhitet kur të është i lodhur, as të mos i tregohen fjalët që fliten pas shpine, as të mos i hulumtohen të metat, e nëse të ka bërë ndonjë gabim, diçka të keqe, të pranohet kërkim-falja e tij.

Duhet ta respektosh dhe vlerësosh për rizanë e Allahut Teala, deri sa ai të ruaj urdhërin e Allahut. Dhe mos u ul para tij, e nëse i duhet diçka, të gjithë të gjinden menjëherë në shërbim të tij.

4- Ai që është në fillim të kërimit të diturisë të ketë kujdes të mos futet në mospajtime me njerëzit, qoftë për dituri të dynjallëkut apo të ahiretit. Kjo vetëm mund ia turbullojë mendjen, i krijojë dyshime, i shpërndahen mendimet dhe shkakton pavendosmëri në kërkimin të diturisë. Ai në fillim duhet që para mësuesit t'i përmbahet një rrugë të vetme e të lavdërueshme, dhe vetëm pas një kohe të fillojë të studiojë edhe drejtimet tjera.

Nëse mësuesin nuk e ka të pavarur në mendime, por zakon e ka që gjithmonë të kalojë nga një mendim në tjetrin, nga një mësues i tillë duhet pasur kujdes. Ai më shumë mashtron se sa që udhëzon në rrugë të

drejtë. I verbri nuk mund të udhëheqë të verbrit. Kush është i këtillë, gjendja e tij llogaritet si verbëri nga hutia dhe pengesë nga budallakia. Ndalesa për nxënësin fillestar në këtë është si ndalesa për dikë që sapo ka pranuar islamin të përzihet me pabesimtarët. Gjithashtu, lavdërimi për shqyrtimin e mendimeve tjera për nxënësin që është forcuar është sikur inkurajimi i trimit për të hyrë në mesin e pabesimtarëve. Prandaj qyqarit as nuk i takon që t'i vërsulet radhëve të pabesimtarëve, deri sa kjo për njeriun trim është e rekomanduar.

Gaflet (shkujdesje) llogaritet edhe mendimi i të dobëtisë se përshtatja të fortit në lehtësime (që ky i përdorë) është e lejuar, e nuk e di se detyrat e të fortit dallojnë nga detyrat e të dobëtisë.

Në këtë kuptim, disa thonë: *Kush më sheh në fillim, bëhet besimtar i sinqertë (siddik), e kush më sheh në fund, bëhet jobesimtar (zindik)*, sepse në fund, veprat, përpos farzeve, kalojnë prej të jashtmes (zahir) në të brendshmen (batin), prandaj vëzhguesit krejt kjo i duket si arrogancë, dembelizëm dhe braktisje.

Ndërsa kjo gradë është lidhja e zemrës me thelbin e dëshmisë, dhe është vazhdueshmëri në zikër, që përgjithmonë është vepra më e mirë. I dobëti mendon që, kur dikush të hedh pak papastërti në një gotë, e në det hudhen edhe më shumë papastërti, e prap deti është i pastër dhe ajo papastërti nuk i pengon detin, atëherë gjithsesi se kjo nuk mund t'i pengojë as ujit në

gotë. I gjori, nuk e di se deti ka atë fuqi që papastërtinë e vet e kthen në pastërti, deri sa edhe pak papastërti në gotë, e ndotë gjithë ujin aty dhe e bën të papastër.

Sipas këtij shembulli edhe Resulallahut s.a.v.s., i është lejuar diçka që të tjerëve nuk u është lejuar, dhe kështu i është lejuar të ketë nëntë bashkëshorte. Ai kishte fuqinë të ishte i drejtë me secilën prej tyre, deri sa të tjerët nuk janë në gjendje ta bëjnë këtë; duke u munduar të kënaqin secilën prej tyre, bëjnë padrejtësi mes tyre dhe kështu nuk i zbatojnë urdhrat e Allahut. I humbur është ai që krahason melekët me kovaçin.

5- Kërkuesi i diturisë të mos lë anash asnjë disiplinë nga dituritë e lavdërueshme, e as ndonjë nën-lloj të tyre, deri sa të depërtojë në thelbin dhe qëllimin e saj. E nëse ka jetë të gjatë, le të futet edhe mëthellë në to. Në të kundërtën, fillimisht le t'i përmbahet asaj më të rëndësishmes, e gjërat dytësore le t'i anashkalojë, ngase dituritë janë të lidhura mes vete dhe ndihmojnë njëra-tjetrën.

Njëra nga dobitë që do t'i ketë atëherë është që më nuk do të jetë dushman i diturisë. Ai që nuk di, është dushman i diturisë; e të padijshmit, në fakt janë dushmanë. Allahu Teala thotë:

"E derisa nuk drejtohen me të (Kur'anin), ata do të thonë: "Ky është trillim i kahershëm."46-Ahkaf: 11

Në këtë kuptim, edhe poeti thotë:

***Atij që në buzë helm i hidhët i flen,
Atij edhe uji, i hidhët i vjen.'***

Dituritë, duke marrë parasysh llojllojshmërinë e tyre, ose e afrojnë robin Allahut Teala, ose i ndihmojnë në atë rrugë. Secila nga to ka gradë të veçantë në afrim ose largim nga qëllimi. Ata që merren me to janë si rojet e kufijve në periferitë e mbretërisë. Secili nga ta ka një gradë të caktuar, dhe përshtatshëm gradës së tyre i pret shpërblimi në ahiret, nëse me diturinë e tyre kanë synuar kënaqësinë e Allahut Teala.

6- Të mos thellohet plotësisht në një disiplinë të diturisë, por të ketë kujdes në renditje. Të fillojë me ato më të rëndësishmet, sepse nëse jeta, siç edhe ndodh në të shumtën e rasteve, të jetë shumë e shkurtër, me vendosmëri duhet marrë nga të gjithat më të mirën dhe të kënaqet qoftë edhe vetëm me aromën e saj.

Tërë fuqinë duhet drejtuar kah përvetësimi i diturisë më të ndershme, që është dituria e ahiretit. Me këtë mendoj në dituritë muamele (praktike), dhe në dituritë mukashefe. Dituria mukashefe është rezultat i diturisë muamele, e qëllim i diturisë mukashefe është njohja e Allahut Teala.

Me *'njohjen e Allahut Teala'* nuk nënkuptoj besimin, të cilën njeriu i rëndomtë e merr nga të parët e tij ose nga dikush tjetër, ose përmes kelamit dhe diskutimit të thatë, kah e cila anojnë kelamistët, por kjo është një lloj bindjeje (*jekin*), fryt i dritës të cilën Allahu Teala e lëshon në zemrën e robit i cili me fuqinë e ushtrimeve shpirtërore e ka pastruar të brendshmen e tij nga ndyrësitat, deri sa nuk arrin gradën e besimit

(*iman*) të Ebu Bekrit r.a., për të cilin Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Sikur imani i gjithë botës të vendosej në njërën anë të peshores, e në tjetrën imani i Ebu Bekrit, ana e Ebu Bekrit do të ishte më e rëndë.”¹¹⁹

Në esencë, besimi i njeriut të rëndomtë nuk ndryshon nga besimi i cilit do kelamist, i cili vetëm se me shkathtësi përdor fjalët, për çka edhe mësimi i tij është quajtur kelam (*e folur*).

Nga ajo dituri janë ndrojtur hazreti Omeri, hazreti Osmani, hazreti Alia dhe as’habët e tjerë, e ndër ta edhe më shumë veçohej hazreti Ebu Bekr, r.a., i cili në gjoks kishte një fshehtësi të veçantë. Është e çuditshme se si dikush që dëgjon fjalë të këtilla të Resulallahut s.a.v.s., t’i hedhë poshtë ato, bile edhe të thotë se këto janë trillime të sufive. Për këtë arsye, para të këtillit duhet pasur kujdes, sepse ai ka humbur pasurinë. Prandaj mëso me kujdes që të njohësh atë fshehtësi (fshehtësinë e Ebu Bekrit e që llogaritet e lartë), e cila nuk gjendet në librat e juristëve (*fukaha*) dhe të kelamistëve (*mutekellimun*), e në atë të udhëzon vetëm qëndrueshmëria në kërkim.

Me një fjalë, dituria më e ndershme dhe qëllimi i saj është njohja e Allahut Teala.

¹¹⁹ Hadithin e shënon Ibn Adijj, me zingjir të dobët të transmetuesve, si edhe Bejhekiu, me zingjir të besueshëm.

Kjo dituri është një det me fund të paarritshëm, ndërsa gradat më të larta në këtë dituri në mesin e njerëzve janë ato të pejgamberëve, pastaj evliave, e më pas të tjerëve që vijnë pas tyre. Tregohet se në një faltore të hershme ishin dy statuja të udhëheqësve, që në dorë kishin nga një kartë; në kartën e njërit shkruante: *‘Mos mendo se je i drejtë, përderisa nuk e njeh Allahun Teala, e ta dish se Ai është krijuesi i çdo gjëje’*; e në kartën e tjetrit shkruante: *‘Deri sa nuk e njoha Allahun, pija e prapë isha i etur, e kur e njoha, etjen e kam të shuar ende pa pirë’*.

7- Mos të kalojë në disiplinë tjetër të diturisë, deri sa nuk ka zotëruar të parën, sepse të gjitha dituritë kanë një renditje dhe njëra drejton te tjetra. I suksesshëm është ai që ka kujdes për këtë renditje. Allahu Teala thotë:

“Atyre, të cilëve ua dhamë librin dhe të cilët e lexojnë drejt ashtu si është.” 2-Bekare: 121,

pra, nuk kalojnë disiplinat deri sa t’i zotërojnë, në teori dhe në praktikë. Dhe në secilën dituri, qëllim le ta ketë që të shkojë më tutje, dhe le të mos gjejnë për mosvlerën e ndonjë diturie në rast se shoh ndonjë ndasi, ose gabimin e ndonjë individi, ose nëse dituria nuk përcjellet me vepra. Mund të shohim shumë njerëz se si i kanë braktisur disiplinat teorike, bile edhe ato të natyrës juridike, sepse nuk ka të tillë që vërtetë i përdorin. Për këtë dyshim tashmë kemi folur në librin për kriteret e diturisë. Gjithashtu, shohim njerëz se si mohojnë vlerën e mjekësisë, sepse kanë parë ndonjë gabim të ndonjë mjeku, si dhe ata që besojnë në

astrologji, sepse te dikush parashikimi ka dalë i saktë, deri sa të tjerët në të nuk besojnë sepse te dikush parashikimi është treguar i pasaktë, e në fakt, të gjithë gabojnë. Gjërat duhet shikuar në esencën e tyre.

Prandaj edhe hazreti Alia r.a., ka thënë:

*- Nuk mund ta njohësh të vërtetën përmes njerëzve!
Njih të vërtetën, pastaj do të njohësh edhe bartësit e saj.*

8- Të njohë shkakun përmes së cilit arrihet në dituritë më të vlefshme.

Me këtë mendohet në dy gjëra: nderi i frytit, si edhe besueshmëria dhe fuqia e dëshmisë. Këto të dyja janë si dituritë fetare dhe mjekësia. Fryt i të parës është jeta e përhershme, derisa fryt i të dytës është jeta e përkohshme. Prandaj dituritë fetare janë më të vlefshme. Si shembull mund të marrim matematikën dhe astronominë; matematika është më e vlefshme, duke pasur parasysh saktësinë e dëshmive të saj, e nëse e krahasojmë me mjekësinë, atëherë mjekësia është më e vlefshme për shkak të frytit të saj. Matematika është e vlefshme për shkak të dëshmive të saj, por të mendohet fryti është gjithmonë më mirë. Prandaj mjekësia është më e vlefshme se matematika, ani pse në të ka më shumë spekulime. Në bazë të kësaj del që dituria më e vlefshme është ajo për Allahun Teala, melekët e Tij, librat e Tij, pejgamberët e Tij dhe për njohjen e rrugës drejt këtyre diturive. Prandaj të kesh kujdes që vetëm këto dituri t'i synosh sinqerisht dhe me vendosmëri.

9- Qëllimi i nxënësit nga mësimi (i tanishëm) duhet të jetë pastrimi i zemrës nga veset e këqija, zbukurimi me vlera të larta (fazilet), ndërsa (në të ardhmen) të ngritet pranë melekëve më të afërt të Allahut (mukarrebun) dhe pranë njerëzve afër Allahut. Nuk duhet që me dituri të synohet pushtet, pasuri, diskutim me të padijshmin dhe shfaqje para të tjerëve. Nëse ka qëllim rizanë e Allahut, atëherë pa dyshim do të kërkojë mjetin më të afërt që do ta dërgojë te e dëshiruara, e që është dituria e ahiretit.

Së bashku me këtë, nuk duhet të nënçmojë dituritë tjera, siç është fetvaja (dhënia e zgjedhjeve juridike), gramatika dhe sintaksa, të cilat kanë lidhje me Kur'an dhe sunnet, si edhe dituritë tjera të cilat i kemi përmendur në fillim, e të cilat bëjnë pjesë në farzi-kifaje. Assesi mos mendo që në theksimin tonë të shumtë të diturive të ahiretit, kundërshtojmë dituritë tjera. Ata që mbi vete marrin detyrën e ruajtjes së diturive janë si ata që mbrojnë kufijtë e shtetit dhe si luftëtarët në rrugën e Allahut. Dikush është luftëtar, dikush ndihmës, dikush jep ujë, e dikush kujdeset për kafshët, dhe i përgatit ato për luftë. Dhe asnjëri nuk do të privohet nga shpërblimi nëse qëllim e ka ngritjen e Fjalës së Allahut Teala, e jo fitimin e luftës. Të tillë janë edhe dijetarët. Allahu Teala thotë:

“Allahu i lartëson ata që besuan prej jush, i lartëson në shkallë të lartë ata të cilëve u është dhënë dituri.” 58-Muxhadile:11

“Tek Allahu ata kanë shkallë të ndryshme;”

3-Ali Imran:163

Vlera e lartë mes tyre është relative. Nëse i përçmojmë bankerët duke i krahasuar me mbretërit, nuk do të jetë nënçmim kur i krahasojmë me pastruesit. Prandaj mos mendo që ai që ka rënë nga grada më e lartë është pa vlerë. Grada më e lartë është e rezervuar për pejgamberët, më pas evliatë, më pas dijetarët e vërtetë, më pas të mirët, secili sipas gradës së tij. Me një fjalë:

**“Kush ka bërë ndonjë të mirë, qoftë sa një thërrmijë, do ta shohë atë,
e kush ka bërë ndonjë të keqe, qoftë sa një thërrmijë, do ta shohë atë”** 99-Zelzele: 7, 8

Ai që me dituri ka për qëllim Allahun Teala, çfarëdo diturie që ta fitojë, ajo do ti shërbejë dhe do ta lartësojë, pa kurfarë dyshimi.

10-Ta dijë lidhjen e diturisë ndaj qëllimit, dhe sipas saj ta zgjedh atë që do të mësojë. Njëjtë si ai që është afër dhe i ngritur mbi atë që është larg, ose sikur preferimi i shumë të rëndësishmes mbi të rëndësishmen.

Kuptimi i shumë të rëndësishmes këtu është ajo që të preokupon dhe intereson, e nuk të preokupon asgjë tjetër pos fitimit tënd, në këtë dhe në botën tjetër. E meqenëse nuk je në gjendje t'i bashkosh ëmbëlsitë e kësaj bote dhe kënaqësitë e botës tjetër, siç flet Kur'ani për këtë, e drita e shikimit të zemrës (nuri i basiretit) e dëshmon, atëherë është më me rëndësi t'i përmbahesh përjetësisë që nuk kalon. Atëherë dynjallëku bëhet

vetëm një stacion, trupi mjet udhëtimi, e veprat vegla që na dërgojnë në qëllim, e qëllim nuk është gjë tjetër pos takimi me Allahun Teala.

Këtu qëndron gjithë kënaqësia, ani pse vlerën e kësaj diturie e dinë vetëm të paktët. Duke marrë parasysh lumturinë e takimit me Allahun Teala, dhe shikimit të fytyrës së Tij, me çka po mendoj në shikimin për të cilin flasin pejgamberët e jo ashtu siç e kuptojnë njerëzit e rëndomtë dhe teologët, dituritë ndahen në tri kategori, të cilat do t'i kuptosh përmes këtij shembulli:

Në rast se skllavit që i është ofruar liria, i thuhet:

“Nëse e kryen haxhin sipas rregullave, bëhesh i lirë, e me këtë edhe i pasur. E nëse përgatitesh e nisesh për rrugë, e diku rrugës ndonjë nevojë të pamundëson të vazhdosh, edhe atëherë do të jesh i liruar nga prangat e skllavërisë, por nuk do të fitosh pasuri.”

Në atë rast, skllavi duhet ti kryej tri lloje të punëve:

1. Të përgaditet (transporti, ushqimi, etj);
2. Të niset drejt Qabesë, stacion pas stacioni;
3. T'i kryejë obligimet e haxhit.

Vetëm pasi t'i kryejë të gjitha këto, të dalë nga ihrami dhe të bëjë tavaf-in lamtumirës, mund ta fitojë lirinë dhe pasurinë. Në secilën prej gradave e presin stacione të veçanta, që nga fillimi i përgatitjes për punë deri te përfundimi i saj, nga hapi i parë në rrugë deri te fundi i saj, nga obligimi i parë i haxhit deri te i fundit.

Dhe nuk është me fat të njëjtë ai që ka nisur me kryerjen e obligimit të haxhit si ai që ende merret me përgatitjet për shkuarje në haxh, ose sikur ai që sapo është nisur për rrugë. I pari është më së afërti lumturisë. Njëjtë, edhe dituritë i ndajmë në tri tërësi:

1. Dituritë që i përshtaten përgatitjes për rrugë, e këto janë mjekësia, drejtësia dhe të gjitha ato dituri që i përkasin trupit të njeriut dhe dynjallëkut.

2. Dituritë që i përshtaten nisjes për rrugë dhe tejkalimit të vështirësive, e që është pastrimi i zemrës nga veset e këqija, dhe me ndihmën e Allahut - arritja në gradat e larta, që të tjerët nuk kanë mundur t'i arrijnë. Të mësohet dituria për pastrimin e zemrës është si të mësohen drejtimet dhe stacionet e saj, sepse stacionet dhe rrugët e dynjasë nuk mund të njihen deri sa nuk nisesh për rrugë. Njëjtë, as dituria për përmirësimin e ahlakut (moralit) nuk do të sjell dobi nëse nuk përdoret menjëherë. Vetëm të njihen dituritë e ahlakut nuk ka vlerë, e asnjë punë nuk mund të fillohet pa dituri.

3. Dituritë që i përshtaten kryerjes së obligimeve të haxhit, e kjo është njohja e Dhatit (Qenia), cilësitë dhe veprat e Allahut Teala, melekëve dhe të gjitha diturive që tashmë i kemi përmendur në lidhje me diturinë mukashefe.

Vetëm këtu qëndron shpëtimi i vërtetë dhe lumturia. E shpëtimin do ta arrijë udhëtari i sinqertë (*salik*) që ka qëllim të drejtë. Lumturinë e arrijnë vetëm ata që e njohën Allahun Teala, e këta janë të afërtit

(*mukarrreb*), mbushur me bereqet, në afërsi të Allahut Teala, në rehatinë e xhenetit të begatshëm (*Xhennetun-ne'im*). E edhe për ata që nuk mundën të arrijnënë majat e përsosjes ka shpëtim, por jo sikur për ata në shkallët më të larta, ashtu siç thotë Allahu Teala:

“E nëse ai (i vdekuri) është prej të afërmve (të Allahut).

Ai ka kënaqësi, furnizim të mirë dhe xhennet të begatshëm.

Edhe ky ajet dëshmon për ata që do të shpëtonjë, e të cilët janë në shkallëtmë poshtë:

Po në qoftë se është nga të djathtët?

Pra, ty të qoftë selam prej të djathtëve (i thuhet).”

56-Vakia: 88 deri 91

Secili që nuk drejtohet kah qëllimi i duhur dhe nuk i kushtohet atij, ose i kushtohet por jo për nënshtrim, por për ndonjë interes të ulët, ai është nga njerëzit e të majtës, nga të humburit. Të tillin e pret zjarri i nxehtë dhe djegia në xhehenem. Dije se për dijetarët e vërtetë kjo është bindja e vërtetë (*hak-kul-jekin*), sepse ata e shohin këtë qartë me syrin e zemrës së tyre, e një shikim i tillë është shumë më i fuqishëm e më i pastër se shikimi me sytë e ballit. Ata janë ngritur në këtë gradë vetëm duke iu përshtatur sheriatit. Gjendja (hal) e tyre i ngjason gjendjes së atij, i cili pasi vërteton atë për çka informohet, të njëjtën e realizon përmes soditjes shpirtërore (*mushahede*). Ndërsa të tjerët, e vërtetojnë informatën dhe e pranojnë me besim, por nuk e përjetojnë me soditje.

Lumturia vjen pas ditorisë mukashefe, e dituria mukashefepas ditorisë muamele, e cila përbën hapat në rrugën e ahiretit.

Kalimi nëpër fazate cilësive dhe hyrja në rrugën e braktisjes së cilësive të qortuara vjen pas njohjes së ditorive rreth cilësive. Njohja e rrugës së shërimit të këtyre veseve të këqija dhe hyrja në këtë rrugë, vjen pas ditorisë për selametin e trupit. Ajo që e ndihmon shëndetin dhe selametin e trupit arrihet në bashkësi dhe me ndihmesë të ndërsjellë, me çka sigurohen rrobat, ushqimi dhe vendbanimi, e krejt kjo varet nga sundimtari. Ligji i tij në shërbim të drejtësisë dhe politikës është në duart e juristit. E sa i përket shëndetit (mjekësisë), është detyrë e mjekëve ta sigurojnë.

Dikush thotë: *“Janë dy dituri: dituria e trupit dhe dituria e fesë.”* E me *“dituri të fesë”* mendon *fikhun* (të drejtën), me çka nënkupton ditoritë e jashtme, e jo ditoritë e brendshme.

Nëse ti pyet: *‘Përse ditorinë e mjekësisë dhe fikhut i ngjason me mjet transportues, dhe me furnizim në ushqim dhe me gjëra të duhura për udhëtarin?’*

Dije se; zemra është ajo që punon për afrim Allahut Teala, e jo trupi. Kur themi zemër (*kalb*), nuk kemi qëllim këtë zemër që është veç një copë mishi, por tema jonë është zemra të cilën ndjenjat nuk mund ta njohin, një fshehtësi nga të fshehtat e Allahut dhe një letaif hyjnor. Nganjëherë quhet shpirt (*ruh*), e nganjëherë *‘shpirt i qetësuar’* (nefsi mutme’inne). Ndërsa në sheriat kësaj i thuhet *‘kalb’* – zemër, sepse zemra është më së afërti kësaj fshehtësie. Me anë të saj, i gjithë trupi i

nënshtrohet atij letaif-i hyjnor. Ngritja e perdes nga kjo fshetësi i takon diturisë mukashefe, ndërsa për diturinë mukashefenuk është e lejuar të flitet.

Krejt çka lejohet të thuhet është se kjo është një ekzistencë e lartësuar, një xhevahir i madhërishtëm dhe është nga urdhrat (*emr*) e Allahut Teala, siç thotë vet Ai:

“Do të të pyesin ty për shpirtin. Thuaj: ‘Shpirti është nën urdhrin e Rabbit tim’.” 17-Isra:85

Secila krijesë ka lidhje me Allahun Teala, por lidhja e këtij shpirti është më e nderuar se cila do lidhje e organeve tjera. Allahut i takon edhe krijimi (*halk*) edhe urdhri (*emr*) së bashku, e urdhri është më i lartësuar se krijimi. Ky xhevahir i vlefshëm është bartës i amanetit të Allahut Teala nga bota e urdhrit (*alemi emr*), prandaj është në gradë më të lartë se sa toka dhe planetet, sepse ato refuzuan ta bartin amanetin.

Por, kjo nuk nënkupton që shpirti është i përjetshëm. Ai që flet për përjetësinë e shpirtit, është i hutuar, krejt i padijshëm dhe nuk di çka flet. Për të mos shkuar larg, t’i kthehemi temës tonë.

Ajo çka duam të themi është: meqë ky letaif është nga urdhri i Rabbit, synon t’i shkojë Rabbit të vet, nga Ai erdhi, Atij i kthehet. Ndërsa trupi është bartësi dhe mjeti i tij.

Për shpirtin, në rrugën e Allahut Teala trupi është si deveja për trupin tonë në rrugë për haxh, ose sikur shishja; siç e bartë shishja ujin, edhe trupi bartë shpirtin. Kështu, secila dituri që ka për qëllim ruajtjen e shëndetit të trupit, ajo dituri i’a siguron nevojat bartësit të vet.

Nuk ka dyshim që me mjekësinë është kështu, sepse për shëndetin e trupit nevojitet dituria e mjekësisë. Mjekësia nevojitet, qoftë edhe vetëm për një njeri. Por fikhu dallon nga mjekësia, dhe nëse është vetëm një njeri, për shumë çështje të fikhut ai nuk do të ketë nevojë. Por, njeriu është i krijuar si qenie shoqërore. Ai nuk mund të jetë i pavarur në fitimin e ushqimit, në punim të tokës, mbjellje, përgatitjen e bukës dhe pjekjen e saj. Njëjtë është edhe me rrobat e tij dhe vendbanimin.

Për të gjitha këto nevojiten mjete, prandaj ai është i detyruar të jetojë bashkë me të tjerët dhe të ndihmohet nga ata, e sa më shumë që njerëzit të përzihen, epshet e tyre fillojnë të ndezen, prandaj futen në debatore dhe grindje. Me prishjen e natyrës së brenshme, sëmundja e trupit u bë sebeb i shkatërrimit të tyre, dhe me ndikimin e thashethemeve nga jashtë, filluan me mbytjen e njëritjetrit. Siç rregullon mjekësia çrregullimin e brenshëm, edhe çrregullimet e jashtme i rregullon drejtësia dhe politika (*sijaset*). Dituria e cila njofton për shëndetin e njeriut quhet mjekësi dhe dituria e cila siguron rregullin në veprimet dhe punët e njerëzve quhet fikh, e të dyja janë në shërbim të ruajtjes së trupit, që është bartësi i shpirtit. Ai që fillon të merret vetëm me fikh ose mjekësi, por pa pastruar zemrën, pa përmirësuar ahlakun, është si ai që blen deve, ushqim për të, enë për ujë, dhe mirret me këto, por nuk niset në rrugë për në Qabe.

Ai që gjithë jetën e kalon në analizimin e fjalëve të cilat qarkullojnë në diskutimet e fikhut, është si ai që gjithë jetën e harxhon në analizim të materialit me të cilin do të mund të ndërtohej një bartëse e ujit për rrugën e haxhit. Dallimi mes fakihut të tillë me atë që ka arritë diturinë mukashefe dhe merret me pastrimin e zemrës, është si dallimi mes atij që ende merret me blerjen e deve, ushqim për të dhe enë për ujë, me atë i cili tashmë ka hyrë në rrugë të haxhit, bile edhe ka filluar të kryejë ruknet e haxhit.

Prandaj mendo mirë për gjithë këtë dhe prano këshillën falas nga ai i cili tashmë e ka kaluar këtë rrugë, dhe me gjithë kundërshtimet e njerëzve të rëndomtë (avam) dhe të veçantëve (*havas*), ka arritur në këtë gradë mund të madh. Falë kësaj, u largua nga ndjekja e të tjerëve, që bazohet në epshe.

Kjo do të ishte e mjaftueshme rreth detyrave të nxënësit.

DETYRAT E MËSUESIT UDHËZUES

Dije se në njohuritë e njeriut ekzistojnë katër grada, njëjtë si në rastin e fitimit të pasurisë: mënyra e shfytëzimit, me këtë fitohet pasuria; mënyra e kursimit, me këtë shpëton veten nga varfëria; mënyra kur kujdeset për veten, e nga fitimi i tij hargjohet për vete; dhe mënyra kur pasuria hargjohet për të tjerët, përmes dhurimit dhe më këtë ai bëhet i xhymertë, e kjo gjendje është më e ndershmja.

Edhe dituria fitohet njëjtë si pasuria, fillimisht mënyra kur e kërkojmë, më pas mënyra kur fitojmë dituri dhe nuk kemi nevojë të pyesim më, pastaj mënyra e studimit të kujdesshëm; mendojmë për atë që dimë dhe prej kësaj përfitojmë, dhe në fund mënyra e mësimdhënies që është më e vlefshmja nga të gjitha mënyrat e mëparshme.

Ai që di, vepron me atë që di dhe i mëson të tjerët, përmendet me respekt në botën e melekutit (*alem-i melekut*). Ai është si Dielli, që i ndriçon të tjerët, e edhe në vetvete është ndriçues, ose sikur aroma, që u jep aromë të tjerëve, por edhe vet është aromatike.

Ai që di, por nuk punon sipas ditorisë që ka është si fletorja, të cilën të tjerët e përdorin, e ajo vet është e zbrazët nga dija, ose si guri që mbrehë, e mbrehë thikën por vet nuk prenë, ose si gjilpëra, që të tjerët i vesh me të qepur; e vet është lakuriq, ose si vaji i kandilit, që të tjerëve u dhuron dritë, kurse vet vetëm digjet, bash ashtu siç thuhet:

***“Ai nuk është tjetër pos vaj që digjet,
Të tjerët i ndriçon, e veten e harxhon.”***

E kurdo që dikush fillon të merret me mësimin e të tjerëve, ka marrë mbi vete diçka të rëndë, dhe duhet ta dijë që ka filluar një punë të ndershme dhe për këtë arsye duhet të respektojë rregullat e sjelljes që i takojnë mësuesit. Ekzistojnë tetë detyra që mësuesi duhet t'i respektojë.

Detyra e parë: dhembshuria për nxënësin, domethënë që ndaj tyre të sillet si ndaj fëmijëve të vet. Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Unë për ju jam si prindi për fëmijën e vet.”¹²⁰

Mësuesi duhet të fokusohet në mbrojtjen e nxënësit nga zjarri i ahiretit, e kjo është më e rëndësishme se sa kujdesi i prindit ndaj fëmijës që të mos bjerë në zjarrin e dynjasë. Prandaj e drejta e mësuesit është më e madhe se e drejta e prindit. Prindi është shkak i ekzistencës dhe i jetës së kalueshme, kurse mësuesi pregatit për jetë të përhershme. Po të mos ishte mësuesi, ajo çka vjen nga babai mund ta dërgojë fëmijën në shkatërrim të përhershëm, deri sa mësuesi është ai që sjell dobi për ahiret, për jetën e përtejme. Me këtë mendoj në mësuesin e diturive të ahiretit, ose të diturive të dynjasë por me qëllim ahiretin, jo dynjanë. E sa për mësimin kryekëput për interesa të dynjasë, ajo është *helaq* dhe dërgon në shkatërrim, Allahu na ruajtë!

Ashtu siç do të përparojnë drejt qëllimit fëmijët e një familje në siguri, dashuri dhe respekt të ndërsjellë, edhe nxënësit e një mësuesi duhet të jenë kështu - në siguri, dashuri dhe respekt të ndërsjellë. Ndryshe edhe nuk mund të jetë, nëse qëllim e kanë ahiretin, deri sa ata që për qëllim e kanë dynjanë mund të posedojnë vetëm lakmi dhe urrejtje. Vërtetë mësuesit dhe fëmijët e ahiretit janë udhëtarë drejt Allahut Teala, që nisen tek Ai nga shtigjet e dynjasë, vitet dhe muajt e të cilës janë vetëm stacione përgjatë rrugës. Kujdesi dhe dashuria e

¹²⁰ Ebu Davudi, Nesai dhe Ibn Maxhe nga Ebu Hurejre.

ndërsjellë gjatë rrugës mund të jetë vetëm si mjet për arritje më të shpejtë deri te qëllimi. E si duhet të jetë atëherë rruga drejt Firdeusit më të lartë (grada më e lartë e xhenetit), sa më shumë ndihmesë nevojitet në atë rrugë?

Në lumturinë e asaj bote nuk ka vështirësi. Prandaj mes udhëtarëve të ahiretit nuk mund të ketë grindje. Kurse në lumturinë e kësaj bote nuk ka shtrirje të gjerë, prandaj njeriu mbetet në luftë dhe konkurrencë të përhershme. Prandaj as nuk mund t'i iket vështirësive, kurse ata që me dituri synojnë pushtet nuk janë të përfshirë në ajetin ku Allahu Teala thotë:

“Me të vërtetë, besimtarët janë vëllezër.”

(49-Huxhurat: 10), por janë të përfshirë në ajetin:

“Atë Ditë miqtë do të bëhen armiq të njëri-tjetrit, përveç të drejtëve, që e kanë pasur frikë Allahun.”

43-Zuhruf:67

Detyra e dytë: në mësim dhe shpjegime t'i përshtatet Resulallahut s.a.v.s., dhe për ofrim të diturisë të mos kërkojë pagesë, bile as falënderim, por t'i mësojë të tjerët për rizanë e Allahut Teala dhe me dëshirë për t'iu afruar Atij. Sado që nxënësit duhen të jenë mirënjohës, mësuesi nuk duhet ta pranojë një të drejtë të tillë. Ndoshta me mbjellje të farës së diturisë në zemrat të tyre, duhet në ta të njohë vlerat, sepse ata i kanë përgatitur zemrat e veta për afrim Allahut Teala. Kjo gjendje e tyre është si personi që të jep (huazon) tokën e vet për të mbjellur në të dhe për korrije, ku më shumë ke dobi ti se pronari i tokës.

Edhe ata që shartojnë dituritë në zemrat e nxënësve fitojnë më shumë. E si pra ta konsiderosh veten të denjë për kompensim material, kurse sevapi yt për mësim, te Allahu Teala është më i madh se sa sevapi i nxënësit. Po të mos ishte nxënësi, ti atë sevap nuk do ta fitoje! Prandaj shpërblim mos e kërko nga kush tjetër, pos nga Allahu Teala:

“O populli im! Unë për këtë nuk kërkoj nga ju kurrfarë pasurie. Mua më shpërblen vetëm Allahu.”

11-Hud:29

Pasuria materiale, si edhe gjithçka në dynja i shërbejnë vetëm trupit, e trupi është bartës i shpirtit (nefsit), deri sa dituria është ajo të cilës i shërbehet sepse vetëm përmes diturisë nefsi fiton kuptimin e vërtetë. Ai që me dituri synon paratë është si ai që me nallane e fërkon fytyrën për ta pastruar, e kështu atë që shërbehet e bën shërbëtor, e shërbëtorin e bën të shërbehet. Një sjellje e tillë është rrotullim kokë-poshtë. Pikërisht kështu ai që me dituri synon paratë, në Ditën e Gjykimit ngjallet para Allahut Teala me kokë përkulur bashkë me gjynahqarët. Me një fjalë, nderi dhe përfitimet i takojnë mësuesit. E tani shiko si kaloi puna e fesë te njerëzit të cilët për të siguruar përfitime materiale dhe për të fituar ndonjë pozitë, vrapojnë në hyzmet pushtetarëve (sulltanëve). Ata humbasin në para dhe durojnë lloj-lloj nënçmimesh nga pushtetarët e vet.

E duke bërë këtë, mendojnë se qëllim i tyre është afrimi Allahut Teala. E sikur të mos ishte kjo mundësi, as që do t'i vizitonin pushtetarët. Një mësues i tillë pret nga nxënësi që t'i jetë në shërbim gjithmonë, të kujdeset për miqtë e tij e t'i urrejë armiqtë e tij, të jetë i dobishëm për nevojat e tij dhe para tij të jetë i butë si qingj, e nëse rastësisht nuk është i tillë, ai e qorton ashpër dhe i bëhet armiku më i egër. Një mësues të këtillë, që është i pajtuar me sjellje të tilla, bile edhe gëzohet për to, e as që turpërohet të thotë: *“Qëllim i mësimdhënies time është shtrirja e diturisë dhe afrimi Allahut Teala, si edhe ndihmesë fesë së Tij!”*, konsiderojë të ulët. Prandaj mendo dhe mëso nga këto shenja që tregojnë rrugën e qëllimit të keq të atyre që janë mashtruar.

Detyra e tretë: mësuesi duhet shumë mirë ta këshillojë nxënësin dhe t'i shpjegojë çdo gjë ashtu siç është, deri në detaje, në atë mënyrë që të mos ngritet në ndonjë pozitë para se ta meritojë dhe të mos merret me të fshehtën para se ta kompletojë diturinë e jashtme.

Mësuesi duhet t'ia tërheqë vërejtjen nxënësit se qëllim i mësimi të diturive është afrimi Allahut Teala, e jo dëshira për pasuri, mendjemadhësi dhe konkurrencë. Ai, qysh në fillim duhet ta bëjë gjithë këtë sa më të qartë brenda kokës së nxënësit. Mësuesi gjynahqar sjell më shumë dëm se dobi.

E nëse mësuesi vëren se dituria e nxënësit është vetëm për dynjallëk dhe nëse nxënësi kërkon dituri për vetëlavdërim, për çështjet kundërthënëse në furufikh, debatimet e kelamit, fetvatë që trajtojnë lloj-lloj mosmarrëveshje e rregulla, duhet ta ndalojë në këtë, sepse ato nuk janë dituri të ahiretit, as dituri për të cilat thuhet: *‘ne kemi mësuar diturinë për një qëllim tjetër, por dituria refuzoi të jetë për një qëllim tjetër dhe pranoi të jetë vetëm për Allahun’.*

Dituri për Allahun janë *tefsiri* (interpretimi i Kur’anit), dituria e haditheve dhe të gjitha ato dituri të ahiretit dhe dituri që njoftojnë për ahlakun dhe edukimin e nefsit, me të cilat janë marrë të parët tanë. Nëse edhe me ato nxënësi merret për dynjallëk, atëherë nuk e ka gjynah nëse edhe e lejon, sepse mund t’i lind dëshira për vaz, e që me këtë njerëzit t’i shkojnë pas. Prandaj, gjatë mësimit për këto dituri, ose kah përfundimi, ka gjasa për përmirësim, sepse në to ka edhe diçka që shkakton frikën nga Allahu Teala, jep përbuzje ndaj dynjallëkut, dhe madhëron ahiretin. Bile, rasti kur duke këshilluar njerëzit mund edhe vet të merr mësim dhe dashuri për të fituar pozitë, është si rasti i kokrrave të vendosura para kurthit për zogun, e zogu duke u munduar të marrë kokrrat, bie në kurth. Njëjtë edhe me vaz – duke i treguar këto hakikate të tjerëve, në fund edhe vet mund të ndërgjegjësohet, të vij në vete dhe të përfitojë.

Kështu vepron edhe Allahu Teala me robët e Tij. Ai u jep epshin për të siguruar brezat e ardhshëm, jep edhe dashurinë dhe titujt,që të bëhen shkak për të jetuar dituritë.

Pra, këto rregulla vlejné për dituritë që i përmendëm.

Angazhimi vetëm me debatimet e kelamit e me hollësitë e çështjeve të fikhut nuk sjell asgjë tjetër përveç pakujdesit, lodhjes shpirtërore, vazhdimit në devijim dhe dëshirës për pozitë, përpos atyre të cilët i arrin rahmeti i Allahut Teala, ose së paku nëse atyre diturive ju shton edhe disa dituri të besimit. Dëshmi për këtë nuk ka, përpos përvojës dhe dëshmisë personale. Vëzhgo dhe studio dijetarët e sotëm dhe me lehtësi e kupton këtë; na ndimofte Allahu. E kishin parë Sufjan Sevrinë, Allahu e mëshiroftë, të mërzhitur, dhe e pyetën për arsyen, e ai tha:

- U bëmë mjet i tregtisë për fëmijët e dynjallëkut. Njëri pas tjetrit, secili erdhi tek ne, mësoi dhe shkoi, e pastaj u bënë kadi, zyrtarë a pushtetarë.

Detyra e katërt: bëhet fjalë për një veçori,që ka të bëjë me aftësinë për të mësuar tjetrin. Me këtë, mësuesi e largon nxënësin nga ahlaku i keq sa më shumë që të mundet përmes aluzionit, indirekt e jo haptas, me dhembshuri e jo qortim. Sepse të tregohet haptas gabimi, e gris perden e turpit, shkakton guxim për kundërshtim dhe ngjallë vullnetin për kryeneçësi.

Resulallahu s.a.v.s., udhërrëfyeni i të gjithë mësuesve, thotë:

“Sikur njerëzve t’u ndalohet të thyejnë gungën e deves, çdokush do të tentonte ta thejë, duke thënë: ‘na është ndaluar sepse me siguri në të ka diçka të mirë’.”¹²¹

Këtë na e paralajmëron edhe tregimi për Ademin dhe Havën a.s., e tregimet nuk ekzistojnë që vetëm të fliten nëpër mbledhi, por që njerëzit të marrin mësim nga to. Gjithashtu, indirekt, ftohen personat me ndërgjegje të lartë dhe mendjet inteligjente që nga to të nxjerrin kuptime. Me këtë, inteligjenca e tillë ushtrohet edhe më shumë, dhe e dëshiron diturinë, duke e ditur që është e aftë të depërtojë deri te kuptimi i dëshiruar.

Detyra e pestë: ai që i mëson nxënësit dituri të caktuara, në sytë e nxënësit të mos nënvlerësojë dituritë tjera, të cilat nxënësi i studion. Kështu për shembull, gjuhëtarët kanë zakon të nënvlerësojnë fikhun, kurse dijetarët e fikhut minimizojnë dituritë e hadithit dhe tefsirit duke thënë se ato janë transmetime të zakonshme me të cilat mirren ata që nuk janë mjaft inteligjentë dhe se në to nuk ka të menduar për Krijuesin. Njëjtë edhe dijetari i kelamit qorton fikhun, duke thënë se ajo është dituri dytësore, është bisedim për menstruacionet, që nuk mund të krahasohet me bisedën për cilësitë e Allahut Teala. Krejt kjo bën pjesë në ahlak të mospëlqyer nga i cili mësuesi duhet larguar. Në fakt, mësuesi i një disipline, i një diturie, duhet që te

¹²¹Nuk dihet burimi i hadithit.

nxënësi të zgjojë dashuri edhe për dituritë tjera, e nëse njëkohësisht i mëson disa dituri, atëherë duhet të ketë kujdes në përparimin gradual të nxënësit nga një gradë në tjetrën.

Detyra e gjashtë: që nxënësin të mos e ngarkojë më shumë se sa që ai ka aftësi, duke mos i dhënë dituri të cilat mendja e tij nuk do të mund t'i kuptojë, e me këtë t'i krijojë refuzim ndaj diturisë ose t'ia mjeçullojë mendjen. Duhet përshtatur parimit të Resulallahut s.a.v.s., kur thotë:

“Neve Pejgamberëve na është urdhëruar që me njerëzit të flasim sipas gjendjeve të tyre, dhe t’u drejtohem sipas aftësisë së tyre për të kuptuar.”¹²²

Nëse mësuesi e sheh që nxënësi është në gjendje që edhe vet të kuptojë disa gjëra, atëherë duhet t’ia shpjegojë çdo të vërtetë (*hakikat*). Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“T’u tregohet njerëzve ajo që nuk mund ta kuptojnë, bëhet intrigë për disa.”

Njëherë, hazreti Alia r.a., duke shikuar gjoksin e tij, tha:

- Këtu ka dituri të madhe. Sikur të gjeja dikë që mund ta bartë!

Të vërtetën e ka folur, Allahu e mëshiroftë. Zemrat e të mirëve (*ebrrar*) janë varre të fshehtësive, prandaj dijetari nuk duhet që secilit t’ia shpjegojë të gjitha

¹²² Ebu Davudi nga Ajsha r. anha.

dituritë që i di, dhe këtë edhe kur nxënësi është në gjendje të kuptojë, por nuk është i aftë për të përdorur ato dituri. E si është puna e atij që as nuk mund të kuptojë?! Isa a.s., thotë: *“Mos vendosni xhevahirë në qafë të derrit.”*, e dituria është gjithsesi më e vlefshme se xhevahirët, e ai që nuk ia di vlerën diturisë është më i keq se derri. Prandaj edhe thuhet: *‘Për secilin, kanar le të bëhet mendja e tij dhe peshoje sipas kuptimit të tij, që të jesh i mbrojtur nga ai, e edhe ai të ketë dobi prej teje. Në të kundërtën, do të vijë deri te refuzimi, për shkak të pabarazisë mes kritereve.’*

E kishin pyetur diçka një dijetar, e ai nuk kishte dhënë kurfarë përgjigje. Ai që shtroi pyetjen, i tha:

- *A nuk ke dëgjuar që Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:*

‘Kush fshehë diturinë e dobishme, në Ditën e Gjykimit do të ngjallet me gojëz të zjarrit.’¹²³?
e dijetari ia ktheu:

- *Lëre gojëzën dhe shko! Nëse më vije dikush që kupton, e unë fshehi diturinë nga ai, atëherë më vë gojëzën e zjarrit! Allahu Teala thotë:*

‘Mendjelehtëve (të papjekurve) mos u jepni pasurinë tuaj...’ (4–Nisa:5)”,

duke tërhequr kështu vërejtjen që më e rëndësishme është ruajtja e diturisë nga ai që do ta prishte, dhe që vet atij do t’i sillte dëm. Sa zullum është dhënia dikujt atë që nuk e meriton, po aq zullum është mos-dhënia atij që e meriton.

¹²³ Shënon Ibn Maxhe me zingjir të dobët të transmetuesve.

E poeti thotë:

Perlat në ruajtje çobanit t'ja japë?

Atë vlerë të madhe, çobani ta kapë?

Ai as vlerën nuk do t'ia dijë

Kah egërsimi kjo mund t'i prijë.

Nëse më jep Allahu nga të mirat e Tij,

E unë të takoj të denjin për dituri,

Të mirën me të e ndaj, dashuria shihet,

E deri atëherë, dituria në zemër fshihet.

Kush xhahilit dituri i jep, diturinë e ka helmuar,

E kush diturinë nga i miri fsheh, zullum ka gatuar.

Detyra e shtatë: që nxënësit të pa-aftë t'i shpjegohen vetëm ato dituri që ai mund t'i kuptojë dhe nuk duhet t'i thuhet se ekzistojnë disa çështje që ai nuk mund t'i kuptojë. Një sjellje e tillë mund të shkaktojë te nxënësi humbje të dëshirës për diturinë tashmë të ofruar, ta shqetësojë zemrën e tij edhe më shumë, dhe në kokën e nxënësit të nxisë mendime se mësuesi është dorështrënguar për dituri, sepse secili mendon që është i aftë për secilën hollësi të diturisë dhe secili është i kënaqur me përsosurinë e mendjes që i është dhuruar.

E më kokëtrashi, dhe me mendje më i dobëti, është ai që më së shumti i gëzohet përsosurisë së mendjes së vet.

Përshtatshëm kësaj, njeriu i rëndomtë (avam) që i përmbahet shariatit dhe që në shpirt fuqishëm beson në parimet kryesore të fesë, ashtu siç kanë arritur ata nga gjenerata e parë, pa bërë krahasime dhe interpretime, e

krahas kësaj është edhe me moral të bukur, kurse mendja e tij nuk është në gjendje të pranojë asgjë më shumë, besimin e tij nuk duhet trazuar, por duhet lënë në bindjen që e ka dhe në fenë që e ka mësuar.

Nëse të tillit do t'i ofrohej interpretimi i brendshëm i tekstit, ai del nga shtresa e rëndomtë, por meqë nuk mund të kuptojë, nuk do të hynte në mesin e të veçantëve(*havas*). Atëherë do të hiqej perdja mes tij dhe kundërshtimit, e edhe në qoftë njeri i mirë, do të bëhej shejtan inatçi, do të fuste në devijim veten, dhe të tjerët.

Prandaj as nuk duhet filluar të flitet për të vërtetat e hollësive të diturisë para njerëzve të rëndomtë, por duhet kufizuar në mësimin e ibadeteve, në përmbajten e tyre, dhe si ta ruajnë atë amanet. Atëherë, zemrat e tyre mbushen me dëshirë për xhenet dhe frikë nga xhehenemi, ashtu siç e shpjegon Kur'ani, dhe nuk kthehen kah dyshimet. Nuk duhet të shpjegohet asgjë që mund të zgjojë dyshim te ata, e pastaj kërkesa për ta zgjedhur atë dyshim e lodh personin, e për këtë shkak bëhet i palumtur, dhe përfundon në shkatërrim.

Me një fjalë, dyert e hulumtimit nuk duhet hapur njerëzve të rëndomtë sepse atëherë largohen nga profesionet e tyre me të cilat jetojnë.

Detyra e tetë: që mësuesi të veprojë sipas diturisë së tij, që të folurit e tij të përcillet me veprat e tij.

Dituria shihet me shikim të zemrës (*basiret*), e veprat me shikimin e syve (*besar*), e pasi veprimi është gjendje që shihet me sy, tërheq më shumë vëmendjen e njerëzve. Sikur veprat të mos përcillnin diturinë, kjo do të ishte shkaktar i një papjekurie të madhe.

Kushdo që angazhohet në diçka, e të tjerëve ju flet se si ajo punë nuk është e vlefshme, është duke pirë helm të rrezikshëm, bëhet shkaktar për akuzime dhe poshtërime të botës, e te vet ata ngjallë edhe më shumë dëshirën për të ndaluarën. Atëherë të tjerët do të thonë:

“Po të mos ishte kjo diçka e mirë dhe e ëmbël, as ai nuk do ta praktikonte.”

Murshidi është qëndistar, e nxënësi është vendi i qëndisjes. Pa qëndistarin nuk bëhet qëndisja. Dhe një ngjashmëri tjetër: mësuesi është si druri, e nxënësi hije. A mund të jetë hijja e drejtë nëse druri është i shtrembër?

Për këtë arsye është thënë:

*“Mos fol për pamoral, e shih si vet sillesh,
Turpi mbi ty bjen, nëse kështu shtires.”*

Allahu Teala thotë:

“A po i urdhëroni (thirrni) njerëzit për punë të mira, e veten tuaj po e harroni?” 2-Bekare:44

Prandaj dënimi për gabimin e dijetarit është më i madh se sa dënimi për të paditurin (xhahil), sepse me rrëshqitjen e dijetarit rrëshqasin edhe njerëzit.

‘Kush nis një praktikë të keqe, ai do të bartë gjynahin e vet, dhe të atyre që kanë vepruar sipas asaj praktike.’

Për këtë, edhe thotë hazreti Alia r.a.:

- Dy njerëz më thyen kurrizin – dijetari gjynahqar dhe i padijshmi (xhahili) i përveshur në ibadet. I padijshmi huton të tjerët me ibadetin e tij, e dijetari huton me gjynahet e tij.

E Allahu e di çdo gjë më së miri!

KAPITULLI I GJASHTË

SHENJAT E DIJETARËVE TË AHIRETIT DHE DIJETARËVE TË KËQIJ

Kemi përmendur disa ajete dhe hadithe që tregojnë faziletin e diturisë dhe dijetarëve, dhe që flasin për vuajtjen më të rëndë që do ta shijojnë dijetarët e këqij në ditën e kiametit.

Një çështje tjetër e rëndësishme është dallimi mes dijetarëve materialistë, synimi i të cilëve është përfitimi i parasë, pasurisë, gradës dhe pozitës, prej dijetarëve të ahiretit.

Fjalët e shenjta të Pejgamberit tonë kështu i ndajnë këta njerëz:

“Në ditën e kiametit vuajtjen më të rëndë do ta shijojnë dijetarët që nuk kanë përfituar (për ahiretin e tyre) prej diturisë së Allahut Teala.”¹²⁴

“Janë dy dituri. Njëra është në gjuhë – që është një dëshmi e krijesave, e tjetra është në zemër; e kjo është dituria e dobishme.”¹²⁵

¹²⁴ Hadithi është cekur më lartë.

¹²⁵ Tirmidhi.

Përsëri Pejgamberi ynë thotë:

“Personi nuk mund të bëhet dijetar deri sa nuk vepron me atë që di.”¹²⁶

“Në kohët e fundit (ahir zaman) do të paraqiten abitët (ata që bëjnë shumë ibadet) pa dituri dhe dijetarët gjynahqarë.”¹²⁷

“Mos mësoni të kacafyteni me të poshtrit, të paraqitni epërsi karshi dijetarëve dhe të përfitoni pëlqimin e njerëzve! Sepse, ata që mësojnë për këtë qëllim janë në xhehenem.”¹²⁸

“Kush e fsheh diturinë, Allahu Teala atij do t’ia vendosë një fre nga zjarri.”¹²⁹

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- Më shumë se nga Dexhalli, për juve frikësohem nga ata që nuk janë Dexhall!

E pyetjes:

- ‘Kush janë ata? Për kë është fjala?’, Pejgamberi iu përgjigj:

- Janë imamët që devijojnë.¹³⁰

¹²⁶ Ibn Hibban, nga Ebu Derda.

¹²⁷ Hakimi, nga Enesi.

¹²⁸ Ibn Maxhe nga Xhabiri.

¹²⁹ Hadithi është cekur më lartë.

¹³⁰ Ahmed, nga Ebu Dherr.

Resulallahu s.a.v.s., gjithashtu ka thënë:

“Nëse me shtimin e diturisë nuk përmirësohet edhe ahlaku (moral), asgjë tjetër nuk mund të përfitohet, pos largimit prej.”¹³¹

Isa alejhiselam, iu drejtua dijetarëve:

- Si do t’u tregoni rrugën atyre që vrapojnë në këtë natë (që janë duke bërë ibadet), kur ju vet jeni ende në mesin të hutuarve?

Këto që i treguam dhe thëniet që i cituam, shpjegojnë për rrezikun e madh të diturisë, sepse dijetarët janë përballë shkatërrimit të përvetshëm, ose lumturisë së përvetshme. Nëse me dituri nuk gjejmë lumturi, atëherë nuk shpëtojmë.

Omeri r.a., ka thënë:

- Për këtë ummet, më së shumti frikohem nga mynafiku (dyfytirësh) që posedon dituri. Pyetjes se si bëhet mynafiku i ditur, ai iu përgjigj:

- Me gjuhë dijetar, me zemër dhe veprime i paditur.

Hasan Basriu, Allahu qoftë i kënaqur me të, ka thënë:

- Mos u bëj nga ata budallenj që mbledhin njohuritë e dijetarëve dhe fjalë të mençura, e fjalët nuk ju përputhen me veprimin.

¹³¹ Ebu Mansur nga Dejlemi.

Halil b. Ahmed ka thënë:

- Njerëzit ndahen në katër grupe:

1. Ata që kuptojnë, dhe veprojnë përshtatshëm me diturinë që kanë. Këta janë dijetarë, atyre përshtatuni.

2. Ata që kuptojnë, por nuk veprojnë përshtatshëm diturisë që kanë. Këta janë gafilët (të pavëmendshmit).

Atyre tërhiqni vëmendjen.

3. Ata që nuk dinë por kuptojnë që nuk dinë. Këtyre u thuhet thjesht i paditur, këta janë në kërkim të rrugës, këtyre tregojuni rrugën e drejtë.

4. Ata që nuk dinë, por nuk e kuptojnë që nuk dinë (mendojnë se dinë). Këtij i thuhet i paditur i vërtetë, nga ai largohuni.

Sufjan es-Sevri r.a., ka thënë:

- Dituria e fton veprën, e nëse vepra nuk vjen, dituria largohet.

Ibn Mubarek ka thënë:

- Dijetari, deri sa vazhdon leximin është dijetar. Kur mendon se është dijetar dhe braktis shtimin e diturisë, atëherë bëhet i paditur.”

Ndërsa Fudajl bin Ijad thotë kështu:

- Ndjej keqardhje për tre vetë:

1. Për atë që, duke qenë i madhi i një populli, bie në poshtërim,

2. *Për atë që, duke qenë i pasur bie në varfëri, dhe*

3. *Për dijetarin që është lodër në duart e botës.”*

Hasan Basriu ka thënë:

- Vuajtja e dijetarëve është me vdekjen e zemrave të tyre. E vdekja e zemrave të tyre është kërkimi i kësaj bote me diturinë e ahiretit.”

Në këtë çështje, një poet thotë:

- Çuditë me atë që jep udhëzim e merr devijim. E, edhe më shumë me atë që për pasurinë e tjetrit e shet fenë e vet.

Resulallahu s.a.v.s., me një hadith thotë:

“Dijetari (është fjala për dijetar gjynahqarë), aq shumë do të jetë kapur në vuajtje, sa që prej vuajtjes të fortë, banorët e xhehenemit i bëjnë vizitë.”

Usame b. Zejd r.a. thotë se ka dëgjuar Resulallahun s.a.v.s., duke thënë:

“Ditën e kiametit, dijetari dërgohet në xhehenem, zorrët dalin jashtë dhe ai sillet rreth si gomari që sillet rreth mullirit, banorët e xhehenemit u shkojnë në vizitë dhe i pyesin:

- Çka është kjo që vuani? Dijetari përgjigjet:

- Urdhërova të mirën por vet nuk e bëra; ndalova të këqijat, por vet i bëra.”¹³²

Arsyeja pse dijetari vuan edhe më shumë është se ai, duke ditur – është kryengritur.

Për këtë arsye Allahu Teala thotë:

“S’ka dyshim, munafikët do të jenë në shtresën më të ulët (në fund) të zjarrit.”4-Nisa:145,
sepse ata, pasi mësuan – mohuan.

Për këtë arsye çifutët njihen më të këqij se të krishterët. Por, jo të gjithë nga ata thanë se Allahu ka fëmijë. As nuk thanë të gjithë se Allahu është një trini (vet i treti). Por ata, edhe pse e njohën Pejgamberin tonë, Muhammedin, s.a.v.s., e mohuan.

Ndërsa nëKur’ani Kerim thuhet:

“Ata që u kemi dhënë Librin, e njohin atë (Pejgamberin a.s.), ashtu siç i njohin bijtë e tyre.”

2-Bekare: 146, dhe në ajetin tjetër:

“Kur u erdhi ajo që e dinin se është e vërtetë, ata e mohuan atë! Prandaj mallkimi i Allahut qoftë mbi mohuesit! 2-Bekare: 89

¹³² Buhari dhe Muslim.

Në Kur'an gjithashtu thuhet:

“Tregoju atyre (hebrenjëve) për njeriun, të cilit Ne i mësuam shpalljet Tona, por ai u largua prej tyre. Kështu, shejtani e pushtoi atë dhe ai u bë nga të humburit.

Sikur të donim, do ta ngritnim atë (me shpalljet Tona), por ai u mbërthye pas jetës tokësore dhe u dha pas dëshirave të veta. Shembulli i tij është si shembulli i qenit: nëse e ndjek, ai të nxjerr gjuhën, nëse largohesh, ai përsëri të nxjerr gjuhën. Ky është shembull i njerëzve, që mohojnë shpalljet Tona. Tregoju atyre këto ngjarje, në mënyrë që ata të mendojnë.” 7-Araf: 175-176

Sipas shumë komentuesve të Kuranit, vargu aludon për një dijetar hebre, bashkëkohës të Musait a.s., që quhej Bal'am Ibn Bâ'ûra. Allahu i kishte mësuar atij emrin e Vet më të madh, nëpërmjet të cilit atij i plotësohej çdo lutje.

Një herë, Musai e dërgoi Bal'amin tek mbreti i Medjenit, për ta ftuar në besim. Mbreti nuk e pranoi këtë ftesë, por e joshi Bal'amin me pasuri dhe e ktheu në besimin vet. Kështu, ai hoqi dorë nga feja e Musait dhe u bë pagan. I tillë është dijetari i keq. Bel'amit iu dha dituria nga libri i Allahut, por ai u zhyt në dëshirat e veta dhe i përngjau qenit.

Pra, të këtillëve, edhe po t'u jepet dituria, edhe mos t'u jepet – vazhdimisht janë të etur për dëshirat e veta. Isa a.s., ka thënë: *“Dijetari i keq është si guri i rënë në burim; as që pi ujë vet, e as që lejon ujin të kalojë te kopshtet. Dijetari i keq është si bari që rritet mbi pleh. Dijetari i keq është si varri; nga jashtë mbuluar me lule, e brenda mbushur me eshtra.”*

Nga të gjitha këto shpjegime është e qartë se ata që marrin dituri vetëm për përfitimet e kësaj bote do të kenë më shumë vuajtje se sa xhahili (i padituri), ndërsa dijetarët e ahiretit do të shpëtojnë dhe do të arrijnë në atë që besuan. E dijetarët e ahiretit kanë shenjat e veta:

1. Me diturinë e tij mos ta kërkojë këtë botë, shkalla më e ulët e dijetarëve është të dihet se kjo botë është e përbuzur dhe poshtëruar, që shijet janë kalimtare, si dhe të dihet (njihet) madhështia e ahiretit, që është i përjetshëm me mirësi të pastra. Gjithashtu, shkalla më e ulët e diturisë është të dihet që është e pamundur që këto dy kundërshti - bota dhe ahireti, të mblidhen me një vend. Kjo është si peshorja, njëra anë rëndohet – tjetra lehtësohet, si Lindja dhe Perëndimi; kur njërit i afroresh, largohesh prej tjetrit. Janë si dy gota; njëra e plotë e tjetra zbrazët, kur derdhet njëra në tjetrën – njëra mbetet e zbraztë. Të gjitha këto duhet ditur. Ai që nuk e di pa-vlefshmërinë e botës, shqetësimet dhe

vuajtjet, kënaqësitë e përziera me pikëllim dhe mirësitë që shpejt humbasin, ai është budalla. Përvoja dhe vërtetimet tona tregojnë se ky është thelbi i kësaj çështje. Sigurisht, ai që nuk e kupton këtë është i pamend. A mund të jetë dijetari pa mend? Ndërsa ai që nuk beson se ahireti është i përjetshëm, është qafir.

Ai që nuk e kupton se bota është e kundërta e ahiretit, dhe këto mundohet t'i bashkojë me një vend, është i paditur për të gjitha shariatet e Pejgamberëve, e ndoshta edhe për të gjithë urdhrat e Kur'anit, ai është qafir.

Si mund t'i bashkohet kategorisë së dijetarëve dikush që gjendet në këtë shkallë të ulët? Ai që nuk preferon ahiretin duke i ditur të gjitha këto, është bërë peng i shejtanit dhe dëshirave që e shkatërrojnë; si mundet ai të hyjë në mesin e dijetarëve?

Sipas lajmeve, Allahu Teala i tha Davudit, alejhiselam:

- Dënimi më i vogël që do të jap për dijetarin i cili preferon dëshirat e veta mbi dashurinë Time, është që shija e lutjes së tij Mua, bëhet haram. O Davud, mos më pyet për dijetarin e dehur nga dashuria e kësaj bote; të tillët pengojnë dashurinë e njerëzve ndaj Meje, i ndërprejnë rrugët që qojnë në kënaqësinë Time. O

Davud, në qoftë se gjen njërin që më kërkon Mua, bëhu shërbëtori i tij. O Davud, personi i cili një të arratisur e kthen kah Unë, atë e shënoj si mendjemprehtë dhe të kuptueshëm. Këdo që e shënoj të kuptueshëm, atë assesi nuk e dënoj.

Për këtë arsye Jahja b. Muadh ka thënë:

- Të kërkosht pasurinë e kësaj bote me dituri dhe mençuri, e humbet nurin (dritën) e diturisë dhe mençurisë.

Sad b. Musejjeb r.a. ka thënë:

- Dijetari që shoqërohet me njerëzit e pushtetit, është hajdut.

Omer r.a., ka thënë:

- Në qoftë se e shih dijetarin duke iu përkulur kësaj bote, akuzojeni në emër të fesë. Sepse çdokush zhytet në atë që do.

Malik b. Dinar ka thënë:

- Lexova në një libër të vjetër që Allahu Teala urdhëron: 'Kur dijetari dashurohet në këtë botë, dënimi më i vogël që do t'i jap është që do t'ia humbas kënaqësinë e përljes ndaj Meje.

Njëri i shkruante letër vëllait të vet:

- Ti u bëre dijetar, mos e fik ndriçimin e diturisë me errësirën e gjynahut, se pastaj ngel në terr, e poseduesit e diturisë udhëtojnë me ndriçimin e diturisë.

Jahja b. Muadh er-Radhi, për dijetarët që janë dashuruar pas kësaj bote, kishte thënë:

- O dijetarë! Vilat e juaja si pallatet e mbretërve, shtëpitë e juaja si shtëpia e Kisrit (mbreti persian), veshja juaj si veshja e Vezir Tahirit, këpucët tuaja si të Xhalutit, kali juaj si kali i Karunit, shtroja juaj si ajo e Faraonit, ushqimi dhe pija si në kohën e xhahilijetit, rrugën që e ndiqni është rruga e shejtanit; ku mbeti sheriat i (rruga e) Muhammedit?!

Poeti thotë:

***Nëse çobani që ruan delen prej ujkut bëhet vet ujk,
si bëhet puna e deles?***

Edhe një poet kështu thotë:

***Hej dijetarë të këtij qyteti, ju jeni si kripa e gjellës.
Kripa i ruan gjërat nga prishja,
e kur prishet ajo vet, çfarë mund të ruaj?***

Disa evlia janë pyetur:

- *A mund të thoni që personi i cili merr kënaqësi prej gjynaheve e njeh Allahun?* Ata thanë:

- *Assesi nuk dyshojmë që ata të cilët preferojnë këtë botë më shumë se ahiretin nuk e njohin Allahun.*

Por, preferimi i kësaj bote është më keq se sa të merret shije prej gjynahit dhe mos mendo që, për të hyrë në mesin e dijetarëve të ahiretit mjafton vetëm të braktiset pasuria. Sepse dëshirimi i postit është më i keq se pasuria.

Bishri ka thënë:

- *Kur dikush thotë ‘na trego një hadith’, kupto që ai dëshiron të thotë ‘na trego lehtësi’.*

Bishri ka groposur më shumë se dhjetë zymbyle me libra. Gjithashtu ka thënë:

- *Nefsi (im) dëshiron të flasë, nëse mund ta mposht nefsin, atëherë flas.*

Bishri, por edhe të tjerët, ka thënë:

- *Kur ke dëshirë të flasësh, mos fol; e kur je pa dëshirë për të folur, atëherë fol. Sepse kënaqësia që fitohet prej postit të udhëzuesit (irshad) dhe shprehjes me ndikim, është më e lartë se të gjitha kënaqësitë në këtë botë. Ata që u përshtaten epshit (në këtë çështje) janë materialistë.*

Për këtë arsye, Sufjan Sevri ka thënë:

- Fitne (ngatërresa) e të folurit është më e madhe se sa fitna e pasurisë dhe familjes. Çfarë guximi është ky që nuk tërhiqesh prej fitnes së të folurit?

Ndërsa Zotërisë së Pejgamberëve, Resulallahut, s.a.v.s., kështu i është thënë:

“Dhe sikur mos të të kishim forcuar Ne, gati do të kishe anuar pak nga ata.” 17-Isra: 74

Shehli ka thënë:

- Dituria për ahiretin është ajo dituri me të cilën veprohet. Të gjitha veprimet janë të kota, përpos veprimeve për rizanë e Allahut.

Përsëri Shehli ka thënë:

- Të gjithë njerëzit janë të vdekur, vetëm dijetarët jo; ata janë të dehur, përpos atyre që edhe veprojnë me dituri. Edhe ata që veprojnë me dituri janë në mashtrim, përveç atyre që veprojnë edhe me singëritet. Edhe ata që veprojnë me singëritet janë në frikë, deri sa të njoftohen me përfundimin.

Isa a.s., ka thënë:

- Meqë ahireti është vendi i arritjes, si mund të bëhet dijetar ai që i është kthyer botës? Si mund të njihet si dijetar ai që mëson vetëm për t’ju treguar të tjerëve, e jo për të vepruar?

Ebu Hurejre r.a., transmeton nga Resulallahu s.a.v.s.:

“Ata të cilët, një dituri që është për të fituar kënaqësinë e Allahut Teala e kërkojnë për përfitime të kësaj bote, në kiamet nuk mund të nuhasin aromën e xhenetit.”¹³³

Allahu Teala i ka cilësuar si dijetarë të këqij ata që përfitojnë në këtë botë me dituri të ahiretit. Kurse dijetarët e ahiretit i ka cilësuar me përlulje (hushu) dhe pa dëshira për këtë botë (zuhd). Rreth dijetarëve të dynjallëkut është thënë:

“Kujtoje kohën kur Allahu mori premtimin nga ata që u është dhënë Libri se do t’ua shpjegojnë atë njerëzve dhe nuk do të fshehin asgjë nga ai. Pastaj ata e hodhën pas shpine (premtimin) dhe e ndërruan atë me një vlerë të vogël.” 3-Ali Imran: 187

E për dijetarët e ahiretit, thuhet:

“Midis ithtarëve të Librit, me siguri ka të atillë që e besojnë Allahun dhe atë që ju është shpallur juve, si dhe atë që u është shpallur atyre, duke qenë të përlulur para Allahut dhe pa i këmbyer shpalljet e Tij me ndonjë vlerë të paktë. Ata do të kenë shpërblimin e tyre te Rabbi i tyre.”3-Ali Imran: 199

¹³³Ebu Davudi nga Ibn Maxhe.

Disa nga të parët kanë thënë:

- Dijetarët (e ahiretit) do të ringjallen në mesin e Pejgamberëve, ndërsa gratë dhe fakihëtqë me diturinë e tyre kërkojnë këtë botë do të ringjallen në mesin e sulltanëve ”

Ebu Derda r.a., tregon nga Resulallahu s.a.v.s.,:

“Thuaju atyre që merren me dituri por jo për shkak të fesë, dituri fitojnë por nuk veprojnë me të, dynjallëkun e kërkojnë me veprime të ahiretit, para njerëzve janë si qengji e përbrenda ujë, në gjuhë janë më të ëmbël se mjalti e zemrat i kanë më të sarta se bima e aloesë, Mua më mashtrojnë dhe me Mua tallen, të tillët do t’i sjellë në sprovë të tilla që, edhe i miri do të hutohet.”

Dehhak, duke transmetuar nga Ibn Abbasi r.a., thotë se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Dijetarët e këtij ummeti janë dy lloj:

Njërit, Allahu Teala i jep dituri e ai ua shpërndanë këtë dituri njerëzve, e për këtë nuk merr ndonjë pasuri të kësaj bote; nuk e shet këtë dituri për gjëra të kësaj bote. Këtij personi i bëjnë dua shpendët në qiell, peshku në ujë, kafshët në tokë...

Melaiket Kiramen Katibin e sjellin këtë person në ditën e kiametit në prani të Allahut Teala si një person të shenjtë dhe të ndershëm. Më në fund, duke marrë

pjesë në mexhlisin e Pejgamberëve, bëhet mik me ta. Ndërsa tjetrit Allahu Teala i jep dituri në botë, e ai me këtë dituri i devijon robët e Allahut Teala. Për këtë dituri merr pasuritë e kësaj bote, këtë dituri e shet për pak send. Këtij personi, në ditën e kiametit i vendoset në gojë një fre prej zjarrit. Një tellall del përpara njerëzve duke thënë: *‘Ky është i biri i filanit. I ka dhënë Allahu Teala dituri, e ai me këtë dituri ka devijuar prej të vërtetës robët e Allahut Teala, karshi kësaj diturie ka marrë mallin e dynjasë dhe ka shitur diturinë për pak send.’* Ky person vuan deri sa të përfundojë llogaria e njerëzve, pastaj e vuan dënimin e vërtetë.”¹³⁴

Edhe më keq se kjo është tregimi në vazhdim:

Një person, që ishte shërbëtori i Musasë a.s., vazhdimisht thoshte:

- *Musa Safiullah kështu tha, Musa Naxhiijullah kështu foli, Musa Kelimullah kështu tregoi*, dhe me këtë përfitoi shumë pasuri. Për një kohë të shkurtër, ky person u humb. Musa a.s., e kërkoi shumë por nuk e gjeti. Një ditë, erdhi te Musa a.s., një njeri me një derr të zi lidhur me konop në qafë. Musa a.s., edhe këtë person e pyeti për shërbëtorin e tij, e personi i tha:

- *Ky derr është personi që ti kërkon*. Musa a.s., iu lut Allahut Teala, duke thënë:

¹³⁴ Taberani.

- O Rabb, ktheje këtë person në formë të njeriut që ta pyes për shkakun e shndërrimit të tij në derr. Në këtë dëshirë, Allahu Teala tha:

- O Musa, nuk do të pranoj dëshirën tënde edhe nëse lutesh me lutjet e Ademit dhe prej Ademit deri te ti, por do të njoftoj pse e shndërrova në derr: Ai është kështu për shkak që ka ndërruar fenë me këtë botë.

E edhe më e tmerrshme se kjo është transmetimi nga Muadh b. Xhebeli r.a., që Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Njëra nga ngatërresat (fitne) të dijetarit është që më shumë e do bisedën se heshtjen. Ngase në fjalë ka gabime dhe zbukurime, si dhe shtesa në të folur për personin që nuk është i bindur, ndërsa në heshtje ka selamet dhe dituri. Nga dijetarët ka të tillë që xhelozojnë në diturinë e vet, nuk dëshirojnë që askush të jetë i ditur dhe askujt asgjë nuk i mësojnë. Dijetarët e tillë janë në shtresën e parë të xhehenemit. Disa dijetarë nervozohen si sulltanët nëse disa fjalë të tyre nuk dëgjohen ose nëse u humben disa të drejta. Këta janë në shtresën e dytë të xhehenemit. Ndërsa disa dijetarë u tregojnë të pasurve dhe njerëzve me popullaritet kuptimet më delikate dhe dituritë e përmbledhura, por këtu nuk ua tregojnë të varfërve që kanë nevojë për to, duke i poshtëruar ata. E këta janë në shtresën e tretë të xhehenemit. Disa dijetarë tjerë,

duke e stolisur veten me emërtimin *myfti*, japin fetva të gabuara. Ndërsa Allahu Teala i urren fetvatë e shpikura. E vendi i këtyre është në shtresën e katërt të xhehenemit. Ndërsa disa dijetarë të tjerë, duke dëshiruar të shtojnë diturinë e tyre, shtojnë fjalët e çifutëve dhe të krishterëve në fjalët të veta...

Këta janë në shtresën e pestë të xhehenemit. Ka edhe dijetarë të tillë që diturinë e tyre e llogarisin si një arsye për epërsi dhe famë mes njerëzve. Këta do të jenë në shtresën e gjashtë të xhehenemit. Disa dijetarë tjerë mbështillen në mendjemadhësi dhe egoizëm, në vaz janë të ashpër, dhe nuk dëgjojnë vazet e të tjerëve. Të këtillët janë në shtresën e shtatë të xhehenemit. Prandaj prefero heshtjen, që me heshtje ta mposhtësh shejtanin. Largohu nga çështjet boshe dhe mos shko në vende të panevojshme.”¹³⁵

E me një hadith tjetër thuhet:

“Lavdërimi i disa personave, edhe po të jetë nga lindja deri në perëndim, nuk ka vlerë tek Allahu Teala as sa krahu i mushkonjës.”¹³⁶

¹³⁵ Ebu Nuajm dhe Ibn Xheviz e përmendin në ‘*Mevzuat*’

¹³⁶ Nuk është gjetur burimi.

Tregohet se si një person, i cili kishte marrë pjesë në qarqet e Hasani Basriut, u kthye nga Horasani, duke ia sjellë një dhuratë prej 5000 dërhemësh dhe dhjetë palë rroba nga materiali më i mirë, duke i thënë:

- *O Ebu Seid, kjo është nafakë e jotja; e Hasani iu përgjigj:*

- *Allahu të mëshiroftë, mbaji ato për vete! Ne nuk kemi nevojë për to. Ai që ulet në një vend si ky i imi, e më pas nis të merr nga dynjaja këto që ti mi solle, në botën tjetër do ta takojë Allahun pa pasur aspak vlerë para Tij.*

Xhabiri r.a., transmeton se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Mos rrini në mexhlisin (tubimin) e çdo dijetari; dijetari në mexhlisin e të cilit do të uleni duhet të jetë i tillë që ju udhëzon nga pesë vese të këqija në pesë virtyte: nga dyshimi në bindje (jekin), nga dyfytërsia në sinqeritet, nga dëshira e kësaj bote në zuhd, nga egoja në nënshtrim, nga armiqësia në këshillë dhe në miqësi.”¹³⁷

Allahu Teala thotë:

“Kur ai dilte para popullit të vet me stolitë e tij, ata që lakmonin jetën e kësaj bote thanë: ‘Ah! Sikur të na ishte dhënë edhe neve si Karunit! Vërtet që ai është njeri me fat.’

¹³⁷ Ebu Nuajm në veprën ‘*Hilje*’.

Ndërsa njerëzit e dijshtëm thoshin: ‘Të mjerët ju! Shpërblimi i Allahut është më i mirë për atë që beson dhe bën vepra të mira. Ai do t’u jepet vetëm të duruarve’.” 28-Kasas: 79, 80

Allahu Teala na shpjegon që dijetarët e ahiretit e preferojnë ahiretin karshi kësaj bote. Një shenjë tjetër e dijetarëve të ahiretit është se fjala u përputhet me veprimin. Diçka që vet nuk e bëjnë, nuk ia urdhërojnë as tjetrit.

“Është shumë e urryer për Allahun të thoni atë që nuk e bëni!” 61-Saff: 3

“Vallë, a i urdhëroni njerëzit që të bëjnë të mira e veten po e harroni.” 2-Bekare: 44

“Unë nuk dëshiroj të bëj atë, që jua ndaloj juve.”

11-Hud: 88

“Prandaj ruajuni Allahut! Allahu ju mëson ju.”

2-Bekare: 282

“Ta keni frikë Allahun dhe dijeni se...”

2-Bekare: 196

“Frikësojuni Allahut dhe dëgjojeni!” 5-Maide: 108

Allahu Teala i tha Isasë alejhiselam:

- O i biri Mejremes, së pari foli vetes, nëse e bën atë që flet, atëherë folu njerëzve, përndryshe turpërohu prej Meje.

Resulallahu s.a.v.s., me një hadidh kështu thotë:

- Në natën e Israsë pashë njerëz me buzë të prera me gërshërë të zjarrita, e i pyeta:

- Kush jeni ju, e ata u përgjigjën:

- Urdhëruam mirësinë – e vet nuk e bënim, ndaluam prej të këqijave – por ne vet i bënim.¹³⁸

Resulallahu s.a.v.s., gjithashtu ka thënë:

“Shkatërrimi i ummetit tim vjen nga dijetarët e këqij dhe abidët xhahil (të paditur). Më i keqi nga më të këqijtë është dijetari i keq, e më i miri nga më të mirët është dijetari i mirë.”¹³⁹

Evzai, Allahu e mëshiroftë, tregon:

- Do të ankohen varrezat nga era e keqe që vjen nga e brendshmja e pabesimtarit, e Allahu do t’ju shpallë që era e të brendshmes së dijetarëve të këqij edhe më e neveritshme.

¹³⁸ Ibn Hibban nga Enesi.

¹³⁹ Darimi

Fudajl b. Ijadh r.a., ka thënë:

- Kam dëgjuar që në kiamet dijetarët e këqij do të japin llogari para idhujtarëve.

Ebu Derda r.a., ka thënë:

- Vaj halli për atë që nuk di, e shtatëdhjetë herë vaj halli për atë që di e nuk e bën.

Shabiu ka thënë:

- Në kiamet disa xhenetli do t'i pyesin disa xhehenemli:

- 'Për çka jeni ju në xhehenem, kur në saje të asaj që ju na mësuat dhe si na edukuat, Allahu Teala neve në solli në xhenet?', e ata thonë:

- 'Ne urdhëruam të mirat, por vet nuk i bëmë; ndaluam të këqijat, por ne vet i bënim, dhe për këtë arsye jemi në xhehenem.'

Hateme el-Asammi r.a. ka thënë:

- Nuk do të ketë më të urryer në Ditën e Gjykimit se ai që i ka mësuar të tjerët dhe ata falë tij shpëtojnë; por ai vet nuk i është përmbajtur diturisë, e për këtë shkatërrohet.

Malik b. Dinar r.a., ka thënë:

- Kur dijetari nuk vepron me atë që di, këshillat e tij rrëshqasin dhe humbasin nga zemrat si pikat e shiut që rrëshqasin prej shkëmbit të zhveshur.

Poeti thotë:

***O ti që njerëzit të respektojnë, kujdes se si vepron,
vet i bën gjithë ato gjëra, për çka të tjerët qorton.***

***U jep këshilla e lavdëroresh,
e nga gjynahet nuk turpëroresh.***

I thua tjetrit se dynjaja e mashtron

E je ti ai që dynjanë dashuron!

E një poet tjetër thotë:

***Largon njerëzit nga e keqja,
por ti t'keqen vet e bën,
vërtetë që është turp i madh,
nëse kështu ti vepron.***

Ibrahim b. Edhem tregon:

- Në Mekë pash një gur mbi të cilin shkruante:

- 'Më rrotullo, merr mësim nga unë'. E rrotullova
gurin dhe nga mbrapa shkruante:

- Ti nuk po vepron me atë që e di, e si mund të
kërkosh nga unë atë që nuk e di?

Ibnu Semak ka thënë:

- Të shumtë janë ata që të tjerëve ju përkujtojnë
Allahun Teala, e ata vet janë gafil (të pavëmendshëm);
të shumtë janë ata që i frikësojnë njerëzit me Allahun, e
ata vet nuk frikësohen; të shumtë janë ata që i afrojnë
njerëzit të Allahu, e ata vet largohen, të shumtë janë ata
që thërrasin të Allahu; e ata vet ikin; të shumtë janë ata

që lexojnë Kur'anin, e vet nuk u përmbahen urdhrave të Kur'anit.

Përsëri Ibrahim b. Edhem ka thënë:

- Kur flasim, kujdesemi të mos bëjmë ndonjë gabim, e kur veprojmë – gabojmë, sepse nuk kujdesemi.

Evzai ka thënë:

- Kur vjen demonstrimi, përulja largohet.

Mekhuli, duke transmetuar nga Abdurrahman b. Ganemi, tregon: *Abdurrahmani tha: dymbëdhjetë nga as'habët më kanë treguar:*

- Ishim duke mësuar në mesxhidin (xhaminë) Kuba, na erdh Resulallahu s.a.v.s., dhe tha:

- Mësoni sa të doni, por nëse nuk veproni me atë që dini, Allahu Teala nuk ju jep shpërblim.¹⁴⁰

Isa a.s. ka thënë:

- Ai që nuk vepron me diturinë e vet, është si femra që bën ziná fshehtas, por lind haptas – dhe poshtërohet. Edhe ata që nuk veprojnë me diturinë e vet, Allahu Teala do t'i poshtërojë në ditën e kiametit, para të gjithë krijesave.

¹⁴⁰ Ibn Adijj

Omeri r.a., ka thënë:

- Kur dijetari gabon, bashkë me të gabon edhe një grup njerëzish.

Përsëri Omeri:

- Ka tri shkaqe që e prishin rendin, e njëri shkak është gabimi i dijetarit.

Muadh r.a. ka thënë:

- Ruajuni nga rrëshqitja (e gjuhës) së dijetarit, sepse dijetari ka një pozitë shumë të lartë te njerëzit, dijetari merret si shembull, dhe kur ai gabon – njerëzit e ndjekin.

Ibn Mesud r.a. ka thënë:

- Do të vijë koha kur te njerëzit nuk do të ketë sinqeritet, imani që jep kënaqësi do të priset, në atë kohë nuk do të kenë dobi as mësuesi e as nxënësi dhe zemrat e dijetarëve do të jenë të shkreta. Ashtu si nuk japin dobi pikat e shiut në shkretëtirë, as pikat e diturisë në zemrat e dijetarëve nuk sjellin kënaqësi. Kjo për shkak që zemrat e tyre anojnë kah dashuria e kësaj bote dhe kjo është koha kur kjo botë preferohet ndaj ahiretit. Në atë kohë, Allahu Teala e mbulon burimin e diturisë për ta dhe e fikë dritën e udhëzimit në zemrat e tyre. Në qoftë se takohesh me dijetarët e asaj kohe – ata me gjuhë shprehen se frikësohen prej Allahut, ndërsa në veprime u shihen përkeqësimet. Në ato ditë, gjuhët janë të pasura, por zemrat janë të varfra. Betohem në

Allahun, të Vetmit që i përket adhurimi, që shkaku i kësaj është fakti se as mësuesi e as nxënësi nuk e kanë si qëllim kënaqësinë e Allahut Teala.

Në Tevrat dhe Inxhil shkruan:

- Deri sa nuk vepron me atë që tashmë e di, mos kërko dituri të reja.

Huzejfe r.a., ka thënë:

- Ju jeni në një kohë të tillë që, nëse nuk veproni në 9 nga 10 gjëra sipas asaj që e dini, shkatërroheni. E do të vije një kohë e tillë që, kush vepron në 1 nga 10 gjëra sipas asaj që di - shpëton. Sepse në atë kohë do të ketë shumë pak nga ata që veprojnë.

Duhet ta dini se dijetari është si kadiu (gjyqtari).

Për kadiun, Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Kaditë janë tre llojesh. I pari, duke ditur, gjykon me drejtësi. Ky kadi është në xhenet. I dyti, edhe duke ditur edhe duke mos ditur, gjykon me padrejtësi, kurse i treti nuk gjykon me urdhrat e Allahut fare. Këta të dy janë në xhehenem.”¹⁴¹

¹⁴¹ As’habi Sunen nga Burejde.

Ka'b (Allahu qoftë i kënaqur me të) ka thënë:

- Në kohët e fundit (ahir zaman) do të ketë dijetarë të tillë që i ftojnë njerëzit në zuhd, por ata në vete nuk do të kenë asgjë nga zuhd-i; njerëzit do t'i frikësojnë, por ata vet nuk do të kenë frikë; do t'i ndalojnë njerëzit nga lidhjet me të famshmit dhe udhëheqësinë, por vet nuk do të ndahen nga ta; me gjuhë do ta qortojnë dynjanë, e vet do t'u afrohen të pasurve, e do të ikin nga të varfrit; si femra që kundërshton mashkullin edhe ata do të kundërshtojnë dituritë e të tjerëve; nëse i shohin miqtë e vet me të tjerët, do t'iu hidhërohen atyre. Këta janë mizorë dhe armiq të Allahut Teala.

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- Vërtet shejtani, duke ju angazhuar me dituri, shpesh ju pengon nga veprimi. E kur u pyet:

- Si bëhet kjo? Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- Shejtani thotë: 'mëso diturinë, nuk ke nevojë për veprim deri sa të marrësh dituri', e kështu, ai vazhdimisht inkurajon diturinë duke ju bindur që veprimi vjen më pas, e kështu njeriu vdes pa vepruar.

Serijus Sakati tregon:

- Një person ishte i pangopur për dituri por e braktisi atë dhe u tërhoq në vetmi (uzlet) për të bërë ibadet. E pyeta për arsyen, e ai më tha:

- *Dikush në ëndërr më tha; 'Deri kur do të humbasësh dituri?', e unë e pyeta:*

- *'Si po e humbi? Pandërprerë po lexoj dhe po mësoj përmendësh!' E kur personi më tha:*

- *'Dituria ruhet kur vepron me të', e braktisa leximin dhe fillova me veprim.*

Ibn Mesud r.a., ka thënë:

- *Dituria nuk shërben për tu mbledhur dhe transmetuar, por për t'ju frikësuar Allahut.*

Përsëri Ibn Mesudi r.a.:

- *Kur'ani ka zbritur për të vepruar me urdhrat e Tij, por ju leximin e kuptoni si veprim.*

Hasan Basriu ka thënë:

- *Mësoni sa të doni, se pasha Allahun, pa vepruar nuk ka shpërblim! Qëllimi i të paditurve është transmetimi i diturisë, ndërsa i dijetarëve – përshtatja asaj.*

Maliku r.a., ka thënë:

- *Në qoftë se qëllimi është mësimi me sinqeritet, atëherë mësimi është i bukur, e edhe veprimi është i bukur. Shiko çfarë të nevojitet në jetën e përditshme, dhe përtej kësaj mos prefero asgjë.*

Dijetari që nuk vepron me atë që di është si i sëmuri që i di emrat e ilaçeve e nuk i përdorë, ose si i urituri që flet për ëmbëlsinë e ushqimit, e ushqimi askund! Për të tillët, Allahu Teala thotë:

“Dhe, mjerë për ju, për atë që i vishni.”

21-Enbija:18

Me një hadith është thënë:

“Frikësohem për ummetin tim nga gabimi i dijetarit dhe polemika e hipokritit lidhur me Kur'anin.”¹⁴²

Edhe një cilësi e dijetarëve të ahiretit është që duke u larguar nga gjërat e padobishme, orientohen në mësimin dhe veprimet e gjërave që janë të dobishme për ahiretin e tyre.

Largimi nga dituritë që inkurajojnë veprimin dhe angazhimi në debatimin e diturisë është e ngjashme me të sëmurin që e gjen mjekun dhe e pyet për hollësitë e mjekësisë, e sëmundjen e vet e harron. Kjo është mungesë zgjuarsie. Transmetohet se njëri erdh e tha:

- *O i Dërguari i Allahut, më mëso dituri të veçanta.* Resulallahu s.a.v.s. e pyeti:

- ***Çka di ti nga esencat e diturisë?***

- *Çka është esenca e diturisë?*, pyeti njeriu. Resulallahu s.a.v.s., e pyeti:

- ***A ke njohuri për Allahun?*** Njeriu pohoi. Resulallahu s.a.v.s., e pyeti:

¹⁴² Teberani, nga Ebu Derda.

- **Atëherë, çfarë ibadet bëre ndaj Allahut?** Njeriu tha:

- *Ashtu, kërkesat e Allahut.* Resulallahu s.a.v.s., e pyeti:

- **A ke njohuri për vdekjen?** Njeriu tha:

- *Po. Kam njohuri.* Resulallahu s.a.v.s., e pyeti:

- **Çka përgatite për vdekjen?**

- *Ashtu, kërkesat e Allahut,* tha prapë njeriu.

Resulallahu s.a.v.s., i tha:

- **Atëherë shko dhe përforcoi këto njohuri e pastaj eja, dhe unë ti mësoj unë tëi mësoj dituri të veçanta.**¹⁴³

Nxënësi i dijes duhet të jetë si Hatem el-Asamm, nxënës i Shakiki Belhit. Shakiki e pyeti Hatemin:

– *Sa vite je me mua?*

– *33 vite,* tha Hatemi. Shakiki e pyeti:

– *Çka mësove nga unë për tërë këto vite?*

– *I mësova tetë gjëra.*

– *Inna li'llahi ve inna ilejhi haxhiun!*

Jeta ime kaloi me ty, e ti vetëm tetë gjëra i mësove?

– *Po hoxha im, unë nuk e dua gënjeshtëren, vetëm tetë gjëra arrita t'i mësoj.* Shakiki tha:

– *Çka janë këto tetë gjëra që i ke mësuar? Trego të dëgjojmë.* Hatem filloi të tregojë:

¹⁴³Hadithin e shënojnë Ibn Sinni dhe Ebu Nuajm.

(1) *E pashë që çdokush ka një shok. Por, me qenë se të gjithë shokët në fund kthehen prej varrit, nuk i besova askujt dhe zgjodha veprat e mira për varrin, i vetmi që do të bëhet shoku im.*

– *Shumë mirë. Po tjerat, trego çka janë, tha Shakiki.*

(2) *Mendova rreth ajetit: “Kurse ai që i është frikësuar madhërisë së Rabbit të tij dhe e ka frenuar veten nga dëshirat, pa dyshim që do të ketë për strehë Xhenetin.” (Naziat 79:40-41), e kuptova që është hak (e vërtetë), e frenova veten nga dëshirat, dhe vazhdova t’i përshtatem urdhreve të Allahut Teala.*

(3) *Pashë që secili po e ruan pasurinë e vlefshme, po e fshehin në arka, bëjnë gjithçka për mos ta humbur. Kurse Allahu Teala thotë: “Gjithçka që keni ju, është kalimtare, ndërsa ajo që ndodhet tek Allahu, është e përhershme.” (Nahl 16:96). Unë e mendova këtë ajet dhe për të mos humbur atë që e pashë të vlefshme, ekzistencën time ia bëra amanet Allahut dhe punova për përfitimin e kënaqësisë së Tij.*

(4) *E pashë që secili është duke kërkuar pasuri, famë, respekt dhe pasardhës. Kuptova që këto janë asgjë, sepse Allahu Teala në këtë ajet urdhëron: “Më i nderuari prej jush tek Allahu është ai që i frikësohet më shumë Atij” (Huxhuratë 49:13), pashë që pasuria nuk qenka nder dhe zgjodha devotshmërinë.*

(5) *Pashë që njerëzit vazhdimisht sulmojnë njëri-tjetrin, mallkojnë. Shkakun e kësaj e gjeta në xhelozin dhe*

mendova rreth ajetit: “Jemi Ne ata që ua ndajmë njerëzve mjetet e jetesës në këtë botë.” (Zuhruf 43:32) dhe e kuptova që kjo ndarje është ndarja e Allahut Teala, në këtë askush nuk mund të ndikojë. Iu dorëzova ndarjes së Allahut, sëmundjen e xhelozisë e hodha, dhe askujt nuk i bëra armiqësi.

(6) Pashë që njerëzit janë bërë armiq të njëri-tjetrit, vrasin njëri-tjetrin. Allahu Teala në këtë ajet thotë: “Me të vërtetë, shejtani është armik për ju, andaj vështrojeni si armik!” (Fatir 35:6). Mendova, dhe kuptova që shejtani është armiku i vërtetë, dhe vetëm shejtanin e konsiderova armik e askujt tjetër nuk i bëra armiqësi.

(7) Epashë që njerëzit për një kafshatë durojnë çdo vështirësi, pa u kujdesur a është hallall a haram. Allahu Teala thotë: “S’ka asnjë gjallesë në Tokë që të mos i ketë mjetet e jetesës prej Tij.” (Hud 11:6). Pasi që edhe unë jam njëra nga këto gjallesa, e kuptova që për rizkun (furnizimin) tim Allahu Teala është garantues. I braktisa dëshirat dhe u drejtova në obligimet ndaj Allahut.

(8) Pashë që një pjesë e njerëzve besojnë dhe mbështeten në pasurinë dhe tregtinë e tyre; Unë mendova rreth ajetit të Allahut Teala: “Allahu i mjafton kujtdo që mbështetet tek Ai.” (Talak 65:3) dhe vetëm Allahut iu mbështeta. Mua më mjafton Allahu Teala. Këto janë ajo çka mësova prej teje.” Shakiki tha:

– O Hatem, Allahu të shpërbleftë. Unë kam studiuar Tevratin, Inxhilin, Zeburin dhe Kur'anin, dhe po e shoh që të gjitha mirësitë janë të përmbledhura në këto tetë çështje. Kush i zbaton këto, ka zbatuar të katër Librat.

Kush merret me këtë domethënie të diturisë dhe kupton, ai është dijetar i ahiretit. E dijetarët e botës janë të zënë me gjithë fuqinë në përfitim të pasurisë e gradave, e i lënë pas dore dituritë e ahiretit për të cilat Allahu Teala na njoftoi përmes Pejgamberëve të Tij.

Dehhak b. Mudhahim ka thënë:

- Unë i mbërrita dijetarët e ahiretit. Ata nga njëri-tjetri mësonin vetëm devotshmërinë (takva) dhe shkallën më të lartë të devotshmërisë (vera). Ndërsa dijetarët e ditëve të sotme janë zënë me dituritë e shprehjeve dhe terminologjive.

Edhe një dukuri e dijetarëve të ahiretit është që nuk e teprojnë në ushqim, veshje, strehim dhe nevoja të familjes: nuk shkojnë në ekstrem me harxhime koti. Për të gjitha këto dijetari duhet të kujdeset dhe të jetë modest, të përngjajë në të parët dhe të kënaqet me pak. Modestia e afron atë më shumë Allahut, dhe në mesin e dijetarëve të ahiretit i ngritët grada. Tregimi në vazhdim e dëshmon këtë.

Ebu Abdullah Havasi ka treguar se një herë ishin nisur për Haxh me një grup prej 320 personave, e me ta edhe Hatem Asamm, që me vete kishte vetëm rrobat e trupit. Kur arritën në qytetin Rej, tregtari atje kishte qëlluar bamirës, dhe i pranoi në konak. Në mëngjes, tregtari ju tha:

- *Në këtë qytet është një fakih i sëmurë, po shkoj ta vizitoj. Nëse dëshironi, mund të vini edhe ju.* Hateme tha:

- *Të vizitosh të sëmurin është sevap, e të shikosh fytyrën e fakihut është ibadet – nëse pranoni, po vij edhe unë.*

I sëmuri ishte kadiu i qytetit, Muhammed b. Mukatil. Kur këta mbërritën, panë një pallat të mrekullueshëm, e Hateme me habi dhe në heshtje tha: *“dijetarit do t’i mjaftonte një shtëpi modeste”*.

Kur i pranuan brenda, Hateme pa hollin e dekoruar me luks, u habit edhe më shumë. I pranuan në dhomën e fjetjes, e Hateme e pa të sëmurin e shtrirë në shtrat të butë dhe shërbëtori mbi kokë duke e freskuar.

Tregtari u ul afër të sëmurit dhe e pyeti për shëndet. Hateme ishte ende në këmbë. I sëmuri i dha shenjë për t’u ulur, por ky nuk pranoi. Atëherë i sëmuri e pyeti:

- *A keni ndonjë kërkesë?*; e Hateme tha:

- *Po, kam një pyetje për ju.*

- *Atëherë pyet;* i tha kadia i sëmurë, e Hateme tha:

- *Ngrihu e ulu në shtrat, pastaj të pyes. I sëmuri u ul, e Hateme e pyeti:*

- *Nga kush mësove ti?*

- *Unë nga dijetarët e mëdhenj, e ata nga as'habët e Resulallahut, s.a.v.s..*

- *E as'habët nga kush mësuat?*

- *Nga Resulallahu, s.a.v.s..*

- *E Resulallahu (a.s.)?*

- *Nga Xhibrili, e Xhibrili (a.s.) nga Allahu Teala. Hateme e pyeti:*

- *Në diturinë e cila prej Allahut Teala, përmes Xhibrilit, mbërriti te peygamberi, prej peygamberit te as'habët, prej as'habëve te dijetarët e mëdhenj, e prej tyre te ti – a mos mësove në ato dituri se ai që posedon shtëpi më të madhe dhe më të zbukuruar është më i dashur për Allahun?*

- *Jo, tha i sëmuri; përkundrazi, mësova se ai që ia kthen fytyrën kësaj bote, drejtohet kah ahireti, u ndihmon të varfërve dhe përgatitet për ahiret, ai është më i dashur për Allahun. Hateme i tha:*

- *Atëherë, kujt iu përshtate ti? Resulallahut s.a.v.s., as'habëve të tij dhe salihëve, apo Faraonit dhe Nemrudit, i cili i pari e filloi ndërtimin me gëlqere e tullë? O dijetarë të këqij, xhahilët e dhënë pas kësaj bote, kur ju shohin juve thonë: “Kur dijetarët janë kështu, pse ne të mos kërkojmë edhe më shumë!”*

Hateme ia shtoi sëmundjen Mukatilit, dhe doli nga dhoma. Populli i qytetit Rej, kur dëgjuan për këtë, thanë:

- *Kadiu i qytetit Kazvin, Muhammed Ahdeb Tanafis, jeton një jetë edhe më luksoze se kjo*"; dhe Hateme doli në rrugë për Kazvin. U takua me Tanafisin dhe i tha:

- *Unë jam fillestar, më mëso si të marr abdes.*

Kadiu pranoi me kënaqësi dhe urdhëroi shërbëtorin të sjell ujë. Mori abdes duke larë pjesët e trupit nga tri herë, dhe tha:

- *Kështu merret abdesi*; e Hatemiu i tha:

- *Më lejoni të marr abdes me shtambën tuaj*; e Tanafisi u ngrit dhe ia lëshoi vendin. Hateme u ul dhe duke marrë abdes, i lante pjesët nga katër herë, në vend që nga tri. Tanafisi i tha:

- *E harxhove ujin kot!*

- *Pse?* e pyeti Hatemiu, e kadiu i tha:

- *Në vend që nga tri, i laje nga katër herë.*

Hateme ia drejtua:

- *Subhanallah, ti në gjithë këtë luks nuk po harxhon, e unë për një herë më tepër ujë – harxhova!*

Tanafisi e kuptoi qëllimin e Hatemes, dhe katërdhjetë ditë nuk doli para njerëzve. E kur Hateme mbërriti në Bagdad, njerëzit u mbledhën rreth tij dhe i thanë:

- *O Eba Abdurrahman, ti nuk je arab, si dhe belbëzon. Si bëhet që çdo kush që bisedon me ty, ti e hesht?* Hatemiu u tha:

- *Po, unë i kam këto tri veti, falë të cilave jam mbi kundërshtarët: kur kundërshtari e gjen të drejtën, unë gëzohem; kur gabon, mërzitem dhe hezitoj që kundërshtarin ta paraqes si të paditur.*

Kur e dëgjoi këtë, Ahmed b. Hanbeli tha:

- *Ky qenka njeri i mençur. Po shkoj ta vizitoj.*

Kur u takuan, Ahmed b. Hambeli e pyeti:

- *O Eba Abdurrahman, si mund ta gjej shpëtim në këtë botë?*; e Hateme u përgjigj:

- *Pa këto katër veti, nuk mund të gjesësh rehati dhe shpëtim në këtë botë: të falësh mangësitë e njerëzve, të mos u bësh njerëzve keq, të gostitësh njerëzit aq sa ke mundësi dhe për të mirat e tua mos prit të njëjtën. Pra, kështu e gjen shpëtimin (selamet).*

Pastaj Hateme vazhdoi rrugën dhe mbërriti në Medinë. Populli i Medinës e priti, dhe Hateme i pyeti:

- *Cili qytet është ky; e Medinasit thanë:*

- *Ky është Medina, qyteti i Resulallahut, s.a.v.s.* Hateme tha:

- *A më tregoni sarajin e Resulallahut (a.s.), dëshiroj të fal namazin e lumturisë aty.*

Medinasit i thanë:

- *Resulallahu nuk ka pasur saraj, ai kishte një shtëpi të thjeshtë, përdhese.*

- *Atëherë, m'i tregoni sarajët e as'habëve.*

- *As ata nuk kishin saraje.*

Atëherë Hateme tha:

- *Pra, ky nuk është qyteti i Resulallahut, thoni që është qyteti i Faraonit.*

Medinasit u ofenduan, e dërguan Hatemen te Valiu (guvernatori), u ankuan dhe i thanë:

- *Ky axhem (jo-arab) e quajti Medinën qytet të Faraonit.*

Valiu pyeti për arsyen e kësaj, e Hatemiu tha:

- *Mos u ngut. Unë jam një axhem, i huaj. Kur hyra në këtë qytet pyeta se cili qytet është ky, dhe ata thanë që është Medina, qyteti i Resulallahut. Dhe unë pyeta për sarajin e Resulallahut dhe pasi tregoi çdo gjë që ishte folur, e lexoi ajetin:*

“Ju e kishit shembullin më të lartë në të dërguarin e Allahut.” (21-Ahzab 33), dhe ju tha:

- *Kë e keni marrë shembull, Resulallahun a Faraonin? Ata heshtën dhe e liruan.*

Pra, ky është tregimi i Hatemes. E në vazhdim do të ketë më shumë shpjegime për ahlakun, modestinë dhe mënyrën se si e braktisën stolisjen dhe zbukurimin selefët (të parët).

MOS-FUTJA NË TË GJËRA TË DYSHIMTA DHE TËRHEQJA NGA GJËRAT MUBAH

Padyshim, zbukurimi me mubah (gjërat që nuk kanë as sevap e as gjynah) nuk është i ndaluar, por kur merresh shumë me mubah, ai bëhet i natyrshëm dhe ndarja prej tij bëhet shumë e vështirë.

Vazhdimi në zbukurime dhe stoli ndikojnë në bërjen e veprimeve të këqija, dhe kërkon kopjimin e adeteve dhe sjelljeve të gabuara të njerëzve. Më e drejtë është largimi nga kërkesat për zbukurime, që qojnë në gabime. Sepse, ai që angazhohet dhe mundohet me zbukurime dhe stoli, sigurisht është i kapur në kthetrat e kësaj bote.

Po të ishte i mundur shpëtimi bashkë me dalldisjen në këtë botë, Resulallahu s.a.v.s., do ta kishte merituar këtë më shumti, e nuk do ta theksonte aq shumë braktisjen e dynjallëkut, aq sa edhe të hiqte xhyben e qëndisur dhe unazën e dukatit deri sa ishte në minber duke lexuar hutbe. Ka edhe më shumë, e këto do t'i tregojmë kur të vije radha.

DREJTËSIA E DIJETARËVE TË VËRTETË

Transmetohet se Jahja b. Jezid en-Nevfeliu i shkroi një letër Malik b. Enesit r.a.:

-Fillimisht, me Emrin e Allahut, Mëshiruesit, Mëshirëplotit. Së dyti i dërgoj salat dhe selam Muhammedit, zotërisë së pejgamberëve. Nga Jahja b. Jezid b. Abdi'l- Meliku, për Melik b. Enesin.

Tani: dëgjova se po vijnë njerëzit nga çdo anë te ti, po të dëgjojnë, duke të pranuar si imam, e ti po vesh rroba të qëndisura, ushqehesh me gjella lloj-lloj, ulesh në shilte të butë, në derë ke roje dhe pa lejen tënde askënd nuk e pranon. O Malik, frikësoju Allahut, trego modesti. Këtë letër po ta shkruaj ty si një këshillë. Përveç Allahut askush nuk di për këtë. Selam për ty.

Maliku iu përgjigj:

-Filloj me Emrin e Allahut, Mëshiruesit, Mëshirëplotit. Salat dhe selam i qoftë Muhammedit, ehli-bejtit dhe as'habëve të tij. Nga Malik b. Enesi, Jahja b. Jezidit.

Tani: e mora letrën tënde, e pranova këtë letër si një këshillë që është shkruar me mëshirë, për të qenë me edeb karshi Allahut Teala. Allahu ta shtoftë devotshmërinë, të shpërbleftë për këtë këshillë të hairit që më ke dhënë. Për të arrit rizanë e Allahut kërkoj ndihmë prej Tij. Sepse fuqia është vetëm e Allahut. Siç ke shkruar, po veshi rroba të qëndisura, po ha gjella të

llojlojshme, po ulem në shilte të buta, dhe në derë kam vendosur roje; e për të gjitha këto bëj teube te Allahu Teala. Allahu Teala në Kur'an thotë:

“Thuaj: ‘Kush i ka penguar stolitë dhe ushqimet e këndshme, të cilat Ai i ka krijuar për robërit e Vet?’...”

7-Araf: 32

E di mirë që këto janë mubah, dhe që braktisja e tyre është më e mirë se vazhdimësia në to. Mos na harro, e as ne nuk ju harrojmë. Selam.”

Shih drejtësinë e Imam Malikut, kur tregon se këto (zbukurimet dhe pasuria) është më mirë të braktisen se sa t’ju jepesh atyre, e gjithashtu tregon fetvanë për lejueshmërinë e përgjithshme të tyre, e në të dyja kishte të drejtë. Mendoni bujarinë e pranimi të këtyre këshillave nga Imam Maliku, kur ai ka aftësi të njohë çështje që nuk përbëjnë mekruh e që janë në kufi me mubah. E disa nuk kanë as aftësi as të dallojnë mubahun. Prandaj dhënia pas mubahut është rrezik i madh e dalldisja në mubah është largim nga frika. Dijetarët e ahiretitkanë frikë, e veçori e frikës është ruajtja nga rreziku.

Dukuri tjetër e dijetarëve të ahiretit është që jetojnë sa më larg pushtetarëve. Nëse ata afrohen, dijetari duhet të largohet, sepse dynjaja është një gjelbërim i ëmbël, e frerët e saj janë në duart e pushtetarëve.

Pushtetarët janë mizorë, e dijetari që takohet me ta, për t'u ofruar qetësi shpirtërore dhe për të fituar kënaqësinë e tyre, detyrohet të durojë padrejtësitë e tyre. Besimtari duhet t'i qortojë dhe të mos pranojë dhunën e tyre, duke e bërë publike tiraninë e tyre, t'ju bëj presion atyre që ta braktisin tiraninë dhe sjelljet tjera të ngjashme. Ai që shoqërohet me pushtetarin, ai ose i përçmon nimetet (mirësitë) që ia dhuroi Allahu Teala duke iu përkulur stolisjes së pushtetarit, ose bëhet dyfytirësh duke pranuar në heshtje dhe duke mos kundërshtuar tiraninë e tij. Apo, kërkon fjalë mashtruese për ta rehatuar shpirtin e udhëheqësit, dhe për të lavdëruar veprimet dhe gjendjen, e kësaj i thuhet shpifje. Ose dëshiron të përfitojë nga pasuria e pushtetarit, e kjo është kryekëput haram. Në librin për hallallin dhe haramin do të shpjegohet çka është e lejuar (*xhaiz*) të pranohet nga pushtetarët, përfshirë dhuratat dhe pagat.

Shkurt: shoqërimi me pushtetarët do të thotë hapje e derës së humbjes. Ndërsa rruga e dijetarëve të ahiretit është vetëpërmbytja.

Resulallahu thotë:

“Ai që jeton në shkretëtirë bëhet i pagdhendur dhe i ashpër.”¹⁴⁴

¹⁴⁴ Ebu Davud dhe Tirmidhi, nga Abbasi.

Në një hadith tjetër thotë:

“Në të ardhmen do të ju vijnë urdhërdhënës që disa urdhra të tyre do t’i pranoni e disa do t’i mohoni. Ata që mohojnë do të shfajësohen, ata që nuk i duan do të arrijnë lumturinë; por ata që i pranojnë dhe u përshtaten atyre, do të jen të privuar nga rahmeti i Allahut.”¹⁴⁵

Sufjan Sevri ka thënë:

- Ka një luginë në xhehenem, aty do të vendosen vetëm ata lexues (të Kur’anit) që kanë vizituar sundimtarët.

Huzejfiu ka thënë:

*- Largohuni nga vendet e intrigës. U pyet:
- Cilat janë ato vende; e jutha:
- Dyert e sundimtarëve, e në vazhdim tha:
- Ndonjëri prej jush i viziton ata, i vërteton gënjeshtrat që i ata i falsin dhe për ta flet atë që nuk qëndron.*

Sipas transmetimit të Enesit r.a., Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

- “Dijetarët janë të besuarit e peygamberëve mbi robët e Allahut. Kur dijetarët hyjnë në tubimet e pushtetarëve tradhtojnë peygamberët. Largohuni nga ata.”

¹⁴⁵ Muslimi nga Ummu Selem.

Kur i thanë A'meshit:

*-Ti e ringjalle diturinë duke i mësuar shumë nxënës,
A'meshi tha:*

*- Mos u ngutni, sepse një e treta e nxënësve vdesin
ende pa u bërë dijetarë të vërtetë, një e treta u sulen
dyerve të sulltanëve - këta janë njerëz të këqij, e nga
pjesa që mbetet, shumë pak janë ata që shpëtojnë
veten.*

Për këtë arsye Sa'd b. Musejjebiu r.a., ka thënë:

*- Largohuni nga dijetari që shkon në derë të sulltanit
çdo mëngjes e mbrëmje. I tilli është hajdut.*

Evzai ka thënë:

*- Allahu Teala më shumti e urren dijetarin që viziton
valiun¹⁴⁶.*

Edhe Resulallahu s.a.v.s., thotë:

**“Më i keqi prej dijetarëve është ai që shkon te
këmbët e sundimtarëve, e më i miri prej sundimtarëve
është ai që viziton dijetarët.”**

Mekhul Dimeshki ka thënë:

*- Kur personi mëson Kur'anin dhe bëhet fakih, e më
pas viziton tubimet e pushtetarëve me shpresë që të
përfitojë diçka dhe fshehtas i ndihmon, çdo hap i tij
është dalldisje në detin e zjarrit të xhehenemit.*

¹⁴⁶ Vali: Qeveritari më i lartë, i emëruar nga sulltani.

Semnuni ka thënë:

- *Nuk ka më keq për dijetarin se kur ta kërkojë dikush në vendin e vet (në xhami), e përgjigja është: 'Ka shkuar te sulltani'.*

Semnuni gjithashtu ka thënë:

- *Kam dëgjuar që është thënë: 'Kur e shihni një dijetar që e do këtë dynja, fajësoni atë në emër të fesë tuaj.' Këtë edhe vet e përjetova, e dini edhe ju, edhe pse isha vazhdimisht kundër sulltanit dhe kundërshtoja dëshirat e mia, çdoherë kur shkojapara sulltanit ndjeja ndaj tij një interesim, prandaj edhe për një gllënjë ujë që e pija, thosha 'sikur të mos kisha ardhur; ' pastaj duke vazhduar tha:*

- *Dijetarët tanë tashmë janë më keq se dijetarët e beni Israelit. Japin fetva përshtatshëm dëshirës së sulltanit. Më mirë do të ishte mos të japin fetva. E nëse japin fetva në pamje të parë në favor të sulltanit, por në të vërtetë fetvaja ndihmon për shpëtim nga vuajtjet, sulltani zemërohet dhe nuk i pranon më, por tek Rabbi i tyre kjo bëhet shkak për shpëtim.*

Hasani Basriu ka thënë:

- *Në të kaluarën ishte një person nga myslimanët e parë i cili ka marrë pjesë në bisedat e Pejgamberit (Abdullah b. Mubarek thotë se personi që përmend Hasani Basriu është Sa'd b. Ebi Vakkas i cili ishte njëri nga dhjetë xhenetlitë). Ky person nuk u afrohej*

qeveritarëve dhe vazhdimisht ikte prej tyre. Djemtë e vet i thanë:

- Ata që nuk janë ne gradën e myslimanëve të parë dhe as'habëve marrin pjesë në tubimin e qeveritarëve, pse ti nuk merr pjesë? Ai u tha:

- A dëshironi të ulem me një ngordhësirë të rrethuar nga njerëzit? Vallahi, nuk përzihem me ta. Djemtë i thanë:

- Por kështu ne vuajmë në varfëri!; e ai ju tha:

- O djemtë e mi, për mua më e pranueshme është të vdes si një besimtar i dobët se sa si një mynafik (përçarës) trashalug e i vjamosur.

Hasani Basriu në vazhdim tha:

- Vallahi, ai e dinte mirë që dheu e ha mishin dhe vajin, por imanin (besimin) nuk mund ta hajë.

Kjo tregon ata që vazhdojnë të marrin pjesë në bisedime me sulltanët nuk mund ta shpëtojnë veten nga përçarja (nifak). Ndërsa përçarja e dobëson imanin.

Ebu Dhert i tha, Selemes:

- O Seleme, mos shëtit nëpër dyert e sulltanëve; dëmi i tyre në besimin tënd është më i madh se sa dobia materiale. Pjesmarrja në tubimet e sulltanëve, për dijetarët është intrigë e madhe dhe është një rrugë e tmerrshme që shejtani e hap kundër dijetarëve.

Kjo është sidomos e rrezikshme për atë me shprehje të mira e fjalë të ëmbla; atij shejtani i thotë: *“ti duhet t’ua shpjegosh fenë njerëzve, kjo i ruan ata nga errësira dhe vendos në zemrat e tyre kushtet e Islamit.”* Vazhdimisht e inkurajon, dhe kështu hyrjen e tij në mesin e njerëzve - predikimin e tij, ia prezanton si detyrë fetare.

Pasi të hyjë në mesin e njerëzve, i atilli fillon të paraqesë diturinë dhe që me lajka ta lavdërojë sulltanin. Kështu prishet feja.

Është thënë:

- *Dijetari vepron kur mëson, dhe vepron për rizanë e Allahut, kur vepron për rizanë e Allahut çlirohet nga cilësitë e njeriut e mbështillet në cilësitë e melekut. Ata që ngritën në këtë gradë duhen dhe kërkohen, e kur kërkohen, ata largohen.*

Omer b. Abdi’l-Azizi r.a., me një letër i thotë Hasani Basriut:

- *Më njofto për ata që mund të më ndihmojnë në zbatimin e urdhrave të Allahut Teala.* Hasani Basriu iu përgjigj:

- *Njerëzit e fesë nuk vijnë tek ti, e njerëzit e dynjasë ti nuk i do. Kërko njerëz të ndershëm për t’u bërë miq me ty, sepse ata nuk ta njollosin nderin me tradhti e pislleqe.*

Bëhet fjalë për Omer b. Abdi'l- Azizin, që ishte kryetari i shtetit më të mirë të kohës, dhe zahid. E kur është kusht për dijetarët të largohen edhe nga njerëzit e këtillë, si mund të arsyetohet shoqërimi me sulltanët e tjerë?

Ndërsa, dijetarët e përkryer si Hasani Basriu, Sevriu, Ibn Mubareki, Fudajli, Ibrahim b. Et'hem, Yusuf b. Esbat kanë qortuar dijetarët në Mekke, Sham dhe qytete të tjera, të cilët i janë përlur dynjasë dhe shoqëroheshin me sulltanët.

Edhe një çështje që kërkohet nga dijetari i ahiretit është që kur pyetet, mos të japë fetva me nguti, të mendojë dhe të jetë i kujdesshëm. Nëse përgjigjet e pyetjeve janë të qarta nga Kur'ani dhe hadithet, ose janë vërtetuar me konsensus, atëherë mund të japë përgjigje. Por, nëse është në dilemë dhe dyshime, duhet të tregojë që nuk di. Në një hadith, thuhet:

“Janë tri dituri: libri që flet, sunneti i vendosur dhe të thuhet ‘nuk di’.”¹⁴⁷

Esh-Shabi ka thënë:

- Të thuash ‘nuk e di’ është gjysma e ditorisë. Kur nuk di dhe heshtë, shpërblimi nuk është më pak se për atë që di, sepse për nefsin (veten) është e vështirë të pranojë paditurinë.

¹⁴⁷ Ibnu Maxhe, nga Abdullah b. Omeri.

Kështu kanë vepruar as'habët dhe dijetarët e parë.

Kur kanë kërkuar fetva nga Abdullah b. Omeri r.a., ai kishte thënë:

- Këtë çështje shkoni e vareni në qafën e udhëheqësve që kanë marrë punët e njerëzve mbi vete.

Ibn Mesudi r.a. ka thënë:

“Ai që përgjigjet në çdo pyetje, është budalla”, dhe: “Mbrotja e dijetarit është të thotë ‘nuk e di’. Sa herë gabon në përdorimin e mbrojtjes, bëhet cak i sulmit së armikut.”

Ibrahim b. Et'hem ka thënë:

- Ajo që më shumti e fyen shejtanin është dijetari i cili për disa çështje fol, e për disa heshtë. Shejtani thotë: ‘Shikoni këtë, heshtja e tij është më e keqe për mua se sa të folurit e tij.

Për abdallët (grupi i evliave; thonë që janë shtatë, katërdhjetë ose shtatëdhjetë) është thënë: *“Nuk hanë pa ndjerë uri, flenë vetëm kur i kaplon gjumi, nuk flasin pa u detyruar, dhe nuk përgjigjen pa u pyetur. Kur pyetën, nëse ka dikush tjetër që mund të përgjigjet – heshtin, nëse nuk ka – përgjigjen. Të flasin pa u pyetur e llogarisin si epsh të fshehtë.”*

Hazreti Alia dhe Abdullahu r.a., një ditë kaluan pranë njërit që po u ligjëronte njerëzve. Pasi e dëgjuan pak, thanë:

- Ky dëshiron ta bëjë veten të njohur me fjalë.

Disa kanë thënë:

- Dijetar është ai që, kur e pyet diçka – i duket sikur po ia hekë dhëmbin!

Atyre që kërkonin fetva në favor të tyre, Omeri, r.a. ju thoshte:

- A dëshironi që neve të na bëni urë për të kaluar në xhehenem?

Ebu Hafs en-Nisaburi ka thënë:

- Dijetari i vërtetë, kur jep përgjigje i frikësohet ditës kur në kiamet do të pyetet 'ku e gjete këtë përgjigje?

Ibrahim Tejmi, kur u pyet për një çështje, qau e tha:

- A nuk gjetët tjetër kë, që u bëtë nevojtar për mua?

Ebu'l-Aliu, er-Rijani, Ibrahim b. Et'hemi dhe Sufjani Sevri bisedonin vetëm me dy apo tre persona, dhe kur shtoheshin më shumë njerëz, largoheshin.

Edhe Pejgamberi, s.a.v.s., ka thënë “*nuk e di*”:

- **Nuk e di a është Uzejri pejgamber apo s’është.**
Nuk e di a është Tubbi i mallkuar apo s’është. Nuk e di a është Zul-Karnejn pejgamber apo s’është.

Përsëri, kur e pyetën Resulallahun, s.a.v.s.:

- *Cilat vende janë më të mirat për qëndrim, e cilat më të këqija?*, përgjigja e tij ishte:

- **Nuk e di, deri sa të vjen Xhebraili.**

E pyeti Xhebrailin, edhe ai tha:

- **Nuk e di, deri sa Allahu Teala shpallii:**

- **Vendet më të mira për qëndrim janë xhamitë, e më të këqijat janë rrugët.**¹⁴⁸

Ibn Omeri r.a., nëse pyetej për dhjetë çështje, për nëntë heshte e vetëm për një përgjigjej, deri sa Ibn Abbasi për nëntë çështje jepte përgjigje, e vetëm për një heshte. Më të shumtë ishin fakihët që kanë thënë ‘*nuk e di*’ se sa ‘*e di*’. Nga ata që kanë thënë ‘*nuk e di*’ ishin Sufjani Sevriu, Malik b. Enesi, Ahmed b. Hanbeli, Fudajl b. Ijazi dhe Beshr b. Harisi.

Abdurrahman b. Ebu Lejla ka thënë:

- *Në këtë mesxhid (xhamia në Medine) njoha 120 as’habë, dhe të gjithë ata drejtonin te të tjerët e nuk përgjigjeshin kur u pyeteshin për një çështje, ose kur u*

¹⁴⁸ Ebu Davud dhe Hakim, nga Ebu Hurejre.

kërkonin fetva. Bile, kur njëri pyetej për diçka, e drejtonte personin te tjetri, tjetri e drejtonte te tjetri, e askush nuk dëshironte të jepte përgjigje, deri sa personi kthehej prapë te i pari që kishte pyetur.

Transmetohet se njërit nga as'habi suff-ët¹⁴⁹ ia dhuruan një kokë deleje të pjekur. Ky, edhe pse ishte në gjendje shumë të vështirë, nuk hëngri dhe ia dërgoi shokut që njëjtë ishte i uritur, e ai tjetrit, ky tjetrit, dhe në fund koka e deles përsëri erdhi te ky i pari. Sepse ai ishte më i urituri. Kjo gradë e bujarisë quhet '*isar*', që do të thotë: edhe pse vet nevojtar, preferon nevojtarin tjetër.

E tani shiko dijetarët e sotëm, dhe shiko se si punët u kthehen mbrapsht. Tani po kërkohet ajo prej së cilës duhet ikur, kurse po iket nga ajo që duhet të kërkohet. Të mirën e largimit nga dhënia e fetvasë e dëshmon ky hadith i Pejgamberit:

“‘Vetëm tre persona mund t’u japin fetva njerëzve: Emiri, me’muri dhe mutekellefi.”

¹⁴⁹*As'habi suff*: Ndonjëherë janë pak e ndonjëherë më shumë, dhe janë një xhema që llogariten që kanë ndërprerë lidhjen me këtë botë (dynja) dhe nuk interesohen për këtë botë. Ata qëndronin para derës së mesxhidit, jetonin në një lloj jete të medresesë, dhe mësonin hadithet nga Pejgamberi s.a.v.s.. Kur Pejgamberi s.a.v.s., i vinte sadaka, tërë sadakanë ua dërgonte atyre, dhe kur i vinin dhurata vetëm një pjesë e merrte, e të tjerat ua dërgonte atyre. Në kohën e hazreti Omerit, Omeri i shpërndau duke u thënë : '*Tashmë ka mbaruar detyra e juaj...*'.

Disa thonë që as'habët kanë ikur nga katër gjëra:

1. Imamllëku (të qenit imam),
2. Kujdestaria,
3. Marrja e amanetit, dhe
4. Dhënia e fetvasë.

E disa të tjerë thanë:

- *Ata që nguten në dhënien e fetvasë kanë pak dituri, e ata që ikin nga ajo, kanë më së shumti dituri – ata ikin nga dyshimet.*

As'habët dhe Taibinët janë marrë me pesë gjëra: me lexim të Kur'anit, me qëndrim në xhami, me ndërtim të xhamive, me dhikrin e Allahut dhe me udhëzim në të mirën e largim prej të keqes. Për këtë, ata mbështeteshin në hadithin:

“Çdo fjalë e birit të Ademit është kundër tij, përveç urdhërimit për vepra të mira dhe për ndalim nga e keqja (*emr-i bi'l ma'rûf ve neh-i anil münker*) dhe dhikri Allahun Teala.”¹⁵⁰

Ndërsa Allahu Teala thotë:

“Në shumë biseda të fshehta nuk ka kurrfarë dobie, përveç (bisedës) kush këshillon për lëmoshë, për ndonjë të mirë ose pajtim mes njerëzve.” 4-Nisa: 114

¹⁵⁰ Tirmidhi dhe Ibn Maxhe nga Ummu Habibe.

Një person (Nasr b. Ali el- Xhuhdhumi) nga Kufe e sheh në ëndërr Halil b. Ahmedin, një nga muxhtehidët në fetva, dhe e pyeti:

- *Çfarë dobie pate nga ixhtihadi dhe fetvatë tua?*

Ky, me fytyrë të thartuar e ktheu shpinën dhe tha:

- *Ishin të padobishme. Prej tyre asgjë nuk përfitova.*

Ibn Hassini ka thënë:

- *Ju provoni të përgjigjeni edhe për çështje shumë të rëndësishme, për të cilat, po të pyetej Omer b. Hittabi r.a., nuk do të përgjigjej pa i mbledhë të gjithë luftëtarët nga Bedri.*

Heshtja është veçori e dijetarëve. Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Kur e gjeni dikë në zuhd (vetmi) dhe heshtje – afrohuni, ai është njeri i diturisë (hikmetit).”¹⁵¹

Është thënë që dijetarët janë dy lloje:

1) Dijetarët e njerëzve të rëndomtë (*avam*), të cilët kujdesen për ndarjen e hallallit nga harami. Këta janë dijetarët e sulltanit (në një kopje në vend të ‘*Salatin*’ shkruan ‘*Esatin*’, e që janë dijetarët e foltores).

2) Dijetarët e të veçantëve (*havas*), të cilët e njohin tehvidin dhe punët e zemrës. E këta janë larguar nga njerëzit, pra janë dijetarë të teqesë.

¹⁵¹ Ibn Maxhe

Është thënë:

- Dijetarët si Ahmed b. Hanbeli janë të ngjashëm me lumin Tigër. Secili mund të merr me bollëk nga ai. E dijetarët si Bishr b. Haris, që është i mbyllur, i përngjajnë ujit të ëmbël të pusit; nga aty ujë mund të marrë vetëm njëri pas tjetrit.

Duke i klasifikuar dijetarët, është thënë:

- Filani është dijetar, filani folës i mirë, filani shumë flet e filani shumë vepron.

Kurse Ebu Sulejman Darani ka thënë:

- Më shumë ka marifet në heshtje se sa në të folur.

Dhe është thënë:

- Kur shumohet dituria pakësohen fjalët, e kur shumohen fjalët pakësohet dituria.

Selmani, në letër që i shkroi Ebu Derdasë, me të cilin e kishte vëllazëruar Pejgamberi s.a.v.s., i tha:

- Dëgjova që ke filluar të merresh me mjekësi për të shëruar njerëzit. Nëse je vërtet mjek - vazhdo në këshillë, sepse fjala jote është shërim. Por nëse je mjek i rremë, frikësoju Allahut Teala, mos vrajë myslimanët!

Pas kësaj letre, Ebu Derda është larguar nga dhënia përgjigje pyetjeve që i janë shtruar.

Enesi r.a., kur është pyetur për një çështje, kishte thënë:

- *Pyeteni të nderuarin tonë, Hasani Basriun.*

Kur pyetej Ibn Abassi, ai i drejtonte njerëzit te Zejd b. Harisi, ndërsa Ibn Omeri r.a., i dërgonte te Sa'd b. Musejjebiu. Transmetohet se në një mexhlis, njëri nga as'habët lexoi njëzet hadithe. Kur kërkuan prej tij shpjegimin e haditheve, tha:

- *Unë vetëm lexoj, tjetër gjë nuk kuptoj.* Në këtë, Hasani Basriu i shpjegoi njëzet hadithet veç-e-veç. Të gjithë u mahnitën nga ky shpjegim, e as'habi që foli në fillim mori një grusht dhé, ua hodhi atyre që ishin prezent, dhe ju tha:

- *Keni një të tillë në mesin tuaj, e më pyetni mua?*

Edhe një dukuri e dijetarëve të ahiretit është që i kanë dhënë shumë rëndësi diturisë batin – marifetit.

Pra, për kontrollimin e zemrës, për të qenë në rrugë të ahiretit dhe për tu bërë udhëtar i kësaj rruge, duhet angazhuar shumë, duhet shqyrtuar dituritë, dhe duhet zhvilluar ato dituri që janë të nevojshme, sepse me angazhim mbërrihet në suditje shpirtërore dhe hollësitë e diturisë rrjedhin në zemër. Marifeti nuk arrihet me libra e lexim. Dera e hikmetit (diturisë) në zemër çetet me luftë, kontroll, duke bërë ibadete zahir dhe batin,

duke bërë dhikër Allahun me mendime të mira e me zemër të qetë, dhe me këputjen e interesimit për këtë botë duke u lidhur me tërë qenien për Allahun. Ky është buimi i keshfit dhe çelësi i ilhamit (frymëzimit). Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Ai që punon me atë që di, Allahu Teala ia mëson atij edhe atë që nuk e di.”¹⁵²

Në librat që u kanë zbritur pejgamberëve të mëparshëm shkruan: “

Mos thoni ‘Dituria është në qiell – kush do ta zbresë? Dituria është nën tokë – kush do ta nxjerrë? Ajo është pas detit – na thoni kush do ta sjellë?’, sepse dituria është në zemrat tuaja. Bëhuni edhe ju të edukuar si melaiket dhe të moralshëm si të devotshmit (sidikët), që dituria të ndriçojë në zemrat tuaja.”

Abdullah Tustëriu ka thënë:

“Dijetarët, abidët dhe zahidët e braktisin këtë botë me zemra të mbyllura, vetëm sidikët (të devotshmit) dhe shehidët (dëshmorët) i kanë zemrat e hapura”; dhe lexoi ajetin:

“Ai i ka çelësat e të padukshmes (gajbit) dhe vetëm Ai i njeh ato.” 6-Enam: 59

¹⁵² Ebu Nuajm, në veprën ‘*Hilje*’

Sikur zemra e ndriçuar me dituri batin të mos përmbajë edhe dituri zahir, Pejgamberi ynë nuk do të thoshte:

“Ti pyete (konsulto) zemrën tënde, sado që të tjerët thonë, dhe përsëri thonë dhe përsëri thonë!”; dhe me një hadith kudsî:

“Robi Im vazhdimisht më afrohet me ibadete nafîle. Në fund, atë e dua. Kur e dua robin, atëherë bëhem syri me të cilin sheh...”¹⁵³

As librat e tefsirit e as komentuesit nuk mund t'i kapin ato kuptime të holla, që lindin vetëm në zemrat e atyre që merren me dhikër dhe meditim. Muridi që e kontrollon veten frymëzohet nga këto kuptime. Kur ju tregojnë komentuesve (mufesirëve), ata që kuptojnë e pranojnë dhe e dinë se kjo është një mirësi e Allahut si shpërblim për mendimet e zemrës së pastër të tyre, si dhe për mundimet e tyre për Allahun Teala.

Edhe dituritë zahir edhe ato batin janë një det në thellësi të të cilit nuk mund të arrihet. Secili mund të futet vetëm aq sa i takon dhe sa i dhuron Rahmani në krahasim me veprat e tija të mira.

¹⁵³ Buhari dhe Muslim, nga Ebu Hurejre.

E duke komentuar dituritë e ahiretit, Hazreti Alia, me një thënie të gjatë thotë:

- *Zemrat janë enë, e më e mira e enëve është ajo e cila bartë më së shumti hair, dhe vazhdoi:*

- *Njerëzit ndahen në tri grupe: ata që e njohin Allahun, ata që mësojnë për shpëtim dhe grupi i tretë, i pa vlerë, që shkojnë pas çdo fjale, shtrembërohen me çdo erë, nuk ndriçohen me nurin e diturisë, nuk kapen në degë të sigurt. Dituria është më me vlerë se pasuria, sepse dituria të ruan ty, kurse pasurinë e ruan ti; dituria e përdorur shtohet, e pasuria e përdorur harxhohet. Ashtu si përfitohen me dituri vepra të mira në këtë jetë, edhe pas vdekjes është e mundur mirëqenia falë diturisë. Dituria është gjykatës, e pasuria është e detyruar në fajësi. Me vdekjen e të pasurit, interesi për pasurinë e tij shtohet. Thesari vdes, e pasuria mbetet në shesh. Por dijetarët jetojnë përderisa është bota. Pastaj, mori frymë thellë dhe tha:*

- *Ah, këtu në gjoksin tim ka dituri të madhe! Sikur të gjeja dikë që mund ta bartë. Fatkeqësisht, ata që e dëshirojnë, janë të pabesueshëm. Ata fenë e përdorin për përfitimet e kësaj bote ndërsa me mirësitë hyjnore, me dëshmitë që i mësojnë, dëshirojnë të shfaqin epërsi para miqëve të Allahut.*

Ose u përshtaten njerëzve të drejtë, por pasi që janë të dobët, nuk mund të përcaktojnë të drejtën menjëherë, në zemër u mbillet fara e dyshimit sepse nuk kanë

zgjuarsi se në cilën anë duhet të jenë, zhyten në kënaqësitë e kësaj bote, ndjekin epshin, u përshtaten dëshirave për të grumbulluar pasuri. Këta më shumë u përngjajnë kafshëve në kullosa. Allahu im, ja – me vdekjen e bartësve të tillë, edhe dituria do të fiket. Prapë, sipërfaqja e tokës nuk mbetet e zbrazët prej atyre që i ruajnë urdhrat hyjnorë. Këta, ose janë haptas që çdokush mund t'i shohë, ose preferojnë të mbesin në fshehtësi për të ruajtur dëshmitë e Allahut Teala. Ata në numër janë pak, por janë me vlera shumë të larta. Ata vetë janë të fshehur, por në zemra janë të çmuar. Me ta, Allahu Teala i ruan dëshmitë e Tij; e këto dëshmi ata ua lënë amanet pasardhësve dhe ua vendosin në zemra. Tërë dituria u kalon atyre. Shpirti arrin në jekin, ajo që është e fortë për të tjerët, për ta është e butë. Me shpirt janë lidhur në gradat e larta, me trup i dalin zot botës. Këta janë miqtë e Allahut në sipërfaqen e tokës dhe janë punëtorët e Tij, kanë përfituar besueshmërinë e Tij, ftojnë në fe; e duke qarë, tha:

- Kjo është ajo për çka kam zell.

Këto të fundit janë cilësi të dijetarëve të ahiretit. Kjo gjendje përfitohet me veprim dhe përpjekje.

Dukuri tjetër e dijetarëve të ahiretit është që i japin rëndësi forcimit të *jekînit* (bindjes). Jekîn është kapitali i fesë.

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Jekîni është tërësisht iman.”¹⁵⁴

Duhet të mësohet fillimi i diturisë së jekîn, që pastaj të hapet rruga e jekînit. Për këtë arsye Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Mësojeni jekînin.”¹⁵⁵

Pra, takohuni me poseduesit e jekînit dhe mësoni jekînin prej tyre, që t’u përshtateni gjendjeve dhe rrugës së tyre për të forcuar jekînin.

Pak jekîn (bindje) është më e mirë se shumë veprim. Kur e pyetën Resulallahun s.a.v.s., për personin që posedon bindje të fortë por me shumë gjynahe dhe për atë që posedon bindje të dobët por me shumë vepra të mira, ai tha:

“Nuk ka njeri pa gjynah.”

Por, gjynahu nuk e dëmton personin e mençur i cili posedon jekîn që nga lindja. Sepse, pas çdo gjynahu, ai bën teube dhe istigfar, gjynahet zhduken dhe i mbesin veprat e mira që e qojnë në xhenet. Për këtë, Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Më së paku ju është dhënë jekîn dhe sabër. E kush ka nga këto, nuk brengoset për agjërimet e kaluara dhe për netët që nuk është ngritur për t’u falë.

¹⁵⁴ Bejhaki nga Ibn Mesudi.

¹⁵⁵ Ebu Nuajm

Llokmani kështu e këshillonte të birin:

*- O biri im, veprimi bëhet vetëm me bindje (jekîn),
çdokush sipas bindjes vepron. Mangësia në veprim
buron nga mangësia në bindje.*

Jahja b. Muadh er-Radhiu ka thënë:

*- Nuri i tevhidit është më i fortë se sa zjarri i
mushrikëve që i ndez veprat e tyre të mira.*

Me këtë ‘nur’, Muadh nënkuptonte *jekînin*.
Sidomos që në disa ajete Kur’anore përmenden
poseduesit e *jekînit*, dhe që *jekîni* është mjet që shpie
në lumturi të përhershme.

KUPTIMI I JEKÎNIT

Nëse thua që nuk është e mundur të kërkohet diçka
që nuk kuptohet dhe nuk njihet, prandaj, në fillim na
njofto kuptimin, forcën dhe mungesën e fuqisë së
jekinit, pastaj merrem me kërkim; dije se: jekin është
shprehje që ka dy vlera; dy grupe të ndryshme e
përdorin në kuptime të ndryshme: Teoricienët dhe
kelamistët me *jekin* nënkuptojnë mos-ekzistencën e
dyshimit, sepse prirja e nefsit (vetes) për të besuar
diçka, i ka katër gradë.

SHPJEGIMI I JEKINIT SIPAS TEORICIENTËVE DHE KELAMISTËVE

1– Vërtetimi me përgënjeshttrimin duhet të jenë në drejtpeshim. Kësaj i thuhet '*shek*' (*dyshim*).

Shembull: nëse ti pyetesh për një person a do të dënohet apo jo, e ti nuk je i informuar për gjendjen, ti nuk do të mund të japësh vendim për asnjërën anë, për ty është i mundshëm edhe dënimi edhe mos-dënimi. E meqë nuk ka parapëlqim, kësaj i thuhet *dyshim*.

2- Edhe pse i vlerëson të dy opsionet si të mundshme, ti anon në një anë. Shembull: pyetesh për një person të cilit ia njeht gjendjet shumë mirë, nëse ai person vdes me këto gjendje, a dënohet. Meqenëse ti ke parë te ai shenja të mirësisë, ti anon më shumë nga besimi që ai person nuk do të dënohet. Por bashkë me këtë, ti mendon që ai mund të dënohet për ndonjë faj që ti nuk e di. Ky mendim është njëjtë i mundshëm si edhe animi yt, por nuk ka epërsi mbi të. E kësaj i thuhet '*supozim*' (*zann*).

3- Që në kujtesë nuk vjen e kundërta e asaj që besohet, e edhe nëse vjen, nuk pranohet; ky është animi i personit për të miratuar diçka dhe fitore e anës së miratimit.

Një mendim i tillë, nuk mbështetet në njohje të sigurt, por nëse ky person mendon mirë anën e dyshimit me anën e lejes, anon kah leja dhe e pranon atë. Kësaj i

thuhet *'besim i afërt me jekin (me bindje)'*, e i këtillë është besimi i njerëzve të rëndomtë, të cilët vetëm përmes të dëgjuarit vendosin në koka parimet e sheriatit. Ky besim është aq fuqishëm i vendosur në çdo pjesëtar të medh'hebeve, të cilët besojnë në mënyrë kategorike drejtësinë e medh'hebit të tyre dhe që imamët e tyre kanë gjetur të vërtetën (hakikatin), dhe nëse ndonjërit i thuhet: *'është e mundur që imami juaj të ketë gabuar'*, këtënuk e pranon kurrë.

4- Njohja e vërtetë e cila arrihet me dëshmi në të cilën nuk ka aspak dyshim dhe ku dyshimi as që mund të paramendohet, e që është marifet. Besimin në të cilin nuk ka mundësi të përzihet dyshimi, dijetarët e kelamit dhe teoricienët e emërtojnë *jekin*.

Një shembull për këtë: kur i thuhet një personi të mençur: *'A ka në mesin e krijesave të tilla që janë të përjetshme, që nuk kanë as fillim e as mbarim në kohë?'*, ai këtë menjëherë e refuzon dhe nuk mund ta pranojë, sepse përjetësia nuk shihet me sy, ajo nuk është si Dielli e Hëna - krijesa që shihen.

Të dihet për ekzistimin e përjetësisë nuk është e domosdoshme siç është që të dihet se dy është më shumë se një, pra nuk është si ato dituri që dihen në shikim të parë fare pa kërkuar dëshmi, dhe nuk është sikur dituria që diçka fillimisht është krijuar e më pas nuk mund të krijohet vetvetiu, sepse edhe kjo është e domosdoshme.

Pra, çdo i mençur e kupton menjëherë, pa i ekspozuar dëshmi, se diçka që ka dalë në shesh nuk mundet vetvetiu të krijohet, dhe që ekziston një Krijues i saj. Në pranimin e menjëhershëm të një ekzistence të përjetshme, ngurrimi i mendjes është i natyrshëm. Pastaj, një pjesë e njerëzve duke dëgjuar e një pjesë duke lexuar prej librave – për ekzistencën e përjetshme (që nuk ka fillim as fund), e pranojnë këtë në mënyrë absolute dhe vazhdojnë në besim. Ky besim është besimi i njerëzve të rëndomtë (avam). E disa njerëz e vërtetojnë praninë e ekzistencës së përjetshme me anë të dëshmisë. Kështu, nëse nuk do të ishte e pranishme një ekzistencë e përjetshme, të gjitha ekzistencat tjera do të ishin të krijuara pa shkak, e kjo është e pamundur. Diçka e tillë nuk mund të bëhet. E çdo gjë që drejton në të pamundurën është edhe vet e pamundur. Atëherë është e domosdoshme që mendja të pranojë një ekzistencë të përjetshme. Kjo çështje mund të studiohet në tri alternativa:

1. E gjithë ekzistenca është e përjetshme;
2. E gjithë ekzistenca është e krijuar;
3. Një pjesë është e përjetshme e një pjesë është paraqitur më vonë.

Nëse ti thua se e gjithë ekzistenca është e përjetshme, atëherë është gjetur ajo që kërkohej. Sepse e përjetshmja ekziston. Por, prej zhdukjes së disa prej tyre, po kuptojmë që ato janë paraqitur më vonë, janë krijuar. Nëse thua që gjithçka është paraqitur më vonë, kjo është e pamundur, siç është cekur më lartë.

Atëherë, mbetet alternativa e tretë ose alternativa e parë. Përfitimit të njohurisë në këtë mënyrë i thonë '*jekin*', edhe nëse përfitohet me dëshmi, siç është përmendur në shembullin më lartë, edhe nëse kuptohet me shqisa, siç e shohim Diellin dhe Hënën.

Ose kuptohet me mend, për shembull se pa shkak nuk do të mund të ekzistojë asgjë. Ose prej fjalëve, për shembull se ekziston Mekka. Ose kuptohet me përvojë, për shembull se '*sekomonja*' është ilaç kundër kapsllëkut. Ose me dëshmi, siç e shpjeguem më lartë.

Sipas dijetarëve të kelamit dhe teoricienëve, kushti për emërtimin *jekin* është mos-përzierja e dyshimit, prandaj çdo dituri që nuk është e përzier me dyshim, emërtohet *jekin*. Sipas këtij shpjegimi, *jekin* nuk mundet të cilësohet me dobësi, sepse mes dyshimit dhe dobësisë nuk ka dallim.

JEKINI SIPAS FAKIHËVE DHE SUFIVE

Shpjegimi i dytë është shpjegimi i fakihëve, sufive dhe disa dijetarëve. Edhe sipas këtyre, në jekin, siç është treguar më lartë, në asnjë mënyrë nuk pranohet mundësia e dyshimit. Në mendje duhet të gjendet vetëm jekini (bindje), dhe asgjë tjetër nuk duhet të vjen në kujtesë. Bile, sipas këtyre, edhe pse vdekja është ngjarje që patjetër do të ndodh, për dikë mund të thuhet *‘filani e ka jekinin të dobëtpër vdekjen,’ose‘filani e ka jekinin të fortë për vdekjen,’* (pra, jekini këtu cilësohet edhe si dobësi edhe si forcë).

Kur zemra anon që të vërtetojë diçka, dhe ky anim fuqizohet në zemër duke hedhur anash mendimet tjera, dhe nëse kjo e mbulon zemrën plotësisht, atëherë kjo e merr *emrin ‘jekin’*. Nuk ka dyshim që vdekja patjetër do të vjen dhe njerëzit janë me të njëjtin mendim, se assesi nuk ka dyshim. Por dikush nuk përgatitet për të (vdekjen), dhe bëhet kinse këtë nuk e beson, e dikujt ky besim ia mbështjell zemrën, me tërë vullnetin fillon të përgatitet për vdekje dhe nuk harxhon kohë në punët tjera. E kësaj i thuhet *‘jekin i fuqishëm’*. Për këtë arsye disa dijetarë kanë thënë:

“Vdekja është më së shumti e ngjashme me dyshimin pa bindje (jekin), dhe me bindjen (jekin) pa dyshim.”

Pra, mospërgatitja e njerëzve për vdekje, që është ngjarje e patjetër dhe absolute, e shfaqë vdekjen si të dyshimtë dhe e përngjanë me gjëra të dyshimta. E sipas këtij shpjegimi, ‘jekini’ (bindje) mund të cilësohet si i dobët dhe i fortë.

Kur themi: *“Shenjë e dijetarëve të ahiretit është vullneti i tyre për ta forcuar jekinin e tyre”*, synojmë kuptimin e një jekini të përfituar duke braktisur dyshimin qysh në fillim, e që pastaj ky jekin, duke e mbushur zemrën, e mbizotëron atë plotësisht.

Nëse këtë e ke kuptuar, atëherë e ke të qartë kur themi se *jekini* mund të karakterizohet në tri mënyra: i fortë ose i dobët, më shumë ose më pak, dhe me të fshehtën ose me të dukshmen.

Sa i përket forcës dhe dobësisë së jekinit, kjo ka të bëjë me shpjegimin e jekinit si besim, që shihet në dominimin e tij dhe vendosjen e kontrollit mbi zemër, e për gradat e kuptimeve të jekinit sipas kësaj, nuk ka fund. Dallimet mes njerëzve në lidhje me përgatitjen për vdekje rreshtohen përshtatshëm niveleve të ndryshme të jekinit në kuptimet e treguara (forca bindëse dhe dobësia).

Sa për gradat përmes të fshehtës e të dukshmes përbrenda përdorimit të parë terminologjik të termit *jekin* (si bindje), as kjo nuk mund të hudhet poshtë. Ato ekzistojnë edhe në rastin e parë (si dyshim), edhe në rastin e dytë (si supozim), njëjtë si me ekzistimin e gradave të ndryshme të së fshehtës dhe të dukshmes, edhe sikur të gjitha dyshimet të evitohen.

Shembull: ti bën dallim të qartë në mes të bindjes tënde për ekzistimin e Mekkes, dhe bindjes për ekzistimin e Fedekut (oazë në veri të Medines), ose në mes të ekzistimit të Musait dhe Jusha a.s., ani pse ti nuk dyshon në asnjërin nga ta, e ku informatat për të dy lidhen me transmetim të besueshëm. Por megjithatë, njëra është më e dukshme dhe më e qartë në zemrën tënde se sa tjera, sepse shkaku te njëri është më i fortë, e kjo si pasojë e transmetuesve të shumtë.

I njëjtë është rasti edhe me filozofin, i cili teoritë e veta i parashtron përmes dëshmive. Nuk e ka njëjtë të qartë atë që i tregohet vetëm përmes një dëshmie, me atë të cilën e vërtetojnë shumë dëshmi, të gjitha të fuqishme në largimin e dyshimit.

Diçka të këtillë mund të mohojë studiuesi i cili diturinë e merr nga librat dhe me të dëgjuar, duke mos i kushtuar vëmendje shpirtit të vet dhe asaj që shpirti e mëson (njeh) përmes gjendjeve të ndryshme.

Kur flasim për më shumë dhe më pak jekin, ajo qëndron në lidhje me përkatësinë e jekinit, sikur kur thuhet *filani ka më shumë dituri se ky tjetri*, që d.m.th. ka më shumë të dhëna faktike. Prandaj dietari mund të jetë me jekin të fuqishëm sa i përket të gjithave që i ka sjellë sheriatit, por edhe mund të jetë me jekin të fuqishëm në vetëm një pjesë të sheriatit.

Nëse thua: *E kam kuptuar jekinin dhe cilësitë e tij të forcës dhe dobësisë, më shumë dhe më pak, të dukshmes dhe të fshehurës, në kuptim të mohimit të dyshimit, si edhe në kuptim të dominimit mbi zemrën; cili është atëherë qëllimi i jekinit dhe rrjedhave të tij, dhe në çka duhet kërkuar jekinin? Nëse nuk e di se në çka të kërkoj jekinin, nuk mund të jem në gjendje as ta kërkoj!*

Dije se, e gjithë ajo me çka kanë ardhur pejgamberët a.s., nga fillimi deri në fund, përbëhet nga rrjedhat e jekinit. Jekini (që nga personi e zhduk supozimin dhe dyshimin) është një dituri e veçantë dhe interesimi është për dituritë e sheriatit, e që këtu nuk ka mundësi t'i numëroj të gjitha, por vetëm t'i përmend disa nga kryesoret. Njëra nga to është *tevhid*: të njihet çdo gjë prej Allahut, duke mos u dhënë rëndësi ndërmjetësuesve (shkaktarëve dytësorë), gjithçka e sheh si të shfuqizuar dhe të nënshtuar urdhrit të Allahut Teala. Ai që beson në diçka të këtillë, posedon jekin. Nëse përmes imanit, nga zemra largon të gjitha

dyshimet, atëherë ai posedon jekin në njërin nga kuptimet e tij (bindje).

Nëse në zemër, bashkë me iman, i dominon forca që largon urrejtjen ndaj shkaktarëve dytësorë, ose edhe kënaqësinë dhe lavdërimin për to, e shkaktarët dytësorë i bëhen në zemër si lapsi në dorën e mirëbërësit teksha shkruan, ai nuk do t'i falënderohet lapsit ose dorës, e as nuk do të zemërohet në to, por do t'i shohë ato si vegla të nënshtruara, si një lloj ndërmjetësuesi (shkaktar dytësor). Në këtë rast ai përfiton jekin në kuptimin e tij të dytë (besimi), i cili edhe është më i ndershëm. Ai është fryt i jekinit të parë, është shpirti dhe vlera e tij. Sa herë që njeriu seriozisht pranon (kupton) që Dielli, Hëna, yjet, mineralet, bimët dhe kafshët janë të krijuara dhe të nënshtruara urdhrit të Allahut Teala, njëjtë si nënshtrimi i lapsit në dorën e shkruesit, dhe që fuqia e pafund e Allahut Teala është shkaktar për gjithçka, atëherë në zemrën e tij mbizotëron *tevekkul*¹⁵⁶, *riza*

¹⁵⁶ Fjala *tevekkul*, në gjuhësi ka kuptimin të dorëzosh një punë dikujt tjetër, të kalosh një punë në përgjegjësi të dikujt tjetër, të porositësh dikë tjetër për një punë, puna të lihet në dorë të dikujt tjetër. Ndërsa, në terminologjinë Islame *tevekkul* ka kuptimin: pas marrjes së masave të sebebip (shkakut) – përfundimi t'i lihet Allahut; të jesh i kënaqur (razi) me atë që vjen prej Allahut; duke u angazhuar me shkaqet, pas mobilizimit të mundësive, merr masa dhe i bën detyrat që i takojnë, dhe pastaj përfundimin ia lë Allahut Teala. *Tevekkul* është një përfundim i natyrshëm i besimit që Allahu posedon cilësitë e diturisë, dëshirës, fuqisë dhe krijimit. Edhe besimi në kader dhe kaza përforcon *tevekkulin*. *Tevekkul* është kur

(kënaqësi) dhe *teslim* (dorëzim), dhe ai pastrohet nga zemërimi, urrejtja, xhelozia dhe ahlaku i keq.

Kjo është një nga rrugët e jekinit. Një nga këto rrugë është edhe bindja në garancinë e furnizimit nga Allahu. Allahu Teala thotë:

“Nuk ka asnjë gjallesë në tokë që Allahu të mos ia ketë garantuar furnizimin e saj.” 11-Hud: 6

Jekini përbëhet nga besimi se furnizimi vjen, edhe se ajo që i është caktuar do t’i vije. Sa herë që një bindje e këtillë t’i dominojë në zemër, njeriu aq do të kërkojë furnizimin në rrugë të mirë, deri sa zvogëlohet pangopësia, dëshira e pamasë dhe nuk brengoset për atë që i ka ikur. Një jekin i këtillë gjithashtu siguron qëndrueshmëri në nënshtrim Allahut dhe sjellje të lavdërueshme.

Një nga shenjat e këso jekini është edhe vendosja në zemër ajetin: ***‘Kush ka bërë ndonjë të mirë, qoftë sa një thërrmijë, do ta shohë atë, e kush ka bërë ndonjë të keqe, qoftë sa një thërrmijë, do ta shohë atë.’*** (99/7-8).

Ky është jekini në shpërblim dhe dënim, përderisa lidhjen e nënshtrimit me shpërblimin e sheh si lidhjen e bukës me ngopjen, kurse lidhjen e mosdëgjimit me dënimin si lidhjen e helmit me vdekjen.

njeriu plotësisht beson në premtimet e Allahut Teala. Në gjuhen shqipe, tevekkul është përkthyer si *mbështetje*.

Ashtu siç punohet për bukë, qoftë shumë ose pak, me qëllim që të largohet uria, ashtu duhet synuar nënshtrimin ndaj Allahut Teala, qoftë shumë ose pak.

Jekini në kuptimin e parë është prezent te të gjithë besimtarët, deri sa në kuptimin e dytë është posaçërisht për miqtë e Allahut. Fryt i një jekini të këtillë është vështirimi i sinqertë në lëvizje, në qetësi dhe në atë që vjen në mendime (*kujtesë*), si edhe takvallëku i fortë dhe ruajtja nga veprat e këqija.

Sa më i fortë të bëhet jekini aq më shumë bëhet largimi nga e keqja dhe aq më shumë bëhet angazhim në të mirë. Nga jekini është të kuptohet që Allahu Teala ka dijeni të plotë për çdo gjendje tënden, atë që kalon në zemrën tënde, të fshehtat e saj dhe mendimet tua. Këtë e posedon secili besimtar që e ka jekinin në kuptimin e tij të parë, pra jekin pa dyshim.

Sa i përket kuptimit të dytë, i cili edhe është kuptimi që po kërkohet, që është i lartësuar dhe i takon sidikëve, fryt i tij është që njeriu, edhe kur është në vetmi (*halvet*), është i kujdesshëm për të gjitha gjendjet e tij, njëjtë si ai që qëndron para një sundimtari të ndershëm, nën vrojtimin e tij. I tilli do të jetë me shikim të lëshuar poshtë, do të ketë kujdes për secilën lëvizje të tij, dhe do të kujdeset të mos bëj ndonjë veprim jo të mirë. Njeriu i tillë, në mendimet e tij të fshehta duhet të jetë sikur në veprimet e tij të jashtme, sepse e ka

kuptuar që Allahu i di të gjitha të fshehtat e tij, njëjtë siç i dinë njerëzit veprimet e tij të jashtme.

Atëherë ai, me ndihmën e Allahut Teala, më shumë kujdes i kushton zhvillimit të së brendshmes së tij, pastrimit dhe zbukurimit të saj, se sa zbukurimit të së jashtmes së tij për njerëzit e tjerë.

Kjo gradë e jekinit lind turpërim, frikë, brishtësi, përlësi, nënshtrim, pendim, dhe virtyte të larta morale. Këto virtyte të larta morale sigurojnë zbatimin e plotë të urdhrave të Allahut Teala. Jekini, në secilin nga këto kuptime është si druri, cilësitë e mira të përmendura janë si degët e atij druri, kurse veprat dhe nënshtrimi që dalin nga ai ahlak janë si frutat dhe drita që shpërndahen nëpër ato degë. Jekini është baza dhe themeli.

Ai ka porta dhe rrjedha më shumë se që ne kemi përmendur. Për këtë, inshallah do të flitet posaçërisht në vëllimin e katërt [RUB'U'L- MUNXHIJAT], derisa tash kjo që thamë, mjafton.

Një nga cilësitë e lavdërueshme morale është edhe që njeriu të jetë i pikëlluar, i butë, me shikim të lëshuar poshtë dhe i heshtur, që frika nga Allahu (*hashjet*), t'i lexohet në paraqitjen e tij, në mënyrën si vishet, në ecjen e tij, në heshtjen dhe në të folurit e tij, çdokush që e shikon atë ta përkujtojë Allahun Teala. që e jashtëmja e tij të dëshmojë diturinë e tij dhe që syrin ta ketë pasqyrë të shpirtit të vet.

Dijetarët e ahiretit njihen me shenjat në fytyrat e tyre, me dinjitet, me përulje dhe modesti. Thuhet: *“Allahu Teala nuk e ka veshur robin e Vet me rroba më të bukura se sa serioziteti në modesti. Kjo është rroba e pejegambereve, e të mirëve, të sinqertëve, dijetarëve.*

Sa i përket të folurit për t’u lavdëruar, dhënia e tepërt pas të qeshurave, ashpërsia në lëvizje e të folur; të gjitha këto janë pasoja të paturpësisë, mendjemadhësisë, mos-brengës dhe moskujdesit ndaj dënimit të Allahut Teala. Kështu veprojnë dijetarët e dynjallëkut, të pakujdesshëm ndaj Allahut Teala, që është e kundërt me ata që e njohin Allahun. Kjo është në përputhje me ndarjen në tri pjesë të dijetarëve, për të cilën flet edhe Sehl Tusteri, Allahu e mëshiroftë:

‘Grupi i parë janë dijetarët e urdhrat të Allahut Teala, e jo të ditëve (ejjam) të Allahut Teala. Këta janë hoxhallarët që gjykojnë për hallallin dhe haramin. Nga ky lloj i diturisë nuk lind frika nga Allahu.

Në grupin e dytë bëjnë pjesë dijetarët të cilët e njohin Allahun Teala, por jo edhe urdhrin, e as ditët e Tij. Në këtë kategori bëjnë pjesë shumica e myslimanve.

Më në fund, grupit të tretë i takojnë dijetarët që njohin Allahun Teala, urdhrat e Tij dhe ditët e Tij. Këta janë të sinqertët, tek të cilët shfaqet frika nga Allahu Teala dhe përulja.’

Me *'ditët e Tij'* (ejjam), Sehl-i ka menduar në lloje të ndryshme të dënimeve të fshehta dhe nimeteve të fshehta të Tij, të cilat Allahu i ka lëshuar mbi gjeneratat më të hershme, si dhe në ato që ende do të vijnë.

Ai që gjithë këtë e kupton me diturinë e vet, të tillit frika nga Allahu dhe përulja vetëm i forcohen.

Omeri r.a., ka thënë:

- Përfitoni dituri, dhe përmes saj mësoni përuljen, dinjitetin dhe butësinë! Bëhuni të përulur karshi atij nga i cili mësoni dituri, dhe ai nga ju që fiton dituri le të jetë i përulur. Mos u bëni dijetarë mendjemëdhenj, e që dituria të ju kalojë në mos-dituri!"

Gjithashtu thuhet:

- Allahu Teala nuk i ka dhënë robit të Vet dituri, e që bashkë me këtë të mos i ketë dhënë edhe butësi, përulje, ahlak të bukur dhe dhembshuri." Kjo është dituri e dobishme. Në një transmetim thuhet: *"Kujt Allahu t'i japë dituri, zuhd, përulje dhe ahlak të bukur, i tilli bëhet udhëheqës i muttekijëve (atyre që kanë frikë Allahun).*

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

"Ndër më të mirët e ummetit tim janë ata që haptas i gëzohen rahmetit të Allahut, e fshehtas qajnë nga frika prej dënimit të Tij. Trupat e tyre janë në tokë, e zemrat në qiell, shpirtrat në dynja e mendjet në ahiret. Ecin me maturi ndërsa takimi i tyre është me sebebe."¹⁵⁷

¹⁵⁷ Shënojnë Hakimi dhe Bejhekiu.

HasanBasriu ka thënë: *“Dinjiteti është vezir i diturisë, butësia babai i saj, e modestia rroba e saj.”*

Bishr ibn Haris ka thënë:

- *Ai që me dituri synon pushtet, dhe kështu i afrohet Allahut Teala me armiqësi, i tilli është i urryer edhe në qiell edhe në tokë.*

Në një *israilijat* tregohet se si një i urtë shkroi 360 vepra për urtësinë, deri sa nuk e quajtën të urtë, e Allahu Teala pejgamberit të atij populli i shpalli:

“Thuaj filanit: ‘Tokën e ke mbushur me fjalë boshe, e nuk më ke përmendur Mua në asnjë fjalë. Asgjë nga llomotitjet tua nuk do t’i pranoj.’”

Personi u pendua, u largua nga ajo me çka merrej, shkoi në mesin e njerëzve të zakonshëm, filloi të sillej nëpër tregje, fitoi besimin e njerëzve, e në shpirt u bë modest. Allahu Teala atëherë i shpalli pejgamberit të tyre:

‘Eh, tash Jam i kënaqur me të!’”

Evzai r.a., transmeton se Bilali ka thënë:

- *Ju e shihni policin, dhe kërkon strehim te Allahu Teala, e kur e shihni dijetarin e dynjallëkut, që lavdërohet para njerëzve e nxiton pas pushtetit, nuk ndjeni kurrfarë neverie, e ky meriton më shumë neveri se sa ai polici.*

Transmetohet se e pyetën Resulallahun s.a.v.s., cilat janë veprat më të vlefshme, e ai (a.s.) upërgjigj:

- **Ruajtja nga harami, dhe duke u larguar nga harami e gjen shijen e përmendjes (dhikrullah) në gjuhë. Allahu shumë përmend.** Më pas e pyetën:

- *Cili është shoku më i mirë?*, e Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Shoku i cili, kur ti e përmend Allahun, ai të ndihmon, e kur e harron Allahun, ai të përkujton.**

Prapë e pyetën:

- *E cili është shoku më i keq?*, e Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Ai që, kur ti e harron Allahun, nuk të përkujton, e kur ti e kujton Allahun, ai nuk të ndihmon.**

- *Cilët janë më të diturit?*, e tha:

- **Ata që më së shumti i frikësohen Allahut.** Dhe thanë:

- *Na njofto për më të mirët në mes nesh, që të jemi në shoqërinë e tyre!*, e ju tha:

- **Janë ata që, kur të shikohen, përmendet Allahu.**

E pyetën:

- *E cilët janë njerëzit më të këqij?*, e tha:

- **Allah, fali!** I thanë:

- *Na njofto, o Resulallah!*; e ju tha:

- **Dijetarët që ju prishen sjelljet.**¹⁵⁸

¹⁵⁸ Hadith me kuptim të ngjashëm shënojnë Ibn Mubarek dhe Darimi.

Resulallahu s.a.v.s., gjithashtu na tregon:

“Njerëzit më të sigurt në ditën e Kiametit do të jenë ata që në dynja më së shumti kanë menduar. Më të buzëqeshurit në ahiret do të jenë ata që në dynja më së shumti kanë qarë, e më të lumturit do të jenë ata që në dynja më së gjati kanë qenë në pikëllim.”¹⁵⁹

Në një nga hutbet e tij, hazreti Alia r.a., ka thënë:

- Edhe pse jam udhëheqës, ndërgjegjja ime është e lidhur me Allahun. Nuk ka kurrfarë dyshimi, asnjë e mbjellë nuk do të thahet, nëse është mbjellë me frikë ndaj Allahut, e rrënja e asnjë druri nuk do të thahet nëse është mirëmbajtur me drejtësi. Më i padijshmi është ai i cili rrugës ka mbledhur copëza të diturisë, të cilat e qojnë në errësirën e gjynahut, por, përkundër kësaj dhe përkundër faktit që nuk e ka kaluar as edhe një ditë në mësim, njeriu i keq dhe me reputacion të prishtë e quan dijetar. Ai do të shkojë pas sasisë, duke mos e ditur që sasia e vogël e diturisë së drejtë është më e mirë se sasia e madhe e diturisë e cila njeriun e largon nga Allahu. Ashtu siç ndodhë, ai do të pijë ujë që nuk lëvizë dhe do të hidhet në punë të ndryshme, por më kot. Më pas do të ulet që t'i mësojë njerëzit dhe të ju shpjegojë të pakuptueshmet. E nëse përballet me ndonjë problem të komplikuar, do të gjykojë gjerësisht, duke shprehur

¹⁵⁹ Burimi i këtij hadithi nuk është gjetur në përmbledhjet kryesore të haditheve.

mendime të panevojshme, me të cilat në vend që të largojë dyshimet, edhe më shumë do të mjegullojë pamjen në detin e hutimit mu si rrjeta e merimangës, me çka do të hutojë njerëzit dhe do t'ua bëjë të pamundur vlerësimin se a ka ky të drejtë apo jo. Ai ka lëshuar rrënjë në mos-dituri dhe është viktimë e çmendurisë së shejtanit. Ai nuk heziton të përgjigjet në atë që nuk e di, dhe kështu t'i ikë gabimit, e as nuk do të mundohet të fitojë bazë të fuqishme të diturisë me zotërimin e së cilës do të shërbehej. Për shkak të mos-diturisë së tij, derdhet gjaku, e për shkak të vendimeve të tij ligjore, veprat e palejuara paraqiten si të lejuara. Ai nuk është në gjendje të përballët me problemet që i paraqiten, dhe nuk është i denjë për detyrën që i jepet. Të këtillët duhet dënuar me dënimin më të rëndë. Fatin e tyre duhet qarë sa janë ende gjallë.

Hazreti Alia gjithashtu ka thënë:

- Mbahu fuqishëm për diturinë kur ta dëgjosh, dhe mos e përziej atë me tallje, që të mos bëhet dituri që humb vlerën.

Njëri nga të parët e ndershëm ka thënë:

- Kur dijetari qeshet një herë, largohet një hap nga dituria.

Thuhet: *“Kur te mësuesi mblidhen tri cilësi: durimi, modestia dhe ahlaku i bukur, mirësia mbi nxënësin kompletohet. E kur te nxënësi gjenden tri cilësi: zgjuarësia, edukimi, dhe aftësia e të kuptuarit, atëherë kompletohet mirësia mbi mësuesin.”*

Shkurtimisht: dijetarët e ahiretit nuk ndahen prej ahlakut që mëson Kur’ani. Sepse ata nuk lexojnë Kur’anin për të përfutur ndonjë pozitë, ata lexojnë Kur’anin për të vepruar me urdhrat e tij.

Ibn Omer ka thënë:

- *Ne jetuam në një kohë kur disa prej neve besuan para se të zbresë Kur’ani. Pastaj zbritën ajetet, dhe na e mësuan hallallin dhe haramin, urdhrat dhe ndalesat. Nuk ka pasur asgjë që ne nuk kemi mundur të kuptojmë. Ndërsa kam parë edhe disa njerëz që pa besuar e lexojnë Kur’anin - prej sures Fatiha deri në fund, por nuk kuptojnë urdhrat dhe ndalesat, nuk mendojnë e nuk analizojnë, dhe i përziejnë gjërat si hurmat e mira me ato të këqija.*

Në transmetim tjetër me kuptim të njëjtin, thuhet:

- *Ne i besuam Pejgamberit para se të zbresë Kur’ani. Do të vijë disa njerëz të cilëve Kur’ani do t’u jepet pa besuar ata. Ata do ta respektojnë çdo shkronjë, por do ta tejkalojnë kontekstin, do të shpërfillin urdhrat, dhe do*

të thonë: ‘Ne jemi lexues, kush është që lexon më mirë se ne? Ne jemi dijetarë, kush është më dijetarë se ne?’ Ja që kjo është hisja e vetme që mund të marrin nga Kur’ani. ; e në transmetim tjetër:

“Këta janë të këqijtë e këtij ummeti.”

Është thënë:

*‘Sjellja dhe qëndrimi moral i dijetarëve të ahiretit përbëhet prej pesë veçorive që janë marrë prej pesë ajeteve Kur’anore, dhe ato janë: **hashjet** (frika), **hushu** (përlulja), **tevazu** (modestia), **ahlaki i mirë** dhe **zuhd** (parapëlqimi i ahiretit ndaj kësaj bote)’.*

Ajeti që është marrë për *hashjet*:

“Në të vërtetë, nga robërit e Tij, Allahut i frikësohen vetëm dijetarët.” 35-Fatir: 28

Ajeti që është marrë për *hushu*:

“...duke qenë të përlulur para Allahut dhe pa i këmbyer shpalljet e Tij me ndonjë vlerë të paktë.”

3-Ali Imran: 199

Ajeti që është marrë për *tevazu*:

“Me besimtarët sillu butë!” 15-Hixhr: 88

Për ahlakun e mirë:

“Ti ishe i butë ndaj tyre, ngase Allahu të dhuroi mëshirë.” 3-Ali Imran: 159

Ajeti që tregon zuhdin:

“Ndërsa njerëzit e dijshtëm thoshin: ‘Të mjerët ju! Shpërblimi i Allahut është më i mirë për atë që beson dhe bën vepra të mira’.” 28-Kasas: 80

Kur Resulallahu s.a.v.s. lexoi ajetin:

“Atë që Allahu dëshiron ta udhëzojë, ia zgjeron zemrën për (të pranuar) Islamin.” [6/125] , e pyetën:

–Çka është ky ‘sherh-i sadr’ (zgjerimi i gjoksit)? Resulallahu s.a.v.s. tha:

– Kur rrjedh nur në zemër, gjoksi hapet dhe zgjerohet.

E pyetën nëse kjo ka ndonjë shenjë, e Resulallahu s.a.v.s. tha:

– Po ka, dhe ajo është largimi prej kësaj bote të rrejshme, drejtimi kah ahireti i përhershëm dhe përgatitja për vdekje para se të arrijë vdekja.

Edhe një dukuri e dijetarëve të ahiretit është studimi me kujdes i gjërave që i prishin veprat, që largojnë qetësinë e zemrës, që përgatitin vesvesen, si dhe që nxisin në veprim të keq, sepse esenca e fesë është ruajtja prej të këqijave.

Prandaj është thënë: *“E mësova të keqën, jo për të bërë keq, por për t’u mbrojtur prej saj. Shumica që nuk e njohin të keqen, zhyten në të pa e ditur”.*

Kjo gjithashtu ndodhë për shkak që veprat praktike përfitohen lehtë, e më e larta ndër to është përmendja e Allahut me zemër dhe me gjuhë. Pra, është aftësi e vërtetë të njihen gjërat që i pengojnë këto vepra, dhe të iket nga to.

Këto që i treguam kanë shumë degë, dhe të gjithave duhet dhënë rëndësi, sepse secili ndeshet me to gjatë rrugëtimit të ahiretit. Ndërsa dijetarët e dynjallëkut harxhojnë kohën duke kërkuar vendime dhe gjëra të çuditshme e të panevojshme për fetvatë të tyre, që as nuk ju nevojiten, ose ndoshta do t'ju nevojiten gjeneratave të më vonshme. E edhe nëse diçka e tillë ju nevojitet, ka shumë persona tjerë që mund ta zgjedhin atë çështje. Është e çuditshme që ata ditë e netë i kalojnë në kujtimet e tyre, në vesvese, dhe i lënë pas dore veprimet të rëndësishme që u nevojiten atyre.

Ata preferojnë lavdërimin e njerëzve më shumë se rizanë së Allahut, preferojnë që të mëdhenjtë e dynjasë të thonë se ata janë hulumtues e studiues. E çka mund të jetë më larg nga lumturia se sa kur ndërron një gjë të rëndësishme për vete me diçka që shumë rrallë i nevojitet tjetrit? Dënimi i dijetarëve të tillë është mospranimi i tyre me dëshirë nga njerëzit dhe pikëllimi e shqetësimet që vijnë një pas një, ndërsa në ahiret do të kenë mall kur të shohin veten të shkatërruar, e dijetarët e vërtetë marrin shpërblime të shumta; nuk ka humbje më të madhe se kjo!

Është pranuar nga të gjithë dijetarët që fjalët e Hasani Basriut, Allahu qoftë i kënaqur me të, u ngjajnë më së shumti fjalëve të Pejgamberëve, udhëzimi i tij, udhëzimit të as'habëve. Shpjegimet e tij ishin më shumë rreth arritjes së vesveses në zemër, dëmtimit të veprave, vesveset e nefsit dhe anët e fshehta dhe të mbyllura të dëshirave dhe epshit. Një herë e pyetën:

– *O Ebu Said, ne nuk po dëgjojmë prej të tjerëve këto që ti i thua, nga i mësove këto?*”, e ai iu përgjigj:

– *Prej Huzejfe ibnul-Jeman.”*

Edhe Huzejfe-n e kanë pyetur:

– *Prej teje po dëgjojmë ato që nuk dëgjuam prej asnjë as'habi, ku i mësove këto?* Huzejfe u tha:

– *I mësova prej Resulallahut s.a.v.s., dhe vazhdoi:*

– *Njerëzit vazhdimisht pyetnin për vlerat dhe shpërblimet që kanë për veprat dhe të mirat e tyre, e meqenëse e dija që unë nuk jam i pari që e mësoj mirësinë - unë pyeta për të këqijat për të mos u zhytur në vepra të këqija. Sepse e di se ai që nuk e njeh të keqen, as të mirën nuk e njeh. Për këtë arsye edhe Pejgamberi më nderoi duke m'i mësuar këto.*

Huzejfe ishte ai që më së miri e dinte shkakun e grindjes dhe diturinë për dyfytirësinë si edhe hollësitë e ngatërresës. Bile Omeri, Osmani dhe as'habët e tjerë të mëdhenj, Huzejfin e pyesnin për ngatërresat, e dëshironin të mësonin nga ai edhe për ngatërrestarët,

por ai vetëm thoshte *‘vetëm edhe kaq kanë mbetur’*, pa dhënë emra.

Omeri r.a., e pyeste se a ka shenja dyfytyrësie te ai, e Huzejfe e siguronte që në fytyrën e Omerit nuk ka shenja dyfytyrësie. Për Huzejfiun kishin thënë se është *‘Personi i fshehtësisë’*.

Shkurtimisht: kujdesi për gradat dhe gjendjet e zemrës, dhe përmirësimi i tyre, janë dukuri të dijetarëve të ahiretit, sepse është zemra ajo që ngritët në afërsi hyjnore. Kjo dituri e zemrës mbeti e huaj, dhe bile u humb.

Nëse një dijetar flet nga dituria e zemrës, dëgjuesit do të thonë:

“Sa gjëra të pakuptueshme dhe të çuditshme që tregon ky!”

Habiten, dhe për atë dijetarin thonë:

“Ja, ky po flet fjalë të zbukuruar dhe po i shet ato, ku janë ata dijetarë që përpiqen të tregojnë hollësitë.”

Sa mirë e ka thënë Abdulvahid b. Zejd në vargje:

***“Rruga e vërtetë është një,
ani pse rrugët janë shumë,
ata që hyjnë në rrugë janë pak,
e nga ta, shumica në gjumë.”***

Shkurtimisht: shumica e njerëzve u përshtaten natyrave të tyre dhe anojnë kah e lehta. E vërteta është e hidhët, të qëndrosh në të është vështirë. Veçanërisht është vështirë të njihen cilësitë e zemrës e të pastrohet ajo nga veset e këqija, sepse ka mundësi që ato vese vazhdimisht të tërheqin shpirtin. Ndërsa ai që me shpresën e shërimit duron shijen e ithët të ilaçit është sikur ai që kalon gjithë jetën në agjërim, dhe në vdekje bën iftar me myzhden e melekut. Për këtë arsye është thënë se nga 120 ligjërues që kishte Basra, vetëm tre prej tyre flisnin për imanin jekin, gjendjet e zemrës dhe cilësitë e brendshme: Abdullah Tusteri, Subajhi dhe Abdurrahimi.

Në ligjëratat e të tjerëve shkonin shumë xhemat, kurse në ligjëratat e këtyre vinin pak njerëz, jo më shumë se dhjetë. Diçkaje me vlerë vetëm njerëzit e caktuar ia dinë vlerën, diçkaje të vlefshme vetëm njerëzit e caktuar i përshtaten. Dhe ata të cilëve u janë dhënë gjëra të vlefshme, janë pak.

Edhe një dukuri e dijetarëve të ahiretit është që, duke mësuar *tevvекul* (mbështetje) dhe duke hulumtuar e kuptuar me zemër të hapur hakkikatin e çdo gjëje, nuk imitojnë verbërisht të tjerët.

Në urdhra dhe në ndalesa, i vetmi që duhet të imitohet është Zotëruesi i Sheriatit, Pejgamberi ynë Muhammedi a.s. Ndërsa imitimi i as'habëve në fjalët dhe punët e tyre që i mësuan prej Pejgamberit është

udhërrëfyes. Kur imitojmë Pejgamberin duke pranuar fjalët dhe punët e tij, nevojitet përkushtim për të mësuar hollësitë në fjalët dhe punët të tij. Imituesi bën atë që e bëri Pejgamberi. Padyshim, në çdo fjalë dhe punë të Pejgamberit ka një hikmet (dituri). Andaj duhet edhe të hulumtohet fshehtësia (sirr) dhe hikmeti në fjalët dhe punët e tij. Ai të cilit i mjaftojnë thëniet dhe shembujt, që nuk kupton fshehtësinë dhe hikmetin por mëson përmendësh, ai nuk është dijetar; atij i thuhet *“enë e diturisë”*.

Kujt i hiqet perdja nga syri i zemrës dhe ndriçohet me nurin hyjnor, nuk i imiton të tjerët, ai vetë imitohet dhe të tjerët i përshtaten atij. Për këtë arsye Ibn Abbas r.a., ka thënë:

“Përveç Resulallahut (s.a.v.s), prej diturisë së çdokujt mund të merret dhe mund të refuzohet”.

Ibn Abbas ka marrë nga Zejd b. Sabit diturinë e fikhut, dhe nga Ubej b. Ka’b diturinë *kiraat* (leximin). Pastaj u është kundërshtuar atyre në disa çështje. Ndërsa disa dijetarë të mëparshëm kanë thënë:

- *Çka vjen nga Resulallahu s.a.v.s. e pranojmë mbi sy e kokë. Ajo që vjen nga as’habët, mund të ndodh ta pranojmë, por mund të ndodh edhe të mos e pranojmë. Kurse nga taibinët— edhe ata janë njerëz, edhe ne.*

Vlera e lartë (*fazilet*) e as'habëve qëndron në atë që kanë parë veprat dhe gjendjet e Resulallahut s.a.v.s., dhe përmes dëshmisë në zemrat e tyre që kanë përfituar nga Resulallahu s.a.v.s., kanë mundur të kuptojnë atë që kanë synuar. Këto gjendje as'habët i arritën me drejtësi të cilën nuk ka mënyrë për ta shprehur dhe përshkruar, sepse ata i mbrojti nuri i nubevvetit nga disa gabime, dhe ia arritën qëllimit.

Pasi që mbështetja gjërave që dëgjohen prej të tjerëve njihet si imitim i papëlqyeshëm, edhe mbështetja në shkrime dhe libra është shumë larg prej të qenit e pëlqyeshme. Sepse në kohën e as'habëve dhe taibinëve nuk ka pasur libra. Librat filluan të shkruhen në vitin 120 H, pas vdekjes së tërë as'habëve dhe me vdekjen e taibinëve të mëdhenj si Said b. Musejjeb, Hasani Basri dhe të tjerë.

Të parët nuk e kanë parë të pëlqyeshme të shkruhen libra, bile as edhe të shkruhen hadithet, me frikën që kjo pengon në leximin e Kur'anit, në mendimin për kuptimet, në meditimin dhe përkujtimin. Dhe thoshin:

“Mësoni përmendësh, sikur ne që mësuam.”

Për këtë arsye Ebu Bekri r.a., dhe një pjesë e as'habëve, me frikë që njerëzit nuk do ta mësojnë Kur'anin përmendësh, nuk e panë të përshtatshme që Kur'ani Kerim të mblidhet në një vend (lidhja në një libër të vetme - musaf), dhe thanë:

“Atë që nuk e ka bërë Resulallahu s.a.v.s, nuk e bëjmë as ne; ta lëmë Kur’anin si është, dhe ta transmetojmë duke e mësuar prej gojës në gojë.”

Mirëpo, Omeri r.a., dhe as’habët e tjerë, duke u brengosur që njerëzit do të bëhen dembelë në leximin e ajeteve të ngjashëm Kur’anorë, ose që mund të ketë mosmarrëveshje për ndonjë fjalë, e nuk ka ku të kërkohet përgjigje pasi që nuk gjendet origjinali, dhanë shenjë që Kur’ani duhet të shkruhet dhe me pranimin e Ebu Bekrit, ajetet e Kur’anit janë mbledhur në një Musaf.

Edhe Ahmed b. Hanbeli nuk e gjente të pëlqyeshëm librin ‘Muvatta’ të Malikut, dhe i thoshte:

“E bëre atë që as’habët nuk e bënë.”

Thuhet se Ibn Xhurejh (vdiq 146 H) shkroi librin e parë në Islam; në lidhje me hadithet [Asar], dhe në Meke, nga transmetimet e Muxhahidit, Atta-së dhe shokëve të Ibn Abbasit, shkroi veprën për tefsir [Hurufu’t-tefasir]. E në Jemen, Mamer b. Rashid San’an shkroi libër rreth sunnetit të Pejgamberit a.s.. Më vonë, në Medine, Malik b. Enesi shkroi librin ‘Muvatta’, dhe Sufjan Sevri veprën ‘Xhami’.

Në shekullin e katërt nisën të shkruhen libra për kelamit. Në artikujt e tyre u zhytën në gjëra bosh, pa themel, dhe thashetheme. Njerëzve filluan t’u pëlqejnë tregimet dhe ligjëratat e tyre. Dituria jekîn filloi të

humbet. U braktsën dituritë e zemrës, cilësitë e nefsit, kërkimi i diturive për rrugët e mashtimit të shejtanit.

Përveç pak njerëzve, shumica ia kthyen shpinën këtyre diturive. Kelami filloi të quhet *'dituri'*, e *'dijetarë'* u quajtën ata që flisnin me fjalë të rimuara dhe të zbukuruara. Shkaku i parë i kësaj është se xhemati që dëgjonte këto nuk posedonte aftësinë për të zgjedhur të vërtetën, nuk mund të kuptonte dallimin mes këtyre dhe diturisë së ahlakut të as'habëve. Në këtë mënyrë, *'dijetarë'* u quajtën të tillët, dhe ky emër kaloi nga gjenerata në gjeneratë. Dituria e ahiretit u harrua. Nuk mbeti dallim mes diturisë dhe fjalëve të kota. Përveç të veçantëve (*havas*), të tjerët erdhën në gjendje të mos mund të dallojnë shitjen e fjalës prej diturisë. Vetëm kur kanë pyetur të veçantët se kush është dijetar, atë kanë thënë: *'Filani është dijetar, e filani është llafazan'*, dhe mundën të ndajnë diturinë prejkotësisë.

Pra kështu, në shekujt e kaluar feja nisi të dobësohet. Nëseti pyet *"Çka është mendimi yt për kohën tone; them se puna mbërriti në një shkallë të tillë që, ai që dëshiron të përmirësojë këto gabime, mund të quhet mexhnun (i çmendur).* Në kohëra të këtilla, më e drejtë është që njeriu të merret me veten, në qetësi.

Edhe një dukuri e dijetarëve të ahiretit është largimi nga gjërat që populli i shpifë, duke mos u dhënë atyre kurrfarë vlere. Gjendja, ahlaku (moral) dhe dituria duhet të jenë si të as'habëve. A ishte tërë qëllimi i

as'habëve të ligjërojnë, të shkruajnë libra, të shqyrtojnë, të jenë gjykatës, guvernatorë, drejtues të pasurisë së jetimit, të përzihen me udhëheqësit e shtetit dhe t'ju vardisen atyre, apo qëllim ishte të kërkohet dituria *batin* (e brendshme) duke u frikuar nga Allahu Teala, të mendohen mirësitë e Tij, të luftohet nefsia, të kontrollohet e brendshmja dhe e jashtmjat, të largohet prej gjynaheve të vogla e të mëdha dhe prej dëshirave të fshehta eposhore, prej mashtrimit të shejtanit, e të ngjashme?

Pra, detyrë e myslimanit të vërtetë është të posedojë ato gjendje që kishin as'habët dhe të jetë mirë i informuar për punët e tyre.

Të vërtetën dije mirë: dijetari më i madh i kohës është ai që është më afër Allahut Teala, që me çdo gjendje më së shumti i përngjanë as'habit, që e di më së miri rrugën e paraardhësit (selefit) dhe që ka marrë urdhrat e fesë prej tyre. Për këtë arsye, kur i është thënë Alisë r.a.:

- *Filanin e kundërshtove*, ka thënë:

- *Më i hairit prej juve është ai që në këtë fe na përshtatet neve.*

Prandaj nuk duhet angazhuar në rrugën e gabuar të njerëzve të kohës tonë në vend të gjeneratës së Resulallahut, s.a.v.s.. Fatëkeqësisht, natyra e njeriut anon kah ata dhe faziletin e shohin në kohën e vet duke

mos pranuar që sjelljet e veta largojnë prej xhennetit, e kundërshtarëve ju thonë: “*kjo është rruga për xhennet.*”

Hasani Basriu ka thënë:

Dy lloj njerëzish janë risi në Islam: ai që ka mendime të këqija, e për ata që mendojnë si ai, beson se do të hynë në xhennet; dhe ai që ka arritur famë e dobi në dynja, e adhuron dynjanë, është i kënaqur nga të dhe dynjanë e kërkon. Që të dytë kundërshtoni, vendi i tyre është xhehenemi. Besimtari në këtë botë qëndron në mes të luksit që e thërret në dynjallëk, dhe ftesës për epsh. Kur e mbron nga sherri i të dyjave, Allahu Teala e bën të anojë kah të mirët e parë, të studiojë veprat e tyre dhe t’ju përshtatet atyre. E ky njeri është përgatitur për shpërblim të madh!

Ibn Mesud tregon se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Ato (gjërat më të mira) janë vetëm dy: të folurit dhe rruga. Të folurit më të mirë është të folurit e Allahut Teala, e rruga më e mirë është rruga e Resulallahut s.a.v.s.. Aman, mos u afroni gjërave që paraqiten më vonë. Ato me të vërtetë janë gjëra të këqija. E gjithçka që është paraqitur më vonë është bidat, e secili bidat është devijim. Mos t’ju mashtrojnë jetët e gjata - mos shpresoni se nuk vjen vdekja, e t’ju forcohen zemrat. Gjithçka që vjen është afër, e larg është vetëm ajo që nuk do të vijë fare.”

Resulallahu s.a.v.s., në një hutbe, kështu thotë:

“Lum ai që merret me mangësitë e veta dhe që mangësitë e të tjerëve nuk i hulumton, që jep prej fitimit hallall, që takohet me njerëzit e hikmetit (diturisë) dhe fikhut edhe që largohet nga kryengritësi dhe keqbërësi. I gëzuar qoftë ai që është i përlur me ahlak të mirë, që është shpirtmirë dhe nuk u bën keq njerëzve. I gëzuar qoftë ai që me dituri vepron, që jep tepricën prej pasurisë, që e fsheh tepricën e fjalëve, që mbështetet në sunnet dhe largohet nga bidatet.”¹⁶⁰

Ibn Mesudi r.a.,ka thënë:

- Në ahir zaman (kohët e fundit), gjendja e mirë dhe ahlaku i bukur do të jenë më të mira se veprat e mira.”

Gjithashtu ka thënë:

“Më i hairit nga ju është ai që me bindje i përvishet punës. Do të vijë koha kur më të hairit do të jenë ata që ndalen kur shumohen gjërat e dyshimta, duke mos preferuar asnjë anë.”

Ibn Mesudi ka pasur plotësisht të drejtë. Sepse në këtë kohë, vërtet është më mirë të ndalesh se sa të dalldisesh, siç është dalldisur shumica, që janë zhytur në humnerë e shkojnë në shkatërrim.

¹⁶⁰ Ebu Nuajm, nga Husejn b. Ali.

Huzejfe r.a., ka thënë:

- Më e çuditshme se kjo është që ju keni pranuar atë që kanë mohuar selefët, kurse atë që ju e refuzoni, sepse e kuptoni që është e keqe, gjeneratat e ardhshme do ta pranojnë si të mirë. Do të jeni në hair, përderisa e njihni të vërtetën, e nuk talleni me dijetarët.”

Huzejfiu e ka thënë të vërtetën. Shumë gjëra që në kohën e sotme llogariten si të mira e të pëlqyeshme, në kohën e as’habëve janë refuzuar. Për shembull, në kohën tonë, një pëlqim i qartë është zbukurimi i xhamive, në ndërtim, me qëndisje e me shtroja, për kupolën e xhamisë harxhohet sa për ndërtimin e gjithë kompleksit të xhamisë (përfshirë medresenë, bibliotekën etj.) Kjo është shpikje e Haxhaxhi Zalim-it. Myslimanët e parë, në namaz kishin shumë pak ndarje mes vete dhe dheut. Tutje – angazhimi në hollësitë e diturisë së diskutimit sot pranohet si një nga dituritë më të larta, si mjet që më së shumti siguron afërsi Allahut Teala, e në kohën e tyre (as’habëve) kjo ishte nga dituritë e ndaluara. Tjetër shembull është edhe lakimi i zërit në ezan dhe në leximin e Kur’an-it. Edhe një shembull është tejkalimi i masës së pastrimit dhe vesveset në pastrim pas kryerjes së nevojës; nuk ka kujdes për kafshatën që hahet se a është hallall apo haram, por sillet ujë nga njëmijë burime, për të pastruar rrobat.

Shumë mirë ka thënë Ibn Mesudi r.a.:

- Ju gjendeni në një kohë kur dëshirat e juaja u janë përshtatur diturisë. Do të vije një kohë kur dituria do t'i përshtatet dëshirave.

Ahmed b. Hanbel ka thënë:

- E lanë diturinë dhe kërkuan gjëra të çuditshme. Për të këtillët, dituria është pakësuar shumë. Allahu na ndihmoftë.

Malik b. Enes ka thënë:

- Në të kaluarën, njerëzit nuk kanë pasur nevojë të pyesin për gjëra për të cilat pyesin sot. Edhe dijetarët nuk kanë thënë: 'Kjo është hallall e kjo është haram', ndoshta thoshin: 'Kjo është mustehab e kjo është mekruh'.

Do të thotë, hallallin dhe haramin e dinte çdokush dhe kanë bërë atë çka duhet, është kërkuar të mësohet çka janë *mustehab* (të preferuarat) dhe *kerahat* (neveria).

Hisham b. Urve ka thënë:

- Këta mos i pyetni për shpikjet e tyre, sepse këta edhe përgjigjet i kanë përgatitur. Pyetni për sunnetin, fatkeqësisht – asgjë nuk dinë.

Sulejman Darani r.a., ka thënë:

- Personit që i lind vullneti për të bërë një mirësi, mos ta bëjë menjëherë. Le ta shikojë a është e përshtatshme ajo vepër, apo nuk është e sheriatit. Në qoftë se është e përshtatshme – le ta bëjë duke falënderuar Allahun Teala.

Kështu ka thënë për shkak se bidatet ishin shumë për së tepërmi. Përveç zemrat e atyre që ishin në mbrojtjen e Allahut Teala, të gjitha zemrat tjera ishin përfshirë. Kështu, çdo vullnet i lindur në zemër për të bërë mirësi e turbullon qartësinë e zemrës dhe për këtë shkak, e padrejta mund të kuptohet si e drejtë. Prandaj duhet të kërkojmë dëshmi për njoftimet e reja, dhe të veprohet me kujdes.

Për këtë arsye, kur Mervani e ndërtoi mimberin në vend ku është falur namazi i Bajramit, Ebu Said Hudri e pyeti:

- Çka është ky bidat?, e Mervani tha:

- Kjo nuk është bidat. Kjo është më e hairit nga ato që i di ti. Këtë e bëra për shkak që u shumuan njerëzit për të dëgjuar zërin tim. Atëherë Ebu Said Hudri tha:

- I betohem Allahut, këtë që e ke bërë ti nuk është më e hairit nga dituria ime. Vallahi, pas teje kurrë nuk do të fali namazin.

Shkak për mospranim në këtë rast është kjo: Resulallahu s.a.v.s., nuk është ngritur në mimber, në hudbet e namazit të Bajramit dhe në duanë e shiut (*istiska*) është mbështetur në një hark ose në shkop.

Me një hadith të mirënjohur thuhet:

“Ai që shpik një gjë që nuk është në fenë tonë është *merdud* (i refuzuar).”¹⁶¹

Do të thotë, diçka që nuk ekziston në fe, e që është shpikur më vonë në emër të fesë, refuzohet.

Edhe me një hadith është thënë:

- **Mallkimi i Allahut, i Melaikeve dhe i të gjithë njerëzve qoftë mbi ata që ummetit tim i bëjnë *gashje*.** Ata e pyetën

- *Çka është gashje ummetit tend*, e Resulallahu s.a.v.s. u përgjigj:

- **Zvarritja e njerëzve në diçka të shpikur, që nuk ekziston në fe.**¹⁶²

E në një hadith tjetër:

- **Një melek që është krijuar nga Allahu Teala çdo ditë bën këtë thirrje: ‘Nuk i arrin shefati i Resulallahut (s.a.v.s.) atij që ndahet nga sunneti i tij’.**¹⁶³

¹⁶¹ Buhari dhe Muslimi nga Ajshe r.anha.

¹⁶² Darekutni nga Enesi.

¹⁶³ Burimi nuk është gjetur.

Kushdo që bën një gabim në përshtatje sunnetit, është si ai që nuk përshtatet në disa vendime të sulltanit, e kushdo që shpik një gjë që nuk përputhet me sunnetin, duke sulmuar kështu fenë, është si ai që dëshiron të bëjë grushtshtet. Padyshim që i falet atij që bën gabim, por nuk i falet atij që ka dëshiruar grushtshtet.

Disa dijetarë kanë thënë:

- Padrejtësi është të heshtet për tregimet e selefëve, e për ato që kanë heshtur selefët, është e kotë të flitet.

Një tjetër ka thënë:

- E Vërteta (hak) është e rëndë. Ai që e tejkalon është mizor, ai që nuk mund t'i afrohet është i paafte, e ai që i përshtatet (të vërtetës), kjo i mjafton.

Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Bëni përpjekje gjithmonë të gjendeni në shkallën e mesme, edhe ata që janë përpara do të kthehen aty, dhe ata që janë prapa aty do të ngritën.”¹⁶⁴

Ibn Abbasi ka thënë:

- Edhe në zemrat e atyre që ka parregullsi, sipas tyre ka një shije.

¹⁶⁴ Ebu Ubejd nga Ali b. Ebu Talib.

Ndërsa Allahu Teala thotë:

“Largohuni nga ata që fenë e tyre e marrin si lojë dhe dëfrim.” 6-En’am: 70, dhe me një ajet tjetër:

“A është ai, që veprat e veta të këqija i duken të mira (si ai që është i udhëzuar në rrugën e drejtë)?”

35-Fatir: 8

Pas epokës e as’habëve, çdo shpikje që kalon të domosdoshmen dhe nevojën, është lojë dhe dëfrim. Transmetohet se Iblisi i mallkuar e shpërndau ushtrinë e tij në kohën e as’habëve për të mashtruar njerëzit. Ata u kthyen pa bërë asgjë. E kur i pyeti për arsyen, i thanë:

– *Nuk kemi parë kësë njerëz të çuditshëm. Sado që u munduam, nuk mundëm t’i mashtrojmë. Vetëm mbetëm shumë të lodhur.* Iblisi tha:

– *Ju nuk mund t’i mashtroni ata, assesi. Sepse ata janë takuar me Pejgamberin dhe janë bërë dëshmitarë në zbritjen e Kur’anit. Por pas tyre do të vijnë njerëz të cilët mund t’i ndikoni.*

Në kohën e taibinëve, Iblisi përsëri shpërndau ushtrinë e tij, me të njëjtin qëllim; edhe ata u kthyen me kokë të ulur, dhe thanë:

– *Nuk kemi parë kësë njerëz të çuditshëm. Edhe në raste kur mashtroheshin, me një teube në mbrëmje, Allahu ua kthente në mirësi.* Iblisi tha:

– As prej këtyre ju nuk keni dobi. Sepse këta u janë nënshtruar sunnetit të Pejgamberit. Këta janë njerëz që vërtetë posedojnë tehvidin. Por, pas tyre do të vijnë njerëz me të cilët ju do të jeni të kënaqur. Ata do të bëhen lodër në duart tua. Me egërsimin e tyre epshor, ju mund t’i tërhiqni kah të doni. Ata nuk bëjnë teube, e edhe nëse bëjnë (pasi që nuk i përshtaten sheriatit, dhe për këtë arsye nuk bëjnë teube të singertë), teubeja e tyre nuk do të pranohet që të kthehet në mirësi.

Dhe vërtetë, pas epokës së taibinëve erdhën njerëz të mbuluar me epsh; atyre bidatet iu prezantuan si hallall, dhe ata i pranuan si pjesë të fesë. Ata nuk bënë teube, duke mos kërkuar falje nga Allahu. Edhe Allahu ua nxiti armiqtë atyre. Armiqtë i kthyen ata kah dëshiruan.

Nëse thua: “Ai që e solli këtë tregim, as nuk e ka parë Iblisin, e as nuk ka folur me të. Nga e di ai këtë tregim?”

Duhet ta dish që poseduesit e *keshf*-it (vështrim i syrit të zemrës) mund t’i shohin fshehtësitë e padukshme. Ky vështrim ndonjëherë bëhet me *ilham* (frymëzimin që vjen në zemër prej Allahut Teala) që është një degë e shpalljes (*vahj*), ndonjëherë me një ëndërr të vërtetë, dhe ndonjëherë në zhgënjendërr.

Njeriu shpirtërisht ngritët në një botë, aty e sheh të vërtetën e gjërave dhe ua merr vesh kuptimet. Ëndrra e vërtetë është një prej 46 pjesëve të nubuvvetit (pejgamberllëkut), e kjo gradë nga pjesët e nubuvvetit është grada më e lartë.

Mos! Mos e moho këtë dituri vetëm pse ti nuk e kupton! Këtu është pika e shkatërrimit të dijetarëve që menduan se kanë kuptuar dituritë mendore, duke dalë nga kapacitetet e veta.

Për atë që mohon këto gjendje të miqve të Allahut Teala (evlia), xhehaleti (padituria) është më e mirë se dituria. Sepse xhahilët që e dinë që nuk kuptojnë, punët ia lënë Allahut. Meqë janë nga burimi i njëjtë, të mohosh evliatë dhe kerametet është njëjtë sikur të mohosh pejgamberët dhe muxhizet.

Ndërsa mohimi i pejgamberëve është dalje e plotë nga feja. Disa arifë kanë thënë:

- Fshehja e njerëzve të mirë në kohët e fundit është prej mos-durimit të tyre për të parë dijetarët e kësaj bote. Sepse ata që njihen si dijetarë në sytë xhahilëve dhe që e llogarisin veten si dijetarë, në sytë e arifëve janë xhahil.

Gjynahu më i madh është të mos njihet xhahilijeti, të shihen mangësitë e të tjerëve, të dëgjohen fjalët e gafilëve dhe dijetarëve të dalldisur pas kësaj bote. Nuk është e drejtë të dëgjohen dijetarët e dalldisur pas dynjasë, por ndoshta, gjithçka që flasin nuk duhet të refuzohet, sepse secili dalldiset pas asaj që e do, dhe refuzon atë që nuk e do. Ndërsa Allahu Teala thotë:

“Mos dëgjo atë, zemrën e të cilit ia kemi lënë mospërfillëse ndaj përmendjes Sonë, e që shkon pas dëshirave të veta, duke shkelur çdo kufi në veprimet e veta.” 18-Kehf: 28

Xhahilët me të meta janë shumë më mirë se ata dijetarë që mendojnë se janë të dijshëm. Sepse njerëzit e rëndomtë i pranojnë mangësitë e veta, bëjnë teube dhe i kërkojnë falje Allahut Teala. Por, xhahilët të cilët mendojnë se janë dijetarë, që merrem me dituri për të përfituar këtë botë, duke u ndarë kështu prej rrugës së fesë, këmbëngulin në veprimet e tyre, nuk bëjnë teube dhe në këtë gjendje vdesin.

Kur kjo gjendje bëhet gjithëpërfshirëse, përveç atyre që Allahu Teala i mbron, dhe kur hiqet shpresa nga përmirësimi, për fetarët është shpëtim dhe mbrojtje largimi nga këto duke u tërhequr në vetmi. Inshallah, në librin ‘Uzlet’ (Vetmia) do ta shpjegojmë këtë. Për këtë

arsye, me shumë të drejtë, në një letër shkruar Huzejfetu'l-Mer'ashit, Jusuf b. Esbat ka thënë:

- Çka thua për njeriun, kur nuk gjen asnjë person që përmend Allahun pa hyrë në gjynah, ose të bisedojë për dituri pa kryengritje?

Shumë drejtë e ka thënë: *nuk po gjej person*. Kjo sepse, me përzierje në rrethin e njerëzve, ose do të bëjë thashetheme, ose do t'i dëgjojë njerëzit, ose do të hesht për një të keqe që e sheh. Nga pikëpamja e fesë, të gjitha këto janë të këqija.

Po, gjendja më e mirë e njeriut është të mësuarit dhe mësimi i të tjerëve.

Por, nëse ai që i mëson të tjerët lavdërohet, kërkon të jetë në krye, kërkon të përfitojë pasuri dhe kupton se prej kësaj dëshire veten nuk mund ta shpëtojëveten, duhet ta kuptojë se edhe nxënësit e tij do ta përdorin diturinë për përfitim dhe në sherr; ai vetë është bërë ndihmës në përgatitje të shkaqeve të këqija; është bërë si ai që u shet armë grabitësve.

Dituria, vërtet është armë. Hizmeti në mirësi, është si arma në luftë. Ashtu siç nuk është e lejuar t'u shiten armë atyre që do të bëjnë të këqija, edhe dhënia e diturisë personave me nijet (qëllim) të keq nuk është e përshtatshme.

Pra kështu, këto që përshkruam deri këtu janë dymbëdhjetë dukuritë e dijetarëve të ahiretit, duke përfshirë veprimet dhe gjendjet e tyre.

E ti, zgjidh njëren nga këto dy rrugë:

1. T'i mbledhësh këto veti në një vend, ose

2. Duke i pranuar ato, ta pranosh të vërtetën që je me të meta.

Mos e zgjedh rrugën e tretë: mos e ndërro fenë me gjëra të kësaj bote dhe mos i njih si dijetarë të vërtetë ata të cilët në vepra të mira janë dembelë; dhe duke parë diturinë dhe mohimin tënd – mos u bëj nga ata që janë të varfër nga mëshira e Allahut dhe që janë në rrugën e shkatërrimit.

Dëshirat tona ndaj Allahut janë që të jemi prej robërve të cilët shejtani dhe stolitë e kësaj bote nuk mund t'i mashtrojnë.

KAPITULLI I SHTATË

NDERI I MENDJES

Kuptoje – meqë epërsia e mendjes është evidente, nuk ka nevojë të kërkohen dëshmi për nderin e saj. Meqenëse kuptuam që mendja është burimi, vendlindja dhe rrënja e diturisë, edhe nderi i saj del haptas. Mendja është në lidhje me diturinë si pema me frytin, si dielli me dritën, si syri me shikimin. E si mos të jetë e ndershme mendja, kur ajo është mjet i lumturisë në këtë botë dhe në ahiret (botën e përherëshme)? Si mund të dyshohet në nderin e mendjes? Bile edhe kafshët më të mëdha, grabitqare dhe të tmerrshme, duke e ditur se me mendje njeriu është fitues karshi tyre, e shohin atë madhështor, i frikësohen dhe i përshtaten atij.

Pejgamberi ynë thotë:

“Shejhu (dijetari) për popullin e vet është si pejgamberi për ummetin e tij.”¹⁶⁵

Kjo nuk është nga pasuria, mosha dhe fuqia e tij, por nga përvoja (në të shumtën e rasteve), dhe është fryt i mendjes.

¹⁶⁵ Ibn Hibban nga Omeri.

Për këtë arsye shtresat e ulëta të popullsisë Arabe, Turke, Kurdë dhe fise tjera, edhe pse të varfër nga dituria dhe njohuria për shkak të xhahilijetit të tyre, instinktivisht i respektojnë të mëdhenjtë e tyre.

Është pikërisht nga vlerat e epërsisë së mendjes që, kur keqdashësit i dolën në rrugë për atentat Muhammedit s.a.v.s., duke parë fytyrën e tij të ndritshme, panë nurin e nubuvetit dhe mendjes, prandaj i mbështolli frika prej madhërisë së tij, dhe hoqën dorë nga qëllimi.

Nderi i mendjes është i qartë dhe për këtë nuk nevojiten dëshmi. Por ne do të përmendim ajetet dhe hadidhet në lidhje me këtë. Allahu Teala mendjes i jep emrin *nur* (dritë).

“Allahu është nur i qiejve e tokës. Shembulli i nurit të Tij i gjason kandilit të vendosur në një zgavër të errët.”24-Nur: 35

Ndërsa diturisë që përfitohet prej mendjes, Allahu i ka dhënë emrin *ruh* (shpirt) *vahj* (shpallje) dhe *hajat* (jetë):

“Po kështu nga urdhri jonë Ne të shpallëm edhe ty shpirtin (ruh).” 42-Shura: 52

“A barazohet i vdekuri që Ne e ngjallëm dhe i dhamë nur me të cilin ecën midis njerëzve.”

6-Enamë: 122

Allahu Teala, duke përmendur nurin bashkë me errësirën (zulmin), ndriçimin me terrin – qëllimi është të tregohet se nga ndriçimi vjen dituria, e nga errësira – xhahilijeti (padituria). Kështu, Allahu Teala na njofton:

“Ai i nxjerr ata nga errësira në dritë.”

2-Bekare: 157

E nga ana tjetër, Resulallahu s.a.v.s. thotë:

“Kujtoni Allahun, dhe nxiteni njëri-tjetrin në mendime, do ta dini se çka u është urdhëruar, e çka ndaluar! Dijeni se mendja do t’ju shpëtojë te Rabbi juaj. Dijeni se i mençur është ai që bëhet i dëgjueshëm ndaj Allahut, qoftë ai edhe me pamje të shëmtuar, status pa vlerë, gjendje të keqe e dukje të grisur, derisa xhahil i vërtetë është ai që është i padëgjueshëm ndaj Allahut Teala, qoftë ai edhe me pamje të bukur, status të lartë, pozitë të nderuar, të jashtme të këndshme, dhe folës i mirë e i shkathët. Kafshët e egra janë më të mençura tek Allahu Teala sesa ai që është i padëgjueshëm ndaj Tij. Mos u jep vlerë njerëzve që të shfaqin respekt (ty, e jo Allahut), sepse ata vërtetë janë nga të dështuarit.”¹⁶⁶

¹⁶⁶ Shënon Davud Ibnul-Muhbir, e gjendet edhe në *Musned*-in e Haris ibn Ebu Usame.

Me një hadith tjetër të Resulallahut s.a.v.s, thuhet:

“Mendja është e para që Allahu Teala krijoi. Allahu i urdhëroi mendjes: ‘Ktheu në këtë anë’ dhe mendja u kthye. Urdhëroi ‘Ktheu në këtë anë’, mendja përsëri u kthye. U përul në çdo urdhër të Allahut Teala. Pastaj Allahu Teala tha: ‘Për hakun e lartësisë dhe madhërisë Time, nuk kam krijuar asgjë më të vlefshme se ti. Me ty jap, me ty marr. Me ty shpërblej, me ty dënoj’.”¹⁶⁷

Nëse ti pyet:

‘Në qoftë se mendja është cilësi që nuk mund të qëndrojë vetvetiu, por duhet të mbështetet në diçka, si u bë që ajo u krijua para materies? Në qoftë se mendja është esencë, si mundet të qëndrojë vetvetiu, pa vendqëndrim?’

Duhet ta dish se kjo është dituri *mukashefe*. Si e tillë, nuk është e përshtatshme të tregohet në diturinë *muamele* (praktike), e ne jemi duke treguar diturinë praktike.

Sipas transmetimit nga Enesi r.a., disa njerëz ia lavdëruan shumë një person Resulallahut s.a.v.s., e Resulallahu s.a.v.s., i pyeti:

- **Si e ka mendjen ky person?** Ata thanë:

- *O Resulallah, ne po ju tregojmë për punët e hairit dhe ibadetin, ju po pyetni për mendjen e tij?*

¹⁶⁷ Taberani, nga Uname.

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- Me injorancë, njeriu hyn në gabime edhe më të mëdha se gjynahet. Ngritja e njeriut në gradat e larta nesër tek Allahu është në raport me mendjen.

Omeri r.a., transmeton se Resulallahu s.a.v.s. tha:

“Nuk ka fitim më të lartë për njeriun se sa mendja. Mendja e dërgon poseduesin e saj në mirësi, e tërheq prej të këqijave. Njeriut nuk i bëhet feja e drejtë dhe imani i plotë përderisa mendja nuk i arrin përkryerje.”¹⁶⁸

Përsëri Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Me ahlak të bukur (moral të bukur), njeriu arrin në nivelin e atyre që ditën agjërojnë e natën bëjnë ibadet. Por, ahlaku nuk zbukurohet pa u plotësuar mendja. Duke u pjekur mendja, edhe imani arrin në përkryerje; Rabbit të vet i përulet dhe shejtanin e kundërshton.”¹⁶⁹

Sipas transmetimit të Ebu Said Hudri, Resulallahu s.a.v.s. ka thënë:

“Çdo gjë ka një shtyllë, e shtylla e muminit (besimtarit) është mendja – zotëria e tij. Edhe ibadeti i tij është në raport me mendjen. A nuk dëgjuat thëniet në xhehenem:

- Sikur të kishim dëgjuar ose menduar, nuk do të ishim midis banorëve të Zjarrit Flakërues! (67:10)”

¹⁶⁸ Ibnu'l-Muhber.

¹⁶⁹ Ibnu'l-Muhber.

Temim ed-Dari, i tha Omerit r.a.:

- *Sipas neve, zotëria është mendja.*

Omeri e vërtetoi, dhe tha:

- *Unë e pyeta Resulallahun s.a.v.s., e edhe Resulallahu s.a.v.s., njëjtë u përgjigj. Pastaj vazhdoi:*

- *Resulallahu pat thënë: ‘Edhe unë e pyeta Xhebrailin a.s. se çka është zotëria e ai tha:
- Mendja.’*

Bera b. Azib ka treguar:

- Një ditë e pyetën Resulallahun s.a.v.s., për shumë gjëra. Resulallahu s.a.v.s.,tha:.

- **O njerëz, çdo gjë ka një mbartës (një mjet udhëtimi), e mbartësi i njeriut është mendja e tij. Ai prej jush që arrit në dituri me dëshmi dhe në rrugë të drejtë, është poseduesi i mendjes më të lartë.**

Sipas transmetimit të Ebu Hurejres r.a., Resulallahu s.a.v.s., duke u kthyer nga beteja e Uhudit, dëgjoi bisedat e disa njerëzve se *‘filani prej filanit ishte më trim, filani përballoi fatkeqësi’,* e të ngjashme.

Në këtë Resulallahu s.a.v.s., ju tha:

- ***Ju nuk mund të dini gjendjet e tyre.***

As’habët e pyetën:

- *O Resulallah, pse nuk mund t’i dimë?*

Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- *Lufta e tyre është në raport me mendjen që Allahu Teala ua ka ndarë atyre. Edhe fitorja edhe nijeti i tyre është në gradën e mendjes së tyre. Çdokush sipas këtyre gradave fiton pozitë, dhe në ditën e kiametit fitojnë pozitën sipas nijetit dhe nivelit të mendjes.*

Sipas transmetimit të Bera b. Azib-it Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

- Melekët duruan me mendje në nënshtrim Allahut Teala. Bijtë e Ademit që janë besimtarë tregojnë durim në raport me mendjen të tyre. Më të mençurit janë ata që më së shumti veprojnë për rizanë e Allahut Teala.

Sipas transmetimit, Aisha r.a., kishte pyetur Resulallahun s.a.v.s.,:

- *O Resulallah, me çka fitojnë epërsi njerëzit në botë?* Resulallahu tha:

- *Me mendje.* Aisha tha:

- *A nuk i peshohet vlera çdokujt me vepra?*

Resulallahu tha:

- *O Aisha, a mund ata të bëjnë diçka më shumë se mendja e tyre? Ata veprojnë sipas mendjes që u ka dhënë Allahu Teala. Pastaj, sipas veprimit shpërblehen.*

Sipas transmetimit të Ibn Abbasit r.a., Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Çdo gjë ka një vegël, një përgatitje dhe aftësi: vegla e besimtarit është mendja. Çdo gjë ka një mjet për ngritje: mjeti i ngritjes së njeriut është mendja. Çdo gjë ka një shtyllë: shtylla e fesë është mendja. Çdo komb ka një mbështetje: mbështetja e ibadetit është mendja. Çdo komb ka një ftues: ftuesi i abidëve në ibadet është mendja. Çdo tregtar ka një kapital: kapitali i muxhtehidëve është mendja. Çdo familje ka një drejtues: kujdestari i shtëpisë së sidikëve (sinqertëve) është mendja. Çdo rrënojë ka një ndërtues: ahiretin e ndërton mendja. Çdokush ka një pasardhës që do ta përkujtojë: Sidikun do ta përkujtojë mendja e vet. Çdo udhëtar ka një çadër: çadra e besimtarit është mendja.”¹⁷⁰

Përsëri Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Tek Allahu Teala besimtari më i vlefshëm është ai që në ibadet veten ia ka nënshtruar Allahut Teala, që u jep këshilla robërve të Tij, mendja që i ka arrit në përkryerje; ai i jep këshilla vetes kur sheh të metat e tij, dhe me këto vepron tërë jetën. E ky gjen shpëtim dhe arrin fitoren.”¹⁷¹

¹⁷⁰ Ibnul-Muhber.

¹⁷¹ Ibnu'l-Muhber dhe er-Dejlemi.

Me një hadith tjetër:

“Më i mençuri është ai që më së shumti i frikësohet Allahut. Më i bukuri është ai që i përshtatet urdhreve dhe ndalesave të Allahut Teala. Bile, edhe nëse ai është dikush që bën më pak ibadete nafile.”¹⁷²

PJESËT DHE HAKIKATI I MENDJES

Dije se në shpjegimin e mendjes dhe hakikatit të saj, njerëzit janë në mosmarrëveshje dhe shumica e harruan që fjala *mendje* përfshin disa kuptime. Rruga më e drejtë që do të ngritë perden në këtë çështje është: fjala *Akl* (mendja/arsyeja) është shprehje me të cilën tregohen katër kuptime, njëjtë si fjala ‘*ajn*’ që ka disa kuptime (sy, burim, esencë, thelb, etj), ose si shumë fjalë të tjera me disa kuptime. Prandaj nuk është e nevojshme të kërkohet një definicion i posaçëm që përfshinë të gjitha kuptimet, por ndoshta duhet njohur shpjegimin për secilin kuptim. Ato janë katër, e t’i shpjegojmë , veç-e-veç:

1. Tiparit që krijon ndarjen e njerëzve nga gjallesat tjera (kafshët), i thuhet ‘*mendje*’. Që nga krijimi, njerëzit me këtë mendje përfitojnë aftësi të mësojnë dituritë racionale si dhe fitojnë shkathtësi e përvojë në profesion. Edhe Haris b. Esed Muhasibiu ka thënë:

¹⁷² Ibnu’l-Muhber nga Ebu Katade.

“Mendja është një instinkt natyror përmes së cilit kuptohen dituritë racionale. Ajo është një nur që Allahu Teala e ka vendosur në zemër, njeriu me të përfiton aftësi për të kuptuar sendet.”

Ai që mohon këtë shpjegim të Muhasibiut e thotë që mendja përbën vetëm dituritë e domosdoshme, nuk ka të drejtë, sepse, edhe ata që janë të shkujdesur ndaj diturive të domosdoshme, ose nuk i posedojnë ato për shkak që janë në gjumë, prapë janë të mençur, sepse posedojnë këtë instinkt natyror. Njëjtë si jeta, që në mënyrë instinktive mundëson lëvizjet e lira të trupit dhe ndjesitë e shqisave, edhe mendja si instinkt natyror i përgatit disa kafshë për dituri praktike.

Nëse ti thua që, sipas kësaj shpjegimi, nuk do të duhet të ketë dallim mes njeriut dhe gomarit, dije se; edhe mund të thuhet që nuk ka dallim në mendje mes njeriut dhe gomarit. Vetëm se sipas zakonit hyjnor (adet-i ilahijje), te njeriu krijohen dituri të cilat nuk krijohen te gomari dhe te kafshët tjera. Njëjtë nëse pohohet që nga pikëpamja e jetës edhe gomari me bimën janë baraz, mund të thuhet: po, nuk kanë dallim mes tyre. Ka vetëm aq dallim që Allahu Teala, sipas zakonit të Tij, krijon te gomari lëvizje të veçanta, dhe kështu atë e ndanë. Siç është e domosdoshme të thuhet që dallimi mes gomarit dhe gurit përmes lëvizjeve nuk

është asgjë tjetër pos pasojë e natyrës së gomarit që ne e quajmë jetë, njëjtë edhe dallimi i njeriut nga kafshët në njohjen e diturive praktike është pasojë e natyrës së njeriut, të cilën e quajmë mendje.

Mendja është si pasqyra, e cila nga objektet tjera dallohet për nga natyra e saj e lëmuar, me çka edhe i pasqyron format dhe ngjyrat e jashtme. Edhe syri është kështu. Tipari i aftësisë së shikimit është i ndarë nga balli. Kështu raporti i kësaj natyre ndaj diturive është si raporti i syrit me shikimin, kurse raporti i Kur'anit dhe sheriatit ndaj kësaj natyre në zbulimin e gjërave është si raporti i rrezet e diellit ndaj shikimit të syrit. Ja, kështu duhet kuptuar këtë natyrë.

2. Pranimi nga ana e fëmijës që të pranueshmet janë të pranueshme (*xhaiz*), të pamundurat janë të pamundura dhe njohja që dy është më shumë se një, që një person nuk mund të gjendet në të njëjtën kohë në dy vende; këto janë dituri të domosdoshme.

Edhe në shpjegimin e mendjes nga disa kelamistë synimi është kjo. Ata thonë: *'kuptimi që sendet e mundshme ka mundësi të bëhen, sendet e pamundura s'ka mundësi të bëhen, është dituri e domosdoshme.'*

Edhe ky shpjegim është i drejtë, sepse këto dituri ekzistojnë te njerëzit. Dhënia e emërimit '*mendje*' këtyre është e kuptueshme, deri sa nuk është e drejtë që të mohohet instinkti natyror, e të pranohen vetëm këto dituri.

3. Dituria e përfituar nga përvoja është mendje: ai që kupton nga përvoja dhe që ato e bëjnë të matur, atij i thonë *i mençur*. Ai që nga përvojat nuk kupton asgjë, atij i thonë budalla dhe xhahil. Kjo është një lloj tjetër i diturisë, të cilës i është dhënë emërtimi *mendje*, e kësaj i thonë edhe *përvojë*.

4. Ngritja e atij instinkti natyror në një gradë kur njeriu kupton tërë përfundimin e këtyre punëve, dhe kupton përfundimet e rrezikshme, si dhe e mposht epshin që fton në kënaqësi kalimtare. Personi te kush gjendet kjo forcë, përmes së cilës ai nuk përshtatet në ndjekje të dëshirave të epshit, por vepron duke menduar përfundimin, thuhet që merr cilësinë '*i mençur*'. Edhe kjo është një veçori që ndanë njeriun nga kafshët.

Nga këto katër kuptime të mendjes, e para është esenciale dhe është rrënja. E dyta është një degë e tij më e afërt. E treta është vetë kuptimi, e para dhe e dyta

janë degët e kuptimit. Kjo sepse dituritë e përvojës përfitohen me forcën e instinktit natyror.

Nga mendja e katërt pritët rezultat, prandaj është si *fryti i fundit i mendjes*.

E para dhe e dyta janë natyrore, ndërsa e treta dhe e katërta janë të fituara. Për këtë arsye Alia r.a., ka thënë:

- E pashë mendjen dy llojesh; njëra natyrore (e lindur-fitri), dhe tjetra e fituar. Pa ekzistuar mendja natyrore (e lindur), mendja e fituar nuk siguron dobi, siç nuk kanë dobi nga Dielli ai që e ka syrin e verbër.

Resulallahu s.a.v.s thotë:

“Allahu Teala nuk ka krijuar asgjë më të vlefshme se mendja,” e në këtë hadith të Resulallahut s.a.v.s, qëllim është e para, pra mendja (e lindur) natyrore - *fitri*. Kurse në hadithin ku Resulallahu s.a.v.s., i drejtohet Alisë r.a.:

“Siç i afrohen njerëzit Allahut Teala me mirësi të shumëllojshme, edhe ti afrohu me mendje,” qëllimi është mendja e katërt, d.m.th. mendja e fituar.

Edhe nga kjo bisedë e Pejgamberit a.s., qëllimi është i njëjtë.

Sipas transmetimit, Resulallahu s.a.v.s., i tha Ebu Derdas:

- **Shtoj mendjen, që t'i afroresh Allahut Teala.**

Ebu Derda e pyeti:

- *O Resulallah, nëna e babai im ju qofshin kurban, si mund ta shtoj mendjen?, e Resulallahu s.a.v.s., tha:*

- **Largohu nga haramet dhe zbato farzet që të bëhesh i mençur, bëj vepra të mira që të arrish gradat e larta në dynja, dhe në afrimin Allahut Teala në ahiret – do të gjesh lartësi.**

Sipas transmetimit nga Sa'id b. Musejebi, Hazreti Omeri, Ubej b. Ka'b dhe Ebu Hurejre e pyetën Resulallahun s.a.v.s.:

- *O Resulallah, kush është më dijetari prej njerëzve?*

Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- **Ai që është më i mençur.** Ata e pyetën:

- *Kush është që më së shumti bën ibadet?*

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- **Ai që është më i mençur.** Ata pyetën:

- *Kush është me vlerën më të lartë (fazilet)?*

Resulallahu s.a.v.s., u përgjigj:

- **Ai që është më i mençur.** Ata pyetën:

- *O Resulallah, a nuk është njeri i mençur mirëbërësi, i xhymerti, ai që di çka flet dhe që është i respektuar?*

Resulallahu s.a.v.s., tha:

- Të gjitha këto që i përmendët janë dynjallëk dhe gjëra që i takojnë dynjasë. Ndërsa ahireti është i të devotshmëve.

Me një hadith Resulallahu s.a.s.v.s., thotë:

- I mençur është ai që beson Allahun Teala, beson Pejgamberin (e Tij), dhe zbaton urdhrat.¹⁷³

Fjala *'mendje'* është emërtimi i këtij instinkti natyror, si në fjalor ashtu edhe nga pikëpamja e përdorimit. Kurse dituritë e domosdoshme quhen *'mendje'* bazuar në përfundimin e tyre, sepse diçka njihet me përfundimin e vet. Prandaj thuhet se dituria është frikë (*hashjet*), e dijetari është ai që më së shumti i frikësohet Allahut.

Frika nuk është shpjegim i diturisë, ndoshta është fryti dhe përfundimi i saj, e nga kjo pikëpamje është bërë metaforë e esencës.

Por ne nuk kemi për qëllim këtu kuptimin e fjalorit, qëllimi është të tregojmë në ekzistimin e këtyre katër pjesëve, dhe që fjala *'mendje'*, përpos kuptimit të parë, përfshinë edhe të tjerat. Edhe tri pjesët tjera janë esencë, dhe janë brenda pjesës së parë - instinktit

¹⁷³ Inbu'l- Muhber.

natyror. Kur gjendet shkaku që e bën të nevojshme për t'u shfaqur jashtë këto dituri, ato dalin në ekzistencë; ato janë si të fshehura brenda vetes e nga jashtë nuk merr pjesë diçka për t'i nxjerrë në ekzistencë. Shembull i kësaj është uji nën tokë, i cili del jashtë me një gërmim të vogël, dhe uji tubohet aty, pa iu bashkangjitur asgjë nga jashtë. Njëjtë është edhe vaji në bajame, dhe uji i trëndafilit. Për këtë arsye, Allahu Teala thotë:

“Përkujto kur Rabbi yt nxori nga kurrizi i bijve të Ademit pasardhësit e tyre dhe i bëri dëshmues të vetes së tyre, u tha: ‘A nuk jam Unë Rabbi juaj?’ Ata u përgjigjën: ‘Po, dëshmojmë se Ti je’.” 7-Araf: 172

Kjo është deklaratë e shpirtave (të zhveshur nga trupi), e jo deklaratë e gjuhës, mirëpo në këtë botë, përmes deklaratës së gjuhës, u ndanë në dy pjesë. Një pjesë deklaroi të njëjtën edhe me gjuhë, e një pjesë e mohoi. Për këtë arsye Allahu Teala tha:

“Nëse i pyet ata se kush i ka krijuar, me siguri që ata do të thonë: ‘Allahu!’” 43-Zuhruf: 78

Pra, gjendet e tyre të brendshme dhe mendja e tyre e dëshmojnë këtë. Duke treguar në këtë, Allahu Teala thotë:

“Natyrën fillestare (*fëtrat*), në të cilën Allahu i ka krijuar njerëzit.” 30-Rum: 30

Pra, çdo njeri është krijuar në natyrën fillestare (të lindur), me besim në Allahun Teala dhe me aftësi natyrore për të kuptuar çdo gjë siç është. Kjo aftësi për të kuptuar është brenda personit, përshtatshëm përgatitjes së atij personi për të kuptuar.

Edhe pas njohjes se imani është një natyrë evendosur te njerëzit qysh në krijim, një pjesë e njerëzve e ndryshuan qëndrimin dhe harruan këtë natyrë (*fëtrat*). Një pjesë tjetër, duke u bërë dëshmitarë të ndonjë ndodhie, pasi kanë harruar, përsëri, duke u kujtuar, u vijnë mendtë e kokës, drejtohen andej dhe përkujtojnë natyrën fillestare. Për këtë Allahu Teala thotë:

“Ashtu, që ata të përkujtojnë.” 2-Bekare: 221

E në ajete tjera:

“...që të marrin mësim prej tij ata që kanë mend.”

38-Sad: 29

“Kujtoni dhuntinë e Allahut dhe besëlidhjen.”

5-Maide: 7

“Vërtet, Ne e kemi bërë Kuranin të lehtë për t’u kuptuar dhe kujtuar, prandaj, a ka ndonjë që të marrë këshillë?!” 54-Kamer: 17

Kujtimi është dy lloj:

1) Kujton diçka, pasi ta ketë harruar atë, e më parë e kishte në kujtesë.

2) Kujton diçka që e ka me vete që nga krijimi.

Për ata që shohin këto me syrin e zemrës (nurin e basiretit¹⁷⁴), e vërteta është e qartë. Për ata që janë të privuar nga *keshf*-i dhe *mushahede*, kjo është e rëndë të kuptohet me anë të dëgjimit dhe imitimit.

Për këtë arsye, duke u futur në ajete të këtilla me keqinterpretime të deklaratës së nefsit dhe kujtimit, devijuan nga rruga e drejtë, u mbërthyen në mendime kontradiktore, dhe në ajete e hadithe panë imagjinatën e vet. Shumë shpesh kjo gjendje te ata bëhet e natyrshme, ajetet dhe hadithet i përbuznin dhe besojnë që në këto ajete dhe hadithe vërtetë ka kundërshti, e kështu hutohen, dhe ndahen prej imanit, sikur qimja prej vajit. I tilli, nga paaftësia e vet, mendon që në fe ka kundërshti. Kjo gjendje i përngjanë të verbrit, i cili duke hyrë në shtëpinë e tjetrit, pengohet me karrige dhe tavolina, dhe i thotë të zotit të shtëpisë:

“Pse nuk i keni vendosur mobilet në vende të veta?!”

Nuk është në dijeni, nga verbëria e vet, që mobilet janë në vend. Përgjigja që mund t’i jepet të këtillit është:

“Turpërohu, nuk po e mendon verbërinë tënde, e po kërkon të meta te tjetri.”

Ata që e kanë syrin e zemrës (*basiret*) të mbyllur, janë si të verbrit, ndoshta edhe më keq, sepse *basireti* është si kalorës, e trupi si kali. Padyshim, verbëria e të

¹⁷⁴**Basiret:** syri i zemrës; të hetohet dhe kuptohet hakikati me zemër; të dihet hakikati i një sendi me zemër.

parit (kalorësit) është shumë më e rrezikshme se verbëria e të dytit (kalit). Syri i zemrës përngjanë me sytë në ballë, prandaj Allahu Teala tha:

“Zemra nuk e mohoi atë që e pa.” 53-Nexhm: 11,

do të thotë: punët e shenjta shihen së pari me zemër e pastaj me sy. Prapë Allahu Teala thotë:

“...Ibrahimit ia mundësuam t’i shohë madhësitë e qiejve e të tokës...” 6-Enamë: 75

Ashtu siç i është dhënë kuptimit të zemrës emri *shikim* (ru’jet), edhe të kundërtës së saj i është dhënë emri *verbëri*, pra *verbëria* është e kundërta e të kuptuarit, siç na njofton ky ajet:

“Në të vërtetë sytë nuk verbërohen, por verbërohen zemrat në kraharor.” 22-Haxh: 46, dhe me nje ajet tjetër:

“Ai, që në këtë botë ka qenë i verbër, do të jetë i verbër edhe në botën tjetër dhe më i humbur nga rruga e drejtë.” 17-Isra: 72

Nga ato që u janë treguar peygamberëve, ata disa i panë me sytë e ballit e disa me syrin e zemrës, dhe të gjithave së bashku ju është dhënë emërtimi *shikim* (ru’jet).

Përmbledhje: kujt nuk i është çelur syri i zemrës, nuk mund të arrijë në të vërtetën e fesë, por vetëm në lëvizhjen e saj.

Këto që i treguam janë pjesët e mendjes.

DALLIMI I NJERËZVE NË MENDJE

Njerëzit janë në mosmarrëveshje rreth dallimit në mendje mes tyre. Të lodhemi këtu duke i cituar fjalët e atyre që janë privuar nga dituritë shpirtërore këtu, nuk ka asnjë kuptim. Më e drejtë është të mundohemi menjëherë ta shpjegojmë rrugën e vërtetë. Në këtë çështje e vërteta e qartë është kjo:

Nga katër pjesët e mendjes që treguam më lartë, përveç pjesës së dytë që përbën dituritë e domosdoshme, në të tri pjesët tjera ka dallime mes njerëzve.

Shprehja: *'sendet e mundura ka mundësi të ndodhin, sendet e pamundura s'ka mundësi të ndodhin'* në kuptimin e dytë, është shpjegues i diturisë së domosdoshme. Ai që e di se dy është më shumë se një, se një ekzistencë nuk mund të gjendet në të njëjtën kohë në dy vende, se një send nuk mund të bëhet edhe i krijuar edhe i përjetshëm; ai i dinë mënyrë të prerë edhe gjërat tjera të ngjashme, që mendja mund t'i dijë. Në këtë pjesë nuk ka dallim. Por, dallim ka në tri pjesët tjera.

Në pjesën e katërt, në mposhtjen e epshit dhe në përfitimin e njohurisë, njerëzit nuk janë të njëjtë; bile duket ashikare që njeri nuk është në të njëjtën gradë as në çdo gjendje të veten. Ky dallim nganjëherë përbën paraqitjen e lloj-lloj epsheve. Shembull: njeriu është i

aftë të largojë disa epshe me mendje, e disa nuk mundet t'i largojë. Por kjo nuk bëhet në një mënyrë të vazhdueshme.

Kështu, në kohën e rinisë nuk mund të mbizotërojë epshet e duke u moshuar dhe menduar, e mposht epshin, por si kundërveprim i forcohet dëshira për demonstrim dhe pozitë. Këtë radhë nuk mund t'i parandalojë këto. Kjo nganjëherë bëhet në mungesë të diturisë për dëmet e atyre epsheve. Për këtë arsye, mjeku e ruan veten nga shumë materie të dëmshme, dhe nëse mjeku nuk ruhet, as pacienti nuk mund të ruhet.

Duke u shtuar dituria shtohet edhe frika, dhe kështu frika bëhet ndihmës i mendjes në mbizotërimin e dëshirave. Siç është kështu gjendja në jetën materie, edhe në anën shpirtërore njëjtë është. Një dijetar që e di mirë dëmin e gabimeve, më mirë e ruan veten se një i paditur (*xhahil*). Por, *dijetar* nuk është ai që ka mësuar për përfitim material, ka veshur xhybe dhe është bërë grindavec, ne po flasim për atë që ka mësuar për rizanë e Allahut Teala, ai është dijetar i vërtetë. Nëse dallimet lajmërohen te epshi, kjo nuk ndikon në dallime në mendje, do të thotë nuk është veçori e dallimeve mes mendjeve.

Nëse dallimet lajmërohen te epshi, kjo nuk ndikon në dallime në mendje, do të thotë nuk është veçori e ndasive të mendjeve. Nëse dallimet janë për shkak të

diturisë, ne edhe kësaj pjese të diturisë i dhamë emërtimin mendje. Sepse këtu dituria është nga fuqia e natyrës së lindur (*garizes*). Këtu ndarja bëhet në kuptimin e emërtimit. Kjo ndarje nganjëherë bëhet në krijim. Atij që në krijim i është dhënë mendje e fuqishme, ai e mbron veten më mirë nga dëshirat e nefsit.

Dallimin në pjesën e tretë, që është dituria e përvojës: nuk mund ta mohojë askush. Këto nganjëherë dallohen rastësisht e nganjëherë si pasojë e lëvizjeve të ndryshimeve të shpejta. Edhe shkak i kësaj dallimi është dallim në krijim, por edhe niveli i përvojës.

Sa për pjesën e parë, mendja nga krijimi; nuk ka rrugë për të mohuar dallimin në të, sepse ajo është një nur që shkëlqen mbi shpirtin dhe një diell që lind në mëngjesin e tij. Koha e shkëlqimit është në moshën e pjekurisë. Kjo mendje shtohet dhe pjekët pa ndalë, deri në moshën katërdhjetë vjeçare. Kjo i përngjanë diellit të mëngjesit: në fillim është goxha i lehtë, pastaj kur arrin në zenit, shtohet dhe pjekët. Më e shumta dhe më e pakta e nurit të basiretit është si më e shumta dhe më e pakta e dritës së syrit në ballë. Dallimi mes syrit të sëmurë që vazhdimisht loton dhe syrit të shëndoshë, është i qartë. Ndoshta është sunneti (ligji) i Allahut Teala në zbatim, që çdo gjë gradualisht arrin në përsosmëri.

Bile, epshi nuk i ngarkohet me tërë peshën mbi supet e të riut, deri sa arrin moshën e pjekurisë. Kështu janë edhe forcat tjera si ngrënia, ndjenjat, imagjinata dhe të menduarit. Dyshohet në mendjen e atyre që deklarojnë se nuk ka dallim në krijim. Kush e konsideron të njëjtë mendjen e Pejgamberit me mendjen e një beduini, ai është edhe më i ulët se ai beduini.

Si mund të mohohet dallimi në krijim mes mendjeve?

Nëse nuk do të kishte dallim mes njerëzve në perceptimin e diturive, ata nuk do të ishin ndarë në tre: një pjesë që quhen *‘të zgjuar’*, të cilët, pas një mundimi të gjatë arrijnë të mësojnë diçka, ata që nuk arrijnë të mësojnë e që quhen *‘budalla’*, dhe një pjesë, të cilët pa shkollë dhe pa përgatitje, e dinë hakikatin dhe bukurinë e e gjërave, e që quhen *‘kamil’* (të përkryer), për të cilët Allahu Teala thotë:

“E vaji i tij ndriçon pothuajse edhe pa e prekur zjarri. Dritë mbi dritë.” 24-Nur: 35

Këta janë Pejgamberët. Edhe pa shpallje (vahj) dhe melekë, atyre u shfaqen në zemra gjëra të fshehta dhe që nuk dihen, e kësaj i thonë *ilham*.¹⁷⁵

¹⁷⁵**Ilham:** kuptimi që bëhet i dukshëm në zemër prej Allahut Teala; frymëzim.

Si shembull i kësaj, Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Xhebraili, ose Allahu Teala (drejtpërdrejtë), e vendosi këtë në zemrën time: dashuro çka të duash, në fund do të ndahesh. Jeto sa të duash, në fund do të vdesësh. Vepro si të duash, në fund do të përgjigjesh.”¹⁷⁶

Kjo rrugë e njoftimit të peygamberëve nga melekët është një rrugë tjetër nga shpallja e qartë që dëgjohet me vesh. Për këtë, Peygamberi ynë këto i ka shprehë me fjalët ‘*nefes*’ dhe ‘*ruh*’, në kuptimin *fryrje* dhe *frymë*. Rrugët e shpalljes janë të shumta, por meqë kjo i takon diturisë *mukashefe*, prandaj në diturinë *muamele* (praktike) mbi këtë nuk duhet ta zgjasim më shumë.

Mos mendo se për të njohur gradat e shpalljes (*vahj*), ajo duhet të shfaqet edhe te ti. Edhe një mjek që nuk është shëndosh mund t’i tregojë gradat e sëmundjes të sëmurit, e edhe dijetari që nuk vepron me atë që thotë, mund t’i tregojë drejtësinë dhe gradat e mirësisë një personitë padijshëm. Ngjashëm kësaj, për të treguar dikush gradat e shpalljes, nuk është kusht që atij t’i shfaqet shpallja. Dituria është tjetër, e ekzistenca e asaj që dihet diçka tjetër. Ai që e di çka është peygamberllëku dhe evliallëku, nuk do të thotë që edhe vet duhet të jetë peygamber ose evlia, dhe ai që di për devotshmërinë dhe zuhd-in, nuk do të thotë se edhe vet është i devotshëm.

¹⁷⁶Shirazi Sehl nga Sa’d.

Sipas aftësisë për ta njohur veten dhe për të mësuar të tjerët me udhëzim e edukim, njerëzit janë si sipërfaqja e tokës: një pjesë e tokës buron ujë nga vetja, e uji rrjedhë, një pjesë e tokës e nxjerrë ujin pasi të gërmohet, dhe një pjesë është e thatë, sado që të gërmosh - nuk ka ujë, dhe krejt kjo ndodh si pasojë e dallimeve në përbërjen e tokës. I njëjtë është dallimi mes njerëzve sipas natyrës së mendjes.

Një nga dëshmitë se mendjet nuk janë të njëjta është edhe fundi i hadithit të gjatë nga Abdullah b. Selami, ku Resulallahu, s.a.v.s., thotë:

“...Melekët thanë:

- *O Rabb, a krijove diçka më të madhe se Arshi?*

Allahu Teala tha:

- Po, e krijova mendjen. Melekët thanë:

- *O Rab sa është e madhe mendja?* Allahu Teala tha:

- A dini numrin e kokrrave të zallit? Melekët thanë:

- *Jo, nuk e dimë.* Allahu Teala tha:

- (Pra) as madhësinë e mendjes nuk mund ta dini.

Unë e ndava mendjen në klasa, siç e ndava zallin në kokrra. Dikujt i është dhënë një kokërr, dikujt dy kokrra, dikujt tri a katër kokrra, dikujt një kaci, dikujt një ngarkesë, e dikujt edhe më shumë.”¹⁷⁷

¹⁷⁷ Inbu’l Muhber nga Enesi.

Nëse ti pyet se cili është shkaku që disa sufi e qortuan mendjen dhe dituritë racionale, dije se shkaku i kësaj është që njerëzit përpiqen ta përdorin mendjen dhe dituritë racionale për të heshtur njëri-tjetrin; mendjen dhe emërtime të përshtatshme mendjes i përdorin në përplasje dhe debatim. Ndërsa debatimi është arti i fjalës, e sufisë, duke thënë se *arti i fjalës është tjetër e dituria racionale tjetër*, nuk patën fuqi ta shpjegojnë këtë çështje, ndërsa debatuesve është e pamundur që t’ju nxirret ajo bindje nga zemrat, meqenëse ashtu e kanë trashëguar nga mësuesit e tyre.

Prandaj sufisë u detyruan të qortojnë emërtime që përdoren për mendjen dhe dituritë racionale. E as nuk vjen në shprehje qortimi i nurit të mendjes të vendosur në zemër e që është i dobishëm për të njohur Allahun dhe të Dërguarin e Tij. Nëse qortohet ajo që vet Allahu Teala e ka lavdëruar, çka mbetet për t’u lavdëruar?! Nëse sheriat i që e solli Pejgamberi, s.a.v.s., është i lavdërueshëm, si e mësuam vërtetësinë e kësaj? Nëse njohja përfitohet përmes mendjes qortuese, edhe ajo njohje është e qortuar.

Nuk ka vlerë ai që thotë se drejtësia e shariatit nuk njihet me mendje por kuptohet vetëm me nurin e imanit dhe me jekin. Sepse ne me emërtimin *mendje* synojmë pikërisht atë të cilën ata e emërtojnë *nuri i imanit* dhe *jekin*.

Kjo është një veti e brendshme, e nevojshme për të kuptuar hakikatin e gjërave, e që e ndanë njeriun prej kafshës. Shumica e këtyre mashtrimeve vjen prej paditurisë së njerëzve, të cilët hakikatin e kërkojnë në fjalë, e kur u ngatërruan në fjalë, u ngatërruan edhe në gjërat që ato fjalë shpjegojnë.

Në shpjegimin e nderit të mendjes, kaq është e mjaftueshme. Vetëm Allahu Teala e di çdo gjë ashtu siç është.

PËRMBAJTJA

VLERAT E LARTA (FAZILET) TË DITURISË, MËSIMIT, MËSUESIT DHE DËSHMITË MENDORE	3
FAZILETI I MËSIMIT	19
FAZILETI I MËSUESIT	23
DËSHMITË MENDORE.....	33
DITURITË E LAVDËRUARA DHE TË QORTUARA	43
DITURITË FARZI AJN.....	43
OBLIGIMET QË LIDHEN ME VEPRIME.....	46
DITURITË FARZI KIFAJE	51
PJESËT E DITURIVE TË SHERIATIT.....	53
DITURITË E RRUGËS SË AHIRETIT.....	66
IMAM SHAFI.....	85
IMAM MALIK	97
IMAM EBU HANIFE	102
IMAM AHMED IBN HANBEL DHE SUFJAN SEVRI	105
DITURITË QË KONSIDEROHEN SI TË DOBISHME, E NUK JANË	107
SHKAKU I QORTIMIT TË DITURIVE TË PA DOBISHME	107
SHPJEGIM SE CILAT EMËRTIME TË DITURIVE JANË NDËRRUAR	118

DITURITË E DOBISHME DHE GRADAT E TYRE	148
PËR SHKAQET PSE NJERËZIT U DREJTOHEN DITURIVE TË PA DOBISHME, SHPJEGIM I DETAJUAR I TË KËQIJAVE TË POLEMIKËS DHE DEBATIMIT SI DHE KUSHTET KUR ATO JANË TË LEJUARA	161
NGJASHMËRITË DHE PËRZIERJA E DEBATIMIT ME KËSHILLAT E AS'HABËVE DHE BISEDAT MES SELEFËVE.....	164
SHPJEGIM PËR TË KËQIJAT E DEBATIMIT DHE TË ASAJ ÇFARË LIND NGA DEBATIMI, E QË E PRISH AHLAKUN	175
RREGULLAT E SJELLJES (ADAB) TË NXËNËSIT DHE MËSUESIT	189
DETYRAT E MËSUESIT UDHËZUES	212
SHENJAT E DIJETARËVE TË AHIRETIT DHE DIJETARËVE TË KËQIJ	227
MOS-FUTJA NË TË GJËRA TË DYSHIMTA DHE TËRHEQJA NGA GJËRAT MUBAH.....	265
DREJTËSIA E DIJETARËVE TË VËRTETË.....	266
KUPTIMI I JEKÎNIT.....	288
NDERI I MENDJES	333
PJESËT DHE HAKIKATI I MENDJES.....	341
DALLIMI I NJERËZVE NË MENDJE.....	352

